ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА V.

СВЕСКА XXII. СТАРОГА РЕДА.

С ЛИТОГРАФИСАНОМ КАРТОМ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ.

1867.
У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ.

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА V.

СВЕСКА XXII. СТАРОГА РЕДА.

С ЛИТОГРАФИСАНОМ КАРТОМ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ.

1867.

У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ.

ГДЕ ЈЕ ШТО.

1. Из „*Описа Босне и Херцеговине.*“ Од једног родољуба (свршетак) с картом тих земаља 1
2. *Топографски рјечник* уз „Опис Босне и Херцеговине.“ Од Ст. Новаковића 47
3. *Нешто о Васојевићима.* Од М. Ђ. Милићевића . . 67
4. *К биљешкама о Филипу Вишњићу* 77
5. *Живот Срба.* Од М. Ђ. Милићевића.
   а, Година у селу 79
   б. Чини, бајања и други народни обичаји „од колевке до мотике“ 151
6. *Житије цара Уроша*, од Пајсија пећског патријарха. Од Илариона монаха 209
7. *Прилози к историји српске књижевности.* Спремио за штампу по рукопису 16-ога века Стојан Новаковић . 233
   а. Живот Јоакима Сарандапорског 242
   б. Живот Јована Рилског 265
8. *Критика.* „Последња деспотица смедеревска. Драма Л. Телечкога.“ Од Ђ. Малетића 303
9. *Писмо писано митрополитом црногорским Савом* митрополиту московском Платону 1776. Послао ђакон Живојин Јовичић 357
10. *Три молитве. а)* О постављању цара. *б)* ћесара и деспота. *в)* кнеза, с напоменама. Од К. Невострујева 360
11. *Писмо Доминика архиепископа Венедичког* патријарху антиохијском Петру о опресанцима и одговор истога патријарха. Од К. Невострујева 371
12. *Радња Српског ученог друштва* 406

ИЗ „ОПИСА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ“.

ОД ЈЕДНОГ РОДОЉУБА.

(Свршетак.)

XVII.

Бања Лука — Кључ или Варцар.

Од Бање Луке иде пут преко Добриња у Ситницу, а одавде с једне стране у Кључ, а с друге у Варцар Вакуп. Из почетка иде један сахат левом обалом Врбаса, а за тим се под Јејићком стеном спушта рђавом калдрмом у низу, одакле се опет на Кетеново брдо диже. С овога се брда спушта опет једноме потоку, што јужноисточно тече. Одавде се диже доста стрмо на један брег на десној обали, одавде у Корито, а из Корита на равну висину Ћулумак три сахата од Бање Луке. Одавде иде пут јужно, малим шумарком, а иза овога пределом Рекавице, који је источно или спрам Врбаса грмовима или ниским дрвима обрастао, а западно стоји са свим противно, ниско, наго слеме Коло. Најпосле иде пут јужним обронком Кола јужнозападно и повлачи се преко стеновитог земљишта и кроз грмове на Добрињско Поље, чисту равницу, која се са запада источно протеже. Дугачко је од прилике 2500 а широко 1400 корака. [illegible] се источно с једним кланцем састаје и свршава, у којем се Плазај губи. Висине, које До-

Овај пут је дугачак 9 сахата, и мислим, да се на лепом времену може за толико прећи. Ја сам пртећи најдубљи снег два дана заостао, и то један дан од зоре па до мрака, а други до 3 сахата после подне и то без одмора. Овај пут није од најгорих и њиме удара сваки, који нема где на другој страни посла, и који не тражи пречег пута. —

XVIII.

Кључ — Дренић или Буковац — Дрвар (Доњи Унац) — Роре — Гламоч — Лијевно.

Овај пут иде из почетка од Кључа до Бравског Хана, обилази Бравско Поље, подиже се по мало на северни обронак Срнотице, свრће у угиб поменутог слемена јужно, и спушта се по мало на ниске јужне обронке, иде управо у Дренић или полази на обронцима северозападно к Буковцу, 7 сахата од Кључа. Од Буковца иде пут јужнозападно преко равнице, преко поменутог потока, и преко са свим ниског нагог слемена Црвљевице, које се северозападно пружа к подножју истога брега, где се и путови од Дренића и Петровца сутичу. За тим се пење пут врло стрмо и тешко. — 40 минута сам ишао до доле — са обронка у угиб. Овај се угиб протеже јужнозападно у виду узацке дубоке долине све до Унца, где се на обали тек мало шири. На врху угиба пут није баш најбољи. Одатле се спушта поменутом долином у стеновиту дубљину, а из ње поред једнога кланца ка Хану. Од Хана преко равног, али стеновитог и местимице ниском растовином покривеног земљишта, к веома стрмој

и брежуљкастој обали Унца, за тим к мосту и преко ливаде у Дрвар, 5 сахата од Буковца или Дренића.

Пут је од Кључа до Бравског Хана познат. На Бравскоме пољу пут је добар и пролази близу Краљевскога стана, где се и сад још неке зидине виде. Ту су некада краљевске овце зимовале. У Срнотичком угибу нема истина стрмени, али пут иде голим каменом, и тако је исто несносан, као и рђава, искварена калдрма. У дренићкој и буковачкој равници је пут добар. На Црвљевици иде веома стрмо поред гроба једнога кадије, кога огорчени становници ту, како је бегао, сустигоше и жива под камење закопаше.

На врху Црвљевице је рђав пут, и иде сад меком земљом, сад преко стена, а час преко оборених стабала и развала. Пут кроз кланац ка Хану веома је стеновит, а онај на обали к мосту још и опасан.

Од станова види се само неколико дренићских и буковачких кућа.

Дрвар, на картама Унац, као село место тако названога предела (Доњи Унац) састоји се из више скупова кућа, који сваки своје име имају.

Од Дрвара иде пут у опште југоисточно косом низбрдицом Камеником, и преко неколико потока подруг сахата до Висућице, преко њих, и даље низом кратког слемена, што од Радовника к Унцу иде, по сахата. Одавде низбрдицом Радовника по мало у долину, а из ње опет на ниско предбрежје Граб, са кога се опет стрмо у поменути котао к потоку Љесковцу спушта. Прелази исти поток, иде даље к Унцу, и преко њега, и даље косим земљиштем, а најпосле преко поточића на обронак Прекаје. Овде се пут из почетка

доста стрмо пење, па онда дижући се полако иде источно три четврти сахата изнад Прекаје. Одавде сврће јужно, и иде тако преко са свим голог земљишта поред нискога Црнога Врха, не наилазећи ни на какве особите стрмени — десно спрам развала Преодца. Даље преко свода, на размеђе водене, и обронком северних висина полако у долине Роре, 3 сахата од обронка Прекаје.

У долини Рорама иде пут северним крајем њезиним нешто источно, подиже се полако преко угиба између јужних обронака Црне Горе и слемена, што се од Шатора њојзи пружа, и иде другом страном у најсевернији део гламочке долине. Одавде сврће јужно, и иде подножјем мало час поменутог слемена читав сахат, а одавде опет источно на јужном обронку једне осамљене висине, која са јужнозападним висинама уску долину сачињава. Најпосле спушта се као низак кланац на доњу површину гламочке равнице. Одавде иде пут јужнозападним крајем равнице управо, и пресецајући у путу северозападни заток преко Халапића и Ковачице у Гламоч. Од Гламоча иде пут опет јужнозападним крајем равнице, док се најпосле на Букву не уздигне. Ту вијуга и спушта се опет јужно у равницу лијеванску, и иде даље подножјем обронка јужноисточно сахат до Лијевна.

Од Дрвара до Прекаја има 4, одавде до Гламоча 6 добрих сахата, а од Гламоча до Лијевна такође 6.

Пут је у опште добар. Између Дрвара и Висућице има подводних места, а на врху Буквама веома је рђаво и каменито а и блатно у једно. Пут уз Букву врло је стрм и тежак.

Од обиталишта ваља споменути:

Мокроноге, на десној обали Унца, има само неколико кућа. Љесковац мало сеоце на поменутом потоку исто тако названоме, у ублу на горњем Унцу и на подножју Малешевца.

Роре, од својих 15 растрканих кућа у ублу.

Главице, дугачак ред кућа, које свака за себе стоје, десно од пута и на подножју обронка, који се тамо почиње, где пут са више стране равнице у нижу иде.

У истој висини источно у равници је Филиповића оџак.

Даље на путу и у равници је Халапић, и даље према Гламочу, добро по сахата одатле је село Ковачице. Гламоч је такође мало село на обронку краткога зуба, где негда на врху град стајаше, од кога се сада још зидана ограда мало види. На југозападној страни употребили су јачи и бољи зид, који се одржао за џамију, али одавно је већ Гламоч опао. Од Гламоча даље југоисточно види се само на југозападној страни равнице неколико ханова. На целој североисточној страни равнице види се на размацима мање више кућа у скупу, а на југоисточном крају 2 сеоца.

У савитку равнице западно-северо-западно од Гламоча види се више мањих места.

XIX.

Сињ или Бијели Бријег — Лијевно — Купрес — Скопље — Травник.

Овим је путем велики обрт, јер сва трговина из Трста за Лијевно и Травник и сву околину иде у

Спљет, одавде преко Сиња у Бијели бријег и даље. Али је за то опет тај пут најтежи. Од Спљета преко Сиња и Бијелог бријега до пола обронка Пролога има друм, али њиме и сами Далматинци само до Сиња иду. Одатле се служе стоком, на којој све терете носе. Турски поданици иду са стоком само до Спљета.

Пруга дакле од Бијелог бријега преко Пролога до у равницу Лијевна не може се никако као пут представити. Људи, избегавајући цесту, коју је Аустрија од Бијелога бријега до међе саградила иду уз стрм обронак, који одсек један пресеца; на врху обронка иде голом стеном и каменом, два сахата од Карауле на врх Пролога. Ако је довде рђав био, онда се у пролошкој драги не да описати. То је дубок просек, у којем је сливена вода земљу са камења спрала и тако пролом начинила, који тамо амо пљоснасто или округло камење прекида, између кога опет мање или веће барице и јаруге леже. Са стране пролома такође је камен и грм. Тако се спушта пут једно подруг сахата до у равницу, где после без икаквих препрека даље иде, за тим преко Студбе и преко ниских висина Губера к Жабљаку, и северно у Лијевно.

Ја сам овим путем ишао од Лијевна у Бијели бријег, и натраг, дакле двапут.

Имао сам добра, срчана коња из Славоније. Па и ако је из равна, опет је већ више тешких места претурио, ма да је показивао нестрпљивост своју, па је прешао и преко саме Црвљевице. Али у пролошкој драги застане, и погледаше ме, као да је хтео питати: хоћемо ли и даље? Великом сам га муком нагонио. Један га је човек водио, а ја сам га вас дан џагао и

храбрећи викао. Но дотле и боже помози, али кад натраг, коњ ми се подбије, прелазећи препреке. Али како смо подводпом долином јахали, нисам га ни морао хладним облагати.

Оне године, када сам ја путовао, дванаест су коња под теретом у драги пали, нити се више подигоше.

Од Бијелог бријега до Лијевна има 7 сахата.

Даљим путем преко Купреса у Травник нисам ишао, и спомињем га само по поузданим изворима. Он иде од Лијевна преко Круга североисточно доста лако једно 4 сахата до Шујице. Одавде одмах из почетка прелазећи један стрм обронак иде даље 4 сахата до Купреса. Од Купреса иде пут узаним стеновитим теснацем Стожерским у долину врбаску, а из ње преко Радован-горе у Лашванску долину. Осим равни Купреске и долине врбаске, иде пут вас дан по каменитој земљи. На врх Круга и на купреској равни дувају јаки ветрови, који су у вејавици врло опасни.

Од обиталишта ваља ми споменути више малих села на крају равнице Лијевна и на висинама јужно од Лијевна. Даље не познајем пут.

XX.

Лијевно — Рама — Прозор — Пожетва — Крешево — Сарајево.

Ако би хтели од Лијевна у Раму ићи, морали би северним делом Дувна ударити. Осим овога пута, има још два друга, од Лијевна у Дувно, или у Жупањац. Мислим да ће добро бити, да их у једно опишем, а

после да продужим означени пут. Најобичнији пут од ова три, иде источно подножјем обронка Кругова једно $1^1/_2$ сахат, за тим се пење једним кланцем на Круг, и опет спушта врло каменитим и неравним земљиштем три сахата к Мокронози, и даље јужноисточно добар сахат у Жупањац — свега 6 сахата од Лијевна. Овај пут у целоме није баш тако рђав, а особито кад човек доброга вођа има, мало се подуже задржи, али је угодније, јер је обронак Мокроноге неугодан.

Други пут иде с првим до Кланца, иде још мало подножјем обронка, за тим на њега, прелази на северни обронак Тушнице, спушта се врло стрмим источним обронком њезиним вијугајући много у равницу, и иде једно по сахата преко нискога виса у Жупањац.

Овај се пут рачуна на $4^1/_2$ сахата, и у опште је добар, али га људи избегавају због последњега врло тешкога обронка.

Оба ова пута веома су опасна на Кругу кад је ветар, опаснија и од саме Батијевице. Ја сам се са једним младим, срчаним заптијом усудио на овај пут од Мокроноге у Лијевно, где ме је на један пут такав ветар изненадио, и ако ме је пријатељски одвраћао свештеник мокроношки, говорећи, да ће нас курјаци рашчупати и мећава завејати, што је врло лако могло и бити. Он нас поткрепи јелом и вином и благослови нас. И ми срећно прођемо — хвала добрим коњима нашима и заптијином добром познавању околине, али особито заптији хвала, који се био у велики црвен огртач увио, па га је ветар као врећу какву о земљу

бречио, но срећом пао је у снег а не на крш, па се није повредио, иначе бих и ја пропао не познајући пута. У Лијевну нам не хтедоше веровати, да смо онај дан прешли Круг. У Лијевну трајаше ветар 4 дана, и грдну је штету починио. Дућани беху за све то време затворени, и само је прека нужда нагонила неке на улицу. У тако време свакад се узима трећи пут, који истина не познајем али га, размотривши земљиште, по добивеним извештајима могу назначити.

Он иде од Лијевна јужно преко ниских висина према Бушкоме блату, и сврће за тим источно у угиб између Тушнице и јужнога слемена, из којега код Стипањића излази, одакле после поред Кола у Жупањац иде. Ова је пруга дугачка до својих 7 сахата, и судећи по гласовима и самоме земљишту није гори од оних других, ако није бољи.

Из описа продужења горепоменутога пута с погледом на високу гору, ласно се може видети, да ни за трговину, ни за војску није, јер је у оба случаја од свију најгори. Што се тиче администрације и познавања земље, опис је овога пута од важности.

Пут иде од Мокроноге преко Шујице без моста за тим североисточно стрмо на Паклину, и даље њоме источно између дубљина вијугајући иступа најпосле на јужни део равнице Равнога, прелази равницу, и подиже се мало по мало на веома неравни угиб између Равашнице и Љубуша — Клапавице. Одавде се спушта стрмо у дубоки просек између Радуше и Дашника, иде њиме донекле чврстом калдрмом, а за тим поквареном, и најдубљим блатом, и ступа на један пут десно у убао Раму. Поглед на дивну природу одавде

веома ће нас изненадити и усхитити. Тим погледом силом ће нам се мисао наметнути, да је Бог спојивши на овако малом простору величанствено дивље и нежно хтео човеку храм подићи, у којем нема природа снагом силног убеђења истинито и непокварено поштовање и славу Богу осећањем казује.

Пут се спушта доста стрмо на кланац к Радуши, иде ниже источно, и у долину потока, из које се опет на угиб између Радуше и Коловрата, и иде другом страном дуж потока Прозорски Поток југоисточно у Прозор.

Одавде се пење пут из кланца стрмо на врх предбрежја, иде њиме добру четврт сахата североисточно, и спушта се опет здраво стрмо у дубоку долину, иде њиме источно преко потока, и других шанчева, а најносле кроз густа дрва. За тим стрмим обронком горскога зуба, обилазећи на врху југоисточно други виши зуб, и на источној страни његовој у долинастом угибу североисточно к Уздолу, где један францишканац поп седи.

Од Уздола иде пут још мало уз брдо, сврће за тим источно ка слемену Букви, спушта се на стрмом источном обронку његовом к Бањој Лучици. Одавде се пење стрмо на обронак Матијевићку Страну, иде њиме горе доле подижући се на Крушчицу. Када сам овуда пропутовао око половине Новембра, беше по гори дебео снег. Врх Зеца сијаше јасном светлошћу јаркога сунца, и засењаваше чисто очи, а јужно под ногама мојима скриваше дебела непрегледна магла долину, као море, из којега се само неке стеновите гребени и врхови херцеговачких гора виђаху. Беше

то један поглед. А особито беше дивно погледати три гребена на врху Обрљина, који се као три чудно танка и висока зида пружаху од североистока к југозападу.

Гледајући са врх Крушчице северно северноисточно, види се на два добра сахата на северној страни дубоке уске долине, у којој Неретвица источно тече, ниже стеновите провале од Зеца село Пожетва.

Пут се спушта доста стрмо у један пролом, кроз који поток тече, иде нешто мало њиме и поред њега, свrће опет десно на обронку и опет стрмо к води, преко ње, и пролази испод једнога као отесаног стеновитог зида испод природних каменитих врата, кроз која не може коњаник проћи. За тим се подиже преко једнога ниског зуба, иде кроз село Крушчицу, у којој Мухамеданци живе, спушта се у један кланац и подиже одавде опет стрмо на врх Пожетве. Одавде иде пут нешто мало североисточно, свrће источно, и спушта се један сахат од Пожетве веома стрмо к Дубоком потоку, а за тим се опет на супротном обронку стрмо подиже на Погорелицу, иде тако равним слеменом и одатле полако југоисточно једним проломом у Дусинску долину. Овом долином иде јужно до Дјезевице, одавде се подиже здраво стрмо на западни зуб Инаћа, иде источно, одавде југоисточно стрмим обронком у угиб између Инаћа и Височице ка Којсини, а одавде стрмо к потоку Крешеву; даље обалом истога северно к манастиру Крешеву, и даље четврт сахата источно к селу истога имена. Од Крешева иде пут преко моста, за тим десном обалом потока, и даље источно североисточно северном страном слеменог

угиба у долину Лепенице, и иза моста североисточно преко нискога слемена у раковачку долину, и даље као што је познато.

Од Мокроноге до Раме има 6, од Раме до Прозора 2, одавде до Уздола 2, од Уздола до Пожетве 5 добрих сахата, од Пожетве до Крешева 6, а одавде до Сарајева 7 сахата. Пут је у опште добар. Од селаваља споменути: Равно, село на крају равнице исто тако назване и на подножју Ровашнице.

Звијерњача, сеоце јужно од Равнога у затоку на подножју Љубуше.

У ублу Рама има више малих скупова кућа, којима не знам имена, осим једнога бегова Копчића близу врела Раме ниже састанка кланаца Радуше и Дашника. Одавде јужноисточно или према изласку убла гледајући, види се у јужноисточној равној долини истога недавно сазидани фрањишкански дом.

Прозор у кланцу, и неколико само кућа на вису, има свега 60—70. Сиромашно је и самим Мухамеданцима насељено.

Уздо, састоји се из фрањишканског парохијског дома цркве, и из неколико кућа у околини на врх обронка.

Од Матијевића с матијевићких брда види се само 5—6 растрканих кућа.

У неретвичкој долини има осим поменутога сиромашног села мухамеданског Крушчице још више растрканих кућа.

Од Пожетве такође се види само 15 кућа. До Дубокога Потока виде се мислим 3—4 куће, а даље само неке у долини Дусине и на изливу Дјезевице.

Којсина од својих 25 кућа, у којој сами ковачи живе.

Крешево може бити преко 200 кућа, од којих 20 мухамеданских има.

Даље до Раковице види се с пута само неколико растрканих кућа.

XXI.

Сарајево — Војница — Скопље.

Прва пруга овога пута од Сарајева до моста на Војници код Кисељака позната је. Даље иде пут преко ниског земљишта левом обалом реке на близу, а за тим ступа у тесну долину, у којој са свим обалом преко стеновите земље иде, а најпосле к мосту на Драгачи. Одавде иде једно по сахата до Војнице, скоро три сахата од Кисељака, или близу 10 сахата од Сарајева. Пут је раван и у опште добар. Куће се само поједине виде. Војница је повеће место, и може имати до 300 кућа. Већина је становника ковача.

Пругу Војница — Скопље нисам прошао, али ћу навести овде опис (Српско-далматински Магазин 1847) њезин од речи до речи од Францишканца Јукића, који је тамо рођен, које важност само увеличава. Ево шта каже:

„Опазио сам, да није могуће у познање ове покрајине доћи, него ако човек, бацивши за леђа све незгоде сам собом све крајеве редом обиђе. И доиста велике су незгоде по Босни путовати; зими се не може, велики снегови и сметови не даду проћи; у јесен и пролеће велика блата, реке без мостова; најлепше је лето, али при том и најстрашније због хајдука, који

главне путове чувају и путнике узнемирују. Родољубац при свим тим незгодама и опет усуђује се.

„Наступивши пријатни дани угодног Липња (Јуна) другог дана кренем се из Војнице, мога обичнога пребивалишта, пут Скопља. Прошавши кроз вароши уз реку Драгачу, која окреће више мајдана (фабрика) гвоздених, за по сахата дођосмо до моста рагалског. Крај пута виђаше се велико гробље турско, преко реке пак при брегу село од 15 кућа кршћанских и три турске. Казаше ми да је село Рагале пре последње куге имало преко 40 кућа турских, а ни једне хришћанске, па их све морија потрла. Одавде после по сахата стигосмо до другог моста, који води у село Прокос, овде се пут раставља, или желиш на Шћит, или на Враницу; ја окренух на Враницу, једно што је за два сахата ближе, друго што још нисам никад туда пролазио. Прошавши село Мујаковиће, примисмо се планине, и штоно реку, тешко душу носећи у носу, после два сахата стигосмо на врх планине Вранице. Кад би коњ сустао, ваљало је пешице ићи нада се уз Комац. На врх планине има језеро, из кога Драгача извире; ту одјашемо, ручамо, и одморивши се на даље пођемо. Како смо пређе ишли нада се, сад ваља пода се стрмо два сахата. Које дакле себи и коњу рад, јахати се не може. Из ове друге половине планине извире друга речица Ждримача, и пређе него се зађе у село Ждримце, види се страшан слап, где се споменута река преко једне клисуре стрмоглавља с великим жубором.“

Не могу, а да овај одломак из описа Босне не допуним, и то поглавито што се тиче труда и муке,

које је путник у овој земљи имао да снесе, а држим, да сам и позван за то, по чем сам жељу своју за путовањем изобилно задовољио. Писац је љубио свој народ исто као и ја, и био је на сваку жртву готов: он је за своје отачаствољубље и патио, а то бива свагда и свуда. Али што сам овом приликом хтео казати што је и за карактеристику ове земље нужно, то је, да он као син ове земље због навике није ни поменуо све невоље у путовању по Босни, а много мање да их је свету показао. Што се тога тиче, он је много срећнији био од мене. Да јасније кажем. Шта је стало одважном човеку, који љуби свој народ, што ће на рђавом путу по дебелом блату и снегу до крајњег умора газити, када се може надати, да ће на конаку — не велим комфорт — бар хране, са које се не мора гнушавати, и мирна санка наћи, које је безусловно за свако напрезање нужно. Храну могу још и прећутати, јер се ту још лако може помоћи, али дуже време не спавати, то је умор, којем и најјача грађа не може одолети. То се односи наравно на оне путнике, који нису вични своју постељу са хиљадама буха, стеница и ушију делити. А тога има на свима путовима, у свима хановима и другим конацима у изобиљу; то се односи и на оне, којима средства допуштају, те могу ту невољу избећи. Верујте ми, да не претерујем: ја сам многе и многе ноћи будан провео, и тако сам имао довољно времена, да у мислима оно прођем, што преко дана пропутујем, и да земљиште тако утубим, да ми белешке излишне беху. У истини, ја ништа нисам бележио, и овај опис после више година исписао сам из памћења, па и сада бих могао без сваке помоћи

усмено или писмено репродукуковати. Тако исто местимице уплетене рефлексије само су слаб израз једнога дела оних мисли и осећања, које жалосна истина онда у мени порађаше.

Искуство ме је упознало са слабошћу памћења, што је и оправдано, али овде хоћу пуно уверење, поверење свију поштених, пред којима и сам хоћу да сам такав; али посебице хоћу од својих сународника, јер је љубав к њима памћење моје живо и светло задржало, и што желим, и што се надам, да ће они у своје време казивање моје на своју корист употребити. И ја ћу у име тога, кад више времена узимам, и ако Бог да здравља више материјала у војном смислу скупити и написати.

XXII.

Имоцки (Имоски) — Дувно (Жупањац).

Од Имоцкога иде пут преко равнога слемена у долину Студенога врела код Цвитића моста, где пре царина беше, која је са слабога саобраћаја укинута. Одавде воде два пута у јужни део равнице Дувна. Западни иде веома неравним, каменитим и са свим ниским дрвима или грмовима обраслим земљиштем кроз дрва, грмове и камење и достиже врх брега између извора Студенога врела и Миљацке. Одавде се спушта преко нагог каменитог земљишта у равницу, иде њоме северно близу западних висина, а најпосле подножјем обронка око понора Шујице, а одмах за тим преко потока Ножмраца, и даље код села Кола на са свим ниске изданке, и тако у Жупањац. Овде на

врху између Кола и Жупањца има један надгробни камен, који показује место, где је Јанковић Стојан пао, који се толико у песмама слави, па кога су и сами Турци поштовали, али у једно и бојали се.

Од Цвитића моста до Жупањца има 6 сахата. Први део тога пута до врх Језика врло је тежак, скоро и није пут. У равници је пут добар. Други источни пут и ако је веома каменит, опет је бољи и чистији. Он иде североисточно на Кукавицу, а одавде у долину Студенога врела, где северно иде све до Миљацке, а дуж ње у Сеоницу. Одавде даље северно подножјем Лијеба, за тим западно северозападно преко равнице к Шујици-мосту, и даље у Жупањац.

Овај је пут у добар сахат дужи од пређашњега.

На оба пута (они не иду далеко један од другога) види се од Цвитића моста до равнице Дувна само неколико раздвојених кућа. На западној страни равнице види се на једноме нискоме одсеку горском више малих скупова кућа, даље северно на подножју обронака види се више мање збијен продужен ред кућа, од којих се најближе понору Шујицама Ковачи зову. Северно од Ковача и на подножју са свим ниског виса, који се од Тушнице према равници пружа, лежи мало сеоце Коло.

Нешто западно и добро по сахата одатле и на јужној стрмени Тушнице, дакле већ у поменутом затоку лежи село Стипањићи. Даље северно и око три четврти сахата од Кола лежи Жупањац, велико село и главно место нахије Дуванске, са голим опалим градом. Северно од Жупањца и близу њега има још једно мало сеоце. На источној страни равнице лежи село Се-

оница од својих 15 кућа. Даље северно и на подножју Љубуша види се више малих скупова од кућа, којима, као и јужнозападнима не знам места назначити.

XXIII.
Дувно — Мостар.

Између Дувна и Мостара има три везе. Један од ових путова иде од Сеонице јужно дуж Миљацке, и преко Језика, па онда западним обронком Црљенице и левом обалом Студенога врела, а најпосле сврће преко равнога земљишта јужноисточно. Одавде се спушта стрмим обронком Навратаца у долину Посушја, и иде одмах преко Рјечине и даље источно у долину остављајући Посушје на лево. Овде се почиње полако дизати на седло Кочерина, са којега се опет стрмо по сахата спушта у Мамићко поље, иде њиме источно обилазећи десно воду, што тамо лежи, или је гази, и даље или управо к манастиру на Широки Брег, или лево преко корита Угроваче, савијајући к мосту на Лиштици. За тим иде пут јужноисточно истина преко ниске али камените висине опет к Лиштици, нешто мало дуж ње, па онда у равници већ сврће источно Црнашници к мосту на Жватићу, и пење се јужноисточно иза моста полако на поменуто Седло. Одавде се спушта североисточно из почетка калдрмисаном јаругом, и даље проваљеним обронком доле све до Радобоља, одакле јужноисточно полази, и тако подножјем Жаонице до Мостара иде.

Са западне стране равнице Дувна до Студеног врела исти је пут, који и у Имоцко води.

Изузимајући једнога истина кратког, али рђавог каменитог места на левој обали Студенога Врела, па онда на вису код Широкога Брега, и покварене калдрме на десној обали Жватића, пут је добар.

Од станова на овоме путу види се:

Посушје, дугачак ред кућа, који се од Рјечине на северном крају долине к истоку пружа, и који се с редовима других села састаје, и до близу Кочерина пружа. На јужној страни долине виде се растркане куће, а на ниском вису близу села Градца, неколико кућа. На Мамићком пољу и на јужном крају његовоме види се село Мамић, северно на нискоме изданку Љубовић, и осим тога у пизу још неколико растурених кућа. На Широком Брегу стоји манастир, а на јужном обронку његову више растрканих кућа. Даље јужно у низи и на подножју Тркле види се много растрканих кућа, па и на близу неколико. Даље на југозападној страни Мостарскога Блата, и на лепој низбрдици виде се неколико села. Куће на Радобољу спадају већ к Мостару.

Други пут иде од Сеонице левом обалом Студене један сахат, прелази њу код воденице баш пред завијутком својим к западу, и вијуга преко Јарма у равницу Ракитну, иде даље источном страном њезином, и најпосле једном јаругом између Коњскога и Гвозда пењући се полако на последњу гору. Даље иде овом гором веома неравно, и дижући се полако кроз дивну букову шуму. Најпосле иде мало чистином ка гребену Варде југоисточно све дотле. На Варди, т. ј. преко стеновитог гребена иде пут кроз стеновит теснац, после се врло стрмо спушта на горњи Црнац, са овога

опет стрмо на доњи, и даље југоисточно у низу доле и к мосту на Лиштици. Пут је даље познат.

Од Сеонице у Ракитно има 3, одавде до Широког Брега 6 сахата. Пруга преко Гвозда, Варде и Црнца може имати 5 сахата, и врло је тешка које због стрмени, а које опет због веома камените и обрасле земље. Остали је пут добар.

Од станова ваља нам само Ракитно споменути, сеоце на обронку Коњскога, и више растрканих кућа на југозападној страни равнице Ракитне. На једноме ниском изданку доњег Црнца, што се југозападно пружа, види се мало село Добрковци, и нешто северно од Широкога брега на обронку источне стране Црнца доста високо, види се Градац са неколико кућа у скупу. Из овога места иде један пут, одвајајући се од описанога на Варди, преко горе к поменутом угибу.

Трећи пут иде од Дувна југоисточно високом гором, и даље југозападном ивицом виса Чабуља. Најпосле се спушта у низу између Радобоља и Неретве. Ја сам хтео њиме ударити да се науживам дивна изгледа са Чабуља, али три дана пре — беше у почетку Јуна — падао је снег у гори, и тако ме одвратише, као што рекоше, од опасна пута. На лепоме времену иду лаки пешаци радо овим путем, јер је читава два сахата краћи.

XXIV.

Метковић — Мостар.

Овај пут иде десном обалом Неретве од Метковића у Мостар, 8 сахата, и као што ми рекоше нема никаквих тегоба. Споменуо сам већ, да доњи део

Неретве-долине од манастира Житомишљића нисам видео. Довде је десна обала равна, и туда би се могао друм направити без велике муке и великог трошка. Али турска влада не хтеде у пркос великоме обрту. Житомишљић лежи на левој обали Неретве у малом лепом затоку. То је задужбина Милорадовића. К њој води рђав пут два сахата од Буне.

XXV.

Клек — Мостар.

Од ове пруге познато ми је само парче од Стоца — Мостара, које ћу у следећем броју описати. Али ја морам о целој прузи говорити у толико, што је турска влада у добром ћефу хтела Мостар с морем ваљаним друмом саставити, и то на својој земљи, јер као што је познато, Клек је на херцеговачком земљоузу која далматинску област продире и чак до мора допире. Пут иде од мора јужном и источном страном Жабе, и даље северо-североисточно у Столац. По општем прегледу земљишта не би било на овој прузи особитих препрека. Што није то извршено, не заслужује, да се испитује. Но може се мислити, да је та добра мисао туђа, а турска присталост да је само турска пристојност била, којом они у душевној лењости и несвестици својој вредним саветницима, што за делима жедне, preче.

XXVI.

Дубровник — Требиње — Мостар.

Од Дубровника до Царине један сахат од турске царине иде добар пут. Одавде се пење на јужноза-

падни обронак Дријења, предгорја Влаштице, доста стрмо, и иде даље источно североисточно, а 3 сахата од Царине преко гологa камења до висине манастира Дужи. Одавде иде више источно доста добрим калдрмисаним путем 2 сахата до Требиња, свега 6 сахата од Дубровника.

Пруга од Царине до према Дужи веома је рђава, али обронак Дријења не може се описати. Но опет је тај пут бољи од прекога, што од Царине десно и близу поменутога иде, који се на обронку Дријења с њим састаје. Тај је пут, да не претерамо, права вратоломија, и опет многе вође занесени за преким путовима проводе путнике њиме, као што се и мени и моме друштву догодило. Ја сам путовао од Требиња у Дубровник у друштву с једним Бечлијом и женом му, који се скоро узеше, и који рад проходње путоваху у Далмацију, а уз пут и у Требиње, где је Бечлија као вештак имао прилику, да свој албум обогати, јер од другога уживању у томе пределу ни спомена нема. Одважна млада шћаше као вешта јахачица по такоме путу јахати, и једва је одвратише. Она је за тим три сахата пешачила, и само се на рђавом месту показала нестрпљива. Мислим, да јој је многа пријатељица завидела, слушајући њено приповедање и чудно путовање по херцеговачком дивљаштву.

Од Требиња у Љубиње иде пут десном обалом Требињшчице добар сахат доле, а за тим се пење веома стрмим обронком Кличања на вис, одакле се северо-северозападно кроз пределе Грбеши, Јаворник и Наум између брегова без великих стрмепа вијугајући, и висине Илију и Завилу на лево остављајући

на јужни врх Љубињске равни и одавде у место иде. Од Љубиња подиже се пут полако на мало јужнозападну низбрдицу Кубаша — Црнца и иде њоме, и ако веома неравно, опет без великих тегоба 4 сахата у Столац, где се најпосле полако спушта.

Од Стоца иде пут један сахат западно северном страном равнице преко Радимље, а за тим доста стрмо јужноисточним обронком Пјешевца на вис. Одавде иду два пута к мосту на Буни. Западни и доњи иде скоро северно на слемену Пјешева а најпосле нешто калдрмом , и онда се спушта поред поменутог пролома доста стрмим северним обронком Губавице у низу у којој по сахата к мосту на Буни иде. Одавде иде пут преко равнице два сахата до Мостара. Од Стоца до Мостара има 6 сахата.

Други источни пут иде више северно неравним и већином обраслим пределом Дубравом, (а којој управо све припада, куда се западни пут протеже) најпре преко Радимна поред јакога извора, за тим преко чистога испроваљиванога предела, одакле западно северозападно на Квањ полази, са кога се опет стрмом пролому и мосту спушта, иза које се опет са старим састаје. И овај пут има од Стоца до Мостара 6 сахата.

Пут од Требиња до Мостара у долини Требињшчице приличан је; а у равници љубињској, столачкој и мостарској добар. На јужном обронку Кличања пење се стрмо и тешко по камену, и иде даље све до љубињске равнице, истина не стрмо, преко голог камена, а тако и од Љубиња у Столац. На Пјешевцу је пут раван и добар. На северном обронку Губавице спушта се преко камена и даље у низу к мосту на

Буни. Други пут преко Радишна и Квања веома је неугодан.

Између Требиња и Љубиња има осим једнога жалосног извора у пределу Грбеши само три чатрње, од којих су две покварене и засушене. Од Љубиња до Стоца има само једна чатрња.

На целоме простору од Дубровника — Требиње — Љубиње — Стоца нема ни трага од села. С пута се само види понека кућа. На Пјешевцу и са стране види се већ више кућа. У опште предео Дубрава нема више од 20 села. Под обронком Губавице лежи село Удбина, а на десној обали Буне сеоце истога имена.

Можда ће вредно бити знати, да је год. 1858 после сјајне победе код Граховца мала чета Црногораца поред Требиња чак у предео Љубомир не оштећена и без отпора продрла и опет се натраг вратила. И тако беху Турци, с војском и становницима требињским побеђени и потучени.

Западно северозападно, 3 сахата од Стоца на југозападној страни Пјешевца подиже се вис Прењ. На западном обронку његову лежи парокија, која далматинском епископату припада. Са врха његовога види се јужно на 6 сахата планина Жаба, која цео јужни хоризонат надмаша.

Ко из Дубровника у Мостар хоће да путује, а не гоне га послови на заход преко Требиња, тај иде од Царине северно к поменутом превозу на Требињшчици, и даље преко Попова поља у Столац, и западно одавде на Пјешевац и тако даље.

XXVII.

Невесињски Залом — Столац.

Овај пут иде од Невесиња јужно јужноисточном равницом два сахата до Љубовића, где се са оним из Залома судара, који од подножја заломских брда југозападно к мосту на Колечкој ријеци и даље преко чистога земљишта води, око $2^1/_2$ сахата од Залома. Од Љубовића иде пут још једно по сахата равницом, а за тим се пење на Трусину, са које се веома стрмо к Требесину спушта, од Љубовића 3 сахата. Од Требесиња иде пут југозападно по сахата преко долине Дабра к угибу између Кубаша и Хргуда, а за тим се спушта на југозападној страни његовој кланцем ка Брегави, и иде десном обалом њезином до Стоца, где се преко моста иде, или мало на више гази, $3^1/_2$ сахата од Требесиња.

На невесињској равни и у долини Дабру пут је добар, као и на крају десне обале Брегаве. На Трусини иде голим каменом, и врло је тежак на југозападном обронку њезином, као што је и силазак к Брегави. Осим малих неушорених села Љубовића и Требесиња има још и у долини Дабру растрканих кућа.

Столац је веће место у долини на левој обали Брегаве. Јужно од места, а на ниском гребенастом изданку југозападног врха Кубаша стоји тако названа тврдиња, коју је Али-паша Сточевић обновио и продужио.

XXVIII.

Невесиње — Загорје — Сарајево.

Ову пругу не познајем, али сам разабрао о њој нешто подробније. Знам да пут постоји, и да многи њиме полазе, а особито, кад се храна за војску из Сарајева у Херцеговину носи. Он се пружа од Невесиња североисточно, најпре кроз угиб између Црвња и Магропа, иде преко Морина у Улог, онда преко моста на Неретви и преко непознате ми планине у Загорје, где се пут дели; западни пут иде северно између Гвозна, Неретве и пење се преко подбрежја Трескавице, превальује Спасовачу, и прелазећи кроз Вратло састаје се код врела Жељезнице између Трескавице и Клека с другим путем: Други пут иде кроз Загорје, пак из Загорја у горњу долину Бистрице, одакле се пење на седло између Трескавице и Клека. Вратло је пролом у источном делу Трескавице. Одавде северо-североисточно преко Жељезнице к Лукавцу, и даље долином једнога потока, који му дотиче, а најпосле преко нискога слемена што од Требевића западно излази у долину Миљацке, а за тим у Сарајево. Колико могу по многом ми казивању судити, ни овај пут није бољи од других, ако не гори.

ПОГЛЕД НА БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ

ради лакшега прегледа целе површине земаљске.

Ко је пажљиво овај опис прочитао, и читајући у карту погледао, доста ће знати о површини земље ове и без особитога проучавања. Али ја сам, мислим, с правом убеђен, да има читалаца, који су из овога описа учили земљу, а по дужности и морали учити, па с тога држим, да сам дужан ради претпостављене цели тој природној и дужној жељи по силама својима одазвати се; за то мислим, да ће најбоље бити, да с много узвишенијега гледишта земљу прегледам, и читаоцу у кратко без ситних делова који се у већима губе у њеним природним деловима покажем, како се она по своме правом карактеру дели. Означења разлике висина, и ако је од ока узето, између низина и оних између највећих висина, на којој би се тачки за сферичку мрежу могла тражити, показаће нам узвишеност и свезу њену. Тиме ће се много којешта при другом читању исправити и лакше разумети. А особито ће карта много враднија бити, што се само верније сними, а најпосле из свега тога биће преглед, целе земље много олакшан, а то је преко нужно. Употребљење толиких средстава, да би се само забуне сачували, може се тиме разјаснити, што сам ја ово дело искључиво рад војничке цели, а особито за моје сународнике писао. С тога се надам, да ћу бар срдачно одобрење с њихове стране добити.

Површина Босне и Херцеговине дели се са свим природно у два дела. Линија, која их дели, јесте главна размеђа водена. Ја сам њих, у колико их познајем, а нешто и по добрим извештајима, описао; а сада додајем само, да овај ланац од највише и најгроморније тачке, Дурмитора, мало по мало опада северозападно полазећи, али опет за то нигде не губи карактер гора, изузимајући врло кратке пруге између Црне Горе и Шатора. Па и тај је део, и ако је знаменито нижи, на узвишеном земљишту. После Дурмитора и Волујца Зец је најогромнији, па и највиши. И западни протег, Радуша и Ровашница знаменито су високи.

Погледамо ли сада североисточну страну водене размеђе, видећемо прво како је дубоким и мање више широким просецима од више повећих река, што северно теку у четири дела подељена, који су, као што је из описа познато, пуни гора, њихових грана и изданака. И ако су ове гране горске између ових поменутих речица скоро нераздвојене, опет карактер њихов није свуда исти. Промена је така, да се не може прегледати, и она означава тако природно границе одсека, које ћу овде по реду навести.

I. Одсек.

Он се састоји из прве гране између Дрине и Босне све до врх долине горње Спрече, дакле пресецајући Озрину и Мајевицу. Као што је познато оба су последња обронка према обема рекама у опште стрма, а према Дрини местимице одсечна. Гледајући из непознате ми долине Кривајине изгледа земљиште овога

одсека узвишено. Лепа, мало протегнута равница на Босни и Стабњи је дубока низа. За тим долази виша од ове равница — Пољане, на извору Босне.

Ја нисам могао мерити висине, али ако је истина, што Ами Буе каже, т. ј. да Пољане 1700′ над морем леже, онда мора долина северне Миљацке, као највећа низа после оне, 2000′ над морем лежати. О висини убла на Биоштици не могу судити јер сам га из далека гледао, и дубљину корита у којем је вода не могах одмерити, а с друге стране опет падање Криваје не познајем, но ја мислим, да више, премда мало, долина северне Миљацке лежи.

После ове низе по висини долази пространи плато Гласинци. Висину његову означава јужно долина брзе Праће, и источно дубока долина Ракитнице. Северно се диже нешто мало, и около извора Ракитнице подиже у ниво севернога протега семећског. Остале воде теку не само долинама, него и дубоким и тесним проломом. Њихов правац и обронци њихови довољно су описани и исцрпени.

Међу висинама може бити да је слеме Јаорине највиша тачка, а за тим Требевић. Трескавица, Клек, Ораовица, Праћа, Семећ и Романија од прилике су једнаки. Мало нижи су: Коњух, Смолин с Караулом, Озрен, Краљевска планина и Бјелаштица, а најпосле Рањен, Удрц, Тешево и Осјечсник.

То су највеће висине овога одсека. Ја сам им висине од ока упоредио, али опет за то држим, да је разлика међу њима мала.

II. Одсек.

У овај одсек спада остали део прве гране. Њега дели Мајевица, Ратиш и даљи протег њихов у два дела, и то у област Спрече и Посавине. Прву, северним обронцима првога одсека јужно ограничену, окружава западно Озрина гора, и североисточно Мајевица и даље продужење, као да су је две руке обгрлиле. И заиста дивни убао Спрече, према коме се ниски и равни изданци пружају, и заслужује тако љубазан загрљај. Спреча тече тихо, долина дакле дубока. Озрина је знатно виша од Мајевице. Тригонометријске тачке биле би на Озрини, на Ратишу и Мајевици — врх Мајевице на путу из Тузле у Брчко. О другом делу тога одсека — Посавини — не знам ништа више, него што сам у опису казао.

III. Одсек.

Овај одсек сачињава друга грана протежући се између Босне и Врбаса до врх Маглаја — Бање Луке. Из почетка је грана високо и широко слеме између долина Лашве и Врбаса, а за тим висока огромна маса Влашић, коју само неколико врло дубоких и уских пролома просецају, из којих извори Бијеле, Врбање и Угра теку. Огранци који отуда постају високи су према северу. Као што је познато последњи обронци овога одсека мењају се према Босни. А према Врбасу су изузимајући оних према Скопљу све веома стрми.

Најдубља је низа у овоме одсеку Љешничка долина. За тим продужење долине на средњој Врбањи,

које је од Арапарскога Поља за 3—4 хвата више. Најпосле низа на малој Усори. Убао на великој Усори мора да много на више лежи. Ја сам га само са врх Црнога Врха јужно од Тешња видео, дакле толико из далека, да се нијансе не могу распознати. Али с поуздане стране знам, као што сам у опису река казао, да је долина велике Усоре највише 600 корака широка, и да је повеће нијансе ограничавају. Али не обзирући се на то, морамо по шкољкастом изгледу убла на нагиб да мислимо, па с тога, а особито због високих наоколо гребена горских, морамо и знатне нијансе претпоставити. Највеће су тачке овога одсека: Враница, Влашић, Дубо, Тисовац и Црни Врх јужно од Тешња, а за тим Осмача, Скатавица, Оптока и гребен горски на западној страни убла на Великој Усори. —

IV. Одсек.

У овај одсек спада остатак друге гране, и ја не знам ништа више о њему, но што сам у опису казао. Тригонометричке тачке у овоме одсеку биле би: Црни Врх на Јошавци, Љубач, Мотајица, источно од Дервенте, и Добој.

Између прве и друге гране и то између првог и трећег одсека, можемо упознавши се са земљиштем један убао наћи, који источно Вепар, Осјеченик, Тешево, Варешка брда, Озрен и Требевић, јужно Трескавица и Бјелашчица, Иван, Битовња, Враница, Штит, Корила и Радован, а западно Караула, Влашић и Горчевица окружава. Издапци, који се њему пружају изгледају са висине гледајући као

нијансе. Као што је познато све воде овога убла припадају области горње Босне. Између нивоа Витешке и Бусовачке равнице и равнице Пољане врло је мала разлика.

V. Одсек.

Њега сачињава источни огранак треће гране са продужењем својим између Пливе и Врбаса с једне стране и Сане с друге стране и допире чак до врх Стратинске. Источни обронци су сви стрми изузимајући онога североисточно од Варцар-Вакупа, или на Црној Реци, а они према западу, колико их ја знам још су стрмији — од Рибника два добра сахата јужно од Кључа све до утока Санчице. Северна граница одсека изгледа са висина северно од Приједора као слеме од истока к западу пружено. Колико се сећам и на дубље долине овога одсека, леже доста високо, као раван Подражница, Лусинско и Ратко поље и могли би овај одсек да не погрешимо, платовом назвати и у северној страни из врло нијансоване површине његове подиже се неколико главних висина, као: Кукавица, Коћија Главица и Ратко. Равну узвишеност која се источном страном равнице подражничке од Варцар Вакупа ка Коћијој Главици спуштајући се повлачи, само сам са западног и источног обронка видео, но држим да је равно, наго слеме. На јужној страни највиши је Кук. Димитор, Лисина и слеме између Језера и Црне Ријеке доста су једнаки. Тачке за триангулирање биле би: Кукавица, Ратко, Коћија Главица, Кук и слеме између Језера и Црне Ријеке.

VI. Одсек.

Њега сачињава остатак поменуте гране. Ја не знам о њему ништа више, него што сам у опису казао. Најважније тачке за тригонометричне сврхе биле би: на вису на путу из Бање Луке у Бронзене Мајдан, на Козарцу, и на висинама северозападно од Кнеж-поља. —

VII. Одсек.

У овај одсек долази западни огранак треће гране са својим повлачењем између Сане и Унца до Уне. Ја не могу ништа више о овоме земљишту говорити, него што сам већ рекао. Обронци према Горњој Сани до Пламенице северно од Кључа веома су стрми, а они ниже Пријedора до Новога ниски су, али опет стрми. Обронци према Унцу сви су здраво стрми, местимице стеновити и одсечни. Цео је одсек узвишено, брдовито земљиште, из кога се Црвљивица с Луњевачом и Осјеченицом, и Грмећ с Црним Врхом знатно подиже. Осим тих не знам знатнију од тригонометријских тачака.

Ове одсеке нисам ја, као што сам већ споменуо, по својој вољи кројио, него сам само оно означио, што већ постоји, јер сам сложене висине, као природни скуп сматрао. Овде ми се намеће једна примедба, да су одсеци дуж размеђе водене 1, 3, 5 и 7, североисточно од других 2, 4 и 6 правом линијом раздвојени, која се, мислим, од извора Спрече према Новом на Уни повлачи. Како главна размеђа водена,

тако и одсеци северо-западно опадају. Отуда следује да је земља северо-североисточно нагнута. То сведоче и саме реке.

Али не разликују се одсеци један од другога дуж размеђе водене само по висинама и облику, него и по материјалној вредности њиховој. Јер осим долина, које су потопљене, први су одсеци у опште мање више камени, а у другима опет врло редак камен. И још више! У првима има веома много краса, дочим у другима ни спомена нема од тога. Познати ми северни обронци и изданци Битовње, као и горовито земљиште, што се северно од Купреса између Врбаса и Пливе до Језера повлачи задржавају карактер првих одсека.

По томе су одсеци дуж размеђе водене права гора, а други више низа, са хумкама и повећим слеменима.

На јужнозападној страни водене размеђе, земљиште је, као што се из описа види, особито, које се ни у какво правило или систем не може свести. Међу тим не види се на општој низбрдици јужнозападно постепеност. Њу означава једна линија, којој на јужноисточној страни не знам изласка, но која на јужнозападној страни Зубаца северозападно к Требињу иде, а одавде даље стрмом обронку на десној обали Требињшчице, и к ономе што североисточно Попово окружава. Одавде иде к Стоцу, даље к Благају а за тим западно северозападно преко Кочерина и Посушја к јужнозападном обронку Каменшнице, к Прологу и т. д. Та линија означава границе између североисточне горње и јужнозападне

доње стране. На обема странама подижу се поједине висине или слемена, на обема има мање више големих, дубљих или виших равница. У обема теку потоци.

Целу просторију између главне размеђе водене и адријатског мора, кад бисмо је одвојили од знатних висина и дубина, могли бисмо је као к мору нагнуту површину сматрати, која нас на сваком кораку особитим ликом изненађује, и ако је стеновита. Она се са свим стрмо на мору прекида.

Ниже опажа се са северних висина — Варда — знатно опадање земљишта према доњој Неретви, које се двема пругама од Мостара к Жаби и Љубушкој повученима, означити може.

Како леже различне равнице, убли и низе над морем не могу ништа казати. Толико знам, да је мостарска равница најдубља, и држим да раван Равно све надвишује. Међу Мостарским блатом и Невесињском равницом, која је после мостарске највиша, не ће бити велике разлике у висини. Све су друге равнице и низе несравњено више.

Највећи врхови гора, не упоређујући их једне с другима, ови су што највише падају у очи са усамљености своје: Војник, Дуга, Лебршник, врх слемена између Коњица и Зијемског Поља т. ј. Обрљин, Вележ, Вран, Чабуљ, Малован, Цинцер, Троглав, Гљива, Зупци и Жаба. За овима долазе: Влаштица, Градина, Кубаш, Руд, Борашница, Тртла, Тумница, Каменшница, Татор; а после у ланцу водене размеђе: Иван, Височица, Зец, Крушчица, Радуша, Равашница, а лако може бити и још неке у продужењу његову до Црне Горе.

О водама немам шта више да говорим, јер сам их савршено у сваком погледу описао.

Што се путова тиче, држим, да не ће сувишно бити, да оно што сам о њима казао, каки су на кишевитом времену, овде опширније речем, јер онуда има тако блатних испроваљиваних места, да их пешаци обилазе, а коњаници муком прелазе. А како ли је кад војска пролази?

Што се употребљивих путова тиче, ја сам спменуо и колико су тешки. Пруга од Бање Луке до Градишке изузима се. На њој се види теглећа стока само са стране околних села.

Још ћу она места поменути, где би се пут лако и с мало трошка могао поправити, једно, што је земља у опште тврђа, и што близу материјала има, а друго, што нема никаквих особитих висина и стрмени, нити би се морали скупи мостови подизати.

Овде морам приметити, да бих одбио свако криво мишљење, да то не чиним с тога, што држим, да ће турска влада после толиких савета мој послушати. Не, ја чиним то само из онога узрока, кога сам у уводу овога одсека навео.

Ево тих путова: Зворник — Бијељина; Брод — Сарајево; Бања Бука — Градишка; Бања Лука — Козарац — Пријетор — Нови; Кључ — Петровац — Бихаћ; Кључ — Варцар; Бања Лука — Варцар — Јајце; Мостар — Широки Бријег — Кочерин — Посушје — Имоцки; или од Посушја у Жупањац, или у угибу јужно од Тушнице к Бушком Блату и даље у Лијевно; Мостар — Метковић. —

Не могу да замислим, да ће код садашњег стања Турске у опште, а Босне и Херцеговине на по се поред сваког спекуланатског духа и банкера, питање о железници скоро на дневни ред доћи. Та би железница имала кроз ове провинције доњу област Саве и Дунава са адријатским морем везати.

Међу тим, опомињем се, како сам пре неколико година у једним новинама читао, како се неки Бајамонти из Спљета озбиљно трудио, да састави пројект како би своје место рођења железницом саставио. Сад не могу само да се опоменем, да ли са доњом Савом или са доњим Дунавом. Утисак је само остао у мени, кога сваки познавалац земље мора осетити — али непријатан утисак. Тај добри човек желео је, али није знао шта, јер унутрашњост земље не познаваше, и ако га је и сама околина Спљета на све тешкоће подсетити могла. Ја желим у осталом, да тај добри човек толико живи, да идући тим путем што га је уснио, за поталијанчење Далмације и т. д. може пропагандисати.

Најпосле било како му драго, али тек било би желети, да се доња Сава и доњи Дунав преко Херцеговине, Босне, Србије и Бугарске с адријатским и егејским морем веже. Ја кажем било би желети, и ако нисам могао до општег уверења доћи, да железнице знатно срећи човечанства служе. За срећу појединих — то верујем; али то ме не може побудити, да о железници у овим земљама говорим. Али како је већ маса за њу то морам и ја бити, јер кад си међ вуцима, не смеш бити овца.

Ми ћемо дакле ради потпуности о најзгоднијим главним правцима овде говорити.

Да би се доња Сава са адријатским морем везала, има две линије: источна и западна.

Источна би ишла долином Дрине до више Фоче, за тим нешто мало бистричком долином, а одавде долином Грајском у Загорје, преко гора или кроз њу; даље у долину Неретве, одавде уз реку и преко Чемерна и Поникве на југозападну страну Сошине, из Сошине преко стеновитог земљишта у Никшићку равницу право к црногорским висинама, и преко њих — не знам како и где — у долину Зете, и њоме даље у Скадар, управо к мору.

Прелазак горе из Бистричке долине и Грајске не познајем, али судећи по гори прве гране северно одатле, и ако је део разме́ђе водене, може се као савезно слеме сматрати, које у Загорју знатно опада, по чем најпосле у нивоу Поникве Лебршник достиже, који се́верно и северозападно земљиште од подножја надвишује. Али прелазак није тако тежак. После тога ишао би пут лако.

Западна пруга ишла би долином Босне, из ње у долину Блажујску и даље у долину Зујевичку до Тарчина; одавде преко Иван-горе у долину Трешњеваче, и њоме к Неретви код Коњица, одакле после долином реке до Метковића или и даље иде.

Прелазак преко Ивана познајем, и ту нема никаквих тешкоћа, јер гора није висока а северно опада, и колико се опомињем, и на стрмој јужној страни има згодан излазак.

Не треба ни помињати, како се лако могу те две линије у долини Неретве свезати.

Још морам и трећу пругу споменути, која је истина више Аустрији у интересу, али је опет у Босни. А та је: из долине Уне и Тишковца и даље у Шибеник, а можда и Задар.

О раздвајању од ових пруга било би сувишно говорити.

Но што се сад свезе доњег Дунава с адријатским морем и грчким архипелагом тиче, морам се само опште познатога придржавати, јер нисам био на десној обали Дрине, и по томе југоисточне стране Србије и Бугарске нисам видео.

Мање више позната је и Српска Морава са своја два утока, Ибром и Бугарском Моравом.

Главна пруга дакле за Србију је долина Моравска, из које би се пре свега са дринском линијом спојила и преко Ужице у долину Рзаве у Вишеград ишла. Друга грана ишла би долином ибарском, а трећа долином бугарске Мораве. Где се ове две гране састају, да ли у Качанику или даље северно, не могу да кажем. Одавде до мора не би било особитих тешкоћа.

Даље се не смем упуштати, јер не познајем земље.

Што се пруге Београда — Цариграда тиче, свима ће бити јасно, који су г. Ами Буа читали, да би се лако могла остварити.

Стање земље.

У самоме уводу казао сам, да је Босна и Херцеговина права гора. Опис и карта ће уверити читаоца, ма да не ће наићи на бог зна какве висине, јер, као што држим, и највиши врхови Јаорине, Зеца и Вранице једва имају нешто преко 5000'. Цела је земља дакле — осим Посавине — равна, јер у опште високо лежи. Она је пуна занимљивости путничкоме оку.

На североисточној страни водене размеђе покривене су висине шумом, дрвима или џбуновима и прошаране небројеним потоцима, што обделану земљу квасе; на југозападној страни са свим је напротив цела површина стеном и каменом притиснута и местимице се тек види шума или шипраг. Њиве чекају благодет само из облака, јер већина потока тече испод земље, у низи се састаје, и онда место да земљу обложи, она је потопи.

Овај контраст између оба дела земље још се тиме увеличава, што североисточна страна у себи благо крије, од кога на југозападној страни ни спомена нема. Тамо има више извора киселе и вреле воде, а тако и слане. Угљен вири из земље, а на неким местима копана је со. На више места има злата, сребра, живе, бакра, олова, сумпора, а на много места гвожђа тако много и тако добра, као што ни у једној земљи у Европи.

Дакле на североисточној страни плодна земља, и силно благо минерално; на југозападној страни голе стене.

Али ни те стене нису тако голе, као што се на први поглед чине, јер се природа само онде маћијски показује, где је из себичних намера не ће да разумеју, или не дају да се разуме, или где је са душевне слабости не могу разумети, и ако је језик њезин прост и не скривен.

Ове стене подупиру с једне стране богату земљу, с друге стране је бране од навале морске, и показују се као посредственик у допуни богатства, које богата земља и неисцрпно море одважноме и подузетноме свесрдно нуди. И одважних и подузетних људи, с карактером тврдим као гранит, као стена што је под ногама њиховим, има доста; али, постојеће смеје се природи. Знамо, како је на североисточној страни већина земље шумом, дрвима или шипразима покривена, како се дакле земља из нужде само обделава, и у каквом је жалосном стању комуникација, како су жалосне куће и зграде, и како су куће далеко од пута, где је само могуће, и како су на послетку, јер су и од мора одвојени, са свим природно, сви на истом југозападу гладни, а они опет на богатом североистоку нису сити. Општа сиротиња, општа невоља свуда и у свакога. А поред ове невоље, дели са људима и кућу и рухо гад. Мрави ме подилазе кад се сетим.

Тако је материјално стање земље, коју је природа небројеним лепотама сваке врсте обдарила, да се често мораш дивити, и коју је на срећу одредила.

За што је тако?

О душевном животу не може бити ни речи, јер га нема. А ко у осталом хоће о томе што да чује,

нека чита г. Хиљфердингов „Путопис од 1858 године."

Али тиме није невоља ове земље исцрпена. Што ће читалац даље чути, то је круна овога свега. То није невоља, није несрећа, то је — поквареност.

Положаји.

Пажљивим читањем лако ће се видети, како с једне стране много тачака за одбрану, и уских пролаза има, а с друге стране како их мало има, где би се већа војска сместити и борити могла.

Обе врсте тачака појимам под једним именом положај, и то најпре као што се по себи разуме, с гледишта нападања, за тим долазе оне које су нападачу у нужди повољне. Све ове положаје ваљало би описати, а да би и опис што вредио, требало би их нацртати. Али то би голем посао био, кога се не могу примити, и то с тога, што је то деоба, која не спада амо, и што сам састављањем карте сувише уморен, да се не могу механичког, и баш за то тешкога посла примити, и најпосле, кад бих и могао све, немам времена за то. Међу тим ја не одбијам коначно тај посао, и ако га одгађам. За то ми ваља згоднију прилику чекати. У осталом биће у овом одсеку напред и о томе речи, истина само узгред.

Што сам овде на послетку за положај казао, важи и за тврдиње.

Тврдиње.

У Босни и Херцеговини има више тврдиња. Тако их турска влада сматра па и држи. За тим има више

старих кула, које се још како која држи. 1851 год. па и доцније многе су поправљене на заповест Омер-пашину. Осим тога имају мудри Мухамеданци на више места у зидовима кућа које су тврдињи најближе, рупе, које човек не може опазити, али су са свим удешене, да се пуца кроз њих. Турци су у нечем сродни са кртицама. Али Турци Османлије, јер су босански мухамеданци од Османлија научили.

Не знам да ли Турци још и сад имају толику веру у те тврдиње, јер ово последњих 70 година не имаше прилике да покажу. А то је могуће, и врло веројетно, јер се Турцима без очевидних дела не може ништа доказати. Ја познајем већину тих тврдиња, али ни једна не може одолети ваљаном нападу. У данашње време могле би оне још једину цел имати, да у случају устанка Хришћана у земљи приме Мухамеданце, и за време их склоне. То им може тим лакше послужити, што су Хришћани Омер-пашом са свим обезоружани. Са мало редовне војске и с башибозуцима могу растурене и невеште хришћанске чете за час покорити, као што је 1858 год. и било.

У тврдиње се рачуна: Зворник, Градачац, Градишка, Бања Лука, Нови, Бихаћ, Јајце, Лијевно, Столац, Љубушки, Љубиње, Требиње, Мостар и Сарајево.

Тврде куле ове су: Соко, Сребрник, Дервента, Маглај, Тешањ, Жепче, Врандук, Клобук, Кула и Травник. Осим ових спомињу се још у различним описима неке куле, али то су савршено развалине, као н. пр. Вишеград, Кушлат и Кључ. У његовим

зидинама видео сам два бела орла. У Крајини на левој обали Уне има још више кула, али то ми је страна земља, са свим непозната.

Што се тврдиња и кула тиче, опомињем на ону примедбу, коју сам већ у чланку *положаји* казао.

РЈЕЧНИК

ИМЕНА МЈЕСТА, РИЈЕКА, СЕЛА И Т. Д. КОЈА СЕ СПОМИЊУ У ОВОМ „ОПИСУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ“.

Кад се саставља ма какав рјечник, са стране језика гледа се на троје:

1. На облик које ријечи, је ли управо онакав какав се даје, да би се по томе могла ријеч уврстити у граматичку разредбу. Што граматик има веће поуздање према лексикографу за оне облике које му лексикограф казује, на име: што се већма може поуздати да је он оно што јавља све јавио онако како је у народу — то је све боље, и тим је већа цијена рјечнику.

2. На право тумачење значења, и

3. На вјерно означен акценат, који је ствар веома важна по разгледање и изучавање живота језиковног.

Састављајући овај мали топографски рјечник који се додаје „Опису Босне и Херцеговине“ (штамп. у XX., XXI. и овој књизи Гласника) нарочито за олакшицу филолозима (који у овакијем именима имају драгоцјен материјал) секретарство је српског ученог друштва гледало да задовољи ономе троме. У тексту има доста погрјешака у промени топографскијех имена, па има и имена погрјешно наштампанијех, јер је ориђинал писан њемачки па је овдје превођен. С тога

је потписани заједно с писцем прегледао рјечник и изоставио сва имена која су била погрјешна. По казивању г. писца исправљени су и номинативи, и по његову увјеравању ја сам свуда побиљежио акценте. Али и ако г. писац добро изговара ријечи, десило се да је он казао неки номинатив или акцентовао неку ријеч тако како до сад није познато у нашем свијету. Г. писац ме увјераваше да се Бања Лука изговара Бàњалу́ка, а ја сам чуо толико пута од људи баш с мјеста, гдје изговарају Бâњâ Лу́ка и тако и Вук у рјечнику наводи. — Исто је тако за Зворник. Г. писац ме увјераваше да се изговара Звôрнӣк, а ја сам увијек слушао од људи из самога мјеста и из околине гдје изговарају Звȍрнӣк, па тако стоји и у Вука у рјечнику. За варош Бијељину, увјераваше ме г. писац да се изговара и Бје̂лина, а и за њу сам увијек слушао да се изговара Бӣјељина како стоји и у Вука. Што се тиче номинатива, г. писац ме увјераваше да херцеговачка варош Трѐбиње за коју сам ја слушао да се изговара Трѐбӣње, говори у номинативу Трѐбӣњ, па тако Невѐсӣњ, на које такође не бих пристао. Толико ми се свидјело да кажем овдје, да други могу по томе премјерити колико им ваља цијенити поузданост овога посла. Ја сам држао да је боље дати и оволико него пропустити опис без овог рјечника.

САД. СЕКРЕТАР
Ст. Новаковић.

Арапарско поље XX. 289. XXI. 350.

Баба, гора. XX. 303, 331.

Бајна Лучица, село. XX. 267. XXII. 12.

Балтићи, село. XXI. 301, 316.

Бан, брдо. XX. 365.

Бановачко брдо XXI. 326, 362.

Бановачки поток XXI. 326, 362.

Бања Лука, варош. XX. 296, XXI, 343, 344, 346, 349, 350, 351, 352, 353. XXII. 1.

Баре, мјесто XX. 271. XXI. 302, 303, 304.

Батијевица узвишена равница XX. 307, 330. XXI, 313, 314. 315.

Беговача, ријека. XX. 315.

Берегемица, ријека. XX. 295, 385.

Бјелај, мјесто. XX. 324.

Бјеласица, гора. XX. 303, 331.

Бјелашчица XX. 269, 383. XXII. 31.

Биједа, гора. XX. 290.

Бијела, поток. XX. 288. XXI. 335.

Бијели Бријег XX. 315. XXII. 8.

Бијељина, варош. XXI. 327.

Биоска, ријека. XXI. 302, 325.

Биоштица, ријека. XX. 274. XXI. 322, 324.

Бистрица, ријека. XX. 266, 337. XXI. 305.

Битовња, брдо. XX. 266, 267, 285.

Бишина XX. 307. XXI. 308.

Бихаћ (2. п. Бишћа) XX. 298, 380. XXI. 353.

Благај XXI. 308, 311.

Блажуј XX. 269. XXI. 312, 314, 315, 341.

Блатница, планина XX. 289.

Бобара, планина. XX. 266, 327.

Борашница, провала. XX. 395.

Борија, гора. XX. 353. XXI. 299.

Борје, коса. XX. 299. XXI. 348.

Борке, хан. XX. 306. XXI. 313, 314, 315.

Босанске пољане говори се само Пољане, а додаје се и Сарајевске, и разумијева се под тим

именом равница гдје извире Босна XX. 269.
Бо̀сна XX. 269. XXI. 312, 314, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 344, и другдје.
Бра̀вско̑ поље XX. 298. XXI. 354. XXII. 4, 6.
Бра̀вски̑ хан XXI. 355.
Бра̀тиловић, вис код Кладња. XX. 283, 341.
Брѐгава, ријека. XX. 306, 396. XXII. 27.
Бре̏зича̑ни, село близу Приједора XX. 384, 386. XXI. 353.
Бре̏зовица, хан на путу из Сарајева у Мо̀кро̑ а и планина. XXI. 299, 300, 301.
Бре̏шке, село. XX. 362. XXI. 324.
Бро̑д, мјесто у Славонији XX, 370. XXI. 331, 333, 345. и другдје.
Бру̀нзени̑ ма́јдан XX. 297. XXI. 351, 352.
Броћа̀нац, село на међи херцеговачко - црногорској. XX. 332. — црногорски 397.
Бр̀лози, приједјел. XX. 363. XXI, 321, 325.
Бр̏чко̑, варош. XXI. 320. 322.
Бу̏ја̑к, велики вис. XX. 336. XXI. 293.
Бу̏ква, планина XX. 326, 327. XXII. 6.
Бу̏ковица — глуха село. XX. 279, 388. XXI. 349. XXII. 4.
Бу̏ковшта̑к, бујица. XX. 304, 329.
Бу̏лози, страна, има на њој један хан. XXI. 303. 304.
Бу́на, ријека. XX. 309. XXI. 311.
Бу̏њско̑ бр̏до XXI. 308.
Бу̏совача, село XX. 286. 344, 368. XXI. 335, 336. 339, 342.
Бу̏шко бла̀то, низа. XX. 314.

Ва̑рда, планина. XX. 312 XXII. 21, 22.
Ва̀рца̑р Ва̀куп XX. 295. XXI. 355, 356, 357. XXII. 1.
Ва̏реш. XX. 355.
Ва̏решка̑ бр̏да. XX. 283.
Вѐдрић, село. XX. 323. XXI. 316, 317.
Ве̏ле̑ж, планина. XX. 330, 337. XXI. 313.
Вѐлика̑ Укрња, ријека. XX. 292.

Велѐшево, село. XXI. 355, 383.
Вѐпар, планина XX. 284.
Вѝјацка, поток. XX. 290 · 373.
Вѝњâни, село. XX. 312, 314.
Вѝсâре, сеоце. XX. 341.
Вѝсибȁба, планински дио. XX. 315.
Вѝсокô, употребљује се у свá три рода. XX. 312. XXI. 340, 341, 342.
Висо̀чица, вис. Има их двије. XX. 267.
Вису̏ћица, поток XXI. 5.
Вѝтез, планина. XX. 271. XXI. 303, 304, 335, 339.
Вѝтељâк, XX. 366.
Вѝтôвље XX. 285. XXI. 344.
Вито̀рога, планина. XX. 266.
Вјѐтрењâк, планина. XX. 321.
Вѝшегрâд, варош. XX. 277. XXI. 294, 297 и т. д. на много мјеста.
Влáсаница, главно мјесто у пријеђелу Бѝрâч. XX. 274. XXI. 318.
Влȁх, планина. XX. 306. XXI. 313, 314, 315.
Влâшић, планина. XX. 283.
Влȁшкô бр̏до XX. 343. XXI. 340, 341, 342, 345.
Влȁштица, планина XX. 301. XXII. 24.
Во̀гача, рјечица. XX. 282, 342, XXI. 340, 342, 343.
Во̀јница, варош, говори се Фо̀јница. XX. 269, 285. XXI. 307, 311, 336, 341, 342. осн. Хвојница.
Во̀лујâк, брдо. XX. 266, 267. XXI. 305.
Врâб, др кчије Врáбац, брдо. XX. 306. XXI. 313, 314.
Врáжалићка бр̏да, планински дио. XX. 275.
Врȁжићи, брдо XXI. 320.
Врâн, планина. XX. 311.
Врȁндук, село и градић. XX. 293. XXI. 334, 338, 339.
Врȁница, планина. XX. 285, 312, 365. XXII, 16.
Врáтло, планина. XXII. 28.
Врȁтнѝк, хан. XX. 342. XXI. 340, 341. 342.
Врȁтнице, кланац. XX. 295, 298. XXI. 354.
Вратоло̀мија, брдашце. XX. 288.
Вр̏бања, ријека. XX. 289. XXI. 344, 348, 349, 354.

Вр̏ба̑с, ријека. XXI. 346
Вр̏поље, село. XX. 400. XXI. 307, 311, 312.
Вр̏товача, село. XX 324. XXI. 354, 355.
Вукѐвије, село. XXI. 326, 328.
Ву̏кшић, село. XX. 322.

Га̏д, хумка. XX. 331. XXI. 306.
Га̀дачко̑ поље XX. 331.
Га̏цко̑, пријеђјел. XX. 300. XXI. 291, 306, 309.
Гвӧзд, планина. XX. 311. XXII. 22.
Гвѐзна̑, рјечица XXII. 28.
Гла̀вице, село. XXII. 7.
Гла̀мо̑ч, село и развале од града. XX. 402. XXII. 6, 7.
Гла̀си̑нци, пријеђјел. XX.
Гли̑боја, рјечица. XX. 281. XXI. 326, 328.
Глу̏сѝнац, XXI. 298, 300, 301.
Глу̏си̑нско пѐље. XX. 322.
Гљи̑ва, планина. XX. 304.
Гња̑т, вис. XX. 315.
Гр̏доњ, брдо. XX. 353. XXI. 325.
Гѐлија, котао. XX. 300. XXI. 306, 308, 309.
Гѐмионица, ријека. XX. 296, 384. XXI. 352, 353.
Гѐражде, варошица. XX. 267. XXI. 292, 293, 294. 302, 304, 305.
Го̑рње̑ Пѐље XX. 332, 397. XXI. 306, 309.
Го̑рњи̑ Цр̏на̑ч XXII. 21.
Горѐпољска ријѐка, XX. 397. XXI. 306.
Го́рчевица, планина. XX. 347.
Гѐсти̑љ, ријека. XX. 280, 320. XXI. 321.
Гра̑б, вис. XX. 381. XXII. 5.
Гра́беж, брдо. XX. 298.
Гра̀бовица, поток. XX. 356. XXI. 322, 356.
Гра́дац, село. XXII. 21. 22.
Града̀чац, XXII. 331.
Гра̀дина, XX. 305, 341.
Гра̀дишка̑, XX. 297. — турска XX 322 XXI 343.
Гра̀нада, гора. XX. 304.
Гра̏ховица, гора. XX. 282, 353, XXI. 340, 343.
Гра̏хово, XX. 397.
Гра̀чаница, поток. XX. 338. XXI. 302, 304, 328, 329, 330, 331.
Гр̏бе̑ши, пријеђјел. XX. 304. XXII. 24.
Гр̏ме̑ћ, планина. XX. 298. 354.

Гр̏ма̑вница, рјечица. XX 287, 367.
Гу̏бавица, брдо. XX. 309, 390, 396. XXII. 25.
Гу́бер, село и планина. XX. 288, 346. XXI. 335. 339.

Да̀ба̑р, долина. XX. 303. XXII. 27.
Да̀боштица, село. XXI. 328, 329.
Да̀шни̑к, гора. XX. 311, 393. XXII. 11.
Дво̑р, сеоце. XX. 342. XXI. 340, 341, 343.
Дѐбело̑ бр̏до, дио планински. XX. 339. XXI. 297.
Девѐтина, планина. XX. 291. XXI. 346.
Дѐрве̑нта, варошица. XXI. 327, 332, 333, 334, 345.
Ди̏митор, гора. XX. 295.
Дјѐжевица, рјечица. XXII. 13.
До̀бо̑ј, село и развалине од града. XX. 292, 343. XXI. 331, 332, 342.
До̏бра̑, рјечица. XXI. 312, 314.
До̏бретић, село. XXI. 344.
До̀бриња, село и ријека. XX. 296, 384. XXII. 1, 2.
Добр́ковци, село. XXII. 22.
До̑ње Со̀ли XX. 281.
Дра̀гача, ријека. XXII. 15.
Дра̏гоча̑ј, поток. XX. 296, 380. XXI. 351.
Дре̏жница, ријека и село. XX. 312, 393.
Дре̏нић, село. XXII, 4.
Дри̏јењ, вис од Влаштице. XXII. 24.
Дри́на, ријека. XX. 265, 333. XXII. 291, 294, 295, 315, 318, 325, 327.
Дри̇̀њача, ријека. XX. 278. XXI. 318, 319, 321, 323.
Др̏ва̑р, долина. XX. 381. село XXII. 5.
Ду̑б, брдо. XX. 293.
Ду̏бица, мјесто. XX. 297, 383. XXI. 326.
Ду̏бница, село. XXI 328.
Ду̏боки̑ по̀ток. XX. 266, 309. XXI. 313.
Ду̏боштица, поток. XX. 357. XXI. 322.
Ду̏брава, пријеђел XX. 308. XXII. 25.
Ду̏вно, XX. 311. XXII. 18.
Ду̏га́, планина и тјеснац крај ње. XX. 200, 306, 308.
Ду̏жи, манастир. XXII. 29.

Дӳлиба, бријег. XX. 283, 299. XXI. 354.
Дӳпскô поље XXI. 353.
Дӳпскӣ хан XXI. 353.
Дӳрмитор, XX. 266. XXI 305.
Дӳсина, рјеч. XX. 266, 285. XXII. 13.

Жа̏ба, планина. XXII. 23.
Жа̏бља̂к, ријека. XX. 315.
Жа̏оница, вис. XX. 312. XXII. 20.
Жва̀тӣћ, поток. XX. 395. XXII. 20.
Ждрѝмача, ријека. XXII. 16.
Ждри́мци, село. XXII 16.
Жѐљезница, ријека. XX. 272, 351. XXI. 305, 312, 314.
Жѐпче, варош. XX. 293, 343. XXI. 333, 338. 434.
Жѝраја, поток. XX. 290, 349.
Жӣтомишљић, манастир. XX. 390. XXII. 23.
Жупа̀њац, село. XX. 400. XXII. 18.

За̏вала, брдо. XX. 304. XXII. 24.
За̏ведин, брдо. XX. 314.
За̀видовић, село. XX. 343. XXI. 331.
За́глава, брдо. XX. 334. XXI. 293, 294.
За́гôрје, пријеђел. XX. 337, 351. XXII. 28.
За́ло̄м, сеоце. XX. 303, 330, 399. XXI. 306, 307, 308, 309, 310, 311. XXII. 27.
За̀рӯђе, планина. XX. 284. XXI. 342.
Звијѐрњача, село XXII. 14.
Зво̀рнӣк XX. 280. — горњи и доњи. XXI. 315, 317, 318, 320, 325, 327, 328.
Зѐнӣк, поточић, вис. XXI. 341.
Зѐница, варошица. XX. 284, 368. XXI. 334, 335, 339, 341, 342.
Зе̑ц, планина. XX. 266.
Зје̑мскô по̏ље XXI. 313.
Злӣстӯп, мјесто XXI 303.
Зо̀вӣк, село. XXI. 324.
Зу́јевина, рјечица. XX. 269. XXI. 312, 315, — долина 314, 336.
Зӳпци, брда. XX. 301.
Зӯрӣк, мјесто. XX. 322.

Ѝван, планина. XX. 266, 267. XXI. 312, 314, 315.
Ивања XX. 332.
Ѝвањска̂, пријеђел. XXI. 351.

Ѝгман, планина XX. 269.
Ѝлија, вис. XX. 304. XXII. 24.
Ѝмоцки, мјесто. XX. 312. XXII. 18.
Ѝна̂ћ, планина. XX. 283.

Јавóрек, бријег XX. 304.
Ја̀во̂рје, брдо. XX. 280. 363.
Ја̀во̂рни̑к, планина XXI. 321, 323. XXII. 24.
Ја̀дар, ријека. XX. 274. XXI. 316, 317, 318, 319. има: Студени и Топли.
Ја̏до̂вни̑к XX. 266. XXII. 5.
Ја́јце XX. 287, 373. XXI. 344, 356, 357.
Ја̀ла, ријека. XX. 281, 362. XXI. 321, 326, 327, 328.
Ја̏пра, ријека. XX. 386.
Ја́рам, планина. XX. 311. XXII. 21.
Ја̀сеница, коса и ријека. XX. 280.
Ја̀орина, планина. XX. 270. XXII. 31.
Је̏зеро XXI. 313, 315. хан 336, 355, 356, 357. — доње XX. 300. — поток XX. 306.
Је̏јинћка̂ стра́на XXII 1.
Је̏овац, село. XXI. 336, 365.
Јóша̂вка, рјечица. XX. 290.
Ју̏го̂вци, село. XXI. 353.

Ка̀веш̀ача, планина. XX. 280.
Ка́дино село, мјесто. XX. 352.
Ка̀кањ, село. XX. 284, 342. XXI. 340.
Кало̀вита бр̀да. XX. 273. XXI. 303, 304.
Каме́нштица, планина. XX. 315.
Ка̀пета́нова ћу̏прија. XX. 351.
Ка̀раула, планина и хан. XX. 278. XXI. 316, 317, 322, 337, 355, 356, 357. XXII. 31.
Два̂њ, вис. XX. 396. XXII. 25.
Кѐтеново брдо XXII. 3.
Ки̏сеља̂к, село. XX. 260. 285. XXI. 336.
Кла̀дањ, варошица. XX. 279. XXI. 320, 321, 322, 323, 325.
Кла̏павице, вис. XX. 311, 325 — мјесто XXII. 11.
Кле̏к, пла́нина и пријед̄јел. XX. 270. XXI. 305. XXII. 23, 31.
Кли̑ча̂ње, вис. XX. 304, 305, 398. XXII. 24.

Кло̏ко̑т, рјечица. XX. 286, 366. XXI. 336.
Клоко̏чеви̑к, брдо. XX. 273, 353. XXI. 303.
Клу́пе, дио планински. XX. 291. XXI. 347.
Кљу̑ч XXI. 354, 355. XXII. 1.
Кнѐжине, брдо. XX. 274, 282. XXI. 318.
Кнѐ̄жица XX. 297.
Кнѐ̑з-поље XX. 387, 350.
Ко̀биља̑ гла́ва XX. 269. XXI. 336, 340, 341, 343.
Ко̏ва̑н, гора. XX. 276.
Ко̀ва́чи, село. XX. 400. XXII. 19.
Кова̀чице, село. XX. 402. XXII. 6, 7.
Ко̀вара, планина. XX. 350.
Ко̀зија ћу̑прија. XX. 353. XXI. 203.
Ко̀зица, планина. XX. 285, 367. XXI. 339, 345.
Ко́јсина, село. XXII. 13, 15.
Ко̀лечка̑ ријѐка. XX. 300. XXI. 312.
Ко̀ливра̑т, брдо. XX. 310.
Ко̏ло, планина. XXII. 1, 18.
Ко̀луна, поток. XX. 270, 337. XXI. 294, 299, 312.
Ко̏мац, планина XXII 16.
Ко̏њи̑ц XX. 306. XXI. 314, 315, 323.
Ко̏њско̑, планина. XX. 266, 311.
Ко̏њу̑х, вис. XX. 359. XXII. 31.
Ко̏пи̑ла, планина. XX. 287.
Ко̀рита, низа. XX. 303. мјесто, XXII. 1.
Ко̀ста̑јница, варош. XX 350, 380.
Ко̀стионик, планина. XX. 271. XXI. 293.
Ко̀та̑р XXI. 349, 350.
Ко̀торско̑, село XX. 332, 333, 337.
Ко̀ћија главица, вис. XXII. 2.
Ко̀чери̑н, планински вис. XX. 312. XXII. 20.
Ко̀ша̑рска̑ бр̏да XXI. 340.
Ко̀шева, поток. XX. 354. XXI. 340.
Ко̀шутица, село. XX. 275, 323, 387. XXI. 316, 317.
Кра́љевска̑ го̀ра XX. 275. XXI. 316, 317.
Кра́љев ѝзвор XX.

Кра́љевска планѝна

XX. 274. XXI. 316, 317, XXII. 31.
Крȁљевски стâн, зидине. XXII. 5.
Крáљево пôље XX. 277. XXI. 316. 317.
Крáљева шȗма XX 277.
Крȁљица, планина. XX. 279.
Крȅзлук, планина и поток. XX. 287, 375.
Крȅшево, поток и мјесто. XX. 267, 336. XXII. 15.
Крȉваја, рјечица. XX. 274. XXI. 331.
Кривòглâвци, сеоце. XX. 343.
Кр̏ндија, планина. XX. 280.
Кр́њй, коса. XX. 297.
Кр̏стац, кула на коси Метохији. XX. 300. XXI. 306, 308, 309, 310.
Крȗг, планина. XX. 314.
Крýпа, ријека и село. XX. 396. XXII. 3.
Крȕшчица, планина и село. XXII. 12.
Кȕбâш, планина. XX. 303, 305, 329, 396. XXII. 27.
Кȗк, вис планински. XX. 295, 324. XXI. 355, 356, 357. XXII. 2.
Кȕкавица, планина. XX. 296, 314.
Кýпрес, пријеђел. XX. 268, 294.
Кȕрјача, планина. XX. 283, 356, 357. XXI. 322. 323, 324.
Кȕрљаја, планина. XX. 401.
Кȕшлат, развалине од града. XX. 278. XXI. 316, 317, 318.

Лȁшва, ријека. XX. 285. 335, 356. XXII. 9.
Лȅбршнйк, планина XX. 300, 308. XXI. 295.
Лèдèнице, поток. XX. 398. XXI. 306, 308.
Лȅпеница, ријека. XX. 266. XXI. 336.
Лȅхота, поток. XXI. 316.
Лијèсковац, поток и село. XX. 398. XXI. 308.
Лйјевно, равница. XX. 314. XXI. 290, 293.
Лйјешница, поток.

Лйм, ријека. XXII. 293.
Лйпа, сеоце. XXI. 353.
Лйпето, планина. XX. 267, 395. XXI. 313, 314, 315.
Лйпнйк, Ченгијћа оџак. XXI. 309.
Лйпље, мјесто. XX. 292.

Лѝсина, планина. XX. 324, 379.
Лѝска, планина. XX. 267.
Лѝштица, ријека. XX. 319, 394. XXII. 20.
Љјѐб, планина.
Лòпа́ри, село. XXI. 327, 328.
Лу̏кавац, поток. XX. 275. XXI. 328, 347.
Лу́њевац, вис. XX. 388. XXII. 2.
Лу́њевача, планина. XX. 381.
Лу́синско по̀ље XX. 2.
Љу̏ба̂ч, брдо. XX. 371.
Љу̏бѝње, варошица и тврдиња. XX. 304, 329. XXII. 24.
Љу̏бишна̂, планина. XX. 284, 355. XXI. 305, 342.
Љубòвија, мјесто у Србији. XX. 334.
Љу̏бовић XX. 308. XXI. 311. XXII. 21, 27.
Љу̏бомир, пријеђјел. XX. 304. XXII. 26.
Љу̏бу̏ша, планина XXII. 20.

Мѝгла̂ј, варошица. XX. 279. XXI. 331, 333, 334, 338, 347.
Маглѐнице, планина. XX. 310.
Ма̀гроп, вис. XXI. 307. XXII. 28.
Ма́јевица, планина. XX. 280, 321, 358. XXI. 320, 323, 324, 326, 327.
Ма̂ла̂ Укрња, поток. XX. 372.
Ма̂ла̂ Усора, поток. XX. 291.
Ма̀лешић, село. XX. 284. XXI. 342.
Малѐшевац, вис. XX. 266, 381. XXII. 7.
Ма́мић, село. XXII. 21.
Ма́мићка бр̏да XX. 312.
Ма́мићко по̏ље XXII 20.
Ма̀ргетић, село. XX. 275. XXI. 318.
Ма́рковића поље XX. 322.
Ма̀тијевићки га́јеви. XX. 280, 363. XXI. 321.
Ма̀тијевићи, село. XXI. 14.
Ма̀тијевићка стра́на. XXII. 12.
Ма̀цуља, гора. XX. 289.
Ма́чковица, село. XX. 387. XXI. 316, 317, 318.
Мѐђица, сеоце. XX. 293. XXI. 293.
Мѐњѝк, планина. XX. 266.
Мѐтковић XX. 391. XXII. 22.

Метȍвија м. Метохија. XX. 301, 397. XXI. 306.
Метȍија м. Метохија. XXI. 295. XXII. 295, 306, 309, 310.
Мӣлановци, село. XX. 358.
Мӣлâћ, поток. XX. 326, 401.
Мӣљацка, ријека. XX. 273, 351. XXI. 298, 303, 312, 314, 318, 341. XXII. 18.
Миљацка сјеверна, види Мокрањчица. XX. 352.
Мӣричине, село. XXI. 329.
Мӣсоча, бујица. XX. 384, 355.
Мла̏ва, поток. XX. 286, 366. XXI. 336.
Мàлован, вис. XX. 313.
Мȍдрац, село. XXI. 331.
Мȍкрâњчица, иначе Сјеверна Миљацка. XX. 352.
Мȍкрô, село. XXI. 298, 299, 300, 301, 322.
Мокрȍноге, село. XX. 314. XXII. 7.
Мȍсôр, вис. XX. 298.
Мȍстâр XXI. 290, 295, 306, 308, 315, 323, 314, 291, 336. XXII. 20, 22.
Мȍстâрско блâто, језерце. XX. 312. XXII. 21.
Мȍтајица, планина. XX. 291.
Мȍшчица, поток. XX. 398. XXI. 306, 309.
Мȍшу̑љ, планина. XX. 280. XXI. 321, 323, 324, 325.
Мрâвњâк, село. XX. 270. XXI. 294.
Мрâк, село и поточић. XX. 349. XXI. 340, 342.
Мрàчај, брдо. XX. 315, 327.
Мр̏котић, село. XX. 294.
Мр̏твица, поток. XX. 326. XXI. 401.
Му̑јаковићи, село. XXII 16.

Нàвратци, планина. XX. 401. XXII. 20.
Нàхарова, бр̏да. XX. 355.
Нѐвесиње XX. 300, 400. XXI. 306, 308, 311. XXII. 27.
Нѐкадино брдо XXI. 307.
Нѐретва, ријека. XX. 266, 300. XXI. 313, 315.
Нѐретвица, поток. XX. 392.
Нѐу̑м, брдо. XX. 304. XXII. 24.

Нѝкшић, пријеђел. XX. 299, 301, 397.
Нȍва̂ Кѝсаба XX. 278. XXI. 316, 317, 318.
Нȍви̂ Пѝза̂р XXI. 204.
Нȍви̂ Ше̂р, паланка. XX 318. XXI. 338.
Нȍви̂ XX. 299. XXI. 351.
Нȍждрац, поток. XX. 400. XXI. 18.
Нȍћајевић, село. XX. 363. XXI. 320, 321, 325.
Њѐмачка брда. XX. 312.

Ободница, село. XXII. 330.
Обрљи̂н, планина. XX. 306. XXI. 313.
Одаџе̂де, планина. XX. 353.
Овре̂н, планина. XX. 372. XXI. 318, 320, 323, 325. XXII. 31.
Озрина, планина. XX. 279.
Олово, село и поље. XX. 279. XXI. 320, 322, 323, 325.
Оногошт XX. 300. XXI. 195, 306, 308.
Оптока, гора. XX. 292, 372.
Ораховица, планина. XX. 270. XXI. 304, 305, 338. XXII. 31.
Орахово поље XX. 284. XXI. 334, 338.
Ораховача, коса. XX. 381.
Осјеча̂ни, село. XX. 271. XXI. 304.
Осјѐчени̂к, планина. XXI. 339. XXII. 31.
Осмáци[1], коса. XX. 358.
Осмача, планина. XX. 289, 374.
Острожац, село. XX. 270.

Па̂ле, пријеђел. XX. 273.
Пѝоштица, поток. XX. 351. XXI. 303, 304.
Пѐтровац, варошица. XX. 298, 324. XXI. 354, 355. XXII. 4.
Пѐтровић, село. XX. 358.
Пѐтро̂вци, село. XXI. 328.
Пѐћни̂к, брдо и поток. XX. 342. XXI. 320, 323, 324.
Пива, ријека и пријеђел. XX. 341. XXI. 295.
Пипери, село. XX. 341. XXI. 325.

[1] За ово мјесто увјераваше г. писац да му је име Осмаци.

Пӥрлитôр, планина. XX. 266. XXI. 305.
Пјѐшевац, коса. XX. 309, 396. XXII. 25.
Плȁзâј, поточић. XX. 388. XXII. 1, 2.
Пламѐнице, коса. XX. 383.
Плӥва, ријека. XX. 266. XXI. 356, 357.
Плȍча, хан. XXI. 344. 350.
Пљѐвље, варош. XXI. 295.
Пȍгорелица, планина. XX. 266.
Пȍдвелêж, обронак. XX 303, 329. XXI. 308, 311.
Пȍдвӥтез, хан. XXI. 304, 305.
Пȍдгоре, хан. XX. 279, 339. XXI. 316, 317.
Пȍдражница, равница. XX. 295. XXI. 357.
Пȍжетва, село XXII. 13.
Пȍникве, равница. XX. 300. XXI. 295, 308, 309.
Пȍпово пȍље XX. 302. XXII. 26.
Пȍребрица, село. XX. 322.
Пȍрӥм, планина XX. 307. XXI. 313, 314.
Пȍсавина, XX. 281, 321, 322, 327, 328.
Пȍсӯшје, село и долина. XX. 312. XXII. 20, 21.
Пȍтпорим-хан, XX. 390 XXI. 313.
Прȁћа, село и ријека. XX. 270. XXI. 293, 303, 304. XXII. 31.
Прȁћа, планина. XX 337.
Прѐкаја, пријеђел. XX. 381. XXII. 5, 6.
Прêњ, брдо. XX. 309. XXII. 26.
Прѐодац, развале града. XX. 266. XXII. 6.
Прѝбинић, низа. XX. 292. село XX. 292. XXI. 346, 347, 348, 349.
Пријѐдор, варош. XX. 290. XXI. 350, 351, 352, 353.
Прѝсјека, рјечица. XX. 290. XXI. 354.
Прȍзôр, село. XX. 393. XXII. 12, 14.
Прȍкос, село. XXII. 16.
Прȍлôг, план. XX. 315.
Пр̏њавор, мјесто. XXI. 346.

Рâвнô, равница. XX. 266.
Рâвнô, село. XXII. 19.
Рȁгале, село. XXII. 16.
Рȁдӥмље, пријеђел. XXII. 25.
Рȁдӥмно, пријеђел. XXII. 25.

Радо̀бо̄ља, ријека. XX. 394. XXII. 20.
Ра̏дован, вис. XX. 287.
Ра̏ду̑ша, коса. XX. 266, 267, 308.
Ра̀китно̑, село и равница. XX. 21. XXII. 22.
Ра̀китница, ријека. XX. 274. XXI. 297, 301.
Ра̏кова нога, хан. XX. 283. XXI. 322, 324, 325.
Ра̏ковица, село. XX. 269. XXI. 336, 341.
Ра̑љево, село. XXI. 343.
Ра̀љевска ћуприја XX 380. XXI. 341.
Ра̏ма, ријека и пријеђел. XX. 311. XXII. 9.
Ра̑њен, планина. XX. 267. XXI. 302, 304, 305. XXII. 31.
Ра̏тиш, планина. XX. 282. XXI. 330.
Ра̏тко̑ по̀ље XXII. 2.
Ра́шино̑вци, село. XX. 299.
Ра̀шлѐтица, поток. XX. 300. XXI. 307, 308, 311, 312.
Ре̑д, планина. XX. 355.
Ре̏кавице, пријеђел. XXII. 1.
Ре́са, планина. XXI. 299, 300, 301.
Рѐсановци XX. 402.
Рѐшетница, поток. XX. 387. XXI. 316.
Рзава, ријека. XXI. 294.
Ри̏совац, брдо. XX. 298, 324. XXI. 354.
Ри̏па̑ч, село. Рипачки кланац. XX. 299. XXI. 353, 354.
Рјѐчина, бујица. XX. 401. XXII. 20.
Рмања, развалине манастира. XX. 381.
Ро̀ва̑шница, планина.
Ро̀вине, село. XX. 322. XXI. 343.
Ро̀гатица, варошица. XX. 275, 338. XXI. 297, 298, 299, 300, 301, 302, 318.
Ро̀манија, планина. XX. 272. XXI. 297, 298, 300, 301. XXII. 31.
Ро̑ре, котлина. XX. 266. XXII. 6, 7.
Ру̏ји̏шће, планина. XX. 330.

Са́ва XX. 274, 333. XXI. 320, 331, 332.
Са́на, ријека. XX. 266, 299. XXI. 351, 353.
Са̀нчица, ријека. XX. 299.
Са̀рајево-XX. 271. XXI. 290, 291, 297, 299, 300,

303, 304, 305, 312, 314, 318, 320, 322, 323, 331, 336, 340.
Свѝња̑р, село. XX. 373.
Се̏оница, село. XX. 311, 401. XXII. 19.
Сѐдло, планина. XXII 20.
Се̏ме̂ћ, планина. XX. 277. XXI. 295, 296, 297, 298. XXII. 31.
Сѝбошчица, ријека. XX. 281, 341, 342. XXI. 320, 323, 327.
Сѝкира, брдо. XX. 278. XXI. 316, 317.
Сѝњава, поток. XX. 353. XXI. 298.
Сѝтница, село. XX. 295. XXII. 1.
Ска̑тавица, планина. XX. 290, 377. XXI. 348.
Скѐндер-ва̀куп, варош. XX. 288, 375. XXI. 344, 345, 349, 350.
Ско̀марска̂ гора XX. 289.
Ско̀марско̂, гора. XX. 290.
Ско̏пље, мјесто, има горње и доње. XX. 286, 372. XXII. 15.
Сла̀тина, село. XX. 378. XXI. 346.
Слй̂вје, село. XX. 332.
Смо̀лина, брдо. XX. 278. XXII. 31.
Смо̀лу̑ће, рјечица и село. XX. 281. XXI. 330.
Со̀ко̂, XXI. 331.
Со̀ко̂лац, дворац. XX. 354, 379.
Со̂ли доње и горње, вароши. XXI. 320, 321, 323, 324, 330, 331.
Со̀мина, вис. XX. 300.
Спа̏совача, вис. XXII. 28.
Спре̏ча, ријека. XX. 279. XXI. 321, 326, 327, 328, 329.
Срѐбрнй̂к, мјесто. XXI. 331.
Ср̏нотице, планина. XX. 298, 324, 284.
Ста̀бња, рјечица. XX. 343. XXI. 340, 342.
Ста̑рй̂ гра̂д. XX. 351. XXI. 338.
Ста̀ретина, планина. XX. 327.
Стѝпањићи, село. XX. 19.
Сто̀бо̂рје, планина. XX. 278. XXI. 322, 323.
Сто̀же̂р, планина. XX. 266.
Сто̀лац, мјесто. XX. 302. XXII. 23, 25.
Стра̀тинска̂, ријека. XX 385. XXI. 351, 352.
Стр̑мица, планина. XX. 315, 327.

Сту̏дба, ријека. XX. 315, 402. — вис. XXII. 8.
Сту̏дена̑, рјечица XXII. 21.
Сту̏денӣ Ја̀дар, ријека XX. 274. XXI. 316, 318.
Сту̏денӣ По̀ток XXI. 307.
Сту̏дено̑ вре̑ло XX. 311. XX. 18.
Сту̏пчаница, рјечица. XX. 279. XXI. 322, 323, 324.
Су̏тиска, мјесто. XX. 284, 355. XXI. 341, 342.
Су́ħѐса, ријека. XXI. 295, 305.
Су̏шица, поток. XX. 354. XXI. 340, 343.

Та̀ра, ријека. XX. 265.
Та̀рчин, село. XX. 269, 271. XXI. 312, 314, 315.
Те̑слић, поље. XX. 292. XXI. 347.
Тѐшањ, варош. XX. 291. XXI. 337, 338.
Те̑шево, планина и село. XX. 284 XXI. 341 XXII. 31.
Тјѐнтӣшта, мјесто. XXI. 293, 295.
Тӣма̑р, пријеђел. XXI. 352.
Тӣња, ријека. XX. 280, 281, 342.
Тѝовпи, планина. XX. 355.
Тѝсовац, планина. XX. 289. XXI. 344.
Тӣшковац, рјечица. XX. 267.
То̀плӣ Ја̀дар, ријека. XX. 277.
То̀плице (турски: Илица), мјесто. XX. 351. XXI. 346.
Тра̑внӣк XX. 287. XXI. 335, 339, 344, 356.
Трѐбевић, планина. XX. 272, 351. XXI. 303. XXII. 31.
Тре̑бесӣњ, село. XX. 396. XXII. 27.
Трѐбӣње, варош XX 302. XXI. 390. XXII. 24.
Тре̑бӣњшчица, ријека. XX. 301, 398.
Тре̑скавица, планина. XX. 270. XXI. 305. XXII, 31.
Тре̑шњевац, развалине од града. XXI. 315.
Тре̑шњевача, ријека. XX. 266, 309. XXI. 312, 315.
Тро̏гла̑в XX. 315.
Тр̀стионица, поточић. XX. 283, 355. XXI. 340, 341.
Тр̏тла, планина. XX. 312.

Тру̏сина, брдо. XX. 303. XXII. 27.
Ту̏рбе, село. XX. 355. XXI. 318, 343.
Ту̏шница, брдо. XX. 314, 325, 400. XXII. 19.

Ћу̏лумак, мјесто. XXI. 1.

У̏га̂р, рјечица. XX. 287. XXI. 344.
У̏грићи, двије рјечице. XX. 389. XXI. 344, 345.
У̏гровача, бујица. XX. 394. XXII. 20.
У̏дбина, село. XX. 396. XXII. 26.
У̀дрц, планина. XX. 278. XX. 31.
У̀здо̂ 2. п. У̀здола, село. XX. 393. XXII. 12, 14.
У̑јлица, планина. XX. 267, 315.
У̀крња, ријека. XX. 290. XXI. 331, 332, 333, 346.
У̏ла̂р, село. XX, 266, 337. XXII. 28.
У̏на, ријека. XX. 267, 294. XXI. 350, 353, 354.
У̏нац, ријека и пријеђел. XX. 294, 305, 306.
У̏сора, ријека. XX. 290. XXI. 333, 337.
У̏сора, велика, ријека. XX. 289.

У̏стуко̀лина, село. XX. 270. XXI. 294, 305, 306.
Утес, вис. XX. 300. има Утес Тузла. XX. 322.
Фо̆ча, варош. XX. 271. XXI. 291, 294, 295, 305, 332.

Ха̀лапић, село. XX. 402. XXII. 6, 7.
Ха̂н Голубиње. XX. 348.
Хан По̆двѝтез. XX. 338.
Хр̀бине, коса. XX. 313.
Хр̀гу̑д, планина, XX. 303. XXII. 27.
Ху̑м XX. 282, 329, 343.

Цвѝтића мост XX. 314, 401. XXII. 18.
Цѐтина, ријека. XX. 311, 402.
Цѝнцер, планина. XX. 313.
Цр́вањ, обронак. XX. 303, 389. XXII. 28.
Цр̀вено̂ брдо XXI. 328, 330.
Цр̀вљевица, XX. 298.
Цр̀квина, поток. XX. 380, 382.
Цр̀љенице, планина. XXII. 20.
Цр́на̂ ријѐка XX. 295. XXII. 3.
Цр̀на̂ч, план. XXII. 22.

Црнашница, поток. XX. 395. XXII. 20.
Црнй Врх, коса. XX. 290. XXI. 237, 347, 348, 319.
Црнотине, село. XXI. 341.

Чабуља, планина. XX. 312, 390. XXII. 22.
Чађавица, ријека. XX. 324, 355.
Чајнић, мјесто. XX. 336.
Чаотина (Чахотина) XX. 336. XXI. 294.
Чарађ, долина. XXI, 306.
Чачаво, мјесто. XXI. 349.
Челинац, вис и село. XX. 290.
Челић, село. XXI. 327.
Чемерно, планина и поље. XXI. 295.
Черег, село и поток. XXI. 350.
Чикоте, село. XX. 384. XXI. 353.
Чуковска планина XX. 299.

Шаиновац, планина. XX. 299, 324, 354, 391.
Шамац, мјесто. XX. 322.
Шатор, планина. XX. 266, 268.
Широкй бријег XX. 312. XXII. 20, 22.
Шиша, брдо. XX. 298. XXI. 354.
Шњеготина, поток и село. XX. 390. XXI. 346, 348, 349.
Шњежине, коса. XX. 290, 330.
Штит, планина. XX. 285.
Шћит, планина. XXII. 16.
Шујица, ријека и планина. XX. 310, 400. XXII. 9, 18.

НЕШТО О ВАСОЈЕВИЋИМА.

Нама је добро познато име Васојевића, драго нам је јуначко племе, које носи то име; али осим имена врло мало знамо и о племену и о земљи, у којој оно борави. Окром онога чланка, који написа поштовани г. Н. Дучић у „Орлићу за 1866“ (стр. 21—28) о том: како су се неки истурчени Васојевићи повратили својој очинској вери, ја не знам да и шта више има писано о тој нашој јуначкој браћи. А пре кратког времена дођоше ми отуда неки познаници, те од њих разабрах за штошта о њиховој постојбини. Журим се да и то, кад нема више, предам јавности у очекивању да ако Бог да, да се доцније што потпуније могне написати.

Положај и границе. Покрајина Васојевићи, или, као што је обично становници зову, *Васојевићска нахија*, находи се на истоку од Црне Горе, која јој и јест граница од запада; са севера граничи је нахија сеничка, која припада Босни; са истока: Ругова, у којој живе Арнаути, Пећ и Рожај, а с југа: Гусиње (варош), Вусање (предео) и Плав (варош). Цео тај простор може бити око 12—14 сахата дуг а толико исто и широк.

Брда. Има ту брда, али има и лепих равница.

Највеће су планине: Хаила[1] и Цмиљèвица на истоку од Васојевића, Јаворак на југоистоку, и Бјеласйца на западу ка Колашину.

Равнице. Равнице су најлепше: Рудеж, Побљеник (од Будимље), и равни Хас, за који веле да ни мало не уступа ни моравским ни дукађинским равницама.

Воде. Воде су највеће: Лим, који извире у Гусињу[2] поврх Васојевића и стаче се у Дрину. Лим је велики као Морава код Чачка; Злоречица, која излази наврх Коњуха, у црногорској поли Васојевића а слива се у Лим испод Божйћа.

Растиње. Земља је плодна а и шуме има. Ова су најобичнија дрва: буква, бјел, раст, бор, молèка, бјелоборика, смрча, јèла и различан ситни шиб. Нема, веле, ораха ни винограда; а и то држе да би могло бити, тек нико није ни пробао да сади. Траве свакојаке обилно. За храну сеју: кукуруз (зову га коломбоћ) пшеницу, раж, јечам, елду, крупник, овас, просо, кромпир, пасуљ, духан и различит пасуљ[3]; имају шљива, јабука и крушака.

---

[1] Испод ове планине извире река Ибар. Само место где баш извире зове се: „Ибрòво врело". Он после пролази кроз варош Рожај и тече даље.

[2] Град турски.

[3] Има, веле, неки црв, који се леже у земљи и кроз три године једе у корену сваки усев и сваку траву што из зем е расте осим траве Гладишевине. Треће године излети из земље и пада на гору те једе лист док не оматори, а после пада и скапава. Прве године ти су црви дубоко у земљи, мали су као бели пасуљ, и зову их: јагње; друге године зову га шиљег; а треће: нáмљèчак. Он се находи у земљи смôној а нема га у фрусној (прхавој) и каменитој земљи. Има га у селима: Дй-

По шумама има: вукова, медведа, срна, дивљих свиња, дивокоза, лисица, куница и видара (око Лима).

Старине. Од старина кажу да има стари град у селу Будимљи, који се зове „градац“[1]; и у дапсићском хатару имају остаци од старога града што се сада зове: *градина.* Овамо иде и стара црква „Ђурђеви ступови[2]“, у селу Беранама, која сада не служи.

Васојевићи до црногорске владе. До владе пок. кнеза Данила Васојевићи нити бејаху с Црном Гором нити под Турцима. Живели су дакле у пуној племенској слободи или боље рећи самовољи. Пок. игуман Ђурђевих ступова Мојсије и кнез Сима Лакићевић из Коњуха, док бејаху живи, имађаху неку власт у народу, а иначе је све стајало до снаге племена и до одважне руке.

Васојевићи с Црном Гором. Докле Ва-

њу, Бабину, Драгосави, Машту, Јоходолима, Горажду, Заграђу, Будимљу, Дапсићу, Петљику, у Лугама и у Загорју.

Прича се да га је било и у граду Плаву много па се сложили и Срби и Турци и дозвали калуђера из светих Дечана те чинио богомољу и записао да црв више не једе; али је калуђер и пре тако записивао па му црви долазили на сан и штипали га за очи те им опет расписивао да једу. Турци знајући за то и бојећи се да калуђер опет не распише, изиђу преда њ на Бабино поље и убију га те тако сада више никако црв не једе Плав, а друга места једе.

[1] У овој Будимљи била је епископија **Боудимльскаа**, коју је св. Сава установио. Сам пак епископ као да је боравио у манастиру Ђурђевим Ступовима. Гл. у „Срп. Далматинском Магазину“ за 1866. књ. XXV. извештај архиман. Н. Дучића од стр. 181—187., где је реч о Србуљи писаној у Будимљи ѕ.ѱ.ѯ. (6760—1251).

[2] **„Прьвославь сьзида црьковь у Будимли светагѡ Геѡргїа ѿть два Столпа“.** Ово је брат Стефана Немање (Гласник XI. 145). А оне Ђурђеве Ступове код Новог Пазара зидао је сам Стефан Немања. Тамо опет.

сојевићи, у след последњег црногорско-турског рата, бише под влашћу Црне Горе, дотле је у њих био црногорски суд и сва управа војничка као и тамо. Тако је било докле се не повуче најновија граничка линија између Црне Горе и Турске. Кад се ово уради, онда западни део Васојевића припадне Црној Гори а источни, много већи, остане под Турцима те и данас муку мучи.

Села под Турцима. Део под Турцима много је већи и ова су села у њему:

1. Бабино; 2. Драгосава; 3. Маште; 4. Јоходоле; 5. Дйње; 6. Гожде; 7. Заграђе; 8. Будимља (ту има стари град, који се зове: Градац); 9. Дапсиће; 10. Петњйк; 11. Лу̑ге; 12. Ржанйца; 13. Калу̑дра; 14. Загòрје; 15. Крчево; 16. Ровца (сред. род); 17. Цјетковићи; 18. Орах; 19. Улица; 20. Јашовићи; 21. Мезгале; 22. Маслари; 23. Стране; 24. Лекйћи; 25. Шекуларска Ријека; 26. Доњи Биор; 27. Заострво; 28. Лубнице; 29. Курикуће; 30. Грижица; 31. Бастаји; 32. Главица; 33. Црни Врх; 34. Беране; 35. Долац; 36. Лужац; 37. Бу̑че; 38. Винйцка; 39. Трепча; (од овога села неколико кућа припало је Црној Гори); 40. Сеоце; 41. Улòтина; 42. Грачанйца; 43. Машнйца; 44. Велйка (има у овом селу преко 1500 душа); 45. Бреговице; 46. Гоца Ржаница и 47. Пепйћи.

Села под Црном Гором. У западној поли која је под Црном Гором ова су села:

1. Црешњево; 2. Забрђе; 3. Слатина; 4. Присоја; 5. Пе́хо̂вац; 6. Кра́ље; 7. Божиће (м. Божићи); 8. Коњухе; и 9. Ђулићи.

У свој дакле нахији Васојевићкој има 56 села, и из њих је, по казивању, за последње борбе с Турцима, излазило око 4000 пушака у бој против Турака.

Величина села. Највећа села васојевићска имају до 150 кућа а најмања око 15.

Задруге. Највећа је задруга у селу Грижици, у кући неког Арсенија Вукајлова, где има 56 душа, а најмања је породица где је само: човек, жена и дете. Мање се и не броји да је кућа. Већином живе у задрузи.

Потурчењаци. Потурчењака има само у Беранама, у Горњој Ржаници, у Пепићу и у Црном Врху. Они и сада знају од кога су племена српскога и рођакају се с њим. Свакад на дан, који су славили док су били у својој вери, купују ракије те поје људе. Често се љубавно препиру са браћом крштеном кад у гусле гуде. Тако ће Србин узети гусле и запевати:

„Док појашем дора дебелога
„А повадим сабљу димискију
„Осветићу сву дружину редом:
„За Илију посећ' ћу Алију
„За Стевана погубит' Османа
„За Милана погубићу Мују и т. д.

А кад мало доцније узме потурчењак гусле он отпочне:

„За Алију посећ' ћу Илију;
„За Османа погубит' Обрада;
„За Мујагу посећи Милоша и т. д.

Но ова шала бива кад су они врло добре воље и кад су, као племе, нападнути од другога племена; а иначе су силни душмани један другоме, да им је најлакше начинити носила (побити се).

Порекло Васојевића. Има овака прича за порекло Васојевића:

Била су четири брата: **Ва́са**, **Пи́па**, **Кра́ста**, и **Хо́та**.[1]

Од **Васе** изиду **Васојевићи**;

Од **Пипе**, **Пипери**, који живе у Пиперима а неки су се разишли и у друга места под другим именима;

Од **Кра́сте** постану **Крастѐнићи**, који живе у **Реци** и зову се: **Речка Малесија**. Они су се сви истурчили и злијих људи и нема на земљи од њих.

Од **Хо́те** су **Хо̑ти** а то је **Скадарска Малесија**. Неки су се истурчили а већина је римокатоличке вере.

У нахији васојевићској, осим Васојевића, живе и друга племена, која имају различита имена, али сва држе да долазе од Пи́пе. Васојевића је највише на број. Они сви славе св. Лесендру (Александра 30. Авг.). После Васојевића највеће је племе: Шекулари; Шћекићи, такође јако племе; Ралевићи; Лутовци; Заграђани; Лу̑шчани; Богавци; Мерићи; Веми̂јћи (из Д. Биора); Гојковићи и још друга нека мања.

Од ових нека славе св. Николу, нека св. Јована; нека св. Аранђела; нека св. Петковицу а нека св. Пантелију! Сви се скупа разумевају под именом Васојевића, кад се говори о становницима „**нахије**“.

Најобичније су болести: грозница, болештѝна (врућица), али има и френге и неке болести која се зове *губа људска*. Кога ова болест нападне одвоје

[1] Г. Н. Дучић има, у нечем различиту, ову причу; но ја држим да и ова не ће бити од штете ако се обзнани.

га на само и ту га хране док не умре. Такав болник зове се: излазник (изишао из људи, боже сачувај). То отпада месо са њега жива и распадају му се сви гуштери (мускули) до саме кости.

Цркве. Осим Ђурђевих Ступова у Беранама, имају још три цркве и то: Андријевица, у Божићима; Плавска и Шекуларска црква; и црква Никољац. Само Никољац ради, а све су друге баталили Турци. Владика им је призренски митрополит Мелентије, а попови су домородци.

Школе нема ниједне.

Главно место. У селу Беранама начинили су сада Турци град и ту седи мудир и до 1000 људи које низама, које жандарма.

Власт. Мудир је старешина народу а војсци је поглавар бимбаша.

Садашњи мудир зове се: Ракин-бег. Он је прави Стамболија; али је, „скитајући по мудирлуку“ научио српски.

Уз њега имају два Србина: Маро Дедовић и Лабуд Рмуж, као нека контрола али узалуд, кад он опет чини шта хоће.

У сваком селу има кмет и по који помоћник. Њих божем бира село а мудир потврђује. Тај кмет има само да наређује људе с колима или с коњима, да чине измет Турцима, да збере порез и однесе мудиру и друге заповести турске да објављује и извршује, а никоме не може пресудити ништа ни за две паре.

Коме се у селу учини каква штета, он се најпре жали сељацима, па они дозову онога на кога је жал-

ба и светују их и склањају да се измире на лепо. Ако не хтедну, нико, окром мудира, нема власти наморати их. Мудир пак сваком приликом казује: „у мене је тамница, у мене је бој, а у мене глоба: нико други ту нема илаке“. Већином људи гледе да се намире сами међу својим комшијама те да не иду на суд Турчину своме душману.[1]

Знатнија места около. У целој нахији васојевићској нема ни једне вароши. Најближа им је варош Пећ (у Старој Србији), до које има из села Дапсића 12 сахата пешачкога хода. Од Васојевића до на Цетиње у Црној Гори биће три дана и по пешачкога хода; а у Скадар се може и отићи и доћи за осам дана, опет пешке. Манастир Сопоћани је к Новоме Пазару; до њега од Васојевића има око 16 сахата. Ту имају други Ђурђеви Ступови, који су још више порушени него они у Беранама.

---

[1] Много се породица Васојевића преселило и овамо у Србију и настанило у Староме Влаху (срез ивањички, округ ужички). Пре неког времена, кад бејах у Ужицу, прича ми за њих, г. Симић окружни ужички начелник, овај случај: Момак један из васојевићске куће убије свога комшију, опет Васојевића, па побегне у Турску. После неког времена навале људи на породицу онога убијенога и она допусти да се убилац врати. Он дође, помири се с родбином платив јој нешто за крв Али да би то било тврђе начине на писмено то измирење и однесу кметовима те им га и они потврде. Доцније дозна за то власт и убилца по закону преда суду а кметове потегне на одговор: како су могли потврђивати и такав уговор? Кметови сад кажу, да су радили добру ствар помажући да се за крв не би опет крв проливала; убилац вели: кад ми крв прашта род, а шта сам суду скривио? Остали пак Васојевићи у селу чуде се како је власт недоследна: каштигује, веле, ко убије а замера, ко се договара да не убије човека! . . .

С границе Србије до Васојевића. С наше границе, од *Ступске Карауле*, до у Васојевиће најближа је линија и може се проћи пешке за 16 сахата. А од те исте карауле до на границу од Црне Горе, може се, на добру коњу, стићи за дан.

Од Јавора, наше границе, па до *Љешнице* (9 сахата) све је голо поље и више равно него брдовито, а од Љешнице настаје планина до на голу равницу, *Полицу*, и од *Полице* иде се шумом до у *Будимљу* а из *Будимље* је све равница до у Беране, главно место у Васојевићима.

Од а шта живе Васојевићи. Васојевићи живе од земље и од стоке, а до последњега рата с Турцима имали су многи и многе кошнице. Било је тада доста домаћина, који би често, кад с ким дођу на свој уљаник, рекли: „де их изброј, па ти једна на част!“ или: „подигни ову, па је носи с халалом“; тако је било много кошница и биле су напредне! Но турска сила то све затр, и сада се тек с муком мало по мало опоравља.

Истина сад нема рата, али дажбе Турцима хоће да угуше овај весели народ.

Шта се плаћа Турцима. Ево шта казују да мора свак на годину платити Турцима за њихово господство у српској земљи:

1) *четвртину* од свега што му год земља рађа;
2) *десетину* од свега тога што му остане иза четвртине;
3) *пореза* од 700—1000 гроша од куће, колико нареже Турчин;
4) *приреза* од 100—300 гроша од куће;

5) *низамиаре* 24 гроша од сваке куће;
6) *ђумрука* на све што прода из куће и то: на оку дувана — 6 гроша; од вола и коња по 6 гроша; од овце 60 пара; за крсно име што се слави 60 гроша; и кад ко умре у којој кући, Турци траже и од те куће некаквих 60 гроша?!

Говор и акценат у Васојевића. Васојевићи говоре јужним говором, премда има случајева да по нешто реку и источним. Но акценат им је са свим онај који је у нашој Морави. Ја сам нека села, навалице, обележио акцентом њиховим а овде ћу навести такође неколике речи, које ми падну прве на ум. Они веле: бјелѝја (пшеница), ржанѝца, Мора̏ва, Србѝја, Малесѝја, же̏на, грознѝца, нево̏ља, Мила̂н, и т. д. Оно исто што се чује у пожаревачком округу, да први падеж множине у неких мушких имена бива на *е* место *и*, чује се чешће и у Васојевића. Тако ће рећи: Божѝће (место: Божићи), Бога̀вце (м. ци), Лу̏товце (м. ци); Мерѝће (м. ћи); но ово, колико сам опазио, вреди и овде и тамо (у пожаревачкој) само за места која имају таква имена а не и за породице.

Завршетак. Све ово што казах до сада казах по казивању људи отуда с места. Лако може бити да сам их у чему рђаво разумео; али ће свакојако бити од користи да и ово изиде на јавност те могне изазвати далеко потпуније извештаје.

18. Марта 1867. год.
у Београду.

М. Ђ. Милићевић.

К БИЉЕШКАМА О ФИЛИПУ ВИШЊИЋУ.

(Види Гласник XX.).

У Гласнику XX. (види стр. 236—243) саопштио ред. члан друштвени г. др. Н. Крстић неколике биљешке о Филипу Вишњићу, славноме народном пјевачу српском, које је нашао у хартијама покојнога владике Лукијана Мушицкога.

Српско учено друштво старало се не би ли још и што више дознало о Ф. Вишњићу, и за то је писало у Митровицу г. Т. Димићу управитељу школа, да пронита у селу Грку, за које мјесто бјеше разабрао предсједник друштвени г. Ј. Гавриловић да је у њему гроб Филипов и да је тамо провео пошљедње дане. (Види Гласник XXI. 393. бр. 7.). На то питање г. Т. Димић је јавио друштву колико је разабрао о тој ствари и то се овдје штампа.

Покојни Филип живио је у Грку у кући граничара Радишића и кад је умрьо сахранили су га у гробницу истога Радишића. Тако је казивала Инђа Грбићка. Осим једног дрвеног крста који је већ иструхлио нема више никаква обиљежја на гробу Филипову.

Филип је имао сина (Ранка) и кћер; кћи му се удала била за граничара Белића и умрла је прије више година, а син му је био неко вријеме настојник

код Симе Станишића и онда је отишао некуд у Маџарску, одакле се више никад није враћао у Грк: за то се о њему и не зна ништа више.

Лајтнан у пенсији Чемерлић, који је лично познавао Филипа и коме је Филип више пута на свечарима пјевао, приповиједа, да је Филип знао књигу и да су Филипу Турци очи ископали, што је својим пјесмама бунио народ на њих. Филип је ишао увијек без вође, само су два штапа.

ЖИВОТ СРБА СЕЉАКА.

НАПИСАО

М. Ђ. МИЛИЋЕВИЋ,

I. СЕКРЕТАР У МИНИСТАРСТВУ ПРОСВЕТЕ И ЦРКВ. ДЕЛА И РЕДОВНИ ЧЛАН СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

I.

Година у селу, у Србији.

Сељаци, кад деле годину, не гледају на астрономске узроке. Главне поле године код њих су *лето* и *зима*, а на крају лета и у почетку зиме им је *јесен*, као што је на крају зиме и у почетку лета *пролеће* или *премалеће*.

Но најобичније је да годину деле на време *поста* и време *мрса*, па то после раздељују на мање просторе времена, на недеље, дане и ноћи.

Година, дакле, има *четири поста* и *четири мрса*. Пости су ови:

Часни или *велики пости* (од белих поклада до Васкрса);

Петрови;

Госпођини, и

Божићни пости.

Мрс од Васкрса до Петрових поклада (од Васкрса до Ђурђева дне зове се по негде *покоризмић);*

мрс од Петрова дне до Госпођиних поклада;

од вел. Госпође до божићних поклада (део овога мрса од 15. Авг. до 8. Септ. зове се *међудневица)*; и

мрс од Божића до белих поклада.

Овај се мрс још на ситније дели: прво су *некрштени дни*, од 15. Дек. до 6. Јануара; па *месојеђе* до месних поклада и *бела недеља*, која се завршује белим покладама, после којих настаје часни пост. (Недеља пред белом зове се *задушна*, а пред овом зове се *себична* или *редовна* или *трапава* или *урша* недеља; а пред њом она: *шарена* недеља).

То је цела година.

Делове од дана зову овако: *јутро*, *мали ручак*, *велики ручак* или *ручаница* (око 10 сахата), *по дне*, *по по дне*, (тако од 2—4 сах.) *заранци велики* (од 4—6 сах.), *заранци мали* (од 6 сахата до пред заход сунца) и *заход сунца*. Делове пак ноћи овако зову: прво по заходу сунца што долази то је: *сумрак*, па *мрак*, *вече*, па *вечера*, па *велике вечере*, за тим иде: *неко доба ноћи*, *глухо доба* или *по ноћи*, *први петли*, *други петли*, *трећи петли*, *зора* и *свануће*. Које је доба ноћи, осим петала, познају по звездама, кад је ведро небо. Те су звезде: *зорњача*, *вечерњача*, *влашићи*,[1] *штапци*, *кола* и друге.

Да прегледамо како живе и шта раде сељаци у које од тих годишњих времена. А на реду нам је да почнемо од првога дана часнога поста који увек мора бити понедеоник а зове се *чисти понедеоник*.

---

[1] Ево имена влашића како их сељачка деца зову: „*Мика* и *Миока*, *Рака* и *Раока*, *Орисав* и *Борисав* и седми *Милисав*“.

I. Часни пости.

Ови пости трају седам недеља, од којих прва се недеља зове: *чиста;* друга: *пачиста*; трећа: *кресту поклоњена*, четврта: *средопосна;* пета: *глу̏ва*; шеста: *цветна;* и седма *велика.*[1]

На чисти понедеоник био је од пређе обичај да се први пут деца одводе у школу. И други се важнији послови почињу у тај дан. Обично се тај дан сви мрсни судови испаштају; све се пере и чисти; многи се лонци који су се напили масти метну у ватру те сва маст изго̓ри у њима и они остану бели као да су нови.

Прве, *чисте* недеље је оштар пост у свакој сеоској кући. Старији људи и жене још *и једнониче* целе ове недење, а неки то чине само у петак и у среду.

Одатле после целих поста до Цвети само се на *Младенце* (9. Марта), на *Благовести* (25. Марта) и на *Цвети* нешто боље једе, а велике недеље је још јаче, него̓ чисте, испаштање. На велики петак мало ко једе или воде пије цео дан. Уза све те посте обично је најтежи рад за сељаке: крчи се; заграђује се; оре се; ливаде се чисте од шлама; саде се лукови и друго поврће, а снага је и онако слаба; међу тим имућни су они који имају редовно за храну: проје, пасуља, и расола и купуса, роткве и кромпира. Пасуљ се не приставља на густо него се мора татарски јурити кашиком свако зрно. Ако које од деце узме

---

[1] Вук има за трећу: *безимена*. а у Гружи се пета зове: Цве̏тла (светла?). У Врѐлу пак, у ваљевској, казаше ми имена као што сам их и ја записао од моје куће из Рипња.

два зрна у кашику, на мах друго удари по руци и викне: „смочи“; „не пуни кашику“. Расо је и кисели купус велики смок, ко га тада има. Хладна проја расече се по средини, па се то пригреје уз ватру и тако те млаке *пуренице* са запапреним расолом, ако је претходио и који гутљај ракије, рачуни се веома довољна храна.

Младенци, за које сељаци кажу да увек падају у средину 11-те недеље од Божића, *Благовести* и *Цвети* дани су свечани, особито два последња; тада се највише младеж причешћује у цркви.

На *Младенце* и на *Благовести* обично се калеми воће; јер се држи, да ће се све примити што се на тај дан накалеми. Не треба ни помињати, да сељаци држе, да се од нечије руке калеми примају да их наопако намести, а од нечије да не ће ма их како угађао. Каламљење се више рачуни у неку побожну забаву него у рад.

Веровање народно. Многи на младенце нагоревају место за расадник, т. ј. натрпају дрва и шлама те сагоре на коме месту, па ту после прекопају и посеју купусни расад.

Ко види змију пре Благовести ваља да је убије, да јој откине и размрска главу па да посеје белог лука да проникне кроз змијину главу. Тога лука чешањ да метне под језик па да на Васкрс оде цркви биће *видовит* и видеће сваку жену која је вештица. (Из Шумадије).

Ко с пролећа види први пут пужа нека га средњим прстом три пута дирне у рогове и нека рече: „устук биче!“ Кад преко лета кога што заболи нека

истим прстом додирне у место које боли и рече: „Устук утук; овај прст крста нема, а ту бољи места нема“ (три пута) и бол ће, веле, уминути. (Из Ужич.)

На велики петак[1] обично се шарају јајца. За црвена се купује варзило у вароши а за жута *беру млечику* и кувају, па их тако боје. Ко уме да шара јајца на гласу је. Особито се девојке надмећу која ће лепше гране да извезе. А шарају се овако: растопи се у какву чапару воска па се онда умаче шарајицом, која је дрвенце коме је на крају пробушена рупица, па завијена ситна пара у трубу и провучена кроз ту рупу, умаче се тако и шара по јајету а восак протиче кроз ону савијену пару и остаје на јајету. Кад се то после метне у варзило или у жутило, топлота восак отопи и скине а место њега остану беле гране; остала пак љуска јајећа обоји се.

Уз часне посте бивају три бденија, али највише света иде на оно које бива у очи великог петка. Необична служба божија, ноћна тишина има на сељаке неки чаробан утицај....

II. Од Васкрса до Петрових поклада.

На Васкрс се иде цркви где цркве има. После службе људи се разилазе својим кућама и сретајући се не називљу Бога, као у друге дане, него: „Ристос, васкрс“, на што се одговара: „ва истину васкрс“.

За ручак се обично закоље овца илиован а кад кад се и свинче које убије. После ручка се изнесе

[1] У Ресави се овај петак зове: *распорити петак* и: *распети петак* (распетије).

шарених јаја те сви узму, среће ради, а већ за децу то и јесте највећа радост. После по дне искупљају се или код цркве или, ако цркве нема, па обичном за играње месту. Ту младеж игра, деца трче око кола и туцају се, а старци седе на совре, на совре па пију, залажу се и разговарају. Ова седмица, од Васкрса до прве недеље, зове се светла по књигама а у народу се зове и *водена* а најчешће *бела недеља*, јер свака недеља, у коју се мрси петак и среда зове се бела.

У неким крајевима Србије (ужич.) време од Васкрса до Ђурђева дне зове се: *Покоризмић*. Тако кад се деси да Ђурђев дан падне пре Васкрса, каже се, да те године „нема ни мало покоризмића“.

Многи људи не једу јагњећега меса пре Ђурђева дне, те и нема тако лепа печења. Некако нема онога обиља о Васкрсу као о Божићу. Прича се да су се посвађали Васкрс и Божић око тога који је богатији:

— Иди маслоњо један! рекао Васкрс Божићу; сав си се уцмакао машћу као да си ти убојнице топио.

— Ћути рђо шарена, одговорио му Божић: ти си до по дне шарен и прешарен, а од по дне у коприве. Т. ј. до по дне се једу јаја а од по дне нема друго шта него се беру коприве.

Чобани код стоке од сада почну јести млека и то им је једина храна, коју они веома цене. Иначе се у имућној кући кува сланина, па се од ње гради чорба, или ако има пастрме и купуса, и у сиротнијим пасуља, а у највећој већини, Бога ми се живи о сухој проји.

Прва недеља која долази за васкрсом зове се као што рекох: *томина* а и: *водена недеља;* субота пред њом: *заклопита субота*, а понедеоник по њојзи: *побусани понедеоник.*

На многим местима иде се у овај дан на гробље те се гробови од те године на ново побусају и попови помињу мртве, а родбина им дели за душу. Ово су као неке задушнице. Вук каже да се то у Срему зове *Ружичало.*

У Крајини тај дан после по дне скупе се момчад и девојке на једно место па играју и *дружичају се.* То јест: оплету венце од врбових младица па се кроз њих љубе и мењају јаја (шарена и црвена), па после промене венце (метнувши једно другом на главу) и закуну се, да ће бити мушкарци *побратими*, а женскиње дрȣге опет до то доба године. Ти *побратими* и дрȣге пазе се, по том, сву годину као браћа и сестре, и у различним играма и збиљским свађама помажу једно другом. Кад опет дође тај дан, онда се неки понове а неки и оставе.[1]

Ево по једном старом рукопису, који је у Српскога ученога друштва, и припада у познија времена, како је српска црква освештавала побратимство у Срба.

„Чинъ братотворѣнїю. Прїидоуть хотѣщїе братимити се, и поставитъ ихъ прѣд светими двѣрьми, И поставитъ старейшаго ѡ дѣснȣю, и дасть имъ по свѣщȣ и положетъ дѣснїе рукы на светое Еѵангелїе и вь лѣвои дасть имъ крьсть. И начнетъ свещенникь. Свети Боже, по Ѡче нашь тропарь дню и светомȣ Їѡанȣ Златооустомȣ. Таже: Мирѡмь господȣ помолим

[1] Гледај Вуков речник: *Дружичало.*

се, о сьвишнюемь мирѣ и ѡ спасении душъ нашихь господу помолимсе; о мирѣ сего мира господу помолимсе; о архїепископе нашемь господу помолимсе; о сьвакуплающихь се вь любовь не лицѣмѣрноую господу помолимсе; о дарѣхь прѣждеосвещеныхь и уьстнымь тѣлю и крьвии господа Бога нашего Їисуса Хрїста, господу помолимсе; ѩко да приуестити се има нескврьно и сааюсти братьство независтно господу помолимсе; ѩко даровати има всакого прошенїа иже кь спасенїю, господу помолимсе. О избавитисе нам ѿ всакою скрьбы. Заступи спаси, помилуи и сьхрани нас. Ѩко подобаеть ти всака слава. Таже молитвоу сїю:

Господи Боже нашъ давы намъ прошенїа иже кь спасенїю. Иже заповѣда светымь своимь апостоломь: да любите другъ друга и ѿпущати другъ другу сьгрѣшенїа. Ты владыко жизнодавуе и уловеколюб'уе сїи рабы твое вьзлюбльше се ѡ тебѣ духомь вьзлюблѣнныимь, пришьдше вь твою црковь светию и благословенїе твое хотѣщïе приети. даждь има вѣру непостид'ну и любовь не лицемѣр'ну ѩко же даль еси светимь своимь ученикомь и апостоломь мирь свои и светоую любовь даю има вса прошенїа иже кь спасенїю и жизны вѣу'нїе. Ты бо еси Богъ нашь и тебѣ славу вьзсилаемь ѡцу и сыну.

Молитва в.

Владыко господи вседрьжителю сьтворивы уловѣка по ѡбразоу своему и по подобїю и давь ему живѡть нетлѣнныи и жизнь вѣуную. Иже избраль еси светїе свое ученики и славнїе свою апостолы

Петра и Пав'ла, Филипа и Вароломеа брата быти не оузою сьродною, нь вѣрою и любовїю. Любити се дрꙋгь дрꙋга не завис'но и безь сьблаз'но все дни живота ихь сподоблиен светаго мꙋченика Сергїа и Вак'ха брата быти не оузою сьродною нь вѣрою дꙋховною и любовїю, даждь и рабωмь твоимь симь, име рек, любити дрꙋгъ дрꙋга независтно и не сьблазно да бꙋдоуть все дни живота ихъ силою светаго твоего дꙋха, молитвами преусптїе владычице наше богороднице и всехь светыхь твоихь оугождшихь тебѣ ѿ вѣка. Ꙗко твоа дрьжава и твое єсть царство и сила и слава ωца и сына: —

И прѣмѣнаеть имь крьсть вь дѣснꙋю рꙋкꙋ а ва лѣвꙋ свѣщїе

По томъ: прωкимень гл. д҃

Дивань богь вь светихь своихь Богь Їсраилевь. Стихь: вь црькваxь благословите Бога.

Апостоль кь корїнѳωмь:

Братїе вы есте тѣло христово и оуди ѿ уесты. и ωвѣхь оубо положи Богь вь црькви прѣвоє апостолы второє пророкы третїе оучители по тωмже силы. Таже дарованїа исцѣлѣнїемь застꙋпленїемь крьмьуѣствїа роди єзыкомъ єда вси апостолы, єда вси пророци, єда вси учитѣлїе, єда вси силы, єда вси дарованїа имꙋть исцѣлиенїемь, єда вьси єзыки глаголють. єда вьси сказоуют. ревнꙋитеже дарωванїемь бол'шимъ. Еще по прѣоумноженїю пꙋть вам показоую аще єзыки уловѣуьскы глаголю и ангельскы любвѣ же не имамь быхь ꙗко мѣдъ ѕьвнещи или кумьвалъ звѣцаѥ аще имамъ пророуаство и вѣдѣти

тьнинын вьсе и вьсь разоумъ и аще имамъ всу вѣру ѩко гори прѣставлѩти любвѣ же не има ни утоже ѥсмь и аще оухлѣблю вса имѣнїа моа и аще прѣдамь тело мое да сьжегоут’ме. любвѣ же не имам никаа полза ·ми ѥсть. любы трьпить блажить любы незави(дн)ть. любы неѡплазоуетсе не грьдитсе не злоѡбразитсе, не ищетъ своихъ сы’ не раздражьѥтсе не вмѣнѩетъ злоѥ не радоуетсе ѡ неправдѣ радоует се ѡ истине. вса любить, вса вѣрѹетъ все оуповаеть, вса трьпить любы ни колиже ѿпадаеть. — Аллилѹиа Блаженъ мѹжь боеисе Бога. Стих: Наси їисраилѩ вьими.

Еvангелїе ѿ Їѡанна:

Вь врѣме ѡно вьзвѣде Їсѹсь оуи свои на небо и реуе: Ѡуе, ѩкоже ты ме посла вь мирь и азь послахь ѥ вь мирь. и за ныхь азь свѣщаю се самъ да боудѹть и ты освещенын вь истинѹ. Не ѡ сихь же молю тькмо нъ и ѡ вѣрѹющыхъ словѣсемь ихъ вь мѣ. Да вси єдино соуть ѩко же ты ѡуе вь мнѣ и азь вь тебѣ да и тїи вь нась ѥдинѹ боудѹть. да и мирь вѣрѹ имать ѩко ти ме посла и азь славѹ ѭже даль єси мнѣ дахь имь, да боудѹть єдино ѩкоже и ми єдино єсми, азь вь нихь и ты вь мнѣ. Да боудѹть сьврьшени вь єдино и да разоуметь мирь ѩко ти ме посла и сихь вьзлюбиль ѥси ѩкоже и мене вьзлюбиль ѥси. Ѡуе светїи ѭже даль ѥси мнѣ хощѹ да идѣже ѥсмь азь и тыи боудѹть сь мною. да видѣть славѹ мою, ѭже даль ѥси мнѣ ѩко вьзлюбиль ѥси прѣжде сьложенїа мира, ѡуе праведни, и мирь тебѣ не позна. Азь же те познахь и сїи познаше ѩко ты

ме посла, и сказахь имь име твою и скажѹ. да любы єюже юси вьзлюбыль вь нихь боудѣть и азь вь нихь.

Мирь вьсемь. Главн ваше господевы прѣклонимь. Таже молитвѹ сїю:

Господи Боже нашь ты юси сьврьшитель любвы и мира настав'никь и вьсемь спась. подаждь намь любовь сьврьшенѹ: любити дрѹгъ дрѹга, даждь намь ѿ тебѣ мѹдрьствовати еже 'о христѣ їисѹсѣ єдинороднаго сина твоего и бога нашего сподобы нась самѣмь себѣ прїемати вь любовь ꙗкоже єдинородьнь сынь твои прїет ны, подаждь намь любовь самемь себѣ послѹжити и сьврьшити законь Христа твоего сь вьсацѣмь дрьзновѣнїемь ꙗко твоа дрьжьва и твою царство....

И дасть имь цѣловати Євангелїе. Таже самы себѣ цѣлѹють. По томь свещенникъ вьздвигь рѹцѣ и чашѹ сь хлѣбомь глаголеть: вьнимѣмь света светимь; причещаеть ихь ѿ просфорѣ и емь попь старѣго брата и тьи того маншими и обводить ихь около налога г.-щь на нюмѹ поставлѣнѹ крьстѹ, поюще глас а:

Господи, господи призри сь небесь и виждь и посѣти виноградь свои иже насади испрьва дѣсница твоа: — Блажень мѹжь боеи се Бога вь заповѣдехь его. Стихь: Пасїи їисраилꙗ вьими. Стихь: се нинꙗ что добро или: — Господи господи призри по... ... светихь его г.-щь. Таже: Слава: Мѹченици твои господи вѣрою утврьдише се и надѣждею жизни укрѣпльше се любовїю же крьста твоего дѹшевно сьединив'ше се вражїе мѹчителство раздрѹжив'ше, и оулѹчише вѣнцѣ сь бьспльтнимь да молетсе за дѹше наше. — — И нинꙗ: Богородице помоцнице вьсемь

молѣцінми ти се тебѣ се надѣемь и тобою се хвалимь и ѡ тебѣ все ѵпованїе наше ѥст моли рождшаго се изь тебѣ ꙁа присни раби своѥ. Таже: Ѿпѹсть.

Од како су постале ретке српске црквене књиге, од тога доба се морало изобичајити и оваково освештавање побратимства, али само побратимство се држи и данас, и рекао бих да је у Левчу понајјаче поштовање према томе.

Веровање. Од великог четвртка па до Спасова дне ни у један четвртак не ће сељаци да ору, нити хватају волова у јарам. То верују да не би град летину тукао. (Готово у свој Србији).

Исто тако светкују преко године неких дванаест великих петака.[1] (Готово свуда).

---

[1] У рукописима мојега оца има и једна записка о тих 12 великих петака, коју ћу овде изложити целу:

„**О обрјетенији 12 пјатков великих.** „В западној страни бјаше град њеки именом Драч, в нем же живјаху много жидов и бјаху ненавидими вјело от Христијан. Јединoју собраше сја старци еврејски и рјеша Христијаном: не можем терпјети злоби сеја от вас и дјети наши бијеми от ваших; но да изберемо от вас јединаго и јединаго от нас да се оба препираета. И ашче препрет ваш философ: да се ми крстим; ашче ли наш препрет: то ви да будете повини. И за сије бист сабор при Кормилији царје. И избраша Христијани философа својего именем Јелефтерија, а жидове избраша својего философа именем Тарасију . и сина јего Малека и прјеста сја оба со Јелефтеријем и вшедшим им во глубину книжну сердцевједец владика поможе Јелефтерију и препрје Тарасију и јегда препрје јего: возопи жидовип гласом велим со гњевом и горким сердцем и рече: вижду тја премудра и препрјел мја јеси, но не вјеси о 12 пјатцјех великих: кижe сут на ползу душам вашим, и то рек избјеже вон, неможе

Од како је земља више израђена и од како су се умножили имућнији људи: то је и више оних сељака који ору сами не морајући тражити спрежника. Није тако било у старије време; него су спрезали по два по три те би заједнички орали. Спрежници су се држали готово као какав род и неки су бивали у спрези по 8—10 година. И у томе се могло стећи души место. У кога је било добрих волова и вредне момчади он би Бога ради примао у спрегу по некога једноволника или и двоволника али и човека слабе памети па и слабе вајде на раду. Памтим да је тако мој отац био у спрези с неким Ицом више година, који би само умео причувати волове или што послушати, али ништа око плуга или орања није разумевао. Једном им се сломи нешто на плугу и Ицу пошљу кући да донесе кесер. Да

стерпјети от горести срца а Малек син јего оста ту. И рече јему Јелефтерије. О Малше ти вјеси ли о сих 12 пјатков великих. И рече: понеже вижу вјеру христијанску истину хоћу повједати: Ухватили от апостол ваших бјаху људије наши једнога обрјетше у него свиток в нем же бјаху написани Пјатци тија и того апостола камењем убише и свиток огњу предаша и јест клатва между нами не повједати вам Христијаном, но понеже и аз Христијанин желају бити . . . и повједа всјех. И паки вниде Тарасија и рече ко Јелефтерију повјежд ми, о 12 пјатцјех о их же вопросих тја; он же рече: . . . . вјем их. Тогда, жидовип возопи гласом велим и рече: тако ми великаго Бога Натанаила, сије неувједано бист во Христијанех, но ти повједа син мој Малех. И јем нож закла сина својего и сам себе. Аз Јелефтерије увједах сије от жидова и не утајих в сердције мојем но написах всјем Христијаном.

Пјаток перви. Месеца Марта, вон же Адам преступи заповјед божију. —

не би заборавио за што иде научи га мој отац да свим путем виче: кесер, кесер, кесер и т. д. једно те једно.

Кад већ буде близу куће срете га један човек и назове:

— Помози Бог, Ицо!

— Бог ти помогао, одговори Ица па јекне:

— Ух, брате за што ме оно беше послао брата Јова?

— Бога ми, Ицо, не знам, одговори зачуђеи путник.

Ица се врати чак на њиву (1 сахат места) да пита за што је био пошао....

Ко с пролећа види: јаре или ждребе, или жутог или плавог лептира, цело лето биће несрећан и слабог здравља.

Пјаток втори. Пред Благовешченије, вон же уби Каин брата својего Авеља, и сеј бист перви мертвец на земли, Адамов син.

Пјаток трећи. Вон же распјат сја Христос на крестје взискати хотја погибшее овча и дух свој испусти во 9 час дне.

Пјаток четверти. Пред вознесенијем Господним јегда потопи Господ Содом и Гомор.

Пјаток пети. Пред Пентикостнију, вон же пљениша криди Агарјане и изгнаша их во 5 час ношчи и ту расплодиша сја, во островјех морских.

Пјаток шести. Пред Петров дан, вон же спусти Господ десјат напасти на земљу египетскују рукоју Мојсеовоју нападоша на них пестја и мухи, прузи и гусеници и рјеки их преврати во кров во 5 час дне.

Пјаток седми. Пред Преображенијем, вон же пљениша Калдеане Јерусалим и запустје 76 љет.

А ко види јагње прво од новине биће срећан и радоваће се. И бео лептир предсказује здравље. (Из шабач.).

Ђурђев дан. У очи Ђурђева дне граде се крстови од лескова прућа па се мећу на куће, у баште, њиве и усеве, на зграде и на свињце, на станове, да не би преко лета град тукао. (Свуда).

У Крајини нарочито међу Власима у очи Ђурђева дне девојке наберу цвећа и свежу га у ките и те ките намењују на момке од којих се надају вољењу. Ките те у глухо доба ноћи износе на отворено место, на прилику, на кућни кров и ту остављају до зоре, а у зору хите да виде; на којој је кити највише росе, онај ће је момак оне године највише волети. Ово се мора радити тајно да нико не види, а ако ко год види не помаже. За то па-

---

Пјаток осми. Пред Успеније Богородици, вон же изидоша Исмаила Турци јако птице крилате в галијах по мору и плениша многи страни, изидоша на лице всеа земли.

Пјаток девети. Пред Усјекновеније, вон же усече Ирод Јоана Претечу во 5 час дне.

Пјаток десети. Пред воздвиженије честнаго креста, вон же раздели Мојсеј черноје море жезлом и проведе Израиља по средје мора а враги их покри море во перви час дне.

Пјаток једанаести. Пред Андреовим даном назнаменова пророк Јеремија о втором пришествији Господњу.

Пјаток дванаести. По рождествје Христовје, вон же избијени биша младенци от Ирода царја; тогда убијен бист п пророк Захарије 11 час дне.

И се јест четверовремени пјаток. Сего ради велит всјакому Христијанину постити и празновати; Богу нашему слава ниње и присно и во вјеки вјеков, амин".

косни момци вребају те украду те ките, и онда се држи да је девојци и срећа за ту годину украдена са чега она бива веома жалосна.

Неке место разнога цвећа узимају оман траву и с њиме то чине само што у том случају говоре ове речи: „Омане брате рођени, помами тога и тога (кога она жели) за мном“.

Кад дете има (фирциг) русу нека му мајка на Ђурђев дан пре сунца, оде с њим под зову, нека се свуче гола и помокри, па где вода стане одатле нека узме блата и намаже красте рекавши: „која те мајка родила она ти и лек дала“, па по што сунце изгреје нека га окупа и руса ће проћи. (Из шабач.).

У ваљевском округу зове се *руса: пољак* и *зверињак.*

Коње мора глава болети свакад на Ђурђев дан за то што су опасли *зуквицу.* Кад је Богородица хтела родити Христа, пође у зуквицу да се склони од народа, а кад тамо, а коњи зуквицу попасли те их она прокуне да се никад не наједу до на Ђурђев дан па и то да их глава боли. (Из шабач.).

Кад ко спава на Ђурђев дан болеће га глава цело лето и биће грозничав. (Шумад.).

Мртваца не ваља носити преко хатара из места где је умрьо; јер ће град она места потући.

Кад град одвише пада да ће наудити усевима треба изнети све судове — лонце, чанке, кашике, ступу и т. д. из куће на совру и оставити на улици, па ће град одмах престати. (Из шабач.).

Кад запече суша онда се држи да је негде пао змај у околину те с тога киша не пада. У Рготини, у Црној Реци, године 1855 договоре се неколико младих људи из најбољих кућа да терају змаја. Изберу једног за цара и он изиђе на једно место с пушком а они узму мотке и скинувши се голи зашире пољем лупкати у које шта и само њукати а ништа не говорити те тако као нагнају змаја на цара, који опали из пушке а после се још неколике пушке избаце и тако су као отерали змаја. Власт, доцније, каштигује ове тако да су по десетину дана радили у Брестовачкој бањи.

Неки опет, рад тога, обносе у очи Ђурђева дне око целог свог имања пре Благовести излежено оногодишње пиле са воденичном уставом, коју из другог села раније *украду*. (Из шабач.).

Цвеће ђурђевско кад се у очи Ђурђева дне набере па у јутру, пре сунца, сасуши и стрља, добро је да се шмрче од кијавице (може се брзо осушити над ватром). (Из шабач.).

Младеж и девојке хватају омају (ону воду што прска од воденичког кола) у судове пред вече до заласка сунца; и то бива с неким весељем; па у ту воду метну различито цвеће, које се о Ђурђеву дне може набрати, и младе шуме, и сутра дан купају се том водом: девојке да буду лепог и чистог лица, и да им коса расте, а момци да се не ошугају.

На Ђурђев дан рано пре сунца махом се младеж купа у рекама и ако нема реке, код куће, да их не би преко године шуга напала. (Из шабач.).

На Ђурђев дан се обично роваши стока: оно што се изрезује из уха прима се у суд, пун млека, па се то после проспе на какав мравињак. (У Ресави и београд. окр.).

На Ђурђев дан даје се стоци у соли осим других трава, здравца, коприве и млечике. (У Ресави).

Девојке удаваче, које желе да сазнају своју срећу, кад седу да вечерају у очи Ђурђева дне, хукну у први залогај и у последњи па их оба оставе и не поједу. Та два залогаја хлеба и огледало и један ивер метну себи под главу па заспе. Кога ту ноћ усне онај ће им бити суђеник. Ивер се меће место лађе да преброди воду, ако је где преко воде, огледало да се заједно огледају а два залогаја да их заједно поједу, а тако она и намењује кад то све меће себи под главу. (У Нишу а и у Беогр.).

Станаре, да би им стока преко лета доста млека давала, на Ђурђев дан пре зоре узму у музлицу конопац и оду у туђ стан те гледе да украду и помузу туђу стоку и донесу своме стану па у другу музлицу намузу мало млека од своје стоке; сад извлаче уже из музлице, у којој је туђе млеко, и тако, извлачећи из туђега млека уже у своје, држе да извлаче из туђе стоке млеко у своју. Сав тај посао врше оне јашући на вратилу или са свим голе или у самој кошуљи и распасане, а врло ретко која у свом обичном оделу.

У Крајини држе да је доста ако се само може три пут оптрчати око оне стоке од које се жели да се преузме млеко. Од овога белаја људи мажу катраном овце, козе и краве између папака.

Оне које ово раде страхота се боје да не буду ухваћене и обелодањене. Знам два случаја где су две такве ухваћене. (Један је био у Сврљигу а други у Шумадији). Једна је умрла већ а не живи ни човек који ју је ухватио; а друга је жива као и човек који ју је ухватио. Но ту се чине толике заклетве и побратимства, да их не ће да прокажу. Пре неке године ухватили су сељани у Крајини једну и везали је те преданила у селу онако како је ноћу ишла.

Како на Ђурђев дан све живо, што само зна гатати, врача: то други, који не знају тих мајсторија, идући путем све до ручанице добро мотре преда се да не нагазе на какве чи̑ни и разна бајања, која се по путовима а особито на раскршћа подмећу.

Кад бухач нападне на купус треба наћи пепела с циганског огњишта и њим посути купус па ће се бухач одмах одселити. (Из шабач.).

На Јеремин дан (1. Маја) пре сунца узме се тигањ, ватраљ и друго које гвожђе па се лупа једно о друго говорећи: „Јеремија у поље, а све змије у море“. (У Сјеници и у Зајечару).

На Јеремин дан и не оре се ни по што да не би слана би̑ла усеве.

Спасов дан. На многим местима граде онаке исте крстове и стављају на куће и усеве као и о Ђурђеву дне.

Неки до Спасова дне не једу млека, као што други до Ђурђева дне не окушају јагњећега меса.[1]

[1] Не само јести јагњетине него и одвојити јагње од мајке пре Ђурђева дне држе многи да је грехота. И у старије доба се то тешко чинило. Ево једне народне песме о томе:

„Јагњи овце Руговац Станиша
„У некаке војиновске лу̑ге.

Кад пак првом окусе новога млека други их поливају водом за врат да би било млека као воде. Кад се што овако првом од године окуша рече се обично:

„На живот и на здравље; на мене водица, на попа грозница, на Турчина болештина“. (У Шумадији).

Коме су деца мрла, не ваља му се окусити ни од каквога новога воћа док најпре не раздели сиротињи од тога новога воћа за душу деци својој; јер ће му деца онога света бити без оброка и све ће плакати и говорити да им родитељи поједоше њихов оброк; и све ће своје прсте гристи место воћака. (Из Поцер.),

---

„Јагњи овце девет годин' дана,
„А кад било у лето десето
„Дођоше му тридест јаничара,
„Да му узму тридест јагањаца
„Прије лета пре Ђурђева дана.
„Моли им се Руговац Станиша:
„Не узмите тридест јагањаца,
„Да не блеје тридест подојница,
„Прије лета, пре Ђурђева дана,
„А ево вам тридесет овнова.
„Не ће Турци тридесет овнова,
„Веће хоће тридест јагањаца.
„Он им даје тридесет талира.
„Не ће Турци тридесет талира
„Већ узеше на силу јагањце.
„Па кад блекну тридест подојница
„Оне блекну а Станиша јекне.
„Па повика Руговац Станиша:
„Браћо моја тридесет хајдука,
„Што ве храним девет годин' дана,
„Будите ми данас у помоћи.
„Још Станиша у ријечи беше,

Субота у очи Тројица зове се задушна субота. На многим местима даје се тај дан за душу; али ми ћемо тај обичај испричати кад дођемо на зимње задушнице (пред белу недељу).

Тројице се светкују три дана и тада се обично игра и весели или код цркве или негде у селу на познатом месту за скупљање.

Недеља од Тројица до поклада зове се *русална недеља* и ништа се у њу не ради да малој деци не излази *руса.*[1]

Краљице сада играју само по влашким селима (ја сам их године 1864 видео у селу Слатини, у Црној

„Допадоше тридесет хајдука.
„За Турцима пођош' у потеру.
„Потераше па их сустигоше:
„Онда рече Руговац Станиша:
„Нете, брaћо, тридест на једнога,
„Већ удрите сваки по једнога.
„Оборише тридесет пушака
„Мртвих паде тридесет Турака.
„Одсекоше до тридесет глава,
„Ухватише до тридесет коња.
„Сваки јаше по једнога коња,
„А Станиша кадијина дора.
„Скаче доро тамо и овамо
„А тешка га Руговац Станиша:
„„Стани, доро, пуст му не остао
„„Не јаше те попарен кадија,
„„Већ те јаше Руговац Станиша“
„Тако било па се приповједа.
„Вино пише три бијела дана
„Па хајдуци одоше у гору.“

[1] Четврта среда после Васкрса зове се: *средо-руса.* На њу не ваља ни по што радити веле бабе у Прекоморављу.

Реци), по српским селима пак које попови које влас укратише то са свим; а памте и у ваљевском округ старе жене да су ишле у краљице.

Ево једне песме од краљичких песама:

„Љељо, Љељо, мала момо, клела се девојка,
„Љељо, Љељо, мала момо, сунцу на истоку,
„Љељо, Љељо, мала момо, дрену на корену,
„Љељо, Љељо, мала момо, мору на извору;
„Љељо, Љељо, мала момо, вино да не пије,
„Љељо, Љељо, мала момо, цвеће да не носи,
„Љељо, Љељо, мала момо, момче да не љуби.
„Љељо, Љељо, мала момо, па се покајала:
„Љељо, Љељо, мала момо; ја луда девојка!
„Љељо, Љељо, мала момо, што лудо говорим
„Љељо, Љељо, мала момо, ја вино да пијем
„Љељо, Љељо, мала момо, румена би била;
„Љељо, Љељо, мала момо, ја цвеће да носим
„Љељо, Љељо, мала момо, мирис би имала.
„Љељо, Љељо, мала момо, ја момче да љубим,
„Љељо, Љељо, мала момо, милост би имала".

(Из Алекс.)

Од Тројица у прву недељу падају Петрове Покладе. Од Васкрса па до ових поклада време је кад се *креста носе* и кад највише бивају *преславе* и *заветине*.

Свако село има по један дан кад општински чини богомољу. То се зове: *носити крста*, или: *држати заветину*. Та слава бива овако:

У дан, одређен једном за свагда, скупи се момчад или код цркве или под запис у селу, одакле узму иконе себи на прси па се упараде два и два, напред барјак а за њим свештеник обучен у црквене одежде, и тако иду по пољу од записа до записа господајући

све два и два у глас: „Господе помилуј!“ Под сваким записом,[1] по што га три пута обиђу, чита свештеник молитву а они сви клече; за тим одељу обживак око крста на запису и пођу даље док све записе не изреде. Кад све изреде, врате се на место одакле су пошли и ту их чека ручак.

Још како се крену с места па свуда куд пролазе износе се болесници пред њих те их они прелазе; или мајке износе своју немоћну децу и мећу пред крстоноше да преко њих пређу. Држи се да болеснику од тога мора бити лакше.

Уз пут носе и вина у отвореним чутурама и сви су гологлави и иду пешице. (У Моравици, округу ужичком, видех једне године крстоноше међу којима опазих свештеника у одежди на коњу, а докле једни господају дотле други пуцају из малих пушака). Ако кога у том путу сретну, они нуде вином или ракијом из чутура, које носе. Кад се врате на место одакле су пошли, ту их, као што већ рекох, чека ручак и после ручка веселе се и играју до мрака.

На ручку се диже у славу, као и о крсном имену. Један од сељака домаћин је о преслави; он меси колач и готови крстоношама ручак. Кад се дигне у славу онда или свештеник просто зовне онога, који ваља да буде идуће године домаћин те с њиме пресече колач, или се узму три листа међу прсте с петељкама на више, а с два се одере лист, па вуку тројица и који извуче петељку с листом, он зна да је за идућу годину домаћин па се стара за то.

---

[1] Запис зове се закрштено дрво под којим се сваке године чини та богомоља. То се дрво чува као нешто освештано.

Где год више сељака једу печено месо тешко може бити да се не нађе који, да погађа из плећа. Погађа се из деснога плећа јагњећег и прасећег и из кокошиње кобилице, а нешто и из свињеће слезине (само за зиму каква ће бити). Озго она чашица на плећу значи кућа и ако није веома дубока кажу да је кућа пуна; ако ли у дну има рупица као убодотина од игле, знак је да ће домаћин умрети. Оне жилице од чашице зову се *улар* и по томе се гледа какви су коњи у домаћина; горњи крај оне кости која је с једне стране из плећа израсла зове се *слеме*. Са стране на плећки имају неке рупице, од којих неке значе *раке,* а неке *колевке*. Ако су рупице тако ниско да се не могу дохватити палцем кад се последњи његов зглавак намести на крај, онда рака или колевка није у кући него у рођи или у селу. Ово све значи ономе чије је бравче т. ј. где се ојагњило и со лизало док није заклано. Широки тањи крај од плећке зове се *поље*. Ако је поље мутно биће војна, ако ли је ведро мир. Месо с оваког плећа не ваља глодати него га очупати рукама и дати ономе који је највештији. Кад хоће и други да гледа не ваља му га дати из руке него спустити на трпезу, па га он сам узме.[1]

Крста се разликују од *заветине,* када се не иде по пољима него се богомоља на једном месту сврши. Ове последње заветине могу да буду и после Петрова дне чак до јесени па и о Младенцима, а крста се носе само за време докле усеви у пољима ничу и расту, а то је *од Васкрса до Петрових поклада*.

---

[1] Вук, у речнику под речју *плеће* а и данас је свуд у обичају.

Од Ђурђева дне до Петрових поклада сељаци који имају стоке, кољу од недеље до недеље по које јагње или јаре, а преко недеље, ако имају сланине, кувају је с неком травом, коју зову *зеље* и тако једу. Ко нема стоке он пости и на мрску. Сира старог где нестане а новог се не ухвати, ту је врло сухотно.

За чобане или за ђаке добре мајке, каква беше моја, Бог да јој душу прости, у јутру се начини помало млечнице (са млеком и брашном), а за ужину носе сира и проје или богме само лука и хлеба, а некад осим соли ништа се уз проју нема присмочити; али ми и сада запљушти вода на уста кад се сетим ужине, коју је моја мајка мени спремала. То је била танка пројица умешена у липовом или ораховом лишћу, жута као смиљ, па кришка мека сира, завијена у лист од рена и спремљена у мој јанџик. Ах, то је била дивна ужина, кад овце на по дне полежу поред воде а ја с неколико чобана у друштву седнем крај извора у дебелу хладу и извадим то све из мојега јанџика. . . . .

Сељаци и лети на радну дану устају у зору; обуку се; умију; моле се Богу како који зна. Ево за сада једне такве молитве: „Да се молимо Богу милостивоме и благоме Христу, и часноме крсту; и светој петци и светој недељи, Христову васкрсењу, и Богородици, милостивој мајци Христовој. Господе, Господе, на свакоме месту сачувај нас Господе: на уранку, на подранку, на беломе данку; на путу, на суду, на свакоме месту, сачувај нас Господе! Помози нам Боже и сва хришћанска крсна имена од истока до запада, што слави хришћански род; ако вас не можемо

по сроку избројати, можемо вам се молити и поклонити свима, да нам помогнете."[1] После молитве пију мало ракије ко има, па одмах на посао. Обичај је да женскиње мушкињу полива да се умије, али неумивено не сме другом поливати док се најпре само не умије. И кад се умивају прекрсте се два три пута и моле Богу. Мој покојни отац, тада је редовно читао црквену молитву: „Христе, свете истине и т. д." Око 8—9 сахата доноси им на њиву, или где су, ручконоша ручак. Није ретко видети: да ова кукавица носи на рамену обрамицу с ручком; на леђи колевку с дететом, а о куку јој је преслица те злехудно нешто преде.

Ово се зове *ручак*, после кога одмах се ради. Око 2—3 сахата од прилике после по дне ужинају шта им је остало од ручка и мало се одмарају у хладу а неки тада и поспавају па већ чак доцне у вече вечерају.

III. Петрови пости.

Кад су ови пости дугачки радују се станаре да што више сира накупе. Другојаче је рђаво чекати зиму.

На Видов дан износи се све рухо на поље да се види на ветру и свако семе, које је остало не посејано, на сунце да огреје тај дан сунце те да никне до године. (Ово у Ресави).

Ивањ дан. Он пада сваке године 24. Јунија Прича се да је то тако голем светац, да на њега сунце на небу три пут од страха стане.

У очи тога дана чобани и младеж на неким ме-

[1] Чуо од стрине Милице из Врéла у округу ваљевском.

стима пале лилу и бацају око торова у вис. Негде наложе ватру па је прескачу. *Лила* је брезова или трешњева кора, која се огули и осуши; после се метне у процеп и начини као какве ките па се онда упали. За паљење лиле, осим торова, обично се тражи какво брдо, да се лиле из далека може видети. На Медведник је дивота погледати у очи тога дана: рекао би човек, да се сав упалио од лиле.

Кресове држе различито: једни су о Ивању дне, кад не ће ништа да раде о винограду три дана пре и три после, и то су *вински кресови;* а тако исто и о светом Илији али су ово *поставски* (у које се ништа платнено не кува и не лужи). — У Параћинској кресове зову: *горешници* и варују их о св. Илији.

У очи Ивања дне на све стране иду те беру ивањско цвеће и плету венце, које после мећу на куће, на зграде, у њиве, лукове, на торове и свуда као год и ђурђевске крстове.[1] У те венце уплећу и бела лука па је тај лук после лековит. Њим бабе лече отоке, гуке, а нарочито крајнике, цртајући луком на болесну месту Соломуново слово и говорећи:

„Устук мркоња! ајис бeља!“

Још се такве боље лече и чивитом кад се чивитом начини на њима *Соломуново слово;* па се после чивит ногама растрља као да се и боља тако разиђе. (Из Шабач.)

Понегде девојке метну у лонац земље на Ивањ

---

[1] Готово свуда по Шумадији сељаци имају обичај на који проштац од сваке ограде натаћи по какву коцању од мрцине а најчешће од коњске главе. Рашта? Не зна нико, само одговарају: „Тако се ваља; остало нам је од старих“.

дан и посеју неколико зрна пшенице па на Петров дан гледају како је никла или клијала. Ако су клице савијене као прстен, онда веле да ће се те године удати. Неке опет метну у очи Ивања дне у чашу воде беланце и оставе под стрехом да преноћи, па сутра дан некако по томе погађају хоће ли се те године удати.

IV. Од Петрова дне до Госпођиних поклада.

И у очи Петрова дне, на многим местима, пале лилу. У Старој Србији, у Колашину, зађу чобани у очи Петрова дне по становима те накупе сира, кајмака и друга смока за сутра дан; а накопају траве, која се зове „велико зеље“. Ноћу пак скупе се на једно место па запале лилу и пуцају из пиштоља. Пре сунца поделе станарама оно „велико зеље“ и после се часте цео дан. А окром тога савијају се сирци један за свештеника (у ваљевској), за свако чељаде у кући, и још се и стока сирцима дарива. Свакам говечету или, у кога их је много, бар свакој крави музари и теглећем волу на сваки рог натну по један сирац, који после чобани поскидају и поједу. (Из Шабач.).

Тада су обично у Србији најтоплији дани, а тада стиже доста воћа, те сељаци, поред иначе танке хране а велика рада, највише попадају болесни као граном побијени. С тога они од 1. Јула до 1. Августа готово свакога свечаника не раде бојећи се да им „не нахуди светац“.

Ако на св. Илију грми поцрвљаће се ораси и лешњици. (Из Шумадије).

Св. Илија и блага Марија држи се да су брат и сестра. Св. Илија све пита своју сестру:

— Кад је, сејо, мој дан да се и ја провеселим?

— Далеко је, брате Ико, још веома, одговара му она, докле год не прође тај дан. Јер да он дозна, тако би страшно загрмео, да би се и небо проломило и земља се суноврат стропоштала. (Из Шумадије).

Пада у очи то, што они који славе Ђурђев дан често преслављају св. Илију.

V. Госпојини пости.

Ови се пости најтврђе држе. Ко њих мрси све једно је као да мрси и велике посте. Они трају само 14 дана. Ваља напоменути како у Срба има доста цркава које славе св. *Стевана* (пада 2. Авг.) а има много и црквина куда долазе и болни о том дану лека ради. Не знам од куда би св. првомученик Стеван био тако познат светац српскоме народу. Пре бих упитао да ли се све ово није чинило св. Стевану, сину Лазареву, па у току времена побркана им имена?

Тај св. Стеван зове се у Гружи и у Шаб. *„Св. Стеван Ветровити“*. Ништа се на тај дан у пољу не сме радити. Причаше ми у *Кутлову* да је некакав човек денуо сено на тај дан па ветар духнуо и однео и њега и сено. (Ако се не варам има прича да је силна олуја била кад је Стеван Високи издахнуо).

Кад коме домаћину сташе доста рада а сам не може да га на време среди, онда он зове *на мобу*. Моба се зове на какав светац, кад сељаци не раде себи. Имају светци на које се никако не ради, а имају други на које се може „по нешто, Бо-

гу се молећи, прегрешити“. На оваке последње зове се на мобу. На мобу долази обично младеж: момци, девојке, младе и млађи људи. Рад се врши у весељу и певању. Некад по вас дан свира свирач у хладу и мами раднике да час пре доврше постат па да се ухвате у коло.

Моба и *позајмица* прилике су кад се најлакше сноси тешкоћа пољскога рада; а напротив инокоштина је и мучна и досадна. За то подругљива песма и вели:

„Навал' мобо, ја и моја жена:
„Жена спава, а ја воду носим!“

Ко зове на мобу спрема јела и пића обилно. У вече се враћају кући још веселије него што су били дању. Кад сви дођу кући и поседају, полије им се те умију руке, па домаћин изнесе упаљену воштану свећу и прилепи је на које дрво, окади све мобаре тамјаном а и они се обрну сви к истоку и тој свећи, поскидају капе и ту се моле Богу. Моба никад не седа за вечеру докле се не моли Богу. (У ваљевск.).

После молитве вечерају сви а после вечере играју и веселе се до неког доба ноћи.

Осим оваке мóбе, кад се који инокосан човек разболи а сташу му, на прилику, кукурузи за копање или који други рад, онда ће се сељаци и њему скупити те урадити то *на мобу*, али о своме хлебу и у вече ретко иду његовој кући него свак својој, мањ ако је човек имућан и ако сам жели да му дођу.

О Преображењу (6. Августа) код сваке цркве бива доста света, и махом се носе диње и лубенице на те саборе на продају.

О великој Госпођи (15. Авг.) бивају највећи сабори по нашим манастирима.

Сабори су ови леп појав у српском народу. О годовима кад се иде којој цркви или манастиру на сабор, скупља се света по неколике хиљаде из ближњих и далеких места. Ту се пограде неки вењаци, наложе ватре, те се пече месо, кува кава и точи пиће. Младеж игра у колу; а старији људи ходају, састају се и разговарају о свачему. Ту се гледе девојке, ко има кога да жени; ту се много штошта купи и прода. У вече, у очи самог празника, по који калуђер или свештеник изиде пред цркву те попише имена свима који долазе цркви а та се имена после на *бденију*, и сутра на служби, помињу. Сутра дан, после службе божије, постави се совра и поседају одабрани домаћини те ручају. Кад се диже у славу пуцају прангије и звоне звона. Кад се то сврши онда изнесу икону и пронесу је совром те приложи колико ко милује. Народ се облачи у *стајаће* хаљине кад на сабор иде.

Тај сабор траје само један дан и ону ноћ у очи празника.

Сабори ови бивају: о *Тројицама*, о *Преображењу*, о *Великој* и *Малој Госпођи*, а и о *Благовестима*, и *Цветима*, о *Спасову дне*, о *св. Стевану* (2. Авг. у Љубостињи). У Студеници највећи сабор бива о Краљеву дне (24. Септембра).

Места и прилике за састанке, за причање и разговоре најудесније су на *моби*, у *позајмици*, и (за мушке) *на казану*, а за женскиње *на води*. У новије време на жалост неки се људи сувише виђају *по механама*.

На *мобама* и *позајмицама* су и мушки и женски па ту има и шале и разговора од сваке врсте; *на води*, то је, *на чешми* или *на извору* где захитају воду за кућу, ту се састају само женскиње и ту се казују сеоске новине; заплећу плетке; разашиљу поруке; протурују какве крупне новости и т. д. Многи лонац закрчи без воде; много се и јадно дете опржило док му се мајка *на води* није могла да отргне од таких дивних разговора! На *казану* се не могу видети ни младићи нити женскиње мањ ако донесу што је од потребе. Ту се састају људи у годинама, који знају причати о старини, који умеју гудети и певати, који се разбирају што и у политици, који знају како је српски кнез поручио турскоме цару за то и за то; а он њему опет тако и тако; е, има се о чему ту вас дан а некад и до неког доба ноћи говорити! Свратити на казан само за то да се човек напије ракије није никаква замерка. Казанџинице оживе одмах по што превру шљиве, а највећи им је јек уз божићне посте; понекад пак пече се ракија од маџарака и чак уз часни пост.

VI. Од велике Госпође до Божићних поста.

Међудневица. (Између вел. и мале Госпође). У ово време травари беру различите траве за лечење, које од тога бивају јаче што се беру у Међудневицу (од 15. Авг. до 8. Септ.).

За болести је Међудневица од зла утицаја: ко се тада разболи држи се или да неће остати или ће бар дуго боловати.

О *Сековању* (29. Авг.) не пије се црвено вино, нити се једе црвено грожђе, што је слично с крвљу св. Јована, који је погубљен у тај дан.

На крају Септембра месеца, 29. дана, бива *Михољ дан.* То је већ јесење доба; но може да се догоди често да тада буде врло лепо и топло време па се то онда зове: *Михољско лето.* Али за св. Тому каже се: „Св. Тома а снег дома; па после „св. Лука, снег захука“.

На седам дана пред 1. Октобар, кад пада *„Богородичин покров“*, многи сељаци посте, а особито жене, које желе тим урадити да лако децу рађају. Тај пост зове се, као и дан коме се пости, *„Богородичин покров“*.

О Митрову дне се отпуштају и погађају слуге.

За тим од 2. Новембра запашта се св. Аранђелу, који пада 8. ист. месеца. Моја породица заветовала се да пости овај пост од некакве болести, која се зове: *кратељ;* која, кажу, кад човека умори учини да му увек буде једна нога *краћа.* У то време, од Међудневице до божићних поклада, сељаци се готово понајболе хране. Једине месојеђе могу за то бити што боље; тек уз њих већ нема никаква воћа, као у ово време.

Ново вино се отаче; овче и козје месо се утови, свиње се поправе; нова ракија може да стигне; сва летина већ је дошла до руке. Управо рећи сељаку су то највеселији дани.

Тада највише бива и *пре́ла*, где је обичај да се сабирају ти скупови.

И ако ови састанци бивају често злоупотребљавани ипак им се не може одрећи и једна лепа страна.

Пре́ла почињу од онога доба, од кад ноћи одужају толико да се већ мора и од ноћи откидати ко жели похитати, и трају докле не настану јаче јесење хладноће.

Обично бивају на ведрој и тихој ноћи. Ватра се наложи велика, око које поседају прeље. Ту је највише девојака а има и баба и средовечних жена које дођу уз девојке.

Ноћна тишина, сјајна месечина, весео пламен од ватре, неизвесност девојачке судбине — бескрајан небесни свод, окићен милионима звезда — све то помаже да се том приликом разгрева и излива уображење народно. Како је пријатно одоцнелом путнику, кад још пре него би му лавеж паса јавио да су станови људски близу, зачује сложни глас прељских песама које обично две и две на изменце попевају!

А тамо у том веселом друштву, кад се утиша песма, по која бака отпочне страховиту причу о каквој „седмоглавој аждаји“ или о каквом „псоглаву с једним оком“; а нека, сетивши се гробља, на ком је на скоро била, оспе причати „силе вампирске“ и чудеса која се иза гроба догађају и још и још много које шта.....

Ваљало би бити на прелу а да прeље за то не знају, кад би то било могуће, па тек онда да се облик тога састанка потпунце појми и схвати.

Да речем коју и о томе, како су у старије време вршени и неки сеоски послови и како су биране сеоске старешине.

То ће важити од прилике за време од престанка турске управе у Србији до 1839 године.

Од вајкада се у сваком селу знало по једно место, где би се обично сељаци скупљали ради договора о општинским пословима. Могло је то бити и код кметове куће, али би се они под сухоту склањали само ако би што из неба падало, а иначе су највише под голим небом или под каквим дрветом седели, вéћали и пресуђивали.

Кад би за штогод ваљало разговорити се са селом, онда би кмет послао бирова те би сазвао село на то место у тај и тај дан. Сељаци дошавши тамо обично би поседали на гомилице и разговарали би се дељући по какво дрво или куцкајући штапићем у земљу. Ту је и кмет. Ако ко има да се што пре, устао би и гологлав испричао би своју невољу. Причајући он би говорио час кмету: „ето кмете, је ли право тако?“ а час сељацима: „ето, комшије, ваља ли то тако?“ Дошао би и супарник и казао би и он чим се брани. По што би тако били саслушани, кмет би рекао: ето комшије шта велите; чусте шта они говоре. Како је право да им се пресуди? Ту сада свак има право да каже како мисли; али је било домаће васпитање такво, да „не истрчава ждребе пред кобилу“: млађи би се угледали на старије и паметније, па док један рече што други нађу да је право тако им се и пресуди и они се ту ижљубе и измире.

Ако је ствар кривичне природе, онда се за мање кривице тако исто ту пресуђивало, а за веће се ишло капетану. Кривца би обично кмет послао по бирову, а капетан задржавши кривца по истоме бирову по-

ручио би да дође кмет са још три—четири одабрана сељака. Кад дођу он их упита: је ли та кривица првина окривљеноме или је још кад тако што учинио; од какве је куће он, поштене или неваљале (и на то се много држало кад се пресуђује); па би му према томе шта ови одговоре и он одсудио да трпи бој или да одлежи у апсу или би га слао магистрату, који би га тако исто осуђивао на бој или у затвор. За злочинства су слани кривци народном суду или кнезу.

И порез и друге дажбе разрезивали су тако на тим састанцима: и у томе је сваком било слободно казивати како мисли да је најбоље па што реку они које село држи да су најпаметнији да је најбоље то се и примало. Формалнога гласања никад није било него се тако узимало да се одобрава оно, против чега се нико не опире.

Кад би селу ваљало да изабере кмета највише је стајало до капетана; али никад капетан не би то урадио без припита села. То је обично овако бивало. Поставимо да је умрьо кмет у селу Н. и ваља окметити другога. Капетан дође у село на конак; најодабранији људи из села дочекају га. Он говори сад с њима који би био добар за кмета. Кажу му они кога, поброје му све добре стране, а он, ако нема ништа против, пристане и сутра рано заповеди пандуру те осече и одеље један леп штап. Сабере сељаке на обично место, изиђе међу њих и по што се поздрави и упита с њима рекне:

— Е, браћо, ваш кмет Н. умре, Бог да га прости!

— Умре, господине, одговоре сељаци.

— Шта ћемо, божја је воља, сви ћемо помрети. Он је, Бог да му душу прости, лепо послужио село. А сада ваља да се изабере други кмет.

— Ваља, господине; селу кмет ваља као кошници матица.

— Па ја велим да ће најбољи бити Јован (или већ како буде име) за кмета. На то обично сељаци повичу: „Бога ми баш; од њега бољега нема а и не треба“, па ако Јован не би показао какве важне узроке да се не прими, онда је Јован кмет, и капетан га изазове између људи, пољуби се с њим, преда му онај штап и рече сељацима да им је то кмет и да ваља да слушају његове заповести.

Ако ли сељаци реку, да, на прилику, Јован хоће криво, да је велики пизмеџија или тегли својти а има је доста или још каквих узрока наброје, па предложе, н. пр., Стевана, капетан се обрне на оне прве људе из села и ако види да се и они приклањају томе, и он пристане да Стеван буде кмет. Било је у свему томе више патријархалне вере, па се лакше и вршило но сада.

Тако су вршени ти послови док није изашла зелена чоха, протокол, меденица и остала оруђа цивилизације, а сад како бива може се видети лако.

VII. Божићни пости.

(Од 15. Нов. до 25. Декембра).

Гледа се свакојако да на покладе сви укућани дођу кући да покладују заједно ма да иначе многи бораве код стоке по целе месеце. Покладе су весело вече кад се сељаци много часте, и шиљу онима за које знају да су сухотни јела и пића.

Од поклада до св. Андрије (30. Нов.) само је Ваведење празник, за који сељаци знају. На св. Ан-

дрију не раде за то да им звер не би давио стоку. Тек у новије време, како се „званично“ почело настојавати да се св. Андрија слави, као заштитник Србије, тај се дан нешто више светкује.

У очи св. Варваре (3. Дек.) пристави се у лонац или у котао од свакога жита и варива те се скуха све заједно, па се после други и трећи дан то једе. За то се и говори обично овако:

Варварица вари (4. Дек.).

Савица хлади (5. Дек. Сава освећени).

Николица куса (6. Дек.)

То тако скухано жито и вариво зове се *варица*. У вече се варица пристави да се куха, а у јутру се гледа с које је стране наврела те на той страни сеју жита те године, јер веле да ће тамо најбоље родити. Сад долази *св. Никола* (6. Дек.). Највећи део Срба слави св. Николу. За то ће бити најзгодније да овде кажемо како се слави код сељака.

Свака српска кућа има у години по један дан кад слави и то се зове *слава* или *крсно име*, или *свети* или *свето*. Домаћин се стара и приправља изранције чим ће и како ће прославити своје *крсно име*. Пред ноћ, у очи крсног имена, зађе по један из куће (обично који од момчади) по селу и зовне оне куће, које се зову узајмично. Кад дође пред кућу обично скине капу, назове Бога и рече: „поздравио ви се тата (или чика или брата) да дођете до вече на чашу ракије: да се разговоримо и да мало ноћи поократимо; што буде св. Никола донео не ћемо сакрити: дођите, немојте да не дођете“.[1]

[1] Као што Срби не пропуштају никад да поред лица и наличе

Овако се зове где је обичај звати на славу, али има села где се не зову него иде свечару на славу не зван ко год милује.

Кад званице долазе свечару обично назову „добро вече“! и додају: срећно ти крсно име; славио га много лета и година у здрављу и у весељу! Који су познатији са свечаром, или су својта, донесу и по јабуку или гуњу у недрима и дају је домаћину кад му назову добро вече.

Сад сви вечерају, пију, разговарају се, па се и разиђу, а пријатељи из других села ту остају на конаку.

Сутра дан домаћин се рано пожури цркви, ако није обичај да свештеник долази кући да преломе колач. У цркви, по што се сврши богомоља, служба или јутрење, свештеник узме колач, пресече га на четворо, преко доње коре, поспе на оном раскршћу вином, обрне га три пут с домаћином читајући, или појући црквенске песме: *Исаије ликуј* и *свети мученици* па га онда разломе на више, и по што у три маха сркну оба од онога вина на колачу и пољубе колач, пољубе се међу собом и разломе колач са свим тако да две четвртине остану домаћину а две свештенику. Домаћин своје четвртине од колача и жито — кољиво[1] — врати кући, а свештеник опет оне своје задржи себи.

покажу тако и за овај случај има у њих овака шаљива прича: Звао неки на славу, па да би му сваки дошао овако им сладио: „На пољу је зима; огодно је вина; у кући се пуши, а има зла кучка: дођите молим вас, немојте да не дођете“.

[1] Св. Арханђелу, св. Илији не кува се кољиво „јер су они живи на небу“, а кољиво по самој речи као да замењује жртву ономе домаћем богу од старине, место којега дође у хришћанској вери светац.

Дошав кући домаћин се поздрави с гостима (а с којима се није пре видео и ижљуби) па их стане служити (гологлав). Тако ће служити до пред по дне, па ако је и сам човек у годинама, он ће онда присести с гостима а дозваће кога млађега од себе да га одмени.

Око по дне *дижу у славу*. То бива овако: Сви устану на ноге, поскидају капе, донесе се она четвртина од колача, (или ако доходи поп кући изнесе се цео колач те се он ту и преломи) и на њу се запали воштана свећа, сви се окаде тамјаном, прекрсте се по неколико пута, па онда домаћин наслужи свакоме по чашу вина (а негде се ређају вргом) па напије од прилике овако:

1. „Писмо како знадосмо, а ово да пијемо по чашу вина за тврде славе божје. Где се слава божја помињала и дизала ту и помагала, да Бог да“. Сви реку: „да Бог да! а ако се деси који уме лепо запевати, другде ће викнути:

„Ко пије вино за славе божје,
„Помоз' му Боже и славо божја!
„А шта је лепше од славе божје,
„И од вечере с правдом стечене?

Сад сваки сркне по мало вина из своје чаше (или се сви обреде вргом), па се опет допуне чаше и домаћин продужи:

2. Писмо за славе божје, а ово да пијемо чашу вина за часних крста и крсних имена. Да нам да Бог наша крсна имена славити а не заборављати, у име божје. После тога:

3. Писмо за крста и крсних имена а ову трећу чашу вина да пијемо за свете Тројице. Света Тројица да је помоћница свакоме брату Хришћанину: у дому, у пољу, на путу, на мутној води, у чарној гори, свуд да је помоћница, да Бог да“.

Ово се говори гласом са свим молитвеним. Сви стоје и слушају као кад се врши свака молитва.

После тога обреде се сви кољивом, прекрсте се, моле се Богу како ко уме па поседају сви и продужи се гозба и разговор. Ту се прича о старим добрим и тешким временима, о српској слави, о јунацима, о светитељима и добротворима народним.

У том разговору ваља неки од гостију да напије у здравље домаћину; па се после пије за здравље *комшија*, па *кумова* и *пријатеља.*

Кад се пије у домаћиново здравље викнуће који особито устресајући гласом:

„Oј, у чије се здравље пије вино хладно?
„Све му здраво и весело било;
„Домаћине све у твоје здравље,
„Бог ти дао и срећу и здравље!

Као последња здравица долази: „по здрављу послађену“ при којој се рече: „да послади Бог животом и здрављем, и сваким добром и напретком, Боже дај!“

Други дан славе зове се: *окриље*, *појутарје*, а у варошима: *патарица.* Тај дан се гости као и први само се ништа молитвено не чини.

Трећи дан зове се: *гостински дан*, или *уставци.*

Тада оддазе гости који су из других места, а комшије и не доходе тај дан.[1]

После св. Николе највише има свечара о св. Јовану (7. Јан.), о св. Аранђелу (8. Нов.) и о Ђурђеву дне (23. Априла).

О св. Николи, као и о другим славама које падају у посте, највећа је част ако има рибе и то махом слане моруне. Нема ли рибе, онда кухају кисела купуса помешанога с пиринчем, па запржена зејтином; пасуља, запржена опет зејтином; и на тепсијама готове, као неко печење, црни лук с пиринчем и зејтином.

Од св. Николе до Божића сељаци светкују: петозарне мученике, материце и оце.

О првима не знам да има каквих обичаја а о материцама (друга недеља пред Божић) овако бива: Материце су женски светац. Све оне жене које се могу звати мајке ваља деци на материце или у очи материца везати, па се онда оне морају откупљивати: орасима, лешњицима, јабукама, сухим шљивама, грожђем с евењака, лепом вечером и сутра дан ручком. Неки вежу од истине а неки само донесу уже па већ оне знају и откупљују се одмах. Ово је обичај породични. Само својтина и ближих познаника деца везују; туђина то не чини.

Како бива с матерама о материцама исто тако бива с оцевима о оцима (у прву недељу пред Божић). Само што оцеви кад кад даду по коју пару

[1] Могло би се прочитати, осим онога што има у Вукову речнику, и *Крсно име* у II. свесци мојих Часова Одмора, у Београду 1858. 1—17.

у откуп, а све друге посластице доносе опет жене.

Дан у очи бадњег дана зове се: *Туцин дан.* Тај дан бију се велике печенице и спремају да се сутра могу однети кући и кад треба приставити да се пеку.

Многи (у шабач.) имају обичај да печеницу, место сикиром, убију крупицом соли у чело, па печеничину крв с том сољу измешану дају марви.

Пре сунца на Туцин дан покупе се све столице или клупе за седење, и на таван или у зграду оставе, а тако и ватраљ а одељу се сирове цепанице за чаркање ватре па тек кад полажајник дође за њега се прва столица изнесе и по што он почара ватру угарком од бадњака износи се после и ватраљ. (Ужич. и шабач.)

Од пре су ишла момчад на *Бадњи дан* од куће до куће и певала *коледске песме.* Ево једне такве:

„Oj, хубава Коледо, мала момо, Коледо,
„Духну ветар Коледо, са планине, Коледо,
„Те издуха Коледо, врана коња, Коледо!
„И на коњу Коледо, бојно седло, Коледо!
„И на седлу Коледо, мушко чедо, Коледо!
„И на чеду Коледо, самур калпак, Коледо!
„За калпаком Коледо, кита здравца, Коледо!
„Да је здраво Коледо, мушко чедо, Коледо!

На Бадњи дан пече се печеница, и који њу окреће не даје на Божић никаквој стоци хране, да је не би сналазила несвестица, лудило и беснило. (Шабач.).

Бадњак[1] се oceчe из јутра пре сунца, али се пази да увек падне к истоку. За тим се донесе кући и прислони уза стреху. У вече унесе се најпре слама у кућу за простирач. Кад се она уноси, оно чељаде, које је уноси, квоче, а деца за њим пијучу и ваљају се по слами. (Из Шумадије).

Кад се већ смрачи и сви се укућани прикупе у кућу, онда једноме мушкарцу даду рукавицу те он изиђе и унесе бадњак. Кад уђе у кућу рече:

„Добро вече, и честит вам Божић!“

„А ти жив и здрав“, одговори с прочеља домаћица посувши га житом, у коме је преко дан стајао први ивер од бадњака.

Сад се бадњак тако наложи на ватру да му дебљи крај прилично премаши преко ватре, како ће се преко њега ижљубити чобани да овце љубе јагањце. У Гружи још овај крај бадњака намажу медом па га деца, рад тога истога, лижу. А који први угледа кад тај крај бадњака прегори и падне, обећају му дати овцу или јагње. (У Параћинској).

На Бадњи дан меси се од стрмна брашна много неких колача. Тако се умеси један као волови у плугу, други као орање; трећи као кошнице, четврти као ситна стока, пети као кокоши и за сваку душу у кући по колач, који се за мушко зове: *кијак* а за женско: *плетеница*. Све се то остави у сито, у коме има свакојакога жита, те ту стоји до вечере. И колач за сутра за Божић умеси се на Бадњи дан. Колач се шара као и свечарски само се не замешује богојављенском водицом већ обичном водом.

[1] Бадњак се у окр. ужичком зове и: *весељак*.

Кад се у вече стану молити Богу онда запале божићну воштану свећу, поред жиже или лојане свеће, па старешина а и остали гледе којему се од чељади не види сенка према тој божићној свећи и за оно држе да ће те године умрети. (Из окр. шабачког).

Кад се у вече стока храни обасипа се житом, ситном пројом и сољу, да јој не би чинилице нахудиле. (Из Шабач.).

Вечерају на врећи а не на трпези; вечера бива лепша, једу и ораха и лешњика само ако где има да се набави. На неким местима једу и рибе да се не би шугали преко године. После вечере поређају све кашике по старештву која је чија у чанку и сутра дан на Божић пазе чија се пореметила с места, па за онога мисле да ће те године умрети. (Из Шабач.).

Још се у очи Божића растопи масти у тигању па се сви укућани над њом огледају и на коме не буде главе, држи се да ће те године умрети. (Из Шабачк.).

У Гружи оно уже, у ком је донета слама да се поспе по кући у очи Божића, не дреше него сламу извуку из њега а њега рашире око вреће на којој вечерају па сутра маме кокоши у њега и нахране да би оне добро носиле јаја и не разносиле их по махали.

На Бадњи дан и сутра на Божић не даје се из куће ником ништа. (У ужич. крају).

Од св. Андрије до Божића ништа жене не почињу сновати нити људи почињу оснивати какву зграду коју не би могли довршити за то време. За то се

жене журе да до св. Андрије оснују што им после даље ваља радити. (У Шумадији).

VIII. Божић (25. Дек.). Месојеђе.

Још како први петли запевају свак се жури да по једну или по две пушке избаци. Сад се почињу у кући дизати. Одмах које од чељади оде на воду да донесе јаковне воде за умивање. На воду однесе и жита те је поспе рекавши јој: „добро јутро, водице, и честит ти Божић“. Одмах се спремају који су наумни ићи цркви где цркве има. Домаћица одмах замеси чесницу. У чесницу се метне одељан од дрвета белег и за овце, и за кошнице, волове, плуг, за сваку врсту рада и имања, па кад се на ручку чесница разломи да сваком падне по комад, онда у чијем комаду буде ода шта знак држи се да ће тај те године бити срећан у томе. (Ужич. Руж.).

Чесницу покрију жеравицом да се испече па се на жеравици нарећа толико угљена колико има у кући различите имаовине и усева (али се ништа не остави да му се не намести угљен) и гледа се који се угљен покрије најдебљим пухором, оно ће бити најберићетније те године. (Из ужич.).

Све се у кући спрема и преоблачи једва чекајући да једном осване Божић. Сва чељад обрежу себи нокте и на пољу под кућном стрехом преобуку се, па те нокте заједно с преобуком коју скину, задену под стреху и оставе. То чине за то, да би се преко године од шуге сачувала. (Из шабач.).

Док не поједу нафору не седају за ручак, а где се нафора не може да добије, ту најпре поједу ле-

сков или дренов пупољак да би били здрави као дрен или као ти пупољци. Да би се и од других болести а нарочито од врућице сачували, најпре окушају од меда, од срца, од бубрешка, од слезине, од џигерице, и од дуње и јабуке, које су печене у печеници. (Из шабачк.).

Пред што ће сести да ручају сви се моле Богу. Кад сврше молитву сви се опет ижљубе у врху бадњака па поседају. Док не ручају не иде се стоци да се она храни а то за̀ то, да не би преко године стока ишла у штету. (Из шабач. а и свуда).

Између Божића не ваља хватати волове у кола, али ако би се на Божић само укошкали у јарам па потерали два-три корака, онда се могу и између Божића хватати и радити с њима. (Из Подибра).

На Божић још многи упале две воштане свеће па сву стоку протерају између њих, а после их саставе и угасе. (Из шабач.).

Да их не би преко године морила љутина, свако по мало гризе оне везе, којом је печеница била везана за ражањ. (Из шабач.).

Да би жито било једро шарају чесницу боцкајући је дреновим дрвенцетом. (Из Поцерине).

Чесница се изнесе врућа на ручак, по горњој кори намаже се медом па се на њу суне једна кашика соли. То се после изреже и остави. Та се со држи да је корисна за марву и лековита за болеснике. (Из Шумадије).

Колач се ломи као и о крсном имену, само што нема кољива и попа него сам домаћин с којим од својих из куће. (У Шумадији).

Полажајника огрћу што се може дебљом поњавом и посађују га на столицу (коју првом сад свину од како је дигнута на туцин дан); посађујући га да седне гледе да га преваре, да му измакну столицу те да се омане и седне на земљу. Поњавом га огрћу да би се тако дебео кајмак хватао по млеку. (Из Поцер.)

Ако је полажајник мушко држи се да ће те године мушка страна бити напредна, а ако је женско, женска. (У шабач.).

Док полажајник не дође (у ужич.) не ће нико ући у кућу. Сам свештеник ако има шта да сврши на Божић, упита: је ли био полажајник (кога ту зову *полазник*[1]) па ако реку да није, онда он нареди те у којој стаји очита шта је имао а у кућу не улази. Полажајник тамо не може бити ко хоће него се зна ко је коме полажајник од више година или је поручено коме нарочито да те године дође.

Кад полажајник у вече полази кући домаћица му метне око врата о лепу повесму колач, умешен као котур, а домаћин му у колач забоде какву пару. У Гружи му се даје десна плећка од печенице и још чарапе или назувице.

Још пред ручак напуне један чанак вином (или ракијом) и медом. У то метну три ораха, а за тим их изваде и намене: на *здравље*, на *плод* и на *род*, па их онда баце у три угла собња. После ручка разбијају их, па ако који буде празан, онда ће та година

[1] У селу Рипњу, где сам се ја родио, не веле ни: *Полажајник* ни *полазник* већ *полаженик!* па тако, како чујем, и у Св. Андреји, и у Срему и у Бачкој.

бити несрећна у ономе на што је тај орах био намењен. (Из шабач.).

Да би кокоши дуже носиле јаја и да се не би криле и по махали разилазиле кад хоће да пронесу јаја, повежу их на Божић све у један конац и нахране их тако повезане. (Напред је казано како ово бива у Гружи, а ово је из Шабач.).

Врећа, на којој се ручало први дан, не диже се за три дана нити се чисти кућа. Тек на св. Стевана дигне се врећа и она слама, а и кућа се почисти. То ђубре што се шчисти из куће баца се на какво склоњено место, а од сламе остављају по нешто жене те мећу под кокоши кад их насађују.

Печеница се једе хладна до главе а глава се остави те се поједе на мали Божић (1. Јан.).

У Зајечару и околини бивало је да се девојке скупе у очи Васиљева дне (малог Божића) те напуне котао воде; у њ метну свака по прстен или по који други знак и оставе га да преноћи где год у градини. Сутра рано скупе се опет и доведу једно дете. Оне се скупе око котла и певају неке песме, које казују оваку или онаку срећу а дете на сваку песму завлачи руку у котао и вади по један прстен; па који извади оној је онака срећа каква јој се песма певала кад се прстен вадио. То се зове: *„певање прстену.“*

Мали Божић није на селу велики светац. Меси се истина Василица од пројина брашна, које се после издроби и попари у врелој масти па се по ручку једе. Ово се негде зове: *Масаоница*, а у Ресави се каже: *мечки повојница!!*

Од Божића до Крстова дне зову се *некрштени дни*. И тада свака нечиста сила има област нахудити човеку, кога би у недоба десила ван куће. А особито нека авет коју зову: *Караконџула*, и којој је радост да нагна кога ноћу стигне на путу да је носи куд она хоће докле петли не запевају па онда она бежи.

Пре 20 година кажу да је у Зајечару био овакав обичај: на Крстов дан (5. Јан.) кад поп иде с водицом по кућама, његов ђак носи два власа вуне, један *беле*, а други *алене*. По што поп очита водицу ђак одвоји по прамен и од једне и од друге вуне и да девојкама у кући а оне њему по цео влас беле вуне који он стрпа попу у бисаге. На Богојављење рано у јутру девојка или најмлађа жена оде на воду те опреде оне обе вуне и белу и алену, али тако да се вретено у води обрће, и од та два конца усуче узицу шарену, *бело-алену*. Док то ради она пева неке песме.[1] Од те узице одвоји се свакоm женском у кући уплетњик те њиме косу стеже. То се рече: „*ирести косицу.*“ Сад се не виђа више тај обичај.

На Крстов дан (5. Јан.) крсте се ветрови. Ко освоји тај дан духаће највише те године. (У Шумад.)

У очи Богојављења (6. Јан.) отворају се небеса. Ко то угледа добиће што год заиште од Господа. Многи су на опрезу целу ноћ не би ли угледали кад се небеса отворе: Причају како се некакав није могао одржати на зими, на пољу, него промоли главу кроз шипке на прозору па кад види отворено небо похита и место да рекне: „дај ми Боже блага пуну

---

[1] Немам ових песама а ни оних горе које се певају „Прстену;“ али се надам да ће ми их тамошњи пријатељи послати.

мерицу", рече: „дај ми Боже главу као мерицу"! У часу глава порасте као мерица и после су, веле, морали исећи прозор те га извадити. (У Шумадији).

У Ст. Србији, на Богојављење, кад донесу водицу, свако стане на сикиру, окрене се на њој три пут и напије те водице, па тек онда једу.

Богојављенска водица чува се и као светиња која чисти све што се опогани и као лек залива се у ухо кога боли и т. д.

Св. Сави многи посте. Тај се пост зове *са̂вица*, а иначе св. Сава није велики светац за сељаке. Но од како је наређено да се тај светитељ слави као патрон школски, готово свака општина школска меси тај дан колач и куха кољиво као на крсно име што се ради.

Од сада настаје време свадбама којих највише бива *себичне недеље*, која се негде зове и *трапава недеља* а негде: *редовна недеља* и *урша недеља*. (У Ресави).

Свадбе. Најпре бива *просидба,* па *прстеновање*, па онда воде девојку и бива *свадба;* но где се догоди да девојка добегне сама ту бива много простије. Нема она два прва обичаја него само *свадба* па и та бива веома *глува*, као удовичка.

Отац који има сина за женидбу (или старији брат или стриц) кад разбере да има где девојка, која би била прилика за његова сина, и које би кућа била за пријатеље с његовом кућом; и још кад се преко жена извести да је и момак[1] склоњен на то: онда он

[1] Често се прича како у селу старији одређују то не гледајући милују ли се млађи или не милују; и ако се, доиста, може да

узме једнога или двојицу, а може и више, од својих комшија; понесе у торби погачу, на њој какав цвет и чутуру вина или ракије. Уз то ваља додати да мора у кога год од њих бити или пушка или пиштољ један најмање. То су просиоци. Они долазе девојачкој кући, по што су и тамо већ дали на знање да ће и када ће доћи. Улазећи у кућу, ако само веома желе да се оспријатеље, просиоци гледају да кућна врата затворе леђима те да тако буде затворена девојка и да одмах пристане.

Обично просиоци долазе у вече.

Ушавши у кућу поздраве се, поседају, поразговарају се, обреде се ракијом па и вечера се постави.

Око пола вечере рећи ће од просилаца који најлепше уме говорити: „Домаћине, брате, ти нас не питаш а ми ти не казујемо што смо дошли! Нисмо ми дошли да једемо и пијемо него да неки посао свршимо, ако је божја воља и ако теби то буде мило!“

— Брате, ја не знам; мислим да ћете казати што сте дошли. Ја сам добру свакоме рад и ако сте с добром дошли, да сте ми добро дошли.

— „Добром, ако Бог да! Ради смо и милујемо да се оспријатељимо,у име Бога! Ето брат Јова (или који буде) рад је да узме твоју Марицу (или како јој буде име) за сина, ако буде божја воља и ако ти милујеш.“

У том отац младожењин узме своју торбу, извади погачу, на њој цвет, па је метне на совру и почне

нађе отаца веома упорних у томе, ипак ваља казати да се далеко више њих повијају по осећању синовљем, а за то обично дознају преко жена: сами непосредно веома ретко.

дрешити кесу, да на погачу изброји новце, којима ће даровати девојку, и што ће дати у кућу.

Сад ће девојачкога дома домаћин рећи:

— Нека, брате; не мој одмах, док не видимо шта и млађи мисле; знаш, на њима свет остаје. Изишав на поље зовне своју жену или коју од снаха те разбере шта мисли девојка и ако дозна да она хоће а и он није с раскида онда уђе.

Сад се продужи разговор према томе хоће ли се пријатељити или не ће. Ако је рад томе, он удешава тако и беседу, а ако није он је опор и гледа да одгоди за други пут, док му девојка буде спремна и т. д. Ако ли је све склоњено, онда мало доцније изведе који од браће девојку; она зађе те све изљуби у руку. Свекар скине оне дукате с погаче и цвет и да снаси а она њега пољуби у руку; па онда оде. За тим свекар метне дукат на совру даровнине „у кућу." Па устану и сви се изљубе и од сада се зову *пријатељи*; а на пољу одмах, још како је девојка дар примила, избаци се по неколико пушака те суседи сазнају да се та и та већ испроси.

После се договоре кад ће прстен, шта ће ко коме дати дара, кад да сврше свадбу и т. д. Па онда просиоци полазе весели и кад се приближе својој кући опале из пушака те и њихови укућани дознаду да нису узалуд ишли.

Од сада свекар купује снаси венчано рухо, које ће она као млада носити; купује за све њезине сестре дарове или ципеле, или по прслук, или по мараму, по какве игле и т. д. Оцу девојачком такође ваља што купити. Купи се и прстен за девојку, канице (павте)

цвеће, игле-перишани[1]. Па у дан уречен отиду кући девојачкој као *прстенције*, али сад има и жена од младожењина рода те и оне виде прошену девојку. Ту се прочасте, дарује се по нечим, па се враћају весели кући и спремају за свадбу.

Сватова купи колико ко хоће и колико може да дочека. По девојку се полази у суботу и тај дан се и враћају ако је *близу*, а другојаче ваља да пођу још у петак. Куму и старом свату дужност је да набаве свираче и да плате што ће свирати докле год траје свадба. Сватови неки иду на коњима а неки и пешице. За вођевину обично иду кола с неколиким девојкама од рода младожењина, које ће снаси бити *снђебуле*. У брдовитим крајевима и млада се доводи на коњу. Код девојачке куће дочевају сватове и поседају их за совру; коњма се да сена; свирке свирају, пушке пуцају, а вођевина се негде у вајату облачи у рухо које јој је сада донето. Кад буде готова, кад се дарови измене, онда уђе брат њезин те је изведе и ижљуби у руку све у соври госте па је онда преда деверу, који од сада води о њој бригу. Кад се девојка *изводи* сватови оборе плотун из пушака. Сад већ који од сватова почиње припевати:

„Ко је коњик колане потежи,
А пешаци потеж'те опанке
Далеко је нама путовати."

---

[1] Ово је све различито према томе какво се у ком крају носи рухо. Н. пр. у ваљевској се купују *перишани*, јер се то ту носи, а у Шумадији јој нижу *капицу* и *подбрадњик* и т. д. и све друго што младе носе спремају јој тада.

После се већ дижу од совре, раскида се коло, праштају се, пуцају, певају и полазе у највећем весељу.

Кад се већ приближе младожењиној кући, одвоје се двојица, тројица коњика од сватова те ће одјездити до куће као *муштулугџије* и даривани тамо за добре гласе, вратиће се опет пред сватове па с њима ће заједно доћи кући.

Међу тим вођевина не заборави учинити неке чѝни ради своје будуће среће. Тако:

Да би прво родила мушко дете, не спрема у свој пртљаг игле ни маказа;

Да не би одмах прве године родила, још пре доласка сватова оде на воду и колико година жели да не роди толико пута напуни судове водом па их проспе.

Да би својој дрӳги учинила да се што пре уда, по што венчану обућу обује, своју доондашњу да другарици рекав: „пођи за мојим трагом“.

Да би децу паметну и разборити рађала и да би била лакога порођаја при поласку на венчање све свеске и завеске и чворове на себи раздреши.

Да је не би прси болеле кад почне дете дојити, првог вечера не да се момку додирнути за сисе.

Да би могла своме мужу судити т. ј. да би он њу слушао, гледа да га на венчању ногом очепи;

У путу идући на венчање кад се има да пређе преко какве воде (ма и преко ћуприје) вођевина говори: „пређох воду, не угазих; родих дете, не осетих.“

Кад већ дође младожењиној кући стара се да загледа под стреху кућну, и колико жели да роди си-

нова толико угледа и рогова рекав: „Колико видела (кућних) рогова, толико родила синова.“ (Све из шабач.).

Коло пак игра пред кућом и пева:

Куп' се, бер се, коло, да играмо,
А одавно коло и не игра,
Пред овим двором господским
О, девојко, је л' ти жао мајке?
Нит' ме жао, нит ме' мајка кара. .
(Из Надибра).

или:

Скин' се Јано (или како јој је име) од доброга коња,
Брату си ми коња уморила,
Ниси ми га од оца довела. . .
Нисам му се сама наметнула:
Просио ме и харчио благо,
Докле ме је одвео од мајке.
- (Из Ресаве).

или:

Дико, девојко, сиђи са кола
Свекрови редом стоје, дара чекају;
Нек стоје; нек чекају, ја дара немам,
Мене мајка младу дала нисам ни знала;
Дико, девојко, баци јабуку!
(Из ваљевске).

Сад она баци три јабуке у коло. (Ове су јабуке од њезина рода, она их је предала деверу те донео у недрима и сада јој их преда те их она баци) а коло се распусти и сви потрче да хватају те јабуке. Млади тада донесу мушко дете — *наконче* — те га она узме у руке, ижљуби га у главу са свију страна, дарује му кошуљу или чарапе и врати га оном, ко јој га је дао.

За тим јој донесу сито пуно жита које она мало просеје у рукама па измахне и баци на кров кућни. Сватови га дочекају и све га издеру у комаде.

Сад тек слази с кола и улази у кућу с два хлеба под пазусима и са две оканице вина у рукама (не свуда).

Свекар и свекрва седе у прочељу код ватре. Свекрва веже снаху каницама и обаведе три пут око ватре па јој да угарчиће те сроди да би било слоге у кући и ватраљем мало промеша ватру, па онда она да свекру и свекрви дар какав (по кошуљу, наглавке или назувице).

Сутра дан иду на венчање у цркву, после чега враћају се кући те ручају, веселе се и играју до мрака.

Око пола ручка приказују се дарови девојачки и части сватовске. То обично ради онај који умс најлепше да насмеје. Млада с девером стоји у врх совре иза леђа куму и старојку. Приказивач стане ниже, с бока трпези. Жене доносе редом дарове а он узима у руке једно по једно, диже у вис, и говори од прилике овако: Од наше лепе вођевине ево милом куму танана кошуља, глатка а танка, ако се почеше кожа ће слетети; провукла би се кроз прстен, да је прстен гужва орачица па два да вуку а четири да туку. Кад то изређа онда дода другој жени из те куће а она метне на колено ономе коме је дато; кад све изреди тако онда отпочне част сватовску приказивати на прилику: Наш први комшија Стеван, богат човек, богату и част донео, дебела брава црнога гаврана себи на глас свој браћи на част, а домаћину на поклон, амин, сватови! Сватови, који, док траје при-

казивање части, прекину игру и накупе се у гомилу те „аминају,“ викну сви у глас: „Амин, амин.“

Ово приказивање доиста може слатко да насмеје, али се и многа девојка из рана жури, да јој дарови буду што бољи, јер јој се и ту може, осем шале, да зарумени образ.

У новије време овим се даном и свршује свадба и у ваљевској Тамнави, сватови се, пред што ће се разићи ижљубе па одлазе свак својој кући, а сутра је *мала свадба* кад полазе *кум*, *старојко* и *девер*.

Девер ваља, после неколике недеље, да донесе снаси *преслицу*. Сам начини ако уме и *преслицу* и *вретено* и што је лепше то му је већа дика; а ако не уме, купи, привеже се повесмо и припреде вретено, купи јој огледало, чешаљ, а богме неки и ципеле; (у Ресави доноси и котарицу за плетиво) па он с мајком или сестром однесе то снаси. Кад дођу пуцају из пушака, после се часте и она их дарива обоје па се опет с пуцњавом врате.

Прве године млади не дају да меси леб у добрим кућама. То чине да се она проведе за своје младости. Младачко рухо носи док не затрудни. За то млада има дужности, које се само од ње истражују. Тако она у вече изува свекра и старије девере, води бригу да им се обућа осуши, и у јутру мора устати рано те је отрти и свакоме спремити за обување. Дужност јој је и прати ноге често свекру и свекрви, само те услуге не сме чинити својему мужу. Њега шта више и не зове ни именом ни како другојачије него само *он*. Старије жене држе да је срамота ако сада која млада свога мужа зовне по имену, а оне

су остареле не зовнувши својих мужева именом. У јутру млада мора устати рано, наложити ватру, донети воде и полити свекру и другима да се умију. У празничне дане ваља да очешља свекра. Да га увек испрати кад полази и дочека кад долази.

Може бити нешто за то што ове свадбе много стају, а друго и с тога што многи девојачки оцеви оклевају с удајом својих кћери у многим селима по Шумадији *девојке саме одбегавају момцима.*

Најпре се договоре и уговоре кад ће и како, на онда дођу неколики момци и приме је те побегну с њом. Ово је стара отмица. Најпре се родитељи срде, а после људи навале на њих и они се стишају и помири. Оваква је свадба врло проста и бива с мало трошка.

Веома често излази да оваква девојка не бива срећна удадбом. За то има пословице: „Бегуница пре; бегуница и после.“ Т. ј. побегла к момку па бега и од момка. —

Млада треба да свакоме у кући, у коју је дошла надене име, којим ће га до смрти звати. Тако девера назове: *бра̏ца*, *а́га*, *мӣлошта*, *господин*, *златоје* и т. д. а заове опет: *краљица*, *кадивица*, *госпођица*, *сеја*, *сеша*, *шећа*, *дукатинка* и т. д. [1]

---

[1] И не само мла̂да већ свак, кад има потребу да се обрати непознатоме човеку, ваља према његовим годинама да му рече: деда, или стриче, или чича, или чико, или брате, или рођаче или буразере и т. д; а женскињу опет: ба̏ба, ба̂ко, стри̑на, те̏тка, те̂то, сна̏хо, се̏стро и т. д. Али лицу за које би се по спољашности опажало да није Србин, никад се не би придавала ова имена, него: мајсторе, трговче и т. д. И Турци никад нису ни мушкињу ни женскињу српском обраћали се овим речима, већ

Кад млада убради венац (смиљевац) и обуче се младачки никуд не излази без мараме или пешкира у руци, који обично меће на уста кад говори (то махом и девојке чине). У селу Кутлову у Гор. Гружи, у кући кмета Радоњс певаху три четири младе у глас па свака кад зине певати стави пред уста руку с пешкиром као што чини ђакон с ораром кад говори *јектенију*.

О Сретењу (2. Фебр.) каже се да се срело лето и зима.

Од Божића у 9 уторник жене варују да не раде ништа за одело или преобуку мушкињу, то се зове *девети уторник* а ништа више!

После *себичне недеље* долази недеља *задушна*. У свакој кући сеоској умеси се више или мање поскурица и начини свећица у суботу задушну у вече. Сутра дан рано сви устану и моле се Богу. По што се молитва сврши домаћину принесу оне свеће и оне поскурице те он узима и саставља по једну свећу и по једну поскурицу говорећи: „ово за покој душе моме оцу, Бог да му душу прости“; другу: „ово за

према стању човека: кмете, рајо, трговче и т. д. а женама су обично говорили: млâда! макар она била одавно стрîна или већ старој баки: бȁбо! а девојкама: девȏјко а никад: сêјо!

Ово не треба губити из вида да Срби никад тим рођачким именима нису звали никога, за кога би могли помислити да није Србин, а и не-Срби опет њих нису тако позивали баш и ако су српски прекрасно и знали и говорили.

По томе оно што је у милој простоти нашега патријархалнога, не измешанога живота било наша радост (свакоме се обраћати рођачким позивом), не знам би ли у шумној и пуној измешанога народа столици и сам народ, по поноситости својој, продужио употребљавати и Вираунова потомка звати: брате, а не мајсторе?

покој души мојој мајци, Бог да јој душу прости"; и тако докле их све не изреди, а за тим узме једну поскурицу и свећу па рекне овако: ово за покој душе свим мојим знаним и незнаним, Бог да им душу прости.

Ово се после све однесе цркви те се свеће запале и поскурице се поједу и разделе сиротињи.

На задушнице сваки своју читулу преда свештенику те му помене све мртве, који су у њој уписани.

У којој је кући било пред задушнице весеље, на прилику свадба, у тој се ништа не меси на задушнице; него се само начине свеће и читула се носи цркви.

У народа има старих читула. У селу Кутлову у Гружи казива ми кмет Радоња, да је сељак један имао читулу којој је било 321 година; па попови, не умејући читати она старински писана имена, псовали га, и он препише само оне мртве од 1840, стару пак читулу баци у ватру!!! У неких Бакрачлића, у ужичком округу, видех читулу, у којој има 1 владика, 5 калуђера, 1 калуђерица, и 9 свештеника осим других покојника.

Задушнице имају троје у години: Једне су у очи св. *Тројица*, друге су у прву суботу пред *Митров дан*, а треће су ове пред *белом недељом*

Још у петак (у источним крајевима) иду на гробље, преливају вином гробове, свештеник помиње мртве; носе јела и пића тамо и деле за душу. Деци, која нису хлеба јела, кухају пиринач. У суботу пак бива у цркви служба и парастос се чита.

У Шумадији знају само за ове зимње а у источним крајевима Србије знају више за оне друге двоје задушнице.

Прасци, који се опрасе Фебруара месеца (зову га сељаци Сечко) обично имају готове зубе те секу сисе матери са чега не могу да сисају. Ти се прасци зову *сечњаци* и ако им вешт човек не осече те зубе, морају поскапати.

Бела недеља врло се весело проводи. У селу Врѐлу причаше ми (2. Фебр. 1867.) да сељаци кроза све месојеђе иду на игру у вече овој или оној кући, који домаћин зовне. Тамо се веселе до неко доба ноћи и граде различите шале, преоблаче се у чудно одело, у медвеђу кожу и друго шта ко уме да измисли само да дружину насмеје. Тада се готово ништа не ради. Сваке ноћи бивају састанци и игре по кућама. Дању се купе на какве оцедне брежуљке где су витлови и љуљашке па ту игра коло, љуљају се, витлају се а старији људи седе, пију, једу и разговарају се.

Сваки гледа да макар мало поигра или се пољуља уз белу недељу јер се то „ваља“ од вештица.

Полазећи на ноћне састанке момци узму за појас по главицу бела лука, по кору хлеба, коју поспу сољу; јер се држи да у те веселе дане свака нечиста сила добије област. (У Шумад.).

Кад се, на беле покладе, већ смири сунце и кад хоће да се разилазе са састанка: онда се старији људи „праштају“ између себе, говорећи „прости, брате; а нека ти је просто. Залазимо у пост као у море: или испостити или не испостити живи“.

Сви се иза тога љубе и разилазе. (У Шумад.).

Вечерају што више могу, а по вечери сва чељад маже себи дланове, сисе и табане белим луком да им не би нахудиле вештице и чинилице; а неки још каде

собу сагоревајући на жару стару обућу што страшно смрди. (У Шабач.).

У околини зајечарској на беле покладе у вече скупљају се Власи на једно извесно место у селу. Ту се наложи велика ватра постављајући дрва да гору усправ како су расла. Ту дође много породица. Свирач свира те младеж игра а бабе којима је скоро ко умрьо, донесу воштаних свећица па их пале и прилепљују за прдак свирачу те их он носи онако запаљене и свира. Ово Власи чине као неко подушје мртвима и зову га: *привек* или *привег.*

Од Божића до месних поклада у имућних сељака обична је храна: пастрма говеђа, свињећа или овча с киселим купусом, кавурма, сир; уз белу недељу до скора су јели само бели смок а ко тога нема постио је као и у пост; али су, чини ми се, већ сада почели јести месо као и уз месојеђе.

Мушко сељачко рухо у Србији не разликује се толико једно од другога као женско. Има, до душе, разлика између одела овога или онога краја, али у главноме је све слично. Варошко се од сељачког разликује колико кројем, толико још више крпом од које се кроји.

Сељаци носе кошуљу од конопљана платна. Само у Мачви било је памучно платно отело мах; али мислим, како је памук оскупео, да се и тамо мора више носити конопљано а ближе к Церу ланено. У старије време било је и ланена платна више него сада. Разлике су у томе, што је кошуља негде читмана, а негде

са својом домаћицом и децом. Ове су стаје као и кућа у југозападној поли Србије покривене даском или шиндром и кровови су високи и стрмени; к истоку пак кровови су нижи и положити а боље зграде покривене су ћерамидом.[1] У вајатима нити има пећи нити се ложи ватра, они су од брвана, и само зими, кад је веома хладно, унесе се у вече по једна црепуља жара те се мало смлаче.

Спаваће хаљине у сељака су: поњава простирача, у неких по њој простру ирам или ћилимац, јастук и губер или поњава покривача.

Сељаци седе обично на малим троножним столицама; једу са трпезе, из једнога чанка, дрвеним кашикама које им обично цигани граде.

Сељаци се слабо одају на занате. Реч *мајстор* у њих одмах напомиње циганина. Кашике, вретена, дружице, коленике, чункови и друге потребе око разбоја обично им граде цигани. И ковач ће ретко бити Србин. Опет црни цигани кују сикире, мотике, крпе и калајишу котлове, кују синџире, клепљу и наде р онике и т. д.

У сељака имају неки обичаји са свим одвојити од варошких обичаја, ако им кад кад не буду и противни. Тако, ако би се сељаку разболела жена, редак је ко би сам донео кући воде или замесио хлебац. Он тражи жену у роЂи да му то уради, и ако рода нема даће посленика само то да му се сврши. Женино је изути човека и бринути се о његовој

---

[1] У новије време почели су покривати сељаци, који су ближе води, и црепом своје зграде. Тај покривач може да се види: у Мачви, у ваљевској, београдској и смедеревској нахији.

ламу од бела сукна поврх чакшира и зову је *цубе* а лети носе кошуље. На глави носе весове (куповне) шубаре веће и мање — и неке капе од црна сукна скројене (у Старом Влаху), а лети многи носе и шешире сламне или од длаке.

Опанци су најлепши *шумадински* преплетени; у Прекоморављу су просто опутом сашивени на рогаљ и нису ни мало лепи.

Пеленгире носе у планинским крајевима а највише у половини рудничког, у чачанском, ужичком и нешто крушевачком округу. Још носе у Сврљишкој и око Ртња чобани и други људи који иду за стоком по трњу и по роси од козје коже начињене ногавице с чупом на поље окренутом те се тим предохрањавају од росе и влаге и заклањају хаљине од трња. Те ногавице зову се: *скорње.*

Женско одело много је различитије једно од другога. Главна је тачка тој разлици убрађивање главе у жена, код девојака пак мање су разлике.

На женама дакле видимо убрађивање:

а) с коњгом,

б) с весом,

в) с трвељима, и

г) с ручником.

Коњгу носе жене у ваљевском, шабачком, београдском, смедеревском, пожаревачком, крагујевачком, јагодинском и рудничком округу.

У ова два последња округа помешало се и друго ношиво и то у јагодинско Поморавље ушли су већ и *весови* и *трвељи,* а у рудничко *весови*, докле се год на људма виђају *пеленгири.*

Вес носе жене у подринском, ужичком, чачанском, нешто крушевачком и јагодинском, и нешто у рудничком округу.

Тревељи и *ручник* носе се у свим долинама које се стичу у Мораву, у крушевачкој, у алексиначкој, у ћупријској и у долини тимочкој.

Ваља казати да се и *коњга* од *коњге* у многоме разликује. Тако:

Ваљевска је коњга озго равна као тањирић и стоји на врху главе, а обавија се белим убрадачем.

Мачванска стоји за потиоком и изгледа као пола земичке; и она се покрива белим убрадачем.

Шумадинска (око Београда) изгледа као мали лопар, а у смедеревском, крагујевачком и рудничком округу врло је малена и кусно начињена а стоји на среди темена. Ова се никад не покрива убрадачем, него куповном марамом, свиленом или памучном.

Левачка је виша и повијена је нешто напред; на њој се могу да виде мараме и убрадачи.

Пожаревачка доста наличи на ваљевску само је мањег обима и са више накита. Њу и девојке носе у Пожаревачкој, само са неким знацима девојачким.

Коњга у *Влахиња* нешто наличи на левачку, само што је оне привезују преко чела неком пантљиком или марамом која врло ружно изгледа а не покривају је ни марамом ни убрадачем него имају од навезена платна као неку кукуљицу, којом коњгу обуку.

Вес се свуда обавија шамијом и оплетеном косом па се махом то све после забради каквом дру-

гом шамијом да се вес и не види. Над средином чела, на раздеоку косе, задене се у шамију и косу игла с каквим новцем.

Тревељи су два бича косе, оплетена са сваке стране главе, и одебљана уметањем вуне, па спуштена између уха и образа и натраг везана. Сад се на главу намести *превез*, комад откане вунене материје, врло налик на *ручник*. Ако се овај превез наниже парама, што носе младе, он се зове тада: *леденик*.

Ручник је откана памучна крпа, која је удешена као каква капа, која се на глави утврди подбрадњиком па се пружи преко потиока и врата до на плећа. Под њим се коса плете у два бича, па се у потиоку прекрсти и врати на теме. Младе и богате унижу сав *ручник* новцима; поврх њега старије жене повезују шамију, као оно што се у Београду забрађују старе жене.

Осим убрађивања главе има на себи

Ваљевка:

кошуљу, чарапе, назувице, ципеле или опанке, бошчу (кецељу), стражњу кецељу, појасић и канице (павте),[1] памуклйцу, мараму на врату и кад је хладно зубун поврх свега. За појасом ножић, а у рукама мараму.

Ужичанка има:

кошуљу, чарапе, назуве, опанке, појас, прежину (кецељу) окованик (каиш), јелек, зубун, бритву за појасом.

---

[1] Ове често бивају саковане од сребра или чисте срме.

Све ове басме ја сам разделио и изложио ево овим редом:

I. Нероткa да роди.

II. Док је жена трудна.

III. Да породиља лакше роди.

IV. По што се дете роди.

V. Од падајуће болести.

VI. Кад удари каква редња у народ.

VII. Од црвенога ветра.

VIII. Од грознице.

IX. Кад глава боли.

X. Од вруђице.

XI. Од далка.

XII. Од издати (трбобоље, наступа).

XIII. Од урока.

XIV. Од оспа, чирева, мицине (усова), отока.

XV. Од жутице.

XVI. Од улога (костобоље).

XVII. Кад трну руке.

XVIII. Од срдобоље.

XIX. Различито.

XX. Завршетак.

На дну сваке басме забележено је из кога је краја, ако то није напред у тексту поменуто. Где пак више њих једна за другом стоје без тога означења, ваља знати да су све од онуда од куда је последња забележена.

I. Неротка да роди.

Узме жена чанак с водом и стане под какву греду или рогове кутње где пада црвоточина, а муж њезин чим тешким удара у греду или у рог те истерује црвоточину, она пак, кад у чанак макар најмања трунка падне, попије то у води; или:

Жена држи чанак с водом уз ватру а човек креше угарке, па по што која варница у чанак падне, онда жена пије ту воду из чанка.

Неке траже у лесковом дрвету, у чвору, црва и једу га.

Неке опет иду на гроб, у који је укопана трудна жена па, гризући на том гробу траву, зову ону умрлу по имену и моле је: да им поклони своје бреме. После узимају мало земље с тога гроба и носе под појасом.

II. Док је жена трудна.

1. Трудна жена не ваља да прелази преко вила, нити да једе зечје месо; јер ће јој дете бити разроко и, кад спава, гледаће као зец.

2. Не треба да слуша како крчи заклано марвинче, да јој дете у спавању не крчи.

3. Ако нагази на крв од закланога брава по детету ће јој излазити црвене белеге.

4. Ако једе пужеве биће јој дете балаво.

5. Ако једе рибу не ће јој одмах проговорити.

6. Ако једе од меса које су тице начеле, излазиће по детету као тичији нокти; а лек ће му опет од тога бити ако се накади на перје од незнане тице.

7. Ако једе од марвинчета које је курјак био најео, на детету ће се отворити неке ране, које не ће зарасти док се не нађе *измече*[1] па се оно испржи и њиме рана не заспе.

8. Ако трудна жена пољуби туђе дете затруднеће на ново (!).

9. Ако се трудна жена купа удавиће се дете, које је у њој (!)

10. Ако трудна жена извади зуб, дете јој не ће дуго живети.

11. Ако жена хоће да сазна: је ли трудна, а другојаче не може, нека у три вечера помокри за вратима секиру и ту је остави да преноћи, па ако сва три пута буде заърђала, трудна је.

12. Трудна жена не ваља да целива крст; јер ће дете, које носи, имати падајућу болест. (!!)

13. Ако је женско радо да нема оно што бива у жена, нека у пролеће, кад цвета ружа, и кад има то на себи, опере себе и залије ружу; не ће га имати чак до друге године, док опет не цвета ружа.

14. Коме скочи на оку јечмичак трудна му је стрина: ако је на доњем капку родиће женско, а ако је на горњем мушко дете. (Из Шабач.)

15. Ко трудној жени не да оно што она заиште за јело, мишеви ће му хаљине гристи. А од тога ће се сачувати ако горњи и доњи кутњи праг засече; но ово не ће нико да чини што се мисли да би се

---

[1] Кад курјак удави сјагњу овцу или скозну козу или стеону краву, он обично извади из њезине утробе пород и скрије у земљу да носи својим штенцима. Ово се зове *измече*.

оно дете родило с расеченом усном, осим ако желе осветити се.

16. Неки дају што им год заиште за јело; али после се бацају за њом чим год, на прилику, крушкама, јабукама, хлебом, сиром и т. д. а то значи да ће јој дете најрадије од тога јести.

17. А ко хоће да се што освети трудној жени баца за њом: угљевље, креч, земљу и друге ствари које се не једу, па се мисли да ће дете од тих ствари најрадије јести.

18. Ако трудна жена украде што док је с бременом показаће се на детету белега као што је украдена ствар и то на оном месту за које се прво она на себи дохвати по што украде. (Из Подриња).

III. Да породиља лакше роди.

1. Раздрешују јој сваки завежљај на хаљинама у које је обучена и косу јој расплећу.

2. По жеравици посипа се зејитин и љуске од црног лука па је тим каде.

3. Поје је неначетом водом из мужевље обуће.

4. Кроз недра пропуштају јој јајце на земљу и за тим раздиру на њој кошуљу од недара до земље.

5. Муж се раскорачи с раздрешеним гаћама, држећи свитњак од њих у руци; а породиља — жена му — три пут му се кроз ноге провлачи, а при сваком провлачењу муж је свитњаком бије по крстима. Неки спусте гаће низа се тако да стоје у њима као у букагијама па жена преко тих гаћа и између мужевљих ногу пролази, а муж је удара по

крстима ма којом венчаном хаљином. (Ово чине кад су сами муж и жена).

6. Муж по три пут дува жени у уста (да би јој било лако као њему), а толико пута и жена мужу, да би муку преполовили. (Но ово се чини а да човек и не зна рашта, јер многи не ће то да уради кад му се каже за што се ваља).

7. Избацују пушку преко породиље да би јој се од пуцња утроба растресла и дете лакше изашло.

8. Ако је, док је била трудна, гледала да се кобиле пасу, па да не би као и кобила 11 месеца носила бреме, доводи јој се ждребац, па му она из куће преко прага а из свог крила даје соли да лиже.

9. Провлаче је кроз обруч, који је сам на каквој каци или бурету пукао.

10. Кад јој наиђу напони дају јој да дува у стакло или кроз калем или кроз цеви.

11. Породиља, да би се лакше породила, из уста свога мужа преко прага пије воду. А пије воду и кроз венчане хаљине, и у воду се још меће трава, која се зове: „Богородичина рука“. (Та трава како се метне у воду изгледа као права рука).

12. Неки је лагано ударају по крстима штапом или батином којом је ко жабу отео од гује. Држи се да овакав штап веома олакшава како женама тако и животињи да се растави од порода. (Из Шабачк.).

IV. По што се дете роди.

1. Да би дете било румено и лепо мажу га по образима крвљу од пупка, а по обрвама његовом нечишћу, коју први пут из себе избаци.

2. Да му не би чинилице наудиле мере га одмах по рођењу колико је тешко.

3. Да га не би уста болела окрећу му по устима какав кључић и тај после метну на какво место одакле се никад не ће покренути.

4. Ако је жена рада да више не рађа, нека ногама првога детета, кад се роди, затвори кућна врата, па не ће више никад родити.

5. Ако се дете роди на Васкрс држи се да ће му скоро умрети отац и мајка.

6. Кад се прва повојница донесе ваља породиља зубима да начне погачу да би дете на скоро почело јести.

7. Да би дете слатко и облапорно, као курјак, јело провлаче га кроз кожу обрезану од курјачких уста (а та се кожа зове: „курјачки зев").

8. Да не би левом руком радило, мотре да се десном сисом први пут задоји.

9. Против чинилица, вештица и злих очију постељу детињу и породиљину опасују конопцем, а да би те чинилице, и ако преко те забране — конопца — пређу, нашле смрт, међу под постељу ножеве, виљушке, или ма шта оштро а најпосле ма шта гвоздено.

10. Да не би дете имало грижу у стомаку мати му првог јутра, по порођају, узме мало сена или сламе из детиње постеље и гризе је.

11. За одбрану од ноћница и других шкодљивих невидљивих нападача каде у вече детињу постељу старом кожом од обуће сагоревајући је на жару, мислећи да на тај смрад ништа не сме доћи.

12. И која лако роди и после порођаја није јој тешко нагоне је да лежи и да се гради болесна кад јој ко стран дође на бабине, да јој не би зле очи наудиле.

13. Која жели да не рађа често нека, кад прво дете почне купати, с онолико прста опроба воду, за колико година жели да не роди, па ће јој бити тако.

14. Ако дете добије вриску или се стане трзати иза сна, каде га говеђом балегом, која је нађена на трну, и са остриженом очином и материном косом, а каде га овако: проносе кȃд испод пазуха, између ногу, око тела и око главе; још му дају гаравине из мумаказа са зејитином помешане да пије.

15. Од вриске или трзања неке износе дете пред кућу у вече, у дане, кад месец залази и три пут као бацајући га у вис месецу говоре: „Месец за гору а мога Марка (или како му буде име) вриска у гору“.

16. Друге у оваком случају, кад у вече угледају какву ватру гдегод преко воде, узму воде у зелен чанак па, држећи дете у наручју, умачу угарак у ону воду говорећи: „Вила сина жени, и мога Марка зове на свадбу. Ја не шиљем Марка, него шиљем његов плач“. То се учини три пут па се дете запоји том водом, остала се вода проспе или на псето или на мачку и чанак се поклопи те преноћи поклопљен.

17. Да би дете било оштро, као курјак, ушивају му у појас, или у свакидашњу хаљиницу или у амајлију комадић од ока и од срца курјачег.

18. У амајлију против вештица, чинилица или ноћница метну му главицу или чен бела лука; али тај

лук овако ваља да постане: ваља убити змију прву виђену од године, главу јој одвојити од трупа и размрскати па у њу метнути главицу бела лука од једнога чења да тако поникне, и тај лук ваља да се метне у амајлију.

19. Да би дете бољи сан имало, док му година не буде ништа из куће, по што сунце зађе, не дају ни у наруч, ни у зајам, нити икако друкче; а ако ко стран омркне у кући мора, полазећи, дати детету сна. То чини откинувши од себе макар најмањи кончић и метнувши га на дете или крај њега с речма: „спавај као ја“. (Из Шабач.).

20. Кад се дете први пут однесе туђој кући па кад хоће да се већ врати домаћица му намаже образе брашном и да му једно јајце и грумен шећера. (У Беогр).

21. Кад се дете извади из корита, у коме је окупано, или се дигне с места на коме је повијано, ваља пљунути онде где је лежало.

22. Мало дете не ваља тући нити чешати по табанима пре године, јер не ће да расте; не ваља му давати у руке јајце, јер док му се не да јајце оно гледа у своје руке и мисли да су му златне и њима се игра; не ваља га китити цвећем, јер је само најлепши цвет.

23. Док мало дете не проговори не ваља му давати меса од пилета које није било пропевало.

24. Које дете не проговори на време ваља га запојити водом из клепетуше (меденице).

25. Кад дете не може да спава узме се у вече уста воде, па се умије по очима и обрише стражњим у скутом од кошуље.

26. Ако га боли трбух ваља стући бела тамјана и с млеком материним замесити и дати да поједе.

27. Ко је рад да му дете одмах разговара нека *украде* из циганске торбе комад хлеба и нека да детету да окуси.

28. Или нека му у воденици замеси колач чекалом.

29. Кад мушком детету отеку мошнице каже се да су му клинови. Ваља мати да оде с дететом на ћуприју и сврдлом да проврти коју даску и у њу да закуца какав клин. То је детету с тога, што му је мајка, док је била трудна, купила клинове у кецељу и ложила на ватру. За то не ваља никад никакве клинове ложити на ватру, нити обруче, нити дрво стрмоглав налагати (ваља најпре дебљи крај). Јер све то чини да жена не може да роди док се не провуче кроз обруч, који се сам распукао на пуном суду; а и да се дете роди натрашке.

30. У мрсну среду не ваља мало дете купати због краста.

31. Код мале деце не ваља говорити: жаба, јер ће их болети уши. Ако би ко, по незнању, рекао, ваља дете повући за уши.

32. Кад ко милује лепо мало дете он га најзад мало попљује да му не би својим очима наудио.

33. Ако дојиља нема млека онда бајалица дође и обаје басму која се обично баје од урока. За тим узме у завежљај соли а у други траве повратича и то око марве — најбоље око оваца — обнесе а међу тим дојиља код куће пристави у мали лончић јела колико о једном оброку може појести, па ону со и траву повратич, што је бајалица обнела око

марве, у то јело смеша и једе говорећи: „Једем јело лавски, иде млеко кравски“.

Ово ваља да говори више пута а најмање три пута.

34. Неке опет оду на текућу воду, загазе у њу и пребацујући преко себе воду у прегршима говоре: „Овако било хране моме н. н. као воде“. Иза тога поједу мало меса од оних тица што се гњурају по води (зову их гњурци).

35. Кад мати хоће да одбије дете од сисе ваља својим млеком да замеси колачић хлеба, да га испече и да̂ детету да једе. После тога не треба више да му даје сисе. Још ваља иглу чиоду да забоде у кошуљу на недрима стрмоглавице, да би се и храна обастрмила доле из прсију и ваља окренути недра од кошуље на леђа да би се и храна окренула. По што се све ово уради никако не ваља дете опет враћати на сису, јер ако би се то урадило дете би постало таква вештица да би могло једним погледом човека с коња оборити на земљу. (Шабач.).

36. Нову кошуљу мајка не облачи детету докле најпре не пропусти кроз њу жив угљен говорећи: „Да поцепаш, и другу да промениш жив и здрав“. (Шумад.).

37. Коме се не држе деца одведе жену, кад је трудна, попу, те жена запали свећу и држи крзницу, па поп сврши крштење као над рођеним дететом. (У Крајини).

38. Да пе би мајку болеле прси, ако се деси да јој умре дете сисанче, она на прсима у хаљине детиње забоде две игле чиоде. Кад сандучић с дететом спусте у гроб, помакну га три пут горе и доле

и заклопац сандука не закивају више главе и испод ногу. (Сандук се тај не закива и за то да не би мати даље остала неротка а и да се не би тешко растављала с породом). (Из Шабач.).

39. Кад жену дојиљу боле брадавице на прсима ваљало би зечје масти намазати на ланену крпицу па превити, и мисли се да ће одмах проћи. (У Београ.).

40. Ако се детету не донесе ни једна повојница рђав је знак. Ако је мушко не може се оженити а ако је женско не може се удати докле га мајка, макар да је маторо, не би замотала као бебу па умолила коју пријатељицу, да му донесе *повојницу.* (Из Шумадије).

41. Срби сељаци веома милују да им Бог да порода и свашта чине да им се одрже у здрављу и животу деца, која им се роде. Ево за то једног случаја, који сам узео из акта канцеларије звиждскога среза, у пожаревачком округу.

Ствар није без занимљивости, за то ћу је мало пространије испричати.

Г. *Милија Костантиновић*, парох у селу Кучајни, жали се, 2. Фебруара 1865 године (№ 206), начелнику среза звиждског на *Ивану*, жену *Стојића Јанковића* из Кучајне, и на њезинога побратима *Милана Радивојевића* из Зеленика, да су они *учинили чини* и метнули их у воду под камен на који се стаје кад се прелази преко реке, па је туда прошао његов син и за њим једно псето. После три месеца разболи му се син и умре, а у исти дан и сахат крепа му и оно псето. Поп Милија мисли да су

чини томе криве, па моли да се каштигују *Ивана* и побратим јој *Милан*.

Власт дозове *Ивану* и пита за то. Она одговара, да се њој не држе деца него умиру малена, а њој је жао што порода не може да очува, па је чула да њезин побратим може да учини да деца не умиру и звала га у помоћ те је он чинио те чини али тиме ни она ни он нису никакво зло мислили попи.

Власт је кори што не иде у цркву да се моли Богу за свој пород него по којекаквим вражбинама, које не могу помоћи. Она, на то, одговара: Ја идем и у цркву и молим се Богу свуда, али сам чула да и чини могу да помогну, а мило ме је за децу, па сам звала и побратима Милана; а кад велите да то не помаже, ја не ћу више ни то чинити.

Дозове се Милан. Он каже да „није вражао нити чинио него да је „молио Бога да његовој посестрими више не мори децу", и верује да је то кадар учинити, јер је више пута пробао, а научио је те чини од свога оца. Сад казује како је то радио:

Кад му је посестрима јавила да је трудна (јер се то не може чинити без трудноће) дошао је он и рекао јој, те је *одсекла једну трску и насула у њу вина, умесила девет колачића од пшенична брашна, метнула уз то и један стари нож* па све то зашила у једну платнену кесу.

Сад оду на јаз од воденице попа Милијине (треба на текућу воду а јаз је био најближе). Ивани он рече те она загази у воду и ону кесицу са стварима метне под лево пазухо а он на обали

остане говорећи лагано: „Помози Боже, Богородице, за што ти се молим; па тако, вели, изређам све свеце од *Млада* Ђурђева дне једне до *Млада* Ђурђева дне друге године“. Ивани сад каже да кесицу спусти у воду а он јој подстави на обали два котла да стане ногама у њих а не на земљу; одатле опет узме је муж њезин на леђа своја и однесе до куће. Тиме се чини сврше.

Милан, даље, објашњава да сипа вино у трску што се вином причешћујемо, нож меће као гвожђе, без кога се не може бити, јер се гвожђем оре, а колачићи, као хлеб, требају будући се хлебом хранимо.

Власт је Милана као онога који распростире празноверје по 4. тач. §. 365. зак. крим. каштиговала са 12 дана простога затвора, а Ивану, као невину отпустила; но ја не знам како овде изгледа г. Милија, као православни хришћански свештеник, који верује да му је син умрьо и пас цркао баш од Миланових чини?!!

По чему су они од њега кривљи?

V. Од падајуће болести.

1. Ако је болесник први пут у ту болест пао поклопе га коњским самаром, па се свуд око њега начини јарак и тај се јарак напуни водом којом се, после, он запаја четири пута. Но та вода не узима се с једнога места из јарка, већ се прва кашика захвати из јарка више главе болесникове, друга испод ногу, трећа спроћу десне а четврта спрам леве сисе, дакле у накрст. Кад се то сврши, ако земља не попије сву воду у јарку, она се испрпе,

јарак се напуни кучинама па се оне у накрст запале и кад оне добро сагоре с болесника се кошуља од недара до доле раздере и скине, у њу се живо пиле, или, ако нема пилета, јајце замота и тај се обмотак три пут око болесника пронесе, па се онда глоговим кочићем од болесника на страну идући мери и на сваки кочић по један број натраг (од 100—99, 98, или од 50, 49, 48, и т. д.) броји се, а кад се, тако бројећи, већ и 1 изговори, онда се још један пут кочићем измери и рекне: „Ни године, ни болести"; па се на том месту и кочић и кошуља са пилетом или јајетом закопа у земљу.

2. Ако ли то није првина болеснику гледа се, кад је Божић у уторак, те се *украде*[1] крви од девет печеница и на велики четвртак те године гледају да добију макар најмању мрвицу од онога *Агнца*, који се суши и оставља за причешће болесницима преко године, па се та мрва с оном крвљу помеша и даје болеснику. Неки саму ову мрвицу дају болеснику и без крви.

3. Кад сунце или месец помркне, док траје помрчина,ваља с водом и жучем од гаврана танак колачић хлеба замесити, одмах га на врућем огњишту испећи и дати као лек болеснику.

4. Како болесник падне у болест поклопе му главу бакрачем и лупкајући у њ говоре: „Кад ову капу подерао онда и болест ту имао". За тим оштром

[1] Ово баш треба *украсти*, да нико не види, а то за то да не би зле очи уништиле лековитост. У опште за сваки лек иште се да се справља у тајности. А ако ко наиђе на то и запита шта је? Свакад му одговарају: „Пре лек но што ти знаш". (У Шум.)

12. И која лако роди и после порођаја није јој тешко нагоне је да лежи и да се гради болесна кад јој ко стран дође на бабине, да јој не би зле очи наудиле.

13. Која жели да не рађа често нека, кад прво дете почне купати, с онолико прста опроба воду, за колико година жели да не роди, па ће јој бити тако.

14. Ако дете добије вриску или се стане трзати иза сна, каде га говеђом балегом, која је нађена на трну, и са остриженом очином и материном косом, а каде га овако: проносе кȃд испод пазуха, између ногу, око тела и око главе; још му дају гаравине из мумаказа са зејитином помешане да пије.

15. Од вриске или трзања неке износе дете пред кућу у вече, у дане, кад месец залази и три пут као бацајући га у вис месецу говоре: „Месец за гору а мога Марка (или како му буде име) вриска у гору“.

16. Друге у оваком случају, кад у вече угледају какву ватру гдегод преко воде, узму воде у зелен чанак па, држећи дете у наручју, умачу угарак у ону воду говорећи: „Вила сина жени, и мога Марка зове на свадбу. Ја не шиљем Марка, него шиљем његов плач“. То се учини три пут па се дете запоји том водом, остала се вода проспе или на псето или на мачку и чанак се поклопи те преноћи поклопљен.

17. Да би дете било оштро, као курјак, ушивају му у појас, или у свакидашњу хаљиницу или у амајлију комадић од ока и од срца курјачег.

18. У амајлију против вештица, чинилица или ноћница метну му главицу или чењ бела лука; али тај

лук овако ваља да постане: ваља убити змију прву виђену од године, главу јој одвојити од трупа и размрскати па у њу метнути главицу бела лука од једнога чења да тако поникне, и тај лук ваља да се метне у амајлију.

19. Да би дете бољи сан имало, док му година не буде ништа из куће, по што сунце зађе, не дају ни у наруч, ни у зајам, нити икако друкче; а ако ко стран омркне у кући мора, полазећи, дати детету сна. То чини откинувши од себе макар најмањи кончић и метнувши га на дете или крај њега с речма: „спавај као ја“. (Из Шабач.).

20. Кад се дете први пут однесе туђој кући па кад хоће да се већ врати домаћица му намаже образе брашном и да му једно јајце и грумен шећера. (У Беогр).

21. Кад се дете извади из корита, у коме је окупано, или се дигне с места на коме је повијано, ваља пљунути онде где је лежало.

22. Мало дете не ваља тући нити чешати по табанима пре године, јер не ће да расте; не ваља му давати у руке јајце, јер док му се не да јајце оно гледа у своје руке и мисли да су му златне и њима се игра; не ваља га китити цвећем, јер је само најлепши цвет.

23. Докле мало дете не проговори не ваља му давати меса од пилета које није било пропевало.

24. Које дете не проговори на време ваља га запојити водом из клепетуше (меденице).

25. Кад дете не може да спава узме се у вече уста воде, па се умије по очима и обрише стражњим у скутом од кошуље.

26. Ако га боли трбух ваља стући бела тамјана и с млеком материним замесити и дати да поједе.

27. Ко је рад да му дете одмах разговара нека *украде* из циганске торбе комад хлеба и нека да детету да окуси.

28. Или нека му у воденици замеси колач чекалом.

29. Кад мушком детету отеку мошнице каже се да су му клинови. Ваља мати да оде с дететом на ћуприју и сврдлом да проврти коју даску и у њу да закуца какав клин. То је детету с тога, што му је мајка, док је била трудна, купила клинове у кецељу и ложила на ватру. За то не ваља никад никакве клинове ложити на ватру, нити обруче, нити дрво стрмоглав налагати (ваља најпре дебљи крај). Јер све то чини да жена не може да роди док се не провуче кроз обруч, који се сам распукао на пуном суду; а и да се дете роди натрашке.

30. У мрсну среду не ваља мало дете купати због краста.

31. Код мале деце не ваља говорити: жаба, јер ће их болети уши. Ако би ко, по незнању, рекао, ваља дете повући за уши.

32. Кад ко милује лепо мало дете он га најзад мало попљује да му не би својим очима наудио.

33. Ако дојиља нема млека онда бајалица дође и обаје басму која се обично баје од урока. За тим узме у завежљај соли а у други траве повратича и то око марве — најбоље око оваца — обнесе а међу тим дојиља код куће пристави у мали лончић јела колико о једном оброку може појести, па ону со и траву повратич, што је бајалица обнела око

марве, у то јело смеша и једе говорећи: „Једем јело лавски, иде млеко кравски“.

Ово ваља да говори више пута а најмање три пута.

34. Неке опет оду на текућу воду, загазе у њу и пребацујући преко себе воду у прегршима говоре: „Овако било хране моме н. н. као воде“. Иза тога поједу мало меса од оних тица што се гњурају по води (зову их гњурци).

35. Кад мати хоће да одбије дете од сисе ваља својим млеком да замеси колачић хлеба, да га испече и дâ детету да једе. После тога не треба више да му даје сисе. Још ваља иглу чиоду да забоде у кошуљу на недрима стрмоглавице, да би се и храна обастрмила доле из прсију и ваља окренути недра од кошуље на леђа да би се и храна окренула. По што се све ово уради никако не ваља дете опет враћати на сису, јер ако би се то урадило дете би постало таква вештица да би могло једним погледом човека с коња оборити на земљу. (Шабач.).

36. Нову кошуљу мајка не облачи детету докле најпре не пропусти кроз њу жив угљен говорећи: „Да поцепаш, и другу да промениш жив и здрав“. (Шумад.).

37. Коме се не држе деца одведе жену, кад је трудна, попу, те жена запали свећу и држи крзницу, па поп сврши крштење као над рођеним дететом. (У Крајини).

38. Да не би мајку болеле прси, ако се деси да јој умре дете сисанче, она на прсима у хаљине детиње забоде две игле чиоде. Кад сандучић с дететом спусте у гроб, помакну га три пут горе и доле

и заклопац сандука не закивају више главе и испод ногу. (Сандук се тај не закива и за то да не би мати даље остала неротка а и да се не би тешко растављала с породом). (Из Шабач.).

39. Кад жену дојиљу боле брадавице на прсима ваљало би зечје масти намазати на ланену крпицу па превити, и мисли се да ће одмах проћи. (У Беогр.).

40. Ако се детету не донесе ни једна повојница рђав је знак. Ако је мушко не може се оженити а ако је женско не може се удати докле га мајка, макар да је маторо, не би замотала као бебу па умолила коју пријатељицу, да му донесе *повојницу*. (Из Шумадије).

41. Срби сељаци веома милују да им Бог да порода и свашта чине да им се одрже у здрављу и животу деца, која им се роде. Ево за то једног случаја, који сам узео из акта канцеларије звиждског среза, у пожаревачком округу.

Ствар није без занимљивости, за то ћу је мало пространије испричати.

Г. *Милија Костантиновић*, парох у селу Кучајни, жали се, 2. Фебруара 1865 године (№ 206), начелнику среза звиждског на *Ивану*, жену *Стојића Јанковића* из Кучајне, и на њезинога побратима *Милана Радивојевића* из Зеленика, да су они *учинили чини* и метнули их у воду под камен на који се стаје кад се прелази преко реке, па је туда прошао његов син и за њим једно псето. После три месеца разболи му се син и умре, а у исти дан и сахат крепа му и оно псето. Поп Милија мисли да су

чини томе криве, па моли да се каштигују *Ивана* и побратим јој *Милан*.

Власт дозове *Ивану* и пита за то. Она одговара, да се њој не држе деца него умиру малена, а њој је жао што порода не може да очува, па је чула да њезин побратим може да учини да деца не умиру и звала га у помоћ те је он чинио те чини али тиме ни она ни он нису никакво зло мислили попи.

Власт је кори што не иде у цркву да се моли Богу за свој пород него по којекаквим вражбинама, које не могу помоћи. Она, на то, одговара: Ја идем и у цркву и молим се Богу свуда, али сам чула да и чини могу да помогну, а мило ме је за децу, па сам звала и побратима Милана; а кад велите да то не помаже, ја не ћу више ни то чинити.

Дозове се Милан. Он каже да „није вражао нити чинио него да је „молио Бога да његовој посестрими више не мори децу“, и верује да је то кадар учинити, јер је више пута пробао, а научио је те чини од свога оца. Сад казује како је то радио:

Кад му је посестрима јавила да је трудна (јер се то не може чинити без трудноће) дошао је он и рекао јој, те је *одсекла једну трску и насула у њу вина, умесила девет колачића од пшенична брашна, метнула уз то и један стари нож* па све то зашила у једну платнену кесу.

Сад оду на јаз од воденице попа Милијине (треба на текућу воду а јаз је био најближе). Ивани он рече те она загази у воду и ону кесицу са стварима метне под лево пазухо а он на обали

остане говорећи лагано: „Помози Боже, Богородице, за што ти се молим; па тако, вели, изређам све свеце од *Млада* Ђурђева дне једне до *Млада* Ђурђева дне друге године“. Ивани сад каже да кесицу спусти у воду а он јој подстави на обали два котла да стане ногама у њих а не на земљу; одатле опет узме је муж њезин на леђа своја и однесе до куће. Тиме се чини сврше.

Милан, даље, објашњава да сипа вино у трску што се вином причешћујемо, нож меће као гвожђе, без кога се не може бити, јер се гвожђем оре, а колачићи, као хлеб, требају будући се хлебом хранимо.

Власт је Милана као онога који распростире празноверје по 4. тач. §. 365. зак. крим. каштиговала са 12 дана простога затвора, а Ивану, као невину отпустила; но ја не знам како овде изгледа г. Милија, као православни хришћански свештеник, који верује да му је син умрьо и пас цркао баш од Миланових чини?!!

По чему су они од њега кривљи?

V. Од падајуће болести.

1. Ако је болесник први пут у ту болест пао поклопе га коњским самаром, па се свуд око њега начини јарак и тај се јарак напуни водом којом се, после, он запаја четири пута. Но та вода не узима се с једнога места из јарка, већ се прва кашика захвати из јарка више главе болесникове, друга испод ногу, трећа спроћу десне а четврта спрам леве сисе, дакле у накрст. Кад се то сврши, ако земља не попије сву воду у јарку, она се исцрпе,

јарак се напуни кучинама па се оне у накрст запале и кад оне добро сагоре с болесника се кошуља од недара до доле раздере и скине, у њу се живо пиле, или, ако нема пилета, јајце замота и тај се обмотак три пут око болесника пронесе, па се онда глоговим кочићем од болесника на страну идући мери и на сваки кочић по један број натраг (од 100—99, 98, или од 50, 49, 48, и т. д.) броји се, а кад се, тако бројећи, већ и 1 изговори, онда се још један пут кочићем измери и рекне: „Ни године, ни болести"; па се на том месту и кочић и кошуља са пилетом или јајетом закопа у земљу.

2. Ако ли то није првина болеснику гледа се, кад је Божић у уторак, те се *украде*[1] крви од девет печеница и на велики четвртак те године гледају да добију макар најмању мрвицу од онога *Агнца*, који се суши и оставља за причешће болесницима преко године, па се та мрва с оном крвљу помеша и даје болеснику. Неки саму ову мрвицу дају болеснику и без крви.

3. Кад сунце или месец помркне, док траје помрчина, ваља с водом и жучем од гаврана танак колачић хлеба замесити, одмах га на врућем огњишту испећи и дати као лек болеснику.

4. Како болесник падне у болест поклопе му главу бакрачем и лупкајући у њ говоре: „Кад ову капу подерао онда и болест ту имао". За тим оштром

---

[1] Ово баш треба *украсти*, да нико не види, а то за то да не би зле очи уништиле лековитост. У опште за сваки лек иште се да се справља у тајности. А ако ко наиђе на то и запита шта је? Свакад му одговарају: „Пре лек но што ти знаш". (У Шум.)

бријаћицом пусте му мало крви иза врата, па кад се крв мало усири даду му је на прсту те прогута. (Из Шабач.).

5. Баба Дона из Селачке, у Заглавку, узме у руку: *срп*, *метлу* и *перушку*, па додирујући болнога овако говори: „Болан ми је Петар (или како буде име болесноме), а сретоше га анатемници: глава им као сено (велика), очи као сито, зуби као срп; главом га уплашише, очима га испише, зубима га изедоше. Пишти Петар од земље до неба. Зачу га божја мајка, немитна Богородица, па пита: што пиштиш Петре од земље до неба? Пиштим, вели јој Петар, сретоше ме анатемници па ми снагу строшише, кости поломише, а крв попише: не пишти Петре, не цвили, вели му мајка Богородица, него иди Дони бајалици, нека ти душом одуха, нека ти руком омаше, нека басмом одбаје, нека травом отрује, па ће ти лакнути и заспаћеш као младо јагње на зеленој трави. Петар дође Дони бајалици а она се овако замоли:

„Немитници, недојеници, невенчаници, виле, ветрови и некама — болести (падајућа болест) вама се молим ја Дона бајалица, изидите из Петрове главе, из мозга, из памети, из косе, чела, веђа, носа, зуба, усница, чељусти, ушију, из гуше, гркљана, рамена, мишица, лаката, чланака, руку, прста, ноката, грбине, крстина, груди, ребара, слабине, из срца, из црне и беле џигерице, из пупка, желудца, црева, бубрега, мехура, бедре, колена, из цеварика, из ногу, из пета, прста, и ноката, молим се ја вама анатемници, устӯ, уступите, растурите се, разнесите се, као прах по путовима, као сунце по пољу, као

ветар по гори, као сабор из манастира, као пазар из чаршије; усту! уступите анатемници!“

VI. Кад удари каква редња у народ.

1. Кад каква редња зареди по народу, онда у оној кући у којој се још нико није поболео, разделе ватру од једнога на два места па сви укућани прођу између те две ватре говорећи: „Кроз ову ватру прођосмо, друге се не бојимо“. Или се прелази преко ватре и говори: „Преко ове ватре пређосмо, друге се не бојимо“. (Из Шабач.).

2. Неки опет растегну кучине као велико повесмо на једно коло земље у које сви укућани уђу па се онда кучине на неколико места запале те око њих изгоре. После сви излазе из тога кола и свако рече: „У ватри бесмо не изгоресмо; у болести бесмо не поболесмо се“. (Из Шумадије).

Ово се чини и са стоком кад и у стоку удари помор.

3. У сврљишком крају (а и у Рипњу где сам се ја родио) у оваком случају кучине би се запалиле „живим огњем“ т. ј. ватром која се нарочито тога ради трењем дрвета о дрво произведе.

4. У Заглавку би се сви провукли кроз пробушену земљу где у брегу; један би човек го обишао око говеда и свако би се додирнуло угарком од тога живога огња и чим гвозденим (неком стрелицом).

5. У таком случају ево како неки раде: Из оне куће у којој је болесник пошљу се пре зоре два човека на неко брдашце да нађу два липова дрвета која тару дотле докле се не запале, па онда наложе

од тога ватру. Сад ту дође старац удовац и баба удовица и донесу тигањ и у њему масла које је купљено на Врачеве и то из трију општина. Донесу још и брдила с разбоја и обруч од празне каце. Она двојица што су наложила ватру прокопају кроз брдо рупу како се може човек провући, а она баба на тој ватри зготови у тигању цицвару. Сељаци међу тим сви у својим кућама погасе ватру и пођу сви мало и велико на брдо те се редом провлаче кроз ону рупу а после пролазе између ватре, јер је ова на два места наложена. Ту стоји старац и баба: старац држи угарак па свакога мало по леђима огари, а баба држи тигањ и сваки се заложи оном цицваром. За тим прођу сви кроз отворена брдила и провуку се кроз обруч. Од те ватре сви понесу кући те наложе али се не враћају путем којим су дошли него другим. (Из Подибра).

VII. Од црвеног ветра.

1. Узме баба ватраљ и угреје га па пшеничним мекињама и сирћетом окади болесника и онда маше врућим ватраљем и говори у себи: „Пошао св. Никола на сињем коњу; сињим га седлом оседлао, сињи му колан потегао, сињом га уздом зауздао, сиње море прегазио, сињи ветар однео“. Ово по три пута изреди па онда продужи: „Пошао св. Никола на црвеном коњу, црвеним га седлом оседлао, црвени му колан потегао и т. д. црвено море прегазио, црвени ветар однео“. И то три пута. Па онда: „Пошао св. Никола на белом коњу и т. д. бело море прегази, бели ветар однесе.

Устук биче; ту ти места нема; ти да идеш у Галилеј-потов,[1] где цркве нема, где попови не чате, где се свеће не пале, где се колач не сече, где ђаци не певају, где говеда не ричу, где овце не блеје, где свиње не грде, где петли не поју, где пси не лају, где нигде ништа нема. Враћах те, врнух те; устук, да устанеш као земља. Црво, црвеницо; румо, руменицо; ти се расцрвени, ти се разрумени. Изгорех ти оца, изгорех ти мајку, изгорех ти брата, изгорех ти сестру, изгорех ти стрица и стрину, изгорех ти ујца и ујну, изгорех те сагорех те: сагорех ти сав род". Па ако је доста зевала док је то говорила држи се да ће бити болеснику лакше. (Из Јагодинск.).

2. У Алексиначкој ватраљ посипљу ракијом са црвеним вином ако је црвен оток а ако је бео водом.

3. Кад је ветар *намерски* узме се метла па се њомем аше по кући и говори се: „о, ти *намерчино* погубих ти оца, мајку, брата, сестру, стрину и стрица". Ово се у три маха говори и твори сваки дан.

4. У Нишу пак овако бају:

„Пошла мајка Богородаца па срела Павла (или како му је име).

— Што ти је синко, Павле?

— Дођоше на мене добри гости, добри гости, невидени црвени ветрови, све врте, свуда болу; него их раздели по води, по гори Галилеји, куд петао не пева, куд кокош не крека, куда пас не лаје, куд пушка не пуца, куд човек не живи, куд поп не

[1] У једној басми (из Београда) да идеш „у Лелеј-гору"; а у другој (из Алекс.) у „Леки-гору".

чати: тамо да идете ви црвени ветрови на студену водицу, на зелену травицу, на црвену јабуку; да сте благи као мед, да сте хладни као вода, да лакне као лако перо, како чисто сребро".

Ово се говори девет пута на дан, па се спале кучине и барут и онај гар се привије на место где боли.

5. Неке узму ватраљ, угреју га и машући њиме преко болнога говоре: „Васа (или како је име болноме) иде уз поље низ поље, плаче и цвили гласом до неба сузама до земље. Срете га божја мајка, света Богородица и пита: што плачеш Васо, што цвилиш? Васо јој одговори: како да не плачем и да не цвилим, кад ми је ушао црвени ветар у главу (или где га боли) па ми не да ни стојати ни лежати. Врни се, рече му мајка Богородица, и иди Цвети (или како јој је име) бајалици, она је лаке руке, благе душе; извела је тридесет квочака с црвеним кљуновима, тридесет пилића с црвеним ноктима на црвеном буњишту. Квочке ће кљуновима раскљуцати, пилићи ће ноктима разгребати, остаће црвени ветар чист као чисто сребро, а ти ћеш остати здрав као челик и спаваћеш као јагње на зеленој трави. (Из Смедер).

VIII. Од грознице.

1. Болесник узме парче воштане свеће, мало соли, јечма или зоби и оде каквој младој врби па око ње три пут обиђе говорећи: „дадох коњу зоб, волу со, и венчах грозницу за врбицу." За тим прилепи свећу за врбу, жито и со проспе под њу па без обзира оде кући.

2. Грозничав просече струк од коприве на једном крају па други крај кроз ту просечотину провуче те се начини као обруч. Тај се обруч обеси над ватром да се суши с овим речима: „Кад се ова жара подмладила, грозница се моја повратила“.

3. Неки преврну троножну столицу па на сваку ногу од те столице поспу по мало соли и лижући ту со с ногу редом говоре код сваке ноге: „С прве ножице од прве грознице, с друге ножице од друге грознице, с треће ножице од треће грознице: ни више ножица ни више грозница“.

4. Неки се попну на кућна врата па возајући се на њима говоре: „Један пут, два пут, три пут, више нит' грозница ухватила нити се ја возао на вратима“.

5. Неки опет, по што их три пута грозница ухвати, засецају секиром кућну греду говорећи: „Засекох један пут за једну грозницу, други пут за другу грозницу, трећи пут за трећу грозницу: ни више грознице нит' засекао гредице“.

6. Неки нађу три струка изникла из једног корена авте (автуге) па од сва три врхове саставе, на земљу их савију и каменом притисну, и испод њих, и кроз њих, провлаче се по три пута. За тим сва три струка одсеку или ископају говорећи: „У три струка посекох три грознице; кад се ова три струка подмладила, онда се и грозница повратила“.

7. Грозница која се одуговлачи зове се *пасјача*. Против ње ради се ово: из каквога суда полије се псето говорећи у часу поливања: „пасјача“! а кад се псето од воде стане отресати, онда се та вода хвата у чанак и пије.

8. Грозница у којој се много жмури а без сна зове се: *чамалица*. Против ње купају се на каквом извору или у виру где често свет долази. После купања оставе ту или коју пару или хаљинку или ма шта с речима: „Ово чамалици“. Држи се да ће чамалица прећи на онога који први ту ствар нађе и узме.

9. Неки опет оно место на дувару, где се у јутру први пут угледа ждрака од сунца, изврте и дају грозничавом да поједе.

10. Има их који и ово раде: нађу жену распуштеницу па она кроз рукав од своје кошуље из својих уста само напоји водом болесника.

11. Неки сливају у какав суд воду низ онај штап или батину којом је ко жабу од гује отео, па ту воду пију.

12. Неки ваде смолу из уха онога човека кога је змија уједала, па је с водом пију верујући да им се никад више грозница повратити не ће.

13. Неки угревају сапак па га мећу у неначету воду и ту после тако угрејану воду пију. (Из Поцерја).

14. У једном рукописном молитвослову који нађох у Конатичкој цркви има овај запис од грознице:

I.

„Тимостаръ, местерамъ, матерамъ, па тое к матерамъ. Ва имѧ оца и сина и сватаго духа Аминь.

II.

„Колею изиде на крстъ и колею распе се и трети день васкрсе и грозницу и всакую болѣзнь проние (тако) ѿ раба божїа имѧ рекъ вь имѧ оца и сына и светаго духа, Аминь“.

„**Напиши прѣжде сь водомь светыхь богоꙗвленїи: мѣсто льбно раи бисть. Тькмо вьдроугзи се дрѣво крьста. абїеже прозебѣ гроздь живота. тебѣ спасе вь наше веселїе. Слава тебѣ. Напиши же се на таноуроу и оу водици сеи сьтвори апомиризмоу и ωми образе. И шьдь вь ребра Христова и сьтвори и ѿ сїихь, и да испїеть улоеѣкь, и исцѣлѣеть благодатїю Христовою. Дроуго: вьзми бѣли тимїамь и дафиново коренїе и листїе и вьложи ихь вь грьньць и вьсипли жеравїе и сѣди врьхоу ωгрьноув' се, и да зинешь, да ти иде дымь вь оуста и оу грьло а ты поглитаи дымь, и исцѣлѣеши**“.

Примедва: Ово последње узех из Serbische Lesekörner пок. П. J. Шафарика стр. 129. и 130., али тога има у веома многим споменицима наше старе писмености.

15. Ухватила Турчина грозница. Он дође да му баба баје; баба се преклиње да не зна ништа. Турчин навали да је бије. У муци бака узме вретено па машући Турчину око главе стане овако мумлати:

„Усејине, бусејине; учао, бучао: око куће без обуће; око сламе, без доламе“. Сад духне и заврши: „иди, бедо; овде ти место није“. Каже прича да је Турчину било лакше.

IX. Кад глава боли.

1. Додирујући у главу говори се три пута:

Ово су имена нечастивих духова, који могу да буду у човекову телу.

Ш	А	Т	О	Р
А	Р	Е	П	О
Т	Е	Н	Е	Т
О	П	Е	Р	А
Р	О	Т	А	Ш

бријаћицом пусте му мало крви иза врата, па кад се крв мало усири даду му је на прсту те прогута. (Из Шабач.).

5. Баба Дона из Селачке, у Заглавку, узме у руку: *срп*, *метлу* и *перушку*, па додирујући болнога овако говори: „Болан ми је Петар (или како буде име болесноме), а сретоше га анатемници: глава им као сено (велика), очи као сито, зуби као срп; главом га уплашише, очима га испише, зубима га изедоше. Пишти Петар од земље до неба. Зачу га божја мајка, немитна Богородица, па пита: што пиштиш Петре од земље до неба? Пиштим, вели јој Петар, сретоше ме анатемници па ми снагу строшише, кости поломише, а крв попише: не пишти Петре, не цвили, вели му мајка Богородица, него иди Дони бајалици, нека ти душом одуха, нека ти руком омаше, нека басмом одбаје, нека травом отрује, па ће ти лакнути и заспаћеш као младо јагње на зеленој трави. Петар дође Дони бајалици а она се овако замоли:

„Немитници, недојеници, невенчаници, виле, ветрови и некама — болести (падајућа болест) вама се молим ја Дона бајалица, изидите из Петрове главе, из мозга, из памети, из косе, чела, веђа, носа, зуба, усница, чељусти, ушију, из гуше, гркљана, рамена, мишица, лаката, чланака, руку, прста, ноката, грбине, крстина, груди, ребара, слабине, из срца, из црне и беле џигерице, из пупка, желудца, црева, бубрега, мехура, бедре, колена, из цеварика, из ногу, из пета, прста, и ноката, молим се ја вама анатемници, усту̑, уступите, растурите се, разнесите се, као прах по путовима, као сунце по пољу, као

ветар по гори, као сабор из манастира, као пазар из чаршије; усту! уступите анатемници!“

VI. Кад удари каква редња у народ.

1. Кад каква редња зареди по народу, онда у оној кући у којој се још нико није поболео, разделе ватру од једнога на два места па сви кућани прођу између те две ватре говорећи: „Кроз ову ватру прођосмо, друге се не бојимо“. Или се прелази преко ватре и говори: „Преко ове ватре пређосмо, друге се не бојимо“. (Из Шабач.).

2. Неки опет растегну кучине као велико повесмо на једно коло земље у које сви укућани уђу па се онда кучине на неколико места запале те око њих изгоре. После сви излазе из тога кола и свако рече: „У ватри бесмо не изгоресмо; у болести бесмо не поболесмо се“. (Из Шумадије).

Ово се чини и са стоком кад и у стоку удари помор.

3. У сврљишком крају (а и у Рипњу где сам се ја родио) у оваком случају кучине би се запалиле „живим огњем“ т. ј. ватром која се нарочито тога ради трењем дрвета о дрво произведе.

4. У Заглавку би се сви провукли кроз пробушену земљу где у брегу; један би човек го обишао око говеда и свако би се додирнуло угарком од тога живога огња и чим гвозденим (неком стрелицом).

5. У таком случају ево како неки раде: Из оне куће у којој је болесник пошљу се пре зоре два човека на неко брдашце да нађу два липова дрвета која тару дотле докле се не запале, па онда наложе

од тога ватру. Сад ту дође старац удовац и баба удовица и донесу тигањ и у њему масла које је купљено на Врачеве и то из трију општина. Донесу још и брдила с разбоја и обруч од празне каце. Она двојица што су наложила ватру прокопају кроз брдо рупу како се може човек провући, а она баба на тој ватри зготови у тигању цицвару. Сељаци међу тим сви у својим кућама погасе ватру и пођу сви мало и велико на брдо те се редом провлаче кроз ону рупу а после пролазе између ватре, јер је ова на два места наложена. Ту стоји старац и баба: старац држи угарак па свакога мало по леђима огари, а баба држи тигањ и сваки се заложи оном цицваром. За тим прођу сви кроз отворена брдила и провуку се кроз обруч. Од те ватре сви понесу кући те наложе али се не враћају путем којим су дошли него другим. (Из Подибра).

VII. Од црвеног ветра.

1. Узме баба ватраљ и угреје га па пшеничним мекињама и сирћетом окади болесника и онда маше врућим ватраљем и говори у себи: „Пошао св. Никола на сињем коњу; сињим га седлом оседлао, сињи му колан потегао, сињом га уздом зауздао, сиње море прегазио, сињи ветар однео“. Ово по три пута изреди па онда продужи: „Пошао св. Никола на црвеном коњу, црвеним га седлом оседлао, црвени му колан потегао и т. д. црвено море прегазио, црвени ветар однео“. И то три пута. Па онда: „Пошао св. Никола на белом коњу и т. д. бело море прегази, бели ветар однесе.

Устук биче; ту ти места нема; ти да идеш у Галилеј-поток,[1] где цркве нема, где попови не чате, где се свеће не пале, где се колач не сече, где ђаци не певају, где говеда не ричу, где овце не блеје, где свиње не грде, где петли не поју, где пси не лају, где нигде ништа нема. Враћах те, врнух те; устук, да устанеш као земља. Црво, црвеницо; румо, руменицо; ти се расцрвени, ти се разрумени. Изгорех ти оца, изгорех ти мајку, изгорех ти брата, изгорех ти сестру, изгорех ти стрица и стрину, изгорех ти ујца и ујну, изгорех те сагорех те: сагорех ти сав род". Па ако је доста зевала док је то говорила држи се да ће бити болеснику лакше. (Из Јагодинск.).

2. У Алексиначкој ватраљ посипљу ракијом са црвеним вином ако је црвен оток а ако је бео водом.

3. Кад је ветар *намерски* узме се метла па се њомем аше по кући и говори се: „о, ти *намерчино* погубих ти оца, мајку, брата, сестру, стрину и стрица". Ово се у три маха говори и твори сваки дан.

4. У Нишу пак овако бају:

„Пошла мајка Богородаца па срела Павла (или како му је име).

— Што ти је синко, Павле?

— Дођоше на мене добри гости, добри гости, невидени црвени ветрови, све врте, свуда болу; него их раздели по води, по гори Галилеји, куд петао не пева, куд кокош не крека, куда пас не лаје, куд пушка не пуца, куд човек не живи, куд поп не

[1] У једној басми (из Београда) да идеш „у Лелеј-гору"; а у другој (из Алекс.) у „Леки-гору".

чати: тамо да идете ви црвени ветрови на студену водицу, на зелену травицу, на црвену јабуку; да сте благи као мед, да сте хладни као вода, да лакне као лако перо, како чисто сребро“.

Ово се говори девет пута на дан, па се спале кучине и барут и онај гар се привије на место где боли.

5. Неке узму ватраљ, угреју га и машући њиме преко болнога говоре: „Васа (или како је име болноме) иде уз поље низ поље, плаче и цвили гласом до неба сузама до земље. Срете га божја мајка, света Богородица и пита: што плачеш Васо, што цвилиш? Васо јој одговори: како да не плачем и да не цвилим, кад ми је ушао црвени ветар у главу (или где га боли) па ми не да ни стојати ни лежати. Врни се, рече му мајка Богородица, и иди Цвети (или како јој је име) бајалици, она је лаке руке, благе душе; извела је тридесет квочака с црвеним кљуновима, тридесет пилића с црвеним ноктима на црвеном буњишту. Квочке ће кљуновима раскљуцати, пилићи ће ноктима разгребати, остаће црвени ветар чист као чисто сребро, а ти ћеш остати здрав као челик и спаваћеш као јагње на зеленој трави. (Из Смедер).

VIII. Од грознице.

1. Болесник узме парче воштане свеће, мало соли, јечма или зоби и оде каквој младој врби па око ње три пут обиђе говорећи: „дадох коњу зоб, волу со, и венчах грозницу за врбицу.“ За тим прилепи свећу за врбу, жито и со проспе под њу па без обзира оде кући.

2. Грозничав просече струк од коприве на једном крају па други крај кроз ту просечотину провуче те се начини као обруч. Тај се обруч обеси над ватром да се суши с овим речима: „Кад се ова жара подмладила, грозница се моја повратила“.

3. Неки превврну троножну столицу па на сваку ногу од те столице поспу по мало соли и лижући ту со с ногу редом говоре код сваке ноге: „С прве ножице од прве грознице, с друге ножице од друге грознице, с треће ножице од треће грознице: ни више ножица ни више грозница“.

4. Неки се попну на кућна врата па возајући се на њима говоре: „Један пут, два пут, три пут, више нит' грозница ухватила нити се ја возао на вратима“.

5. Неки опет, по што их три пута грозница ухвати, засецају секиром кућну греду говорећи: „Засекох један пут за једну грозницу, други пут за другу грозницу, трећи пут за трећу грозницу: ни више грознице нит' засекао гредице“.

6. Неки нађу три струка изникла из једног корена авте (автуге) па од сва три врхове саставе, на земљу их савију и каменом притисну, и испод њих, и кроз њих, провлаче се по три пута. За тим сва три струка одсеку или ископају говорећи: „У три струка посекох три грознице; кад се ова три струка подмладила, онда се и грозница повратила“.

7. Грозница која се одуговлачи зове се *пасјача*. Против ње ради се ово: из каквога суда полије се псето говорећи у часу поливања: „пасјача“! а кад се псето од воде стане отресати, онда се та вода хвата у чанак и пије.

После тога говори се ово: „Нежид иде путем; срете га анђео Гаврило и упита: куд идеш Нежиде? Идем у човекову главу, да је сваком муком мучим. — Не можеш тамо ићи, но иди у воду. Нежид рече: — Ја ћу из воде у рибу, из рибе у траву, из траве у свињску сурлу, свињу ће појести човек, па ћу опет отићи у њега“.

Запис овај записује се на горњој кори од врућега сомунића. По три таке коре ваља да поједе болесник а лепчићи остају лекару. Ако врућа хлеба не би било ваља га подгрејати; а ако хлеба никако не би било, записује се на врбову или лескову лишћу, које се после спира водом, коју болесник ваља да попије.

2. У конатичком молитвослову, а и у часловцу у истој цркви находи се ова

„Молитва вь главнїа болѣзни.

„Гдн Боже нашъ, приклонилъ еси главꙋ на крестѣ покланаютса вса видимаа и невидимаа, сокрꙋшилъ еси силие главы повинныхъ грѣхми, многомилостиве, ты сокрꙋши болѣзнь главнꙋю раба божїа (има рекъ) и исцѣли его ѿ немощи и болѣзни главныа ꙗко ты (еси) исцѣленїе да мꙋдръ идетъ (же) нежитъ ѿ мора чермнаго и срѣте Господь его и рече гдѣ идꙋтъ (тако) Нежиде? И рече Нежитъ идꙋ на человѣка вь плоть кости ломити емꙋ, мозакъ измерщати, пролиꙗти кровь, очи ослѣпикати, носъ изгнетовати, зꙋбы искоренити. И рече Господь: запрещаю ти Нежите, именемъ моимъ да не дерзнешъ на рабѧ Божїа има рекъ. Благословенїе господне на его и людїе мои знаменами во вѣки Аминь“.

3. Од главобоље има још неколико молитава али је у свију других садржај ближи к требнику те их с тога не преписујем задовољивши се овом једном. Има ту молитва од зубобоље а има неколико и записа против разних болести. Н. пр.:

Ѡ главе:

„И наместь краннеси, на спакраннеси погребе се Христос намъ есть и воскресе Нежида изгна изъ главе рабу Божїю (има рекъ) ва имѧ оца и сына и светога духа, аминь“.

„То напиши на киселу лебу нека еде трипутъ на данъ кадъ заболи глава“.

X. Од врућице.[1]

1. Кости од лисичје главе метну се у воду па се том водом болесник купа.

2. С језика, дланова и табана састругују ону смесу што од ватре постаје па је с брашном замесе, у врућем пепелу мало испеку и дају то псету или мачки да поједе.

3. По постељи болнога ваља посути конопљеног семена да на њему три ноћи спава а свако јутро оно на ком је спавао износити и просипати на буњиште нека га тице разносе. (У свима великим болестима болесник се купа и све важније чини врше се на буњишту (сметлишту).

4. Од прилепљивости врућичине ограђују се тим што добро дувају кад у собу болесникову уђу да их

---

[1] Негде ову болест зову: терлема, и: трлема.

brijaћицом пусте му мало крви иза врата, па кад се крв мало усири даду му је на прсту те прогута. (Из Шабач.).

5. Баба Дона из Селачке, у Заглавку, узме у руку: *срп*, *метлу* и *перушку*, па додирујући болнога овако говори: „Болан ми је Петар (или како буде име болесноме), а сретоше га анатемници: глава им као сено (велика), очи као сито, зуби као срп; главом га уплашише, очима га испише, зубима га изедоше. Пишти Петар од земље до неба. Зачу га божја мајка, немитна Богородица, па пита: што пиштиш Петре од земље до неба? Пиштим, вели јој Петар, сретоше ме анатемници па ми снагу строшише, кости поломише, а крв попише: не пишти Петре, не цвили, вели му мајка Богородица, него иди Дони бајалици, нека ти душом одуха, нека ти руком омаше, нека басмом одбаје, нека травом отрује, па ће ти лакнути и заспаћеш као младо јагње на зеленој трави. Петар дође Дони бајалици а она се овако замоли:

„Немитници, недојеници, невенчаници, виле, ветрови и некама — болести (падајућа болест) вама се молим ја Дона бајалица, изидите из Петрове главе, из мозга, из памети, из косе, чела, веђа, носа, зуба, усница, чељусти, ушију, из гуше, гркљана, рамена, мишица, лаката, чланака, руку, прста, ноката, грбине, крстина, груди, ребара, слабине, из срца, из црне и беле џигерице, из пупка, желудца, црева, бубрега, мехура, бедре, колена, из цеварика, из ногу, из пета, прста, и ноката, молим се ја вама анатемници, устȳ, уступите, растурите се, разнесите се, као прах по путовима, као сунце по пољу, као

здрав уз воду". Сад изиду из воде и не обзирући се иду кући.

4. Неки овако готове лек од далка: семе од пепена стуче се и помеша с квасијом и маслом, па кад на ново добро прокисне, маже се тим далак и уз то пије се вода у којој је кухана лубеница. (Шабач.).

5. Ако је далак на десној страни у Алексиначкој овако раде: узме бајалица чађаву сламу, белолуковину и кокошињу поган а такође с ђубрета парче од старе метле. Све то и ватраљ са жеравицом однесе на буњиште где се и болесник одведе. Сад бајалица метне ватраљ са жеравицом испод болесникових ногу а руку с оним стварима пружи кроз његову кошуљу у недра на далак и говори овако: „Шта ћеш ту, *бедено;* овде за тебе места нема; за тебе нема постеље; за тебе нема вечере; ти да идеш у *Леки*-гору. Тамо ти се кућа гради; тамо ти се вечера готови; тамо ти се постеља стере: мекан душек, свилен јастук; сребрна синија, златна паница, медена ложица. Одавде да идеш; овде ти је место опогањено белолуковином, погању кокошињом и чађавом сламом. Ту је и трње глогово. Устани на траг, *бедено*"! Сад оно што је држала у руци пусти на жеравицу те тим окади болесника. Тако се ради по три пута у три реда на дан.

XII. Од йздâти, трбобоље, настýпа.

1. „Кад коме душмани преко ђавола учине да га страшно заболи на стомаку", зове се у Прекомораељу *издат*. Да се од тога сачувају у Крајини носе ушивена тамјана, врстолове лике, и „траве од издати". А ако кога снађе издат овако га видају: баја-

од тога ватру. Сад ту дође старац удовац и баба удовица и донесу тигањ и у њему масла које је купљено на Врачеве и то из трију општина. Донесу још и брдила с разбоја и обруч од празне каце. Она двојица што су наложила ватру прокопају кроз брдо рупу како се може човек провући, а она баба на тој ватри зготови у тигању цицвару. Сељаци међу тим сви у својим кућама погасе ватру и пођу сви мало и велико на брдо те се редом провлаче кроз ону рупу а после пролазе између ватре, јер је ова на два места наложена. Ту стоји старац и баба: старац држи угарак па свакога мало по леђима огари, а баба држи тигањ и сваки се заложи оном цицваром. За тим прођу сви кроз отворена брдила и провуку се кроз обруч. Од те ватре сви понесу кући те наложе али се не враћају путем којим су дошли него другим. (Из Подибра).

VII. Од црвеног ветра.

1. Узме баба ватраљ и угреје га па пшеничним мекињама и сирћетом окади болесника и онда маше врућим ватраљем и говори у себи: „Пошао св. Никола на сињем коњу; сињим га седлом оседлао, сињи му колан потегао, сињом га уздом зауздао, сиње море прегазио, сињи ветар однео“. Ово по три пута изреди па онда продужи: „Пошао св. Никола на црвеном коњу, црвеним га седлом оседлао, црвени му колан потегао и т. д. црвено море прегазио, црвени ветар однео“. И то три пута. Па онда: „Пошао св. Никола на белом коњу и т. д. бело море прегази, бели ветар однесе.

Устук биче; ту ти места нема; ти да идеш у Галилеј-поток,[1] где цркве нема, где попови не чате, где се свеће не пале, где се колач не сече, где ђаци не певају, где говеда не ричу, где овце не блеје, где свиње не грде, где петли не поју, где пси не лају, где нигде ништа нема. Враћах те, врнух те; устук, да устанеш као земља. Црво, црвеницо; румо, руменицо; ти се расцрвени, ти се разрумени. Изгорех ти оца, изгорех ти мајку, изгорех ти брата, изгорех ти сестру, изгорех ти стрица и стрину, изгорех ти ујца и ујну, изгорех те сагорех те: сагорех ти сав род". Па ако је доста зевала док је то говорила држи се да ће бити болеснику лакше. (Из Јагодинск.).

2. У Алексиначкој ватраљ посипљу ракијом са црвеним вином ако је црвен оток а ако је бео водом.

3. Кад је ветар *намерски* узме се метла па се њомем аше по кући и говори се: „о, ти *намерчино* погубих ти оца, мајку, брата, сестру, стрину и стрица". Ово се у три маха говори и твори сваки дан.

4. У Нишу пак овако бају:

„Пошла мајка Богородаца па срела Павла (или како му је име).

— Што ти је синко, Павле?

— Дођоше на мене добри гости, добри гости, невидени црвени ветрови, све врте, свуда болу; него их раздели по води, по гори Галилеји, куд петао не пева, куд кокош не крека, куда пас не лаје, куд пушка не пуца, куд човек не живи, куд поп не

[1] У једној басми (из Београда) да идеш „у Лелеј-гору"; а у другој (из Алекс.) у „Леки-гору".

и заклопац сандука не закивају више главе и испод ногу. (Сандук се тај не закива и за то да не би мати даље остала неротка а и да се не би тешко растављала с породом). (Из Шабач.).

39. Кад жену дојиљу боле брадавице на прсима ваљало би зечје масти намазати на ланену крпицу па превити, и мисли се да ће одмах проћи. (У Беогр.).

40. Ако се детету не донесе ни једна повојница рђав је знак. Ако је мушко не може се оженити а ако је женско не може се удати докле га мајка, макар да је матoро, не би замотала као бебу па умолила коју пријатељицу, да му донесе *повојницу*. (Из Шумадије).

41. Срби сељаци веома милују да им Бог да порода и свашта чине да им се одрже у здрављу и животу деца, која им се роде. Ево за то једног случаја, који сам узео из акта канцеларије звиждскога среза, у пожаревачком округу.

Ствар није без занимљивости, за то ћу је мало пространије испричати.

Г. *Милија Костантиновић*, парох у селу Кучајни, жали се, 2. Фебруара 1865 године (№ 206), начелнику среза звиждског на *Ивану*, жену *Стојића Јанковића* из Кучајне, и на њезинога побратима *Милана Радивојевића* из Зеленика, да су они *учинили чини* и метнули их у воду под камен на који се стаје кад се прелази преко реке, па је туда прошао његов син и за њим једно псето. После три месеца разболи му се син и умре, а у исти дан и сахат крепа му и оно псето. Поп Милија мисли да су

па један тако угашен угљен узму са собом и кад у вашар дођу баце га опет у ватру да оживи. (Из Шаб.)

8. У Крајини држе да је *урок* и *прострел* једно. Од тога малу децу гараве по челу и по образима. А ко је већ *прострељен* гасе му угљевље у води и запајају га том водом, у коју сатру и мало босиљка. Остатак те воде сипају му на руке да се умије по образу, али не сме воду с образа дочекивати на руке него право с образа пада на земљу. За тим притисну болеснику слепе очи палцима, које најпре опљуну и трљају непрестано зевајући и шапућући. Кад се и то сврши лизну га по челу у накрст и избављен је од прострела или од урока.

9. Баба Дона (у Селачкој, у Заглавку) пипајући болесника по лицу прстима и зевајући овако баје од урока:

„Бела тица тичаше, бело млеко пушташе, на бело камење капаше; пукле му очи на плочи ко Петра урочи“.

10. Није само устно предање учило из појаса у појас како се ваља спасавати од урока, него је то чинио и петрахиљ. У цркви конатичкој нађох ове године у две књиге приложен препис разних молитава, од којих ево преписујем овде следујућу:

„**Молнтва ѡ оуєсъ прнзора снрєчъ за ѹроцн младєнцємъ.**

„**Господн боже нашъ; царю вѣковъ вседржнтелне, н всесилне сотворнвн всачєскаа н ѹстронвый єднннмъ хотѣнїємъ нже седмерицею ражженую пещь пламень ѡже въ Вавѵлонѣ во хладъ преложнвын отрокн цєлн**

остане говорећи лагано: „Помози Боже, Богородице, за што ти се молим; па тако, вели, изређам све свеце од *Млада* Ђурђева дне једне до *Млада* Ђурђева дне друге године“. Ивани сад каже да кесицу спусти у воду а он јој подстави на обали два котла да стане ногама у њих а не на земљу; одатле опет узме је муж њезин на леђа своја и однесе до куће. Тиме се чини сврше.

Милан, даље, објашњава да сипа вино у трску што се вином причешћујемо, нож меће као гвожђе, без кога се не може бити, јер се гвожђем оре, а колачићи, као хлеб, требају будући се хлебом хранимо.

Власт је Милана као онога који распростире празноверје по 4. тач. §. 365. зак. крим. каштиговала са 12 дана простога затвора, а Ивану, као невину отпустила; но ја не знам како овде изгледа г. Милија, као православни хришћански свештеник, који верује да му је син умрьо и пас цркао баш од Миланових чини?!!

По чему су они од њега кривљи?

V. Од падајуће болести.

1. Ако је болесник први пут у ту болест пао поклопе га коњским самаром, па се свуд око њега начини јарак и тај се јарак напуни водом којом се, после, он запаја четири пута. Но та вода не узима се с једнога места из јарка, већ се прва кашика захвати из јарка више главе болесникове, друга испод ногу, трећа спроћу десне а четврта спрам леве сисе, дакле у накрст. Кад се то сврши, ако земља не попије сву воду у јарку, она се испрпе,

2. Ако ли се испуца кожа и исперута у Алексиначкој раде овако: Бајалица узме метлу и маше њом из куће на поље говорећи: „Запали се *Перутље* поље! Чим ћемо га угасити? Студеном водицом и зеленом травицом“. То се говори три пут у три реда на дан. Кад бајање сврши узме траву *добричевицу* и запали па је тако запаљену метне у воду те угаси. Ова се трава превија на отоке, а ако боли од хладне воде може се узети и врућа вода.

3. Ко пати од чирева узима леп штапић па се на њему зареже толико зарезотина колико је на болеснику чирева. У сваку зарезотину намаже се мало крвљу или гнојем из чира, и штап се остави гдегод куда много света пролази. Ко тај штап узме прећи ће на њега чиреви а први ће се болесник ослободити.

4. Или се узме онолико ораха или лешњика колико је чирева па се метну у суд, у ком се вода мало узмлачи те се њом болесник окупа и вода и ораси проспу се на место куда пролази свет. Ко узме те орахе или лешњике однеће и чиреве на себе.

5. Или: кад придођу потоци па се вода добро замути болесник се у тој води купа али онако како је казано код далка. (Из Шабач.).

6. Од мицине овако бају: „У мице мицине три брата рођена: један глух, други слеп, трећи хром; глух не чује, слеп не види, хром не ходи (духне се у рану) устук бес! ту ти место није“. То се чини три пут са три различите ствари: перцем, сољу и чешљем. (Из Шумадије)

7. У Алексиначкој мицину зову усов и овако бају од ње држећи у руци перце и чешаљ с речима: „Де-

12. И која лако роди и после порођаја није јој тешко нагоне је да лежи и да се гради болесна кад јој ко стран дође на бабине, да јој не би зле очи наудиле.

13. Која жели да не рађа често нека, кад прво дете почне купати, с онолико прста опроба воду, за колико година жели да не роди, па ће јој бити тако.

14. Ако дете добије вриску или се стане трзати иза сна, каде га говеђом балегом, која је нађена на трну, и са остриженом очином и материном косом, а каде га овако: проносе кâд испод пазуха, између ногу, око тела и око главе; још му дају гаравине из мумаказа са зејитином помешане да пије.

15. Од вриске или трзања неке износе дете пред кућу у вече, у дане, кад месец залази и три пут као бацајући га у вис месецу говоре: „Месец за гору а мога Марка (или како му буде име) вриска у гору“.

16. Друге у оваком случају, кад у вече угледају какву ватру гдегод преко воде, узму воде у зелен чанак па, држећи дете у наручју, умачу угарак у ону воду говорећи: „Вила сина жени, и мога Марка зове на свадбу. Ја не шиљем Марка, него шиљем његов плач“. То се учини три пут па се дете запоји том водом, остала се вода проспе или на псето или на мачку и чанак се поклопи те преноћи поклопљен.

17. Да би дете било оштро, као курјак, ушивају му у појас, или у свакидашњу хаљиницу или у амајлију комадић од ока и од срца курјачег.

18. У амајлију против вештица, чинилица или ноћница метну му главицу или чењ бела лука; али тај

лук овако ваља да постане: ваља убити змију прву виђену од године, главу јој одвојити од трупа и размрскати па у њу метнути главицу бела лука од једнога чења да тако поникне, и тај лук ваља да се метне у амајлију.

19. Да би дете бољи сан имало, док му година не буде ништа из куће, по што сунце зађе, не дају ни у наруч, ни у зајам, нити икако друкче; а ако ко стран омркне у кући мора, полазећи, дати детету сна. То чини откинувши од себе макар најмањи кончић и метнувши га на дете или крај њега с речма: „спавај као ја“. (Из Шабач.).

20. Кад се дете први пут однесе туђој кући па кад хоће да се већ врати домаћица му намаже образе брашном и да му једно јајце и грумен шећера. (У Беогр).

21. Кад се дете извади из корита, у коме је окупано, или се дигне с места на коме је повијано, ваља пљунути онде где је лежало.

22. Мало дете не ваља тући нити чешати по табанима пре године, јер не ће да расте; не ваља му давати у руке јајце, јер док му се не да јајце оно гледа у своје руке и мисли да су му златне и њима се игра; не ваља га китити цвећем, јер је само најлепши цвет.

23. Докле мало дете не проговори не ваља му давати меса од пилета које није било пропевало.

24. Које дете не проговори на време ваља га запојити водом из клепетуше (меденице).

25. Кад дете не може да спава узме се у вече уста воде, па се умије по очима и обрише стражњим у скутом од кошуље.

26. Ако га боли трбух ваља стући бела тамјана и с млеком материним замесити и дати да поједе.

27. Ко је рад да му дете одмах разговара нека *украде* из циганске торбе комад хлеба и нека да детету да окуси.

28. Или нека му у воденици замеси колач чекалом.

29. Кад мушком детету отеку мошнице каже се да су му клинови. Ваља мати да оде с дететом на ћуприју и сврдлом да проврти коју даску и у њу да закуца какав клин. То је детету с тога, што му је мајка, док је била трудна, купила клинове у кецељу и ложила на ватру. За то не ваља никад никакве клинове ложити на ватру, нити обруче, нити дрво стрмоглав налагати (ваља најпре дебљи крај). Јер све то чини да жена не може да роди док се не провуче кроз обруч, који се сам распукао на пуном суду; а и да се дете роди натрашке.

30. У мрсну среду не ваља мало дете купати због краста.

31. Код мале деце не ваља говорити: жаба, јер ће их болети уши. Ако би ко, по незнању, рекао, ваља дете повући за уши.

32. Кад ко милује лепо мало дете он га најзад мало попљује да му не би својим очима наудио.

33. Ако дојиља нема млека онда бајалица дође и обаје басму која се обично баје од урока. За тим узме у завежљај соли а у други траве повратича и то око марве — најбоље око оваца — обнесе а међу тим дојиља код куће пристави у мали лончић јела колико о једном оброку може појести, па ону со и траву повратич, што је бајалица обнела око

марве, у то јело смеша и једе говорећи: „Једем јело лавски, иде млеко кравски“.

Ово ваља да говори више пута а најмање три пута.

34. Неке опет оду на текућу воду, загазе у њу и пребацујући преко себе воду у прегршима говоре: „Овако било хране моме н. н. као воде“. Иза тога поједу мало меса од оних тица што се гњурају по води (зову их гњурци).

35. Кад мати хоће да одбије дете од сисе ваља својим млеком да замеси колачић хлеба, да га испече и дâ детету да једе. После тога не треба више да му даје сисе. Још ваља иглу чиоду да забоде у кошуљу на недрима стрмоглавице, да би се и храна обастрмила доле из прсију и ваља окренути недра од кошуље на леђа да би се и храна окренула. По што се све ово уради никако не ваља дете опет враћати на сису, јер ако би се то урадило дете би постало таква вештица да би могло једним погледом човека с коња оборити на земљу. (Шабач.).

36. Нову кошуљу мајка не облачи детету докле најпре не пропусти кроз њу жив угљен говорећи: „Да поцепаш, и другу да промениш жив и здрав“. (Шумад.).

37. Коме се не држе деца одведе жену, кад је трудна, попу, те жена запали свећу и држи крзницу, па поп сврши крштење као над рођеним дететом. (У Крајини).

38. Да не би мајку болеле прси, ако се деси да јој умре дете сисанче, она на прсима у хаљине детиње забоде две игле чиоде. Кад сандучић с дететом спусте у гроб, помакну га три пут горе и доле

и заклопац сандука не закивају више главе и испод ногу. (Сандук се тај не закива и за то да не би мати даље остала неротка а и да се не би тешко растављала с породом). (Из Шабач.).

39. Кад жену дојиљу боле брадавице на прсима ваљало би зечје масти намазати на лануну крпицу па превити, и мисли се да ће одмах проћи. (У Беогр.).

40. Ако се детету не донесе ни једна повојница рђав је знак. Ако је мушко не може се оженити а ако је женско не може се удати докле га мајка, макар да је маторо, не би замотала као бебу па умолила коју пријатељицу, да му донесе *повојницу*. (Из Шумадије).

41. Срби сељаци веома милују да им Бог да порода и свашта чине да им се одрже у здрављу и животу деца, која им се роде. Ево за то једног случаја, који сам узео из акта канцеларије звиждскога среза, у пожаревачком округу.

Ствар није без занимљивости, за то ћу је мало пространије испричати.

Г. *Милија Костантиновић*, парох у селу Кучајни, жали се, 2. Фебруара 1865 године (№ 206), начелнику среза звиждског на *Ивану*, жену *Стојића Јанковића* из Кучајне, и на њезинога побратима *Милана Радивојевића* из Зеленика, да су они *учинили чини* и метнули их у воду под камен на који се стаје кад се прелази преко реке, па је туда прошао његов син и за њим једно псето. После три месеца разболи му се син и умре, а у исти дан и сахат крепа му и оно псето. Поп Милија мисли да су

чини томе криве, па моли да се каштигују *Ивана* и побратим јој *Милан*.

Власт дозове *Ивану* и пита за то. Она одговара, да се њој не држе деца него умиру малена, а њој је жао што порода не може да очува, па је чула да њезин побратим може да учини да деца не умиру и звала га у помоћ те је он чинио те чини али тиме ни она ни он нису никакво зло мислили попи.

Власт је кори што не иде у цркву да се моли Богу за свој пород него по којекаквим вражбинама, које не могу помоћи. Она, на то, одговара: Ја идем и у цркву и молим се Богу свуда, али сам чула да и чини могу да помогну, а мило ме је за децу, па сам звала и побратима Милана; а кад велите да то не помаже, ја не ћу више ни то чинити.

Дозове се Милан. Он каже да „није вражао нити чинио него да је „молио Бога да његовој посестрими више не мори децу“, и верује да је то кадар учинити, јер је више пута пробао, а научио је те чини од свога оца. Сад казује како је то радио:

Кад му је посестрима јавила да је трудна (јер се то не може чинити без трудноће) дошао је он и рекао јој, те је *одсекла једну трску и насула у њу вина, умесила девет колачића од пшенична брашна, метнула уз то и један стари нож* па све то зашила у једну платнену кесу.

Сад оду на јаз од воденице попа Милијине (треба на текућу воду а јаз је био најближе). Ивани он рече те она загази у воду и ону кесицу са стварима метне под лево пазухо а он на обали

8. Неки опет састављају воду: с девет бродова, у њу метну мало омаје (то је вода која прска од кола воденичнога). Том водом купају болесника и држе да ће умрети ако му се то не уради. (Из Шабач.).

9. Кад здрав човек на један мах занемогне зове се у Нишу *ограма̑*, јер држе да је ограисао. Од ограме овако тамо бају: „Заспала мајка код Јована (или како му буде име), заспао отац код Јована па притискоше његовога анђела (држи се да сваки човек има анђела на десној руци), анђео се расрди и одлете од Јована. Кад то видеше доњоземци истрчаше и почеше му кидати дирку по дирку од срца, од трбуха, од главе, од уста, од језика и играти се тим. То видеше божји анђели па слетеше с небеса и почеше да отимају и да моле да им дамо да једу и да пију благо, слатко, хубаво. Одобровољише и дадоше: дирку од срца, дирку од трбуха, дирку од уста и дирку од језика“.

Овако се говори три пута:

10. Кад змија уједе, бајалица баје уједено место говорећи: „Земља земљу јела: ни с вактом ручала, ни с вактом ужинала, ни с вактом вечерала; ни са зла човека ни са зле жене. Глогов колац и ражањ колач“. Сад хукне уједеноме у уста и рече: „изиди Марија, зове те кадија“. Ово се чини три пут. (Из Златибора).

11. У помињаном молитвослову Конатичком има овај запис од змије:

„Ѕемла ѕемлю полюбила, ѕемлѧ ѕемлю полюбилꙗ, ѕемлѧ ѕемлю полюбила: рогомъ ручакъ, рогомъ

вєчєра, рогомъ постела (3 главе) нє порадъ онє ѕлє жєнє но порадъ оногъ доброгъ човєка“.

12. Ако би ко од једнога видара донео лек за два болесника, не казавши да су два, једноме ће помоћи а другоме не ће. (Из Шабач.).

13. Не ваља се јести из лонца докле не проври, по што би се налио; јер ко то учини не ће се умети бранити на суду.

14. Кад се лонац истави од ватре оно место где је његово дно стојало не ваља онако да зија него га ваља засути пепелом; јер се прича да је ту био мајстор скрио пети јексер, који су Јевреји били наручили да га у главу Христову ударе. (Из Шумад.).

15. Кад коњу мокраћа стане неки га преводе преко које венчане хаљине; или га венчаним појасом опасују; или га кроз венчану хаљину напајају; или узму сламку међу врхове од малога прста и казалца, савијена преко два средња, па пребацују преко коња. (Из Шабач.).

16. Ово чине у Шумадији и овци кад се окрви.

17. Да би пијаници огадили пиће чине ово: ако је пијаница мушко онда од мушког а ако је женско од женског мртваца, кад се он купа, гледају да узму макар најмању кап воде из оне рупе у нотиоку. Ту воду помешају у каквом суду с другом. Сад умешају у то ракије, мокраће од ајгира и јежа, па се та смеса кроз рукав од кошуље, скинуте с мртваца, пронесе. За тим се опет у други суд која кап преручи, па опет смеша и пијаници, који свакад бива на даћи, да̂ те то попије а не зна ода шта му је то пиће. Кажу да пијаница после тога

бријаћицом пусте му мало крви иза врата, па кад се крв мало усири даду му је на прсту те прогута. (Из Шабач.).

5. Баба Дона из Селачке, у Заглавку, узме у руку: *срп*, *метлу* и *перушку*, па додирујући болнога овако говори: „Болан ми је Петар (или како буде име болесноме), а сретоше га анатемници: глава им као сено (велика), очи као сито, зуби као срп; главом га уплашише, очима га испише, зубима га изедоше. Пишти Петар од земље до неба. Зачу га божја мајка, немитна Богородица, па пита: што пиштиш Петре од земље до неба? Пиштим, вели јој Петар, сретоше ме анатемници па ми снагу строшише, кости поломише, а крв попише: не пишти Петре, не цвили, вели му мајка Богородица, него иди Дони бајалици, нека ти душом одуха, нека ти руком омаше, нека басмом одбаје, нека травом отрује, па ће ти лакнути и заспаћеш као младо јагње на зеленој трави. Петар дође Дони бајалици а она се овако замоли:

„Немитници, недојеници, невенчаници, виле, ветрови и некама — болести (падајућа болест) вама се молим ја Дона бајалица, изидите из Петрове главе, из мозга, из памети, из косе, чела, веђа, носа, зуба, усница, чељусти, ушију, из гуше, гркљана, рамена, мишица, лаката, чланака, руку, прста, ноката, грбине, крстина, груди, ребара, слабине, из срца, из црне и беле џигерице, из пупка, желудца, црева, бубрега, мехура, бедре, колена, из цеварика, из ногу, из пета, прста, и ноката, молим се ја вама анатемници, усту̑, уступите, растурите се, разнесите се, као прах по путовима, као сунце по пољу, као

23. Из завезане мараме или поврзена лонца не ваља јести, јер ће се памет завезати.

24. Неки крадом обнесу слепога миша око куће оној девојци коју просе држећи да ће она од тога као слепа поћи за просиоцима.

25. Вода од винове лозе и из траве бујаче добра је женскињу за косу: расте од тога.

26. Кад ко пође на суд, да се с ким пре, нека ишчупа из своје главе на свакога парничара и злобна судију по једну длаку па завезујући је за својом главом нека рече: „Завезах памет Матеји“ (или како је име парничару или судији), ту длаку нека за себе баци и суд ће бити његов.

27. Ко хоће да се избави од стеница нека их неколико накупи у крпу или у кутију какву и однесе где је скуп народа па нека их пусти кад се народ почне разилазити. (Из Шабач.).

28. Ко се пипне прстима под своје грло ваља да хукне у прсте. (Свуда).

29. Своје нокте, по што се обрежу, ваља метнути себи у недра, јер онога света по ноктима се гледа шта је ко радио на овоме свету. (Из Шум.)

30. Кад се дими у кући мисли се да су то мајстори из мржње према газди учинили и то овако: по што слеме кутње дигну, заврте у њега сврдао, узет с места на коме ће бити огњиште, па онда куцну озго у слеме те сврдао враћен падне опет доле. И тако се и дим враћа од слемена на огњиште. (Из Шабач.).

31. У Крајини држе да се неслога може набацити у чију кућу. Од тога саставе од три брода

26. Ако га боли трбух ваља стући бела тамјана и с млеком материним замесити и дати да поједе.

27. Ко је рад да му дете одмах разговара нека *украде* из циганске торбе комад хлеба и нека да детету да окуси.

28. Или нека му у воденици замеси колач чекалом.

29. Кад мушком детету отеку мошнице каже се да су му клинови. Ваља мати да оде с дететом на ћуприју и сврдлом да проврти коју даску и у њу да закуца какав клин. То је детету с тога, што му је мајка, док је била трудна, купила клинове у кецељу и ложила на ватру. За то не ваља никад никакве клинове ложити на ватру, нити обруче, нити дрво стрмоглав налагати (ваља најпре дебљи крај). Јер све то чини да жена не може да роди док се не провуче кроз обруч, који се сам распукао на пуном суду; а и да се дете роди натрашке.

30. У мрсну среду не ваља мало дете купати због краста.

31. Код мале деце не ваља говорити: жаба, јер ће их болети уши. Ако би ко, по незнању, рекао, ваља дете повући за уши.

32. Кад ко милује лепо мало дете он га најзад мало попљује да му не би својим очима наудио.

33. Ако дојиља нема млека онда бајалица дође и обаје басму која се обично баје од урока. За тим узме у завежљај соли а у други траве повратича и то око марве — најбоље око оваца — обнесе а међу тим дојиља код куће пристави у мали лончић јела колико о једном оброку може појести, па ону со и траву повратич, што је бајалица обнела око

марве, у то јело смеша и једе говорећи: „Једем јело лавски, иде млеко кравски“.

Ово ваља да говори више пута а најмање три пута.

34. Неке опет оду на текућу воду, загазе у њу и пребацујући преко себе воду у прегршима говоре: „Овако било хране моме н. н. као воде“. Иза тога поједу мало меса од оних тица што се гњурају по води (зову их гњурци).

35. Кад мати хоће да одбије дете од сисе ваља својим млеком да замеси колачић хлеба, да га испече и дâ детету да једе. После тога не треба више да му даје сисе. Још ваља иглу чиоду да забоде у кошуљу на недрима стрмоглавице, да би се и храна обастрмила доле из прсију и ваља окренути недра од кошуље на леђа да би се и храна окренула. По што се све ово уради никако не ваља дете опет враћати на сису, јер ако би се то урадило дете би постало таква вештица да би могло једним погледом човека с коња оборити на земљу. (Шабач.).

36. Нову кошуљу мајка не облачи детету докле најпре не пропусти кроз њу жив угљен говорећи: „Да поцепаш, и другу да промениш жив и здрав“. (Шумад.).

37. Коме се не држе деца одведе жену, кад је трудна, попу, те жена запали свећу и држи крзницу, па поп сврши крштење као над рођеним дететом. (У Крајини).

38. Да не би мајку болеле прси, ако се деси да јој умре дете сисанче, она на прсима у хаљине детиње забоде две игле чиоде. Кад сандучић с дететом спусте у гроб, помакну га три пут горе и доле

и заклопац сандука не закивају више главе и ис
под ногу. (Сандук се тај не закива и за то да н
би мати даље остала неротка а и да се не би тешк
растављала с породом). (Из Шабач.).

39. Кад жену дојиљу боле брадавице на прсим
ваљало би зечје масти намазати на ланену крпиц
па превити, и мисли се да ће одмах проћи. (У Беогр.)

40. Ако се детету не донесе ни једна повојниц
рђав је знак. Ако је мушко не може се оженити
ако је женско не може се удати докле га мајк
макар да је маторо, не би замотала као бебу п
умолила коју пријатељицу, да му донесе *повојниц*
(Из Шумадије).

41. Срби сељаци веома милују да им Бог да пород
и свашта чине да им се одрже у здрављу и живот
деца, која им се роде. Ево за то једног случај
који сам узео из акта канцеларије звиждскога срез
у пожаревачком округу.

Ствар није без занимљивости, за то ћу је мал
пространије испричати.

Г. *Милија Костантиновић*, парох у селу Кучајн
жали се, 2. Фебруара 1865 године (№ 206), на
челнику среза звиждског на *Ивану*, жену *Стојић*
Јанковића из Кучајне, и на њезинога побратима *Ми*
лана Радивојевића из Зеленика, да су они *учинил*
чини и метнули их у воду под камен на који се стај
кад се прелази преко реке, па је туда прошао ње
гов син и за њим једно псето. После три месец
разболи му се син и умре, а у исти дан и саха
крепа му и оно псето. Поп Милија мисли да с

у гроб живо пиле те и њега, као замену за трећега мртваца, затрпају. Неки опет, још док је мртвац код куће, мећу пиле или кокош у сандук, покрију покровом, те тако пиле или кокошка буде заједно с мртвацем у оно време кад свештеник чита опело; по том се обоје поклопи капком и укопа. (У Крајини).

44. Држећи да мртваци могу у гробу ожеднети те с тога излазити из гробова и тражити воде или вина, бар прве ноћи по укопу, остављају по који суд с вином и водом на месту где је мртвац издахнуо. (У Крајини).

45. Тамо се верује да душа умрлога не иде пре четрдесет дана у небо; већ најпре обиђе сва места у која је за живота долазила; још обиђе св. Гору и Божји гроб, па тек у четрдесети дан одлази у небо.

46. Будући да се држи да једномесечићи не могу дуго једно после другога живети, то ево шта раде: ако мртав једномесечник још није укопан, онда дође к њему жив и каква баба закључа споном једну ногу од живога и једну од мртвога једномесечника, па онај живи рече неком свом вршњаку, који ту треба да се дозове: „Примаш ли Бога и св. Јована, да извадиш роба из гроба“? Онај одговори да прима. То се повтори три пута и три пута баба заклапа и отклапа гвожђе. Ако ли би умрли био већ сахрањен онда се оде на његов гроб и за његов крст заклапа се тако исто нога живога и отклапа. Онај живи једномесечник и онај који је примио Бога и св. Јована „да га из гроба извади“,

остане говорећи лагано: „Помози Боже, Богородице, за што ти се молим; па тако, вели, изређам све свеце од *Млада* Ђурђева дне једне до *Млада* Ђурђева дне друге године“. Ивани сад каже да кесицу спусти у воду а он јој подстави на обали два котла да стане ногама у њих а не на земљу; одатле опет узме је муж њезин на леђа своја и однесе до куће. Тиме се чини сврше.

Милан, даље, објашњава да сипа вино у трску што се вином причешћујемо, нож меће као гвожђе, без кога се не може бити, јер се гвожђем оре, а колачићи, као хлеб, требају будући се хлебом хранимо.

Власт је Милана као онога који распростире празноверје по 4. тач. §. 365. зак. крим. каштиговала са 12 дана простога затвора, а Ивану, као невину отпустила; но ја не знам како овде изгледа г. Милија, као православни хришћански свештеник, који верује да му је син умрьо и пас цркао баш од Миланових чини?!!

По чему су они од њега кривљи?

V. Од падајуће болести.

1. Ако је болесник први пут у ту болест пао поклопе га коњским самаром, па се свуд око њега начини јарак и тај се јарак напуни водом којом се, после, он запаја четири пута. Но та вода не узима се с једнога места из јарка, већ се прва кашика захвати из јарка више главе болесникове, друга испод ногу, трећа спроћу десне а четврта спрам леве сисе, дакле у накрст. Кад се то сврши, ако земља не попије сву воду у јарку, она се испрпе,

однесе на гробље вино и зејтин по што се тим прелије мртвац и оно се баци и разбије о сандук. На оно место где је мртвац издахнуо првога вечера запали се воштаница или кандило, метне се сланик са сољу, комад хлеба и чаша вина, као вечера покојнику, јер се мисли да ће се прво вече његова душа ту повраћати. (Из Шабач.)

49. Смлечној крави, особито ако јој је и виме велико те пада у очи, везују о реп по конац црвене рудице од очију, од урока.

50. Ако псето почне арлукати код куће држе да слути на зло за то га свакад гоне да не чини то. Ако не ће да престане и убију га. Ако туђе псето дође чијој кући па заарлуче домаћи љутито реку: „за газдом“ и терају га одатле.

51. Ако кокош пропева као петао не слути на добро; за то је одмах кољу и једу.

52. Ако свиње почну да грде и да у устима носе различите сламке тамо амо а време је лепо, значи да ће настати мраз или ударити снег. Прича се да је некакав спахија, ходећи по селима, водио уза се хоџу да му гледа у календар и казује какво ће кад време бити. Видећи једном да свиња носи шлам у зубима упита Србина домаћина: „на што то слути“. „На време, ага, одговори овај“. Он погледа у хоџу, а хоџа, мислећи да домаћин само хоће да му час пре оду из куће, погледа у књиге и рече: „Сутра је леп дан вас дан“. Кад сутра сване а снег поврх колена. Спахија каже своме хоџи „батали, хоџа, књиге; влашки крмак боље зна од тебе и твојих књига“. —

12. И која лако роди и после порођаја није јој тешко нагоне је да лежи и да се гради болесна кад јој ко стран дође на бабине, да јој не би зле очи наудиле.

13. Која жели да не рађа често нека, кад прво дете почне купати, с онолико прста опроба воду, за колико година жели да не роди, па ће јој бити тако.

14. Ако дете добије вриску или се стане трзати иза сна, каде га говеђом балегом, која је нађена на трну, и са остриженом очином и материном косом, а каде га овако: проносе кâд испод пазуха, између ногу, око тела и око главе; још му дају гаравине из мумаказа са зејитином помешане да пије.

15. Од вриске или трзања неке износе дете пред кућу у вече, у дане, кад месец залази и три пут као бацајући га у вис месецу говоре: „Месец за гору а мога Марка (или како му буде име) вриска у гору“.

16. Друге у оваком случају, кад у вече угледају какву ватру гдегод преко воде, узму воде у зелен чанак па, држећи дете у наручју, умачу угарак у ону воду говорећи: „Вила сина жени, и мога Марка зове на свадбу. Ја не шиљем Марка, него шиљем његов плач“. То се учини три пут па се дете запоји том водом, остала се вода проспе или на псето или на мачку и чанак се поклопи те преноћи поклопљен.

17. Да би дете било оштро, као курјак, ушивају му у појас, или у свакидашњу хаљиницу или у амајлију комадић од ока и од срца курјачег.

18. У амајлију против вештица, чинилица или ноћница метну му главицу или чењ бела лука; али тај

лук овако ваља да постане: ваља убити змију прву виђену од године, главу јој одвојити од трупа и размрскати па у њу метнути главицу бела лука од једнога чења да тако поникне, и тај лук ваља да се метне у амајлију.

19. Да би дете бољи сан имало, док му година не буде ништа из куће, по што сунце зађе, не дају ни у наруч, ни у зајам, нити икако друкче; а ако ко стран омркне у кући мора, полазећи, дати детету сна. То чини откинувши од себе макар најмањи кончић и метнувши га на дете или крај њега с речма: „спавај као ја“. (Из Шабач.).

20. Кад се дете први пут однесе туђој кући па кад хоће да се већ врати домаћица му намаже образе брашном и да му једно јајце и грумен шећера. (У Беогр).

21. Кад се дете извади из корита, у коме је окупано, или се дигне с места на коме је повијано, ваља пљунути онде где је лежало.

22. Мало дете не ваља тући нити чешати по табанима пре године, јер не ће да расте; не ваља му давати у руке јајце, јер док му се не да јајце оно гледа у своје руке и мисли да су му златне и њима се игра; не ваља га китити цвећем, јер је само најлепши цвет.

23. Докле мало дете не проговори не ваља му давати меса од пилета које није било пропевало.

24. Које дете не проговори на време ваља га запојити водом из клепетуше (меденице).

25. Кад дете не може да спава узме се у вече уста воде, па се умије по очима и обрише стражњим у скутом од кошуље.

од тога ватру. Сад ту дође старац удовац и баба удовица и донесу тигањ и у њему масла које је купљено на Врачеве и то из трију општина. Донесу још и брдила с разбоја и обруч од празне каце. Она двојица што су наложила ватру прокопају кроз брдо рупу како се може човек провући, а она баба на тој ватри зготови у тигању цицвару. Сељаци међу тим сви у својим кућама погасе ватру и пођу сви мало и велико на брдо те се редом провлаче кроз ону рупу а после пролазе између ватре, јер је ова на два места наложена. Ту стоји старац и баба: старац држи угарак па свакога мало по леђима огари, а баба држи тигањ и сваки се заложи оном цицваром. За тим прођу сви кроз отворена брдила и провуку се кроз обруч. Од те ватре сви понесу кући те наложе али се не враћају путем којим су дошли него другим. (Из Подибра).

VII. Од црвеног ветра.

1. Узме баба ватраљ и угреје га па пшеничним мекињама и сирћетом окади болесника и онда маше врућим ватраљем и говори у себи: „Пошао св. Никола на сињем коњу; сињим га седлом оседлао, сињи му колан потегао, сињом га уздом зауздао, сиње море прегазио, сињи ветар однео“. Ово по три пута изреди па онда продужи: „Пошао св. Никола на црвеном коњу, црвеним га седлом оседлао, црвени му колан потегао и т. д. црвено море прегазио, црвени ветар однео“. И то три пута. Па онда: „Пошао св. Никола на белом коњу и т. д. бело море прегази, бели ветар однесе.

марве, у то јело смеша и једе говорећи: „Једем јело лавски, иде млеко кравски“.

Ово ваља да говори више пута а најмање три пута.

34. Неке опет оду на текућу воду, загазе у њу и пребацујући преко себе воду у прегршима говоре: „Овако било хране моме н. н. као воде“. Иза тога поједу мало меса од оних тица што се гњурају по води (зову их гњурци).

35. Кад мати хоће да одбије дете од сисе ваља својим млеком да замеси колачић хлеба, да га испече и дâ детету да једе. После тога не треба више да му даје сисе. Још ваља иглу чиоду да забоде у кошуљу на недрима стрмоглавице, да би се и храна обастрмила доле из прсију и ваља окренути недра од кошуље на леђа да би се и храна окренула. По што се све ово уради никако не ваља дете опет враћати на сису, јер ако би се то урадило дете би постало таква вештица да би могло једним погледом човека с коња оборити на земљу. (Шабач.).

36. Нову кошуљу мајка не облачи детету докле најпре не пропусти кроз њу жив угљен говорећи: „Да поцепаш, и другу да промениш жив и здрав“. (Шумад.).

37. Коме се не држе деца одведе жену, кад је трудна, попу, те жена запали свећу и држи крзницу, па поп сврши крштење као над рођеним дететом. (У Крајини).

38. Да не би мајку болеле прси, ако се деси да јој умре дете сисанче, она на прсима у хаљине детиње забоде две игле чиоде. Кад сандучић с дететом спусте у гроб, помакну га три пут горе и доле

ћемо се служити овом последњом речју, јер нам се чини да је она највише позната.

Даћа се дакле даје:

а) кад се мртвац укопа;

б) други дан по укопу или у прву суботу;

в) четрдесетница;

г) полугодница; и

д) година.

Четрдесетница се даје у ону суботу или недељу, која последња пада пред четрдесетим даном од како је покојник умрьо. Ако би баш четрдесети дан падао у суботу онда опет у предњу суботу даје се даћа. Није грехота, веле, дати даћу пре, него је грехота дати је после, почем би покојноме онога света стајала трпеза за леђима, ако би му се даћа дала по што му прође дан.

То исто пази се и у давању полу године, и године.

Није свуд све једнако на овим даћама, али је готово свуда обичај да се у подушије мора заклати *душни брав*, или: *подушни брав*. Тај брав ваља да буде мушкоме мушки а женскоме женски. Коза или јарац никад се не кољу за душнога брава. Не ће ни овцу гаљу или овна гаљка заклати него гледају бело марвинче. И свиња се може убити да је више јела, али по реду *душни брав* или се коље од оваца или од говеда. Само детету од четрдесет дана кажу да и голуб може бити душни брав (у Ваљевској). На неким местима толиком детету ништа и не кољу као душног брава него му само кухају пиринач. (У Алекс.).

О свакој даћи скуха се у лончићу пшенице, која се зове *панахија* и по један из куће однесе у

2. Грозничав просече струк од коприве на једном крају па други крај кроз ту просечотину провуче те се начини као обруч. Тај се обруч обеси над ватром да се суши с овим речима: „Кад се ова жара подмладила, грозница се моја повратила“.

3. Неки преврну троножну столицу па на сваку ногу од те столице поспу по мало соли и лижући ту со с ногу редом говоре код сваке ноге: „С прве ножице од прве грозннце, с друге ножице од друге грозннце, с треће ножице од треће грознице: ни више ножица ни више грозница“.

4. Неки се попну на кућна врата па возајући се на њима говоре: „Један пут, два пут, три пут, више нит' грозница ухватила нити се ја возао на вратима“.

5. Неки опет, по што их три пута грозница ухвати, засецају секиром кућну греду говорећи: „Засекох један пут за једну грозницу, други пут за другу грозницу, трећи пут за трећу грозницу: ни више грознице нит' засекао гредице“.

6. Неки нађу три струка изникла из једног корена авте (автуге) па од сва три врхове саставе, на земљу их савију и каменом притисну, и испод њих, и кроз њих, провлаче се по три пута. За тим сва три струка одсеку или ископају говорећи: „У три струка посекох три грознице; кад се ова три струка подмладила, онда се и грозница повратила“.

7. Грозница која се одуговлачи зове се *пасјача*. Против ње ради се ово: из каквога суда полије се псето говорећи у часу поливања: „пасјача“! а кад се псето од воде стане отресати, онда се та вода хвата у чанак и пије.

Који год долази на даћу ожалошћеном дому, особито ако је рођак или лични пријатељ покојников бива дочекан женскињем, које расплетено и рушно запевајући и наричући предусрета редом те госте и допраћа до пред кућу.

Кад већ, као што рекох, поседају у совру доћи ће који од комшија и стати под врх совре и приказати све оне прилоге шта је који донео, као што се на свадби част приказује, само без икаке шале, у највећој озбиљности. Он, ставши под врх совре, прима од чељади кућевне торбу по торбу и чутуру по чутуру и чувши од њих чије је шта, говори овако:

— Наш комшија, или пријатељ или већ како му се може да рече, Милоје, дошао је на покој душе нашему брату Марку (или већ како буде име покојноме) и донео ову погачу или чутуру вина домаћину на жалост: да Бог да му се врати на радост". Сви лагано одговарају: „да Бог да". А приказивач спусти на совру што је приказао и оно се после разилази низа совру пред све који ту седе.

Још приказивач не сврши приказивање прилога а из куће ће изићи и не далеко од њега стати најближа рођака умрломе (сестра или мајка) са расплетеном косом и сва порушена. Рукама се подбочи у појас а главу обично прекриви мало на једно раме.

ће моћи бити доста за саме укућане који тамо оду, а све што комшије тамо поједу и попију то они сами и донесу. Исто тако доносе и кад доцније на друге даће долазе кући покојниковој.

„Напиши прѣжде сь водомь светыхь богоꙗвленїи: мѣсто льбно раи бисть. Тькмо вьдроуꙁи се дрѣво крьста. абїеже проꙁебѣ гроꙁдь живота. тебѣ спасе вь наше веселїе. Слава тебѣ. Напиши же се на таноуроу и оу водици сеи сьтвори апоминриꙁмоу и ѡми обраꙁе. И шьдь вь ребра Христова и сьтвори и ѿ сїнхь, и да испїеть чловѣкь, и исцѣлѣеть благодатїю Христовою. Дроуго: вьꙁми бѣли тимїамь и дафиново коренїе и листїе и вьложи ихь вь грьньць и вьсипаи жеравїе и сѣди врьхоу ѡгрьноув' се, и да ꙁинешь, да ти иде дымь вь оуста и оу грьло а ты погльтаи дымь, и исцѣлѣеши“.

Примедва: Ово последње узех из Serbische Lesekörner пок. П. Ј. Шафарика стр. 129. и 130., али тога има у веома многим спомиеницима наше старе писмености.

15. Ухватила Турчина грозница. Он дође да му баба баје; баба се преклиње да не зна ништа. Турчин навали да је бије. У муци бака узме вретено па машући Турчину око главе стане овако мумлати:

„Усејине, бусејине; учао, бучао: око куће без обуће; око сламе, без доламе“. Сад духне и заврши: „иди, бедо; овде ти место није“. Каже прича да је Турчину било лакше.

IX. Кад глава боли.

1. Додирујући у главу говори се три пута:

Ш	А	Т	О	Р
А	Р	Е	П	О
Т	Е	Н	Е	Т
О	П	Е	Р	А
Р	О	Т	А	Ш

Ово су имена нечастивих духова, који могу да буду у човекову телу.

бријаћицом пусте му мало крви иза врата, па кад се крв мало усири даду му је на прсту те прогута. (Из Шабач.).

5. Баба Дона из Селачке, у Заглавку, узме у руку: *сри*, *метлу* и *перушку*, па додирујући болнога овако говори: „Болан ми је Петар (или како буде име болесноме), а сретоше га анатемници: глава им као сено (велика), очи као сито, зуби као срп; главом га уплашише, очима га испише, зубима га изедоше. Пишти Петар од земље до неба. Зачу га божја мајка, немитна Богородица, па пита: што пиштиш Петре од земље до неба? Пиштим, вели јој Петар, сретоше ме анатемници па ми снагу строшише, кости поломише, а крв попише: не пишти Петре, не цвили, вели му мајка Богородица, него иди Дони бајалици, нека ти душом одуха, нека ти руком омаше, нека басмом одбаје, нека травом отрује, па ће ти лакнути и заспаћеш као младо јагње на зеленој трави. Петар дође Дони бајалици а она се овако замоли:

„Немитници, недојеници, невенчаници, виле, ветрови и некама — болести (падајућа болест) вама се молим ја Дона бајалица, изидите из Петрове главе, из мозга, из памети, из косе, чела, веђа, носа, зуба, усница, чељусти, ушију, из гуше, гркљана, рамена, мишица, лаката, чланака, руку, прста, ноката, грбине, крстина, груди, ребара, слабине, из срца, из црне и беле џигерице, из пупка, желудца, црева, бубрега, мехура, бедре, колена, из цеварика, из ногу, из пета, прста, и ноката, молим се ја вама анатемници, усту̂, уступите, растурите се, разнесите се, као прах по путовима, као сунце по пољу, као

ветар по гори, као сабор из манастира, као пазар из чаршије; усту! уступите анатемници!“

VI. Кад удари каква редња у народ.

1. Кад каква редња заредипо народу, онда у оној кући у којој се још нико није поболео, разделе ватру од једнога на два места па сви укућани прођу између те две ватре говорећи: „Кроз ову ватру прођосмо, друге се не бојимо“. Или се прелази преко ватре и говори: „Преко ове ватре пређосмо, друге се не бојимо“. (Из Шабач.).

2. Неки опет растегну кучине као велико повесмо на једно коло земље у које сви укућани уђу па се онда кучине на неколико места запале те око њих изгоре. После сви излазе из тога кола и свако рече: „У ватри бесмо не изгоресмо; у болести бесмо не поболесмо се“. (Из Шумадије).

Ово се чини и са стоком кад и у стоку удари помор.

3. У сврљишком крају (а и у Рипњу где сам се ја родио) у оваком случају кучине би се запалиле „живим огњем“ т. ј. ватром која се нарочито тога ради трењем дрвета о дрво произведе.

4. У Заглавку би се сви провукли кроз пробушену земљу где у брегу; један би човек го обишао око говеда и свако би се додирнуло угарком од тога живога огња и чим гвозденим (неком стрелицом).

5. У таком случају ево како неки раде: Из оне куће у којој је болесник пошљу се пре зоре два човека на неко брдашце да нађу два липова дрвета која тару дотле докле се не запале, па онда наложе

Неколико речи о писцу и о рукописима, по коима се житие ово овде штампа предпослаћу самом житию.

По неким списцима србских патриярха био є Пайсие родом из Задра (Летописи србски за годину 1833 ч. I. Дечански споменици стр. 83.) но у єдном сувременом запису назива се он „Янѣвац" (Далм. Магазин за год. 1866 стр. 187.). Пайсие є био ученик патриярха Іована (Д. Спомен стр. 19) с коим се заедно споминѣ у єдном спомену од год. 1613 као митрополит Новобрдски (Monumenta Serbica к. 558.). Кад се патриярх Іован 14. Октобра 1614 године у Цариграду представи, буде Пайсие исте године у Грачаници за пећског патриярха изабран: „Tunc ergo collecti seniores magno numero in concilium quippe omnes Metropolitæ et Episcopi et Clerus et Magnates seu Vlasteli et personæ nobiles beneque natæ non paucæ colligentes se in Metropoli Grachaniczensi eligerunt Novobrdensem Metropolitam eumque fecerunt Archiepiscopum seniorem (Nota. Nomen non est expressum sed spatium trium vocum relictum. Pejačević). Из Лѣтописа Ђурђа Бранковића у Архиву II. стр. 29.).

Пайсие є седио на патрияршком престолу до год. 1646 а те є године 2. Новембра од бивола смртно ранѣн умрьо. (История цркве за учећу се младеж, у Београду 1856. стр. 130.).

О труду и настояню Пайсиевом око обнове и украшеня првопрестолне србске цркве сведоче надписи на истой цркви (Дечански Првенац стр. 94., 95. и 97.) из рукописних записа (Гласник VIII. стр.

здрав уз воду“. Сад изиду из воде и не обзирући се иду кући.

4. Неки овако готове лек од далка: семе од пепена стуче се и помеша с квасијом и маслом, па кад на ново добро прокисне, маже се тим далак и уз то пије се вода у којој је кухана лубеница. (Шабач.).

5. Ако је далак на десној страни у Алексиначкој овако раде: узме бајалица чађаву сламу, белолуковину и кокошињу поган а такође с ђубрета парче од старе метле. Све то и ватраљ са жеравицом однесе на буњиште где се и болесник одведе. Сад бајалица метне ватраљ са жеравицом испод болесникових ногу а руку с оним стварима пружи кроз његову кошуљу у недра на далак и говори овако: „Шта ћеш ту, *беденo;* овде за тебе места нема; за тебе нема постеље; за тебе нема вечере; ти да идеш у *Леки*-гору. Тамо ти се кућа гради; тамо ти се вечера готови; тамо ти се постеља стере: мекан душек, свилен јастук; сребрна синија, златна паница, медена ложица. Одавде да идеш; овде ти је место опогањено белолуковином, погању кокошињом и чађавом сламом. Ту је и трње глогово. Устани на траг, *беденo*“*!* Сад оно што је држала у руци пусти на жеравицу те тим окади болесника. Тако се ради по три пута у три реда на дан.

XII. Од йздâти, трбобоље, настýпа.

1. „Кад коме душмани преко ђавола учине да га страшно заболи на стомаку“, зове се у Прекоморављу *издат*. Да се од тога сачувају у Крајини носе ушивена тамјана, врстолове лике, и „траве од издати“. А ако кога снађе издат овако га видају: баја-

лица окади болесника тамјаном па у место где га највише боли убада лагано ножем црнокорцем непрестано зевајући и шапућући. (Саму басму нисам могао дознати).

2. Неки опет узму траву „издатљивицу“ и нож црнокорац па тим машу око болесникове главе говорећи: „Ето иду седамдесет и седам делија, хоће Петру (или како буде име болеснику) на конак. Петар им каже: не можете код мене на конак, него идите на даљину, у зелену гору коју сретнете“. То се говори три пута и три пута се обреже ножем земља око болесника. Он се накади тамјаном и травом издатљивицом и напоји водом. (Из Алексинач.).

3. Од наступа у пожаревачкој Морави овако се баје:

„Ој чумице, чумице, што си косу расплела, што си лице нагрдила? Како да не расплетем косу, како да не нагрдим лице, кад ме боду црнокорастим ножем. Они мене једним а ја њих с два; они мене с два ја њих с три; они мене с три, ја њих с четири“, и тако до десет иде и три пут се повтори и иза свакога десетог рече се: Усту! а кад се и после треће десетине рече: Усту! држи се да ће наступ проћи.

4. Друга басма од издати овако вели:

„Амин, господе, да је Петру лек из мојих уста и од моје руке, у данашњи дан. Ножем ћу обајати, тамјаном ћу окадити и у гору пратити. Петар нек остане чист као од мајке рођен“.

5. Или:

„Беж' издати проклетнице! за ногу те ухватих, у море те бацих“. (Три пута).

Или:

6. „Амин, амин, бајем у име свете Богородице:

„Пошао болан Милоје (или како је име) горе доле кукајући. У путу се сретне с Калином бајалицом. Бајалица видиса на његову болест и поче бајати а *издат* наже бегати из костију, из снаге Милојеве“.

7. Ко пати од наступа, струне, трбобоље, нека се напије воде из ступе, нека се три пут преврне преко главе па се после савије и заспи. Кад устане биће здрав. Ступу пак ваља преврнуту оставити да преноћи.

XIII. Од урока.

(Ово се ради и при многим другим болестима).

1. Бајалица метне преда се чанак неначете воде (која има спусти у ту воду и стрелицу — онај камичак за који се држи да из грома пада на земљу —) а на ватраљу узме доста жива угљевља па машицама или врхом од ножа један по један спушта у воду намењујући, т. ј., питајући се од каквих је очију урок дошао: или од плавих, или од црних, или од зелених, па који угљен падне право на дно, таквих очију човек или жена урекли су болеснога. Сад погађа ко је урекао? Док ово ради она машицама маше у накрст по води, као свештеник кад воду благосиља, зева и говори разне басме а најчешће ову: „Иди, бољо, и у гору и у воду, у високе висине, у дубоке дубине, где певац не пева, где кока не какоће“.

2. Ако ово не помогне бајалица има обичај рећи: „оживели су уроци у њему; нисте ме раније звали“.

8. Грозница у којој се много жмури а без сна зове се: *чамалица*. Против ње купају се на каквом извору или у виру где често свет долази. После купања оставе ту или коју пару или хаљинку или ма шта с речима: „Ово чамалици“. Држи се да ће чамалица прећи на онога који први ту ствар нађе и узме.

9. Неки опет оно место на дувару, где се у јутру први пут угледа ждрака од сунца, изврте и даду грозничавом да поједе.

10. Има их који и ово раде: нађу жену распуштеницу па она кроз рукав од своје кошуље из својих уста само напоји водом болесника.

11. Неки сливају у какав суд воду низ онај штап или батину којом је ко жабу од гује отео, па ту воду пију.

12. Неки ваде смолу из уха онога човека кога је змија уједала, па је с водом пију верујући да им се никад више грозница повратити не ће.

13. Неки угревају сађак па га мећу у неначету воду и ту после тако угрејану воду пију. (Из Поцерја).

14. У једном рукописном молитвослову који нађох у Конатичкој цркви има овај запис од грознице:

I.

„Тимостаръ, местерамъ, матерамъ, па тоє к матерамъ. Ва има оца и сина и сватаго дѹха Аминь.

II.

„Волею изиде на крстъ и волею распе се и трети день васкрсе и грозницѹ и всакѹю болѣзинь проніє (тако) ѿ раба божїа има рекъ вь има оца и сына и светаго дѹха, Аминь“.

„Напиши прѣжде сь водомь светыхь богоѩвлѥнїи: мѣсто льбно ран бисть. Тькмо вьдроуѕи се дрѣво крьста. абїеже прозебѣ гроздь живота. тебѣ спасе вь наше веселїе. Слава тебѣ. Напиши же се на таноуроу и оу водици сеи сьтвори апомиризмоу и ѡми образе. И шьдь вь ребра Христова и сьтвори и ѿ сїихь, и да испїеть ѵловѣкь, и исцѣлѣеть благодатїю Христовою. Дроуго: вьзми бѣли тимїамь и дафиново коренїе и листїе и вьложи ихь вь грьньць и вьсипаи жеракїе и сѣди врьхоу ѡгрьноув' се, и да ѕинешь, да ти иде дымь вь оуста и оу грьло а ты поглитаи дымь, и исцѣлѣеши“.

Примедва: Ово последње узех из Serbische Lesekörner пок. П. Ј. Шафарика стр. 129. и 130., али тога има у веома многим споменицима наше старе писмености.

15. Ухватила Турчина грозница. Он дође да му баба баје; баба се преклиње да не зна ништа. Турчин навали да је бије. У муци бака узме вретено па машући Турчину око главе стане овако мумлати:

„Усејине, бусејине; учао, бучао: око куће без обуће; око сламе, без доламе“. Сад духне и заврши: „иди, бедо; овде ти место није“. Каже прича да је Турчину било лакше.

IX. Кад глава боли.

1. Додирујући у главу говори се три пута:

Ово су имена нечастивих духова, који могу да буду у човекову телу.

Ш	А	Т	О	Р
А	Р	Е	П	О
Т	Е	Н	Е	Т
О	П	Е	Р	А
Р	О	Т	А	Ш

сохранивыи: врачу и исцелителю душъ нашихъ и покровителю на та надѣющимъ са и тебѣ молимса претвори и прогони всакое дїаволское дѣиство и всакое сатанинское начинанїе и всакое прихотѣнїе и предѣнство, желанїе похотное: и вредъ очесъ призора снишедшее ѿ злодѣевъ и лукавыхъ человѣковъ ѿжени ѿ раба твоего имa рекь: красоты ради или мужества ради или благополучїа ради или ревности ради завист и очесъ призора пришедшее на раба твоего имa рек: Ты самъ владико человѣколюбче простри руку твою државную и мишцу твою крѣпкую и посѣщающи посѣти созданїе твое сїе и ниспосли ему ангела мирна державна души и тѣлу хранитела ꙗко (да) запретитъ и ѿженетъ ѿ него всакїи злодѣнственыи совѣтъ, всакїи чзъ и призоръ ѿ пакостотворнихъ и за вистлихъ человѣковъ дѣемое; ꙗкѡ да ѡ тебѣ цѣлъ и здравъ соблюдаемъ со благодаренїемъ поетъ тебѣ: Господь помощникъ и не убоюса что сотворитъ мнѣ человѣкъ и паки неубоюса ѕла ꙗкѡ ты со мною еси. Ꙗко ты еси Богъ державы моа крѣпкїи властитель, начальник мїра, отецъ будущаго вѣка. Єи Господи возглаголи рабу твоему имa рекъ и ѿрѣши ѿ него всакїи вредь и огнь ѿ очесъ призора бывши и преждеречены а вса злыа вещи сохрани, молитвами преблагословеныа и славныа владичицы нашеа Богородицы и приснодѣвы Марїи и свѣтовидныхъ Ангеловъ и всѣхъ свѧтыхъ, Аминь“.

XIV. Од оспа, чирева, мицина (усова) и отока.

1. Ако је оспа по језику, онда се само разгрне жеравица, пљуне се у њу па опет загрпе. (Из Шабач.).

2. Ако ли се испуца кожа и исперута у Алексиначкој раде овако: Бајалица узме метлу и маше њом из куће на поље говорећи: „Запали се *Перутље* поље! Чим ћемо га угасити? Студеном водицом и зеленом травицом“. То се говори три пут у три реда на дан. Кад бајање сврши узме траву *добричевицу* и запали па је тако запаљену метне у воду те угаси. Ова се трава превија на отоке, а ако боли од хладне воде може се узети и врућа вода.

3. Ко пати од чирева узима леп штапић па се на њему зареже толико зарезотина колико је на болеснику чирева. У сваку зарезотину намаже се мало крвљу или гнојем из чира, и штап се остави гдегод куда много света пролази. Ко тај штап узме прећи ће на њега чиреви а први ће се болесник ослободити.

4. Или се узме онолико ораха или лешњика колико је чирева па се метну у суд, у ком се вода мало узмлачи те се њом болесник окупа и вода и ораси проспу се на место куда пролази свет. Ко узме те орахе или лешњике однеће и чиреве на себе.

5. Или: кад придођу потоци па се вода добро замути болесник се у тој води купа али онако како је казано код далка. (Из Шабач.).

6. Од мицине овако бају: „У мице мицине три брата рођена: један глух, други слеп, трећи хром; глух не чује, слеп не види, хром не ходи (духне се у рану) устук бес! ту ти место није“. То се чини три пут са три различите ствари: перцем, сољу и чешљем. (Из Шумадије)

7. У Алексиначкој мицину зову усов и овако бају од ње држећи у руци перце и чешаљ с речима: „Де-

вет девојака чувају усов (мицину): три неме, три глухе, три слепе. Док неме проговорише, док глухе прочуше, док слепе прогледаше, залете се бесан вук те поједе усова". Док се год баје пипа се брусом у место које боли па у земљу. То се чини три пута на дан.

8. Ако какав оток изиде на здравом месту ваља замахнути секиром на отечено место с речима: „Добро јутро Совија! Јадно ми добро јутро; мене овде нема до у јутру". Сад се засече у какву греду секиром три пута па ће се оток разићи. (Из Ужич.)

9. На сваком отоку ваља начинити Соломуново слово на месту где отиче и рећи: „Устук бика ја ћу тебе свим петорицом (т. ј. у слова је пет углова). (Из Шабач.)

10. Кога нападне ма какав свраб каже се да је нагазио на псећи сугреб. За то свак ко смотри сугреб пљује на њега. А од свраба — сугреба — ваља се потрљати ма којом венчаном хаљином па ће проћи. (Из Шумадије).

11. Од жлезда — крајника — на усековање св. Јована ваља са струка кудељнога, који је још не ишчупан, у један мах руком свући све семе и лишће, које се налази на врху струка; то тога дана осушити и у прах истући, па кад дође болест тога праха на прст пљувачком намокреп са ситним шећером узети и прст у уста увући, па на крају на ком су крајници у три пута начинити крст, и бол ће проћи.

12. Ако жлезде отеку на поље ваља их често трљати пљувачком а у вече кад изиду звезде ваља

изићи на поље и трљајући их говорити: „Вечерас и звезде и жлезде; до сутра ни звезда ни жлезда“. (Из Шабач.)

13. Жлезде које отеку иза ушију зову се у Алексиначкој и око Ниша *заушке*. Ко пати од заушака нека са бајалицом оде на воду и донесе воде у чинији. У ту воду метне се три пута по девет каменчића. Кад се почне бајати узме се девет каменчића па се једним по једним пипа по заушкама и говори: „Зажени се (место удаје се) Ника девојка; дође камени свекар те је испроси, доведе камене кумове, доведе каменитог старојка, каменитог девера, камените сватове, и каменитог младожењу“. Кад се то све изговори баце се оних девет каменова из руке; а други се девет узме из воде и даље се говори: „Устај Нико, девојко; дође ти камените свекар да те испроси, доведе ти каменитог кума, каменитог старојка, каменитог девера, камените сватове и каменитог младожењу“. Сад се и трећи пут каже то исто и трећих девет каменова спусте се у воду.

14. Баба Дона, из Селачке у Заглавку, овако баје од усова — мицине —: најпре узме у руку девет малих каменова, па пљуцкајући болесника говори овако: „Пошао усов с кросном (вратилом) на војску. Сретне га девет младих девојака па га вратише; сретоше га девет младих момака па га уставише; сретне га Дона бајалица па га устукну: усту! уступе, усове: да си мањи од маковог зрна“.

15. Кога ухо боли нека налије у њега своје мокраће па ће проћи. (Из Шабач.).

16. Од мицине још и овако бају: Бајалица или својим из носа балама или оном машћу из својега уха овлажи свој палац и прст казалац па са та два прста три пут ово мицине опшестари и сваки пут по мало мицину уштине, а после сваког опшестарења мицине начини она с та два прста колут на земљи па и земљу божем уштине. (Из Шабач.).

17. Кад се на једну рану наметне нешто друго зове се у Прекоморављу на̏мета (2. падеж је на̏мêти!). Од намете је овака басма: „Пошао путем наметан човек: наметне опанке носи; наметне кајише завија; наметну кошуљу носи; наметну капу носи. Срела га мајка Богородица. Куд идеш наметни човече? Идем да задам Станоју (или како буде име болеснику) чирове, красте, оспу и свакојаку болетицу. Врни се натраг наметни човече, ја сам мајка Богородица: душом ћу духнути, пером ћу махнути, то ће Станоју проћи“.

18. Ако ли се рана подљути и да на зло, то је *по̏дљута* (други падеж каже се: од по̏дљӯти). Од подљути је ова басма: „Пошла подљута по песку, убола се на треску. Ода шта јој је лек? Од паднога пера, од благога млека. Лака рана као перо, блага рана као млеко, чиста рана као сребро. Усту! усту! усту!“

Или ову басму:

19. „Потекоше три реке: једна река огњуша, друга река подљутуша, трећа река благуша. Блага рана као млеко ,лака рана као перо, чиста рана као сребро. Не бој се, дете, то ће теби проћи“. (Из Пожаревачког).

XV. Од жутице.

1. Из кошнице, у којој су пчеле саме помрле, узме се саће, од тога се исцеди восак, од кога се начини као чаша па се у њу метне дукат од мираских (од мираза) новаца, и вода се из те чаше, с тог дуката, пије.

2. Други узму жут свилен конац па га обавију себи око врата, а други свилен а црвен конац обесе о црвену ружу у градини. По што тако прође ноћ оду сутра дан ружи и свој жути конац скину с врата и обесе о ружу а с руже црвени скину и метну себи на врат говорећи: „Ружице, Богом сестрице; дај ми твоје руменило; а узми моје жутило“.

3. Неки опет, или за себе или с овим напред заједно, ако је болесно мушко нађу петла, а ако је женско, кокош у које су жуте ноге па те ноге перу и воду ту пију, а многи такву живину кољу и чорбу и месо с ногама од ње једу. (Из Шабач.).

XVI. Од улога (костобоље).

1. Улози се зову кад свуд по костима у телу час на једном час на другом месту боли.

2. Печен или не печен колачић од кукурузног или пшеничног брашна однесе болесник каквом глогу држећи га на оном месту где боли. Тим баш местом, које га боли, три пут дирне у глог, говорећи: „У глог улог, а у тело одлог“. Сад онај колачић остави на глогу да га тице поједу, а он, не обзирући се, иде кући.

3. Од костобоље неки траже кост кроз коју је проникла трава па ту траву једу лека ради. (Из Шаб.).

4. Неки опет од те болести једу броћ, траву, којом се пређа црвени. (У Шумадији).

5. Кад сева по костима и премешта се на различита места зове се у Нишу и околини: *секавина* или *мамка* (?). Од секавине овако тамо бају: „Секо, секавино; што сецаш, што стрецаш; што вртиш по костима? Машем секиром и сечем те; махнух ножем пресекох те; махнух лопатом одметнух те; м хнух метлом пометох те; устај на помоћ мајко Богородице, милостивна“!

(После се повтори све оно што се говори против црвенога ветра).

XVII. Кад трну руке и ноге.

1. Коме трну руке и ноге нека оно што му трне тре сапупом којим је мртвац окупан, па ће га проћи, или:

2. Нека носи десни брк од рибе сома па му не ће трнути. Кога ухвати грч нека рече: „Моме оцу име Тодор“ па ће грч пустити. (Из Шабач).

XVIII. Од срдобоље.

1. Кад се први пут изиде крвљу на пољеваља оно секиром озго у накрст пресећи па оздо подхватити до земље и преврнути и ушицама секириним притиснути оставивши да тако преноћи. Болест ће престати. (Шабач.).

2. Многи од те болести кухају семе од чешље и пију као теј.

Срдобоља је страшна болест за наше сељаке. Они се ње боје као и чуме; јер их сиромахе стра-

шно затире. С тога много којешта од ње чине, али се ја сада не могу да сетим како управо шта бива. Доцније може бити и томе ћу се довити како год да уђем у траг.

XIX. Различито.

1. Коме досађују протисли сливају му неначету воду низ велики нож, који је био у војсци и секао турске главе, па том водом запајају га.

Или: саставе се свих пет прста у гомилу па се на оно место где боли, три пут притисне говорећи: „Устук бика! тебе *сја;* ја ћу тебе свим петорицом"; а четврти се пут и притисне боље и као мало заврти.

2. Груди кога боле нека пије воду од брезе кад она у пролеће намезгра. (Из Шабач.).

3. Глисте ко има, нека салије низ мотовило масла и пије па ће се избавити. (Шабач.).

4. Велики кашаљ овако лече: дају ономе што кашље крви од малога пилета, од зеца и од корњаче а добро је јести и месо од корњаче. Малу децу ваља провући кроз повраз од кућевнога бакрача (кроз тељижац). (Из Шабач.).

5. Неки од тога истога кухају ону боцу, што се зове чкаљ (велика бодљикава трава) и пију од великог кашља као теј. (Из Шумад.).

6. Има нека немоћ кад је човек на ногама али је без снаге. Негде то зову *страна болест* а негде *чама.*

7. Од те чаме овако се лече: наставе у јутру бакрач воде над ватру али никако не дају толико ватре да вода проври; него тако чами до вечера, па се болник том водом купа.

и вьпль ꙗко ꙁемли трести се, конникь и пешаць, и прѣходѣть до мѣста рекомаго Ўрьмѣньскы лоугови, близь андрїана полꙗ дьнь хода и поболше ꙁовомо мостарь послѣди нмѣнова се мꙋстафа пашина кꙋпрїа. И тоу негда сьвькоуплꙗютсе обои, овїи ѿ срьбскїе ꙁемли Оуглеше ѿ грьчьскыих предѣль и бываꙗть вои доволнїи и прѣписꙋють колико их ꙗсть борити се сь агарени, и обрѣтають ѡрꙋженосниxь конникь ꙗко бити негда ҂о҃ вои и болше. Нь соудби божїе неиспытѣни сꙋть и бысть вѣселїе много и радость и винопитїе и ꙗстїа и вьсако неоуправленїе и неоурѣжденїе. И слышавь агаренскы начелникь о пришьстви влькашина краꙗ сь силою многою и вь нѣдоумѣнїи бише велицѣмь и оужасе немалѣ и сьвѣщаше се дань даати и посилають иꙁбранїе свое ходатае кь влькашиноу: „стави нась ꙁде прѣбывати и мы боудемь ꙗко и рабы и дань дами ꙗкоже хощеши“. И приходѣть ꙗкоже ходатанꙗ сьгледати и оуходити и мирнїе дани оустроити, и пришьдше до мѣста идеже вои бехоу немали и прокаети агарени оуходеть и сьгледають и видеше же неоуправленїе и раꙁиходѣще и пїани лѣжеще ꙗкоже воемь беꙁглавномь и никакова оуправленїа; и вьскорѣ вьспеть вьꙁвратише се кь своемоу их начелникоу и повѣдоують нмь вса неоуправленїа и нѣстроенїа и раꙁнохожденїа и пїанства, и глаголють днесь наше боудеть; и подвиꙁают се вси агарени единодꙋшно, и приходеть до мѣста идѣже бехоу вои неоуправлени и вьнеꙁапоу нападають на них. онииже ѡ семь нѣ ведѣще, оутроу глꙋбокоу соущоу и раꙁбивають вое срьбьскые и бѣ чюдо ꙁримое, гнѣвь го-

вечера, **рогомъ постела** (3 главе) **не порадъ оне ѕле жене но порадъ оногъ доброгъ човека**".

12. Ако би ко од једнога видара донео лек за два болесника, не казавши да су два, једноме ће помоћи а другоме не ће. (Из Шабач.).

13. Не ваља се јести из лонца докле не проври, по што би се налио; јер ко то учини не ће се умети бранити на суду.

14. Кад се лонац истави од ватре оно место где је његово дно стојало не ваља онако да зија него га ваља засути пепелом; јер се прича да је ту био мајстор скрио пети јексер, који су Јевреји били наручили да га у главу Христову ударе. (Из Шумад.).

15. Кад коњу мокраћа стане неки га преводе преко које венчане хаљине; или га венчаним појасом опасују; или га кроз венчану хаљину напајају; или узму сламку међу врхове од малога прста и казалца, савијена преко два средња, па пребацују преко коња. (Из Шабач.).

16. Ово чине у Шумадији и овци кад се окрви.

17. Да би пијаници огадили пиће чине ово: ако је пијаница мушко онда од мушког а ако је женско од женског мртваца, кад се он купа, гледају да узму макар најмању кап воде из оне рупе у потиоку. Ту воду помешају у каквом суду с другом. Сад умешају у то ракије, мокраће од ајгира и јежа, па се та смеса кроз рукав од кошуље, скинуте с мртваца, пронесе. За тим се опет у други суд која кап преручи, па опет смеша и пијаници, који свакад бива на даћи, дâ те то попије а не зна ода шта му је то пиће. Кажу да пијаница после тога

тако заспи да се за дан и ноћ не може да пробуди. По што се разбуди тако омрзне на пиће да не може ни да га примирише.

18. Да би обућа дуго носила чине неки овако: Ухвате мачка па његове шапе метну у нову обућу говорећи: „Кад се мачкова обућа подерала, онда и моја“.

19. Да би човек био тврд као гвожђе према сваком нападу, кад нову кошуљу обуче, онда пропусти кроз недра нож тако да он врхом падне у земљу и забоде се. А да би кошуљу он надживео а не она њега, пред што ће је обући стане јој мало петом на јаку те је као тим победи.

20. Да би удесили да нову кућу граде на срећном месту узму четири камена и на четири места метну где хоће да граде кућу и где мисле да ће бити четири угла кућна. Сутра дан гледају има ли што под каменчићима. Ако под сваким нађу макар по најмању животињицу, срећно је место а док то не буде премештају на више места; па ако им се то не јави и од грађења одустану. (Из Шабач.)

21. Неки на том месту оставе да преноћи пуна чаша вина и избројено неколико зрна пшенице. Ако у јутру и чаша стоји пуна и пшеница на броју, срећно је место.

22. Неки затворе стадо оваца у ограду где намеравају градити кућу и оставе их да ту ноће на лепој ноћи. Где оне полежу те преноће, држи се да је најбоље место и ту кућу граде.

(Ово сам видио да ради мој отац).

23. Из завезане мараме или поврзена лонца не ваља јести, јер ће се памет завезати.

24. Неки крадом обнесу слепога миша око куће оној девојци коју просе држећи да ће она од тога као слепа поћи за просиоцима.

25. Вода од винове лозе и из траве бујаче добра је женскињу за косу: расте од тога.

26. Кад ко пође на суд, да се с ким пре, нека ишчупа из своје главе на свакога парничара и злобна судију по једну длаку па завезујући је за својом главом нека рече: „Завезах памет Матеји“ (или како је име парничару или судији), ту длаку нека за себе баци и суд ће бити његов.

27. Ко хоће да се избави од стеница нека их неколико накупи у крпу или у кутију какву и однесе где је скуп народа па нека их пусти кад се народ почне разилазити. (Из Шабач.).

28. Ко се пипне прстима под своје грло ваља да хукне у прсте. (Свуда).

29. Своје нокте, по што се обрежу, ваља метпути себи у недра, јер онога света по ноктима се гледа шта је ко радио на овоме свету. (Из Шум.)

30. Кад се дими у кући мисли се да су то мајстори из мржње према газди учинили и то овако: по што слеме кутње дигну, заврте у њега сврдао, узет с места на коме ће бити огњиште, па онда куцну озго у слеме те сврдао враћен падне опет доле. И тако се и дим враћа од слемена на огњиште. (Из Шабач.).

31. У Крајини држе да се неслога може набацити у чију кућу. Од тога саставе од три брода

воду и узму по три камичка, па том водом окупају оне који су у завади, али их купају на раскршћу. А да би се осветили ономе, за кога мисле да им је неслогу био набацио, у згодној прилици прогледају на њега кроз курјачки грклан рекав: „викао свет на тебе као на курјака“.

32. Кад сунце помркне у Крајини држе да нека аждаја *Врколак* хоће да прогута сунце. За то истрчи и мало и велико на поље и што јаче могу лупају у котлове, тепсије, тигање, клепетуше и у све што звеку даје те том лупом поплаше *Врколака*, а без тога држе да би он прогутао сунце.

33. Кад се у вече или об ноћ ма какав лептир нађе у кући држи се да је то вештица. Лептира одмах ухвате и сагоре рекав: „Ко ноћас дође у моју кућу и овде сагоре да Бог да ми дошао сутра и хлеба (или ма шта) заискао“. Ко сутра дође тој кући и ма шта заиште држи се да је вештица или вештац. (У Шабач. и Шумад.).

34. Баба Дона из Селачке овако баје ономе, коме су вештице наудиле: узме у руку перушку и црвен конац па додирујући главу, срце, руке и ноге болесникове говори: „Устај, авај, вештице, виле и ветрови; дошли сте да Милану (или друго име) поједете срце и главу; али је код њега Дона бајалица, која вас шиље у гору, лист да пребројите, у море, песак да измерите, у свет, путове да пребројите. И кад се вратите не можете му ништа учинити. Дона бајалица је душом одувала, руком одмахала, и травом растурила. На Милана живот и здравље“. Ово му говори у три реда.

35. Кад преко мртваца мачка, псето, пиле, човек или буди шта живо пређе држи се да ће се повампирити. За то мртваца пажљиво чувају и никад самог не остављају. (Свуда).

36. У Крајини, да се мртвац не би повампирио, забадају му у пупак иглу или трн од црнога глога. А да вампир не би живима наудио, узму чиста катрана, обају га, и њиме „крстошу“ врата и трагове од својих кућа, колиба и кошара.

37. Ако гаврани загракћу преко села држи се да то слути да ће у селу неко скоро умрети. За то свак, кад то гракташе чује, ваља да рече: „Ту ти глас, а за морем част“.

38. Кад сврака закрекеће пред кућом знак је је да ће кући тој доћи гости или гласи. За то се одмах рече: „Сврачице, скитачице, ако био добар гласак, јоште покрекећи; ако л' био рђав гласак, ухвати се за грло па иди тамо за брдо“. Ако после овога још крекеће добри су гласи, а ако одлети, зли.

39. Кад се ждралови помету па не могу да опораве свој лет држи се да су их зле очи побркале или је неко из пакости изнео пред њих решето те их помео. За то ваља викнути: „У уже ждралови; напред коловођа!“ па ће одмах оправити пут. (Из Шумадије).

Од хала бају овако:

40. „Биће од саставака, биће од ветра, биће му напраћено, биће нагазио, биће вам ложицу сломио, биће вам каленицу разбио, биће вас чим год увредио, молим се вама: Смиљано, Огршћано, Ка-

лино, Магдалино! да му опростите и лек да му дате". (Из Прекоморавља).

41. Протисли долазе, по мишљењу бајалица у Прекоморављу, од тога, што је болесник радио на какав светац.

Од тога тамо овако бају:

„Амин, амин, господе, лек да буде Павлу моја басма. Биће од понедеоника, биће од уторника, биће од среде, биће од четвртка, биће од петка, биће од суботе, биће од недеље. — Биће секао, биће копао, биће косио, биће врьо, биће кола терао, биће макар шта *здетовао*. О, устима ћу бајати, руком ћу узети, у гору ћу пратити. Нека остане чист као сребро, нека буде здрав као од мајке рођен".

42. Кад желе какву болест да врате одакле је дошла овако бају:

„Бајем Павлу да му буде лек. Врћем овај конац; врћем овај траг: нека се врну чини од њега. Ако је од Бога, молим ти се Боже, опрости му; ако је од душмана, нека иде одакле је дошло".

Или:

„Амин, амин. У име свете Богородице! Како је лек из њених уста нека је лек и од мога бајања. Ко ми прати ову болест једном руком, врћем му са обадве; нека она не сме више на мене доћи; врнућу је у глухо доба, у по ноћи". (Из Прекоморавља).

43. Ако двојица умру из једне куће на скоро држи се да ће и трећи умрети, јер га прва двојица зову. Да то не би било ево шта раде: кад мртваца спусте у гроб и почну земљом затрпавати, онда баце

у гроб живо пиле те и њега, као замену за трећега мртваца, затрпају. Неки опет, још док је мртвац код куће, међу пиле или кокош у сандук, покрију покровом, те тако пиле или кокошка буде заједно с мртвацем у оно време кад свештеник чита опело; по том се обоје поклопи капком и укопа. (У Крајини).

44. Држећи да мртваци могу у гробу ожеднети те с тога излазити из гробова и тражити воде или вина, бар прве ноћи по укопу, остављају по који суд с вином и водом на месту где је мртвац издахнуо. (У Крајини).

45. Тамо се верује да душа умрлога не иде пре четрдесет дана у небо; већ најпре обиђе сва места у која је за живота долазила; још обиђе св. Гору и Божји гроб, па тек у четрдесети дан одлази у небо.

46. Будући да се држи да једномесечићи не могу дуго једно после другога живети, то ево шта раде: ако мртав једномесечник још није укопан, онда дође к њему жив и каква баба закључа споном једну ногу од живога и једну од мртвога једномесечника, па онај живи рече неком свом вршњаку, који ту треба да се дозове: „Примаш ли Бога и св. Јована, да извадиш роба из гроба“? Онај одговори да прима. То се повтори три пута и три пута баба заклапа и отклапа гвожђе. Ако ли би умрли био већ сахрањен онда се оде на његов гроб и за његов крст заклапа се тако исто нога живога и отклапа. Онај живи једномесечник и онај који је примио Бога и св. Јована „да га из гроба извади“,

зову се побратими и живе као да су рођена браћа. (У Крајини и свуда).

47. Док се мртвац из куће не изнесе кућа се не чисти нити се и шта кисело за јело готови, а ако се деси у соби, у којој је издахнуо, на прилику, квасац, вода и друго пиће или хлеб то проспу и баце. Кад се већ кућа почисти онда се заједно с ђубретом баци и метла и никад се више не употребљава. Хаљине у којима је мртвац издахнуо баце где ван села на какав трн да труну. Многи покров за мртваца не секу ни ножем ни ножницама већ оштрим каменом. Кажу да би сечиво, којим би се секао покров остало *мртворезно* (то јест не би се могло наоштрити) па за то не секу њим покров. Ко умре у мрсан дан коље му се *душни брав:* ован, овца или говече. На неким местима душни брав не сме бити вран ован или овца, а коза и јарац никако. Тај се брав коље са запаљеном свећом воштаном. Он се мора сав појести да ништа од њега не остане па ни сама црева. А ко умре у посан дан, душни брав му се коље о четрдесници, На сваку даћу ваља да зове само онај човек који је укопнике сазивао.

48. Кад се укопници враћају с гробља кући умрлога, пред кућом их дочекује једно од чељади те полива да се умивају, а друго држи на ватраљу жива угљевља од кога свак, по што се умије, узме по један угљен преметне га из руке у руку неколико пута и преко себе пребаци натраг. Онај суд из кога је купан мртвац, ваља да остане преврнут на месту купања до сутра дан. Стакло, у коме се

однесе на гробље вино и зејтин по што се тим пре-лије мртвац и оно се баци и разбије о сандук. На оно место где је мртвац издахнуо првога вечера запали се воштаница или кандило, метне се сланик са сољу, комад хлеба и чаша вина, као вечера по-којнику, јер се мисли да ће се прво вече његова душа ту враћати. (Из Шабач.)

49. Смлечној крави, особито ако јој је и виме велико те пада у очи, везују о реп по конац цр-вене рудице од очију, од урока.

50. Ако псето почне арлукати код куће држе да слути на зло за то га свакад гоне да не чини то. Ако не ће да престане и убију га. Ако туђе псето дође чијој кући па заарлуче домаћи љутито реку: „за газдом“ и терају га одатле.

51. Ако ковош пропева као петао не слути на добро; за то је одмах кољу и једу.

52. Ако свиње почну да грде и да у устима носе различите сламке тамо амо а време је лепо, значи да ће настати мраз или ударити снег. Прича се да је некакав спахија, ходећи по селима, водио уза се хоџу да му гледа у календар и казује какво ће кад време бити. Видећи једном да свиња носи шлам у зубима упита Србина домаћина: „на што то слути“. „На време, ага, одговори овај“. Он погледа у хоџу, а хоџа, мислећи да домаћин само хоће да му час пре оду из куће, погледа у књиге и рече: „Сутра је леп дан вас дан“. Кад сутра сване а снег поврх колена. Спахија каже своме хоџи „батали, хоџа, књиге; влашки крмак боље зна од тебе и твојих књига“. —

53. Ако петли у вече отпочну кукурекати држи се да ће се сутра променити време.

54. Ако патке трче и лепршају се око куће биће кише.

55. Ако се крушац соли зноји и ако со у сланици одвугне опет је на кишу. (Из Шумадије).

56. Ко пати од тишње (протисли, пробади) томе намажу лист духава медом и прилепљују му на место где боли. (Шумад.)

57. Кад се дете преједе па га протера на поље као беланцетом каже се да се *окрупило;* а таква болест зове се *крупа.* Од тога се овако чини: После по дне, кад дан удари натраг, загаси се ватра на огњишту па се машицама поравни пепео и по пепелу начини се дном какве шољице девет коланаца на пепелу и од сваког коланца узме се на врху ножа црнокорца по мало пепела и у какву шољу успе. Сад се опет пепео поравни машицом и опет се дном шоље начини осам коланаца и од сваког се опет узме на врху ножа црнокорца по мало пепела и у шољу успе а пепео опет поравни. Опет се на ново дном од шоље граде коланца све мање док се дотера до једнога, па се онда у онај пепео, који је с врха ножа сасут у шољу успе мало воде и дâ детету те попије па ће проћи без икакве опасности. (У Беогр.).

58. У Крајини међу Власима обичај је да болесника кад виде да већ хоће да умре, окупају и обуку у најлепше одело па у том издане. Не учине ли то за живота, онда после смрти нити га купају

нити му што облаче но у чему је испустио душу у оном га и укопају.

59. Ако је умрли старији од 20 година онда му на свако место на кожи где има длака метну кучине те их оном свећом, која му је држана док је издисао, припале да длаке сагоре. Онима од старих људи, за које држе да су били убилци, кривоклетници или иначе зли људи, морају ма где начети кожу. Т. ј. или просеку на табану, или који прст ножни осеку или укуцају велики ексер у потиљак а то за то, да кад им ђаво стане надувати кожу да их повампири да кожа одише и да се не да надувати.

60. Пре него што хоће мртваца да метну у сандук успу у накрст у сандук по мало барута, сумпора и кучина и то се запали оном самртном свећицом а две старе баке штапићима то премећу и нешто говоре докле све не сагори и не угаси се, па се тек онда мртвац спусти у сандук.

61. За мртвацем од куће понесу се два нова чиста лончића: у једноме вода а у другоме вино са зејтином помешано. За ово последње привеже се црвеним концем или пантљиком по један колачић кисела хлеба пшенична. За време опела то стоји испод главе умрлога а после се све код главе у сандук метне и с њиме укопа. Бацајући по грумен земље на мртвога сви га опраштају и по њему поздрављају ко има кога међу мртвима: оца, мајку, брата, сестру и т. д.

62. Пред вече првога дана дођу на гроб оне исте бабе, које су у јутру управљале како да се укопа, и развуку око гроба кучине ланене или конопљане, помешају их са сумпором и барутом па у

накрст запале те изгоре. Кад кучине сагоре оне су већ донеле или пет старих ножева или један нож а четири глогова шиљка, па их онда забоду: нож у груди а два коца преко ногу а два преко руку. То све чини да се мртвац не би повампирио, а и ако се повампири да се набоде на те ножеве или на шиљкове.

63. Одмах сутра дан по укопу која млада девојка из куће (ако има а ако нема мора се најмити из села тек мора бити девојка и то млада), зађе по кућама те свакој доноси воду за четрдесет дана. То Власи зову *помана* (помен).

64. Прве суботе по укопу дају неку даћу, коју зову *помана*. За то се меси четрдесет до педесет колачића од кисела пшенична теста, на колачић се успе неколико скухане пшенице а у то се забоде свећица и то се пред свакога метне. Ту совру благослови свештеник, по том сви седају и једу. Ту највише бива деце. Совра та обично се ставља покрај пута.

65. На четрдесет дана бабе начине барјачић од три боје, вежу га на један штапић, упале три свеће па све три сложе у једну тикву, којој грлић осеку; у тикву се спусти још један колач као просфора, различита цвећа, воћа и др. Сад које мушко дете узме онај барјачић и носи напред а оно девојче, које је носило воду за четрдесет дана, ону тикву накићену и са свећама. За овима иду две бабе, од којих једна носи лончић и у њему вино са зејтином а друга кадионицу с ватром и једно са свим ново празно лонче. Све то иде каквој текућој води. До-

шав води девојче четрдесет пута захвата лончићем воде и просипа уз воду, сваки пут кумећи воду да однесе овај аманет који она шиље као дâр оцу, брату, мајци већ ко јој је умрьо, и да поздрави да се онај моли Богу за живе који су овамо остали. Кад девојче то сврши онда оба лончића напуне водом, некако све сместе у тикву, окаде то и тикву са свим тим пусте низ воду.

66. Кад умре човек који се два пута женио закољу му по једну црну кокош и с њим је у сандуку сахране божем да заборави другу жену па да се одмах кад оде горе приволи првој. Тако чине и са женом која се два пута удавала.

67. Кад умре момак или девојка ископа се крушка, јабука или кајсија, која је тек настала на род; па се на сваку њезину грану по пантљика, стриза чохе или црвен конац веже. Та се воћка носи пред мртвацем и усади чело његове главе у гробљу. До гробља, ако је умрьо момак, обуче се која девојка као да ће на венчање и она венце на послужавнику или чему другом носи а прате је до гроба два девера. Она иде за оним дрветом. Кад мртваца спусте у гроб, онда један венац баце на њега а други предају овој девојци која га после носи кроз неко време и ако ни мислила није за тога се момка удавати. То исто чине и с прстенима.

(Ово се узима да су обичаји влашки али много којешта од тога чине и Срби тамошњи).

Завршетак.

Готово свуда у Србији даје се мртвима пет пута за душу. То се зове: *пòдушије* или *даћа.* Ми

ћемо се служити овом последњом речју, јер нам се чини да је она највише позната.

Даћа се дакле даје:

а) кад се мртвац укопа;

б) други дан по укопу или у прву суботу;

в) четрдесетница;

г) полугодница; и

д) година.

Четрдесетница се даје у ону суботу или недељу, која последња пада пред четрдесетим даном од како је покојник умрьо. Ако би баш четрдесети дан падао у суботу онда опет у предњу суботу даје се даћа. Није грехота, веле, дати даћу пре, него је грехота дати је после, почем би покојноме онога света стајала трпеза за леђима, ако би му се даћа дала по што му прође дан.

То исто пази се и у давању полу године, и године.

Није свуд све једнако на овим даћама, али је готово свуда обичај да се у подушије мора заклати *душни брав*, или: *подушни брав*. Тај брав ваља да буде мушкоме мушки а женскоме женски. Коза или јарац никад се не кољу за душнога брава. Не ће ни овцу гаљу или овна гаљка заклати него гледају бело марвинче. И свиња се може убити да је више јела, али по реду *душни брав* или се коље од оваца или од говеда. Само детету од четрдесет дана кажу да и голуб може бити душни брав (у Ваљевској). На неким местима толиком детету ништа и не кољу као душног брава него му само кухају пиринач. (У Алекс.).

О свакој даћи скуха се у лончићу пшенице, која се зове *цанахија* и по један из куће однесе у

каквом застругу или чаши, заједно са којом поскурицом и крстаком и воштаницом свештенику, те он учини спомен мртвоме над тим; прелије панахију вином па врати доносиоцу а крстак и свеће задржи себи. Кад људи, који на даћу дођу, поседају у совру, која обично бива пружена пред кућом, онда ће, пре него што отпочну јести, сви устати на ноге те се онако у соври стојећи молити Богу, окадити тамјаном и узети по два три зрна панахије говорећи: „Бог да му душу прости; остатку живот и здравље“. Па ће поседати и почети вечерати.

Око совре кућани гологлави служе ракију и по том вино а сваки који прима чашу да пије говори: „Ком је за душу, Бог нека му душу прости; остатку живот и здравље“! па попије. На даћама никад нема велике ларме и жива разговора. Обично се разговарају лагано, и највише причају које шта из живота и последње болести покојникове. Врло често чује се том приликом: „Е, он је отишао на истину, а ми смо на лажи“. „Он не ће к нама а ми ћемо сви к њему“. „Што пре то о мање греха“ и т. д.

У многим крајевима н. пр. у Драгачеву, у Рудничкој, у Гружи и др. обичај је да они који долазе на даћу донесу у торби по чутуру вина или ракије, погачу, ако је мрсак печену кокош, ако ли је пост по чанак тученика.[1]

[1] На прилику у Драгачеву, ако је данас мртвац укопан онда ће сутра сви, који се у то гробље копају незвани доћи на гробље и донети у торбама по погачу, по чутуру вина или ракије, печену кокош или тученика чанак па ће сви на гробљу ожалити покојника а после сести и сви заједнички ручати. Тај дан из ожалошћена дома понесу само толико јела на гробље, колико

Који год долази на даћу ожалошћеном дому, особито ако је рођак или лични пријатељ покојников бива дочекан женскињен, које расплетено и рушно запевајући и наричући предусрета редом те госте и допраћа до пред кућу.

Кад већ, као што рекох, поседају у совру доћиће који од комшија и стати под врх совре и приказати све оне прилоге шта је који донео, као што се на свадби част приказује, само без икаке шале, у највећој озбиљности. Он, ставши под врх совре, прима од чељади кућевне торбу по торбу и чутуру по чутуру и чувши од њих чије је шта, говори овако:

— Наш комшија, или пријатељ или већ како му се може да рече, Милоје, дошао је на покој душе нашему брату Марку (или већ како буде име покојноме) и донео ову погачу или чутуру вина домаћину на жалост: да Бог да да му се врати на радост". Сви лагано одговарају: „да Бог да". А приказивач спусти на совру што је приказао и оно се после разилази низа совру пред све који ту седе.

Још приказивач не сврши приказивање прилога а из куће ће изићи и не далеко од њега стати најближа рођака умрломе (сестра или мајка) са расплетеном косом и сва порушена. Рукама се подбочи у појас а главу обично прекриви мало на једно раме.

ће моћи бити доста за саме укућане који тамо оду, а све што комшије тамо поједу и попију то они сами и донесу. Исто тако доносе и кад доцније на друге даће долазе кући покојниковој.

За њом ће пристати колико год има сестара, снаха и других које су му род. А се приказивање сврши, она прва крене обилазити око совре лаганим кораком и запевати из свега гласа дивно наричући за покојником. Нека то тако сложно и жалостиво излаже да нема срца које не би просузило. Сви који су за совром обично гледе преда се; неки цлачу, неки божем нешто жваћу а залогај се сам враћа; неки деље какво дрво ножем а сви су утопљени у неку чудну тугу. Кад тако обиђу око совре неколико пута онда ће који од одабранијих људи, или која стара жена узети ону прву жену и рећи: „Доста, Маро, доста сестро! за Бога! божја је воља! И ми ћемо сви тамо; немој гњевити Бога; нека је жив остатак". Тим се прекине запевка, жене се разиђу и у соври се опет зачује нешто разговора. После тога се већ и дижу иза совре.

Сестре за братом највише иду рушне. На неким местима по седам дана а на неким по четрдесет не плету косе, а рушне иду до пред годину. Рушне док су, не носе никаква накита нити цвећа, другојаче шчешљавају косу, преврћу на себи зубуне или друге хаљине, а негде се (у Чачанс., у Подибру) повезују црном шамијом. Док су год рушне не певају нити играју. Место песме, кад иду у поље, обично, запевају наричући све врлине умрлога. Ова су нарицања пуна лепоте тако да би добитак био ако би се покупила.

Надам се да ћу, ако Бог да здравља, и од тога добавити макар колико.

После завршетка завршетак.

Кад ја једном у Д. Милановцу упитах: колико и како жали жена мужа, одговори ми шаљива једна постара жена, која се више пута удавала, „да жену човек жали онолико колико вре вода у котлу по што се он дигне с ватре; а жена опет човека онолико колико вре јело у лонцу по што се он измакне од ватре“.

ЖИТИЄ ЦАРА УРОША.

од

ПАЙСИЯ, ПЕЋСКОГ ПАТРИЯРХА.

(1614—1646).

Житія србских господара и црквених поглавара од св. Саве и брата му првовенчанога краля Іеромонаха Доментияна, архиепископа Даниила, игумна Григория, Константина философа и других, коима имена незнамо, драгоцени су споменици књижевности и главни извори повестнице наше.

Ред тих србских животописаца завршуе патриярх Пайсие и списано од нѣга житие цара Уроша последньи е изданак „древета од живота“, поздни производ те врсте старе наше књижевности. Житие ово не може се истина успоредити ни стилом ни пуноћом факта с неизданим іошт животом деспота Стефана високог,[1] а може бити да и П. І. Шафарик има право, кад каже за Пайсия да е „durchaus unkritisch“; но покрай свега тога мишлях да га треба на свет издати, ако ни за што друго, а оно бар зарад историографие србске.

[1] О животу овом судим по травестираном житию деспота Стефана у књизи: „Житія святыхъ россійской церкви, также иверскихъ и славянскихъ. Мѣсяцъ Декабръ стр. 262—314.

Неколико речи о писцу и о рукописима, по коима се житие ово овде штампа предпослаћу самом житию.

По неким списцима србских патриярха био є Пайсиє родом из Задра (Летописи србски за годину 1833 ч. I. Дечански споменици стр. 83.) но у єдном сувременом запису назива се он „Янѣвац“ (Далм. Магазин за год. 1866 стр. 187.). Пайсиє є био ученик патриярха Іована (Д. Спомен стр. 19) с коим се заєдно споминѣ у єдном спомену од год. 1613 као митрополит Новобрдски (Monumenta Serbica к. 558.). Кад се патриярх Іован 14. Октобра 1614 године у Цариграду престави, буде Пайсиє исте године у Грачаници за пећског патриярха изабран: „Tunc ergo collecti seniores magno numero in concilium quippe omnes Metropolitæ et Episcopi et Clerus et Magnates seu Vlasteli et personæ nobiles beneque natæ non paucæ colligentes se in Metropoli Grachaniczensi eligerunt Novobrdensem Metropolitam eumque fecerunt Archiepiscopum seniorem (Nota. Nomen non est expressum sed spatium trium vocum relictum. Pejačević). Из Лѣтописа Ђурђа Бранковића у Архиву II. стр. 29.).

Пайсиє є седио на патрияршком престолу до год. 1646 а те є године 2. Новембра од бивола смртно ранѣн умрьо. (История цркве за учећу се младеж, у Београду 1856. стр. 130.).

О труду и настояню Пайсиєвом око обнове и украшеня првопрестолне србске цркве сведоче надписи на истой цркви (Дечански Првенац стр. 94., 95. и 97.) из рукописних записа (Гласник VIII. стр.

150. XI. стр. 173., Д. Спомен стр. 38.; Гильфердинг: Боснія стр. 168.) може се заключити, да є Пайсие *књиголюбив*,[1] а из самог житияи других бележака[2] да є особити „ревнитель ко свѧтымъ“ био.

Шта є патриярха Пайсия, сувременика босанског бискупа Томка Мрнявића[3] побудило, да службу

---

[1] У єдном рукопису врдничком има на краю овай запис:

„Сїю книгꙋ слоужбꙋ бденнꙋ ѡбрѣтох вь манастироу раваннци светаго апостола и Єѵ̃лїнста лоукы. Како є била благоуьстиваго и христолюбиваго гюрга дѣспота вь градоу смѣдеревоу при животѣ его, послѣди принесена бысть вь манастирь раваници, и вьѯех ю иѯ аманета те ю преурьтах да се находи и вь нась сїа светаа слꙋжба; пакн ю послахь где є и била, и кто оће отолѣ отнимити да юсть проклеть и не благословень. и подписах своею рꙋкою аѯь смѣрены и многогрѣшни Архїепископь Паисеи пекскы лѣта 7149. а ѿ рожаства христова 1641.

[2] Види у римничком Србляку на листу 236.: „Кь лѣто 7136—1628. сватыи Сїмѡнъ монахъ (првовенчанн краль) ювлаетса Їгꙋменꙋ — ювлаетса сватомꙋ Архїепископꙋ пекскомꙋ кvр Паvсею к патрїаршїи. Онъ же — по ювленїи въ тон день пꙋтешествїе сотворивъ ко обители сопотани — и повелѣ свеноштномꙋ бдѣнїю быти — и патрїарх слꙋжбꙋ совершавъ повелѣ мѣсто копати, идѣже сватагѡ ювлаетса гробъ, и ѡбрѣтоша вкꙋотъ неистлѣнъ“ и т. д. Београдски Србляк лист 12. — Čaplović Slavonien etc. II. стр. 182.; „Nach dem Zeugnisse des Ipeker Erzbischofes Paysie, als der Serbische Despot Johann Branković mit Tode abgegangen war, wurde das Land durch seine Wittwe Helene eine Zeit lang regiert“.

[3] Бискуп овай (од год. 1631—1639) списао є живот св. Саве на латинском єзику: Vita S. Sabæ, in Regiœ sancticatis Illyrianæ fœcunditas. Romæ 1630. и у Боландиста Actis Sanctorum, Antw. T. I. pag. 979.

св. Урошу састави и житие ово спише, о том нам сам он казуе у житию где и изворе наводи,[1] помоћу коих е наложено му извршио.

Оставляюћи другима, да дело ово оцене напоменућу само да е житие ово писано „вь послѣдна врѣмена нуждна и оуснлна ѿ безбожних“. —

Житие ово исписао сам из рукописа великореметског од год. 1642, кои е одпре у М. Язку био и кои е П. І. Шафарик у познатом чланку описао. Од 32 листа, што их е житие тада, кад е Шафарик исти рукопис у рукама имао, пунило, испала су три найважния: први, последньи и едан лист из средине. Празнине те попунио сам из другог Язачког рукописа, кои е с првог не знам када преписан а год. 1748 поновлѣн.

Гильфердинг е у поменутой кньизи из жития цара Уроша „по рукописи списаной въ недавнее время — кажется въ концѣ прошлаго столѣтія и хранящейся въ монастирѣ *Шишатовцѣ*“ штампао два одломка: на страни 205. „*Извѣстіе о призренском собору*“, а на страни 233.: „Разказъ объ убіеніи цара Уроша“. Шишатовачки овай рукопис преписан е по свой прилици из Язачког рукописа, ер у овом последнѣм записано е, да е 1755 години ово правило светога и младога цара Уроша дано: „Честнѣишему Господину оцу Викентію Поповичь; Архімандріту Шишатовачкому на проучитаніе и преписанѣ на врема“.

---

[1] Гильфердинг назива изворе, кое е „составитель жития цара Уроша“ употребио „хорошими источниками“.

Раковачки од Шафарика под броем 96 описани рукопис, у ком е и ово житие Пайсиево увршћено, нисам могао на месту наћи. —

Преписуюћи житие ово изоставио сам познате нам летописне белешке, кое са животом цара Уроша у никаквой свези не стое, а иначе сам по могућству веран био.

Служба св. Урошу штампана е у Србляцима. Канона краегранесие е: **„Пайсей недостоинии пою те блаженне Оурошу“.**

ЖИТЇЄ И ЖИЗ'НЬ.

И повѣсть вь кратцѣ благоучьстиваго и прѣвисокаго и приснопоминаемаго и храбраго Цара Стѣфана и сина его, Оуроша младаго цара, и ѡ житїи и ѡ скончании его, и како и коею сьмрьтїю прѣиде сего свѣта суетнаго, и колико пожить и вь кое врѣме и где скончасписано мною недостоиным и многогрѣшнимь, иже нѣсьмь достоинь нарѣщи се Архїепїскопь Пайсей. манїем же прѣблагаго владикы моего христа и тому послужившїа прѣчистаа и прѣблагословенна владичица и Богородица и светаго и благороднаго мученика понудихом се начети повѣсть вь кратцѣ и сь полатиними нашими ѩкоже имаши напрѣдь оувѣдѣти тьчїю да не забвенїю прѣдами елико постигнути могохомь божїею помощїю и светаго.

Доброе сьдрьжите и испитаниь и вьнѣшнїихь моудрьць писанїе, еда что и ѿ них потребное ѡбрещем и что душипольѕно плодствуемь; вьсакь бо хитрьць требуе и нѣкых сьсудь кь досьвршенїю устроенїю, подобает же и царици рабынѣми некыми служиме быти. прїимѣмь убо рабь истини словеса и ѕломучившее ѿложим словеса неустїа да нѣ доброту ѕле потрѣбуем, да не кь прѣльщенїю простеиших хитрословесь прѣложим. нь аще и непотрѣбоует пьстрих оумышленїи истина нь кь иже и ѕле противѣщим се и льженимѣнаго раѕума вьѕраженїю. Сиих потрѣбуимь ѿ сиих убо начело сьтворим ѣкоже букву и иже еще трѣбоующїим млѣка прикладних христа божїе сьставное слово помощника приѕвавше ѿ него вьсако даанїе благо и вьсако дарь сьврьшень даетсе. нетьщеславнѣ убо и смѣреномоудрїа раѕума сьниѕывше се желаемаго примѣмсе, небо может рече Христось истина славу ѿ чловѣкь прїемлюще. еже оубо тесное и недооумѣтелное еѕыка моего. И елика вѣдѣхь лѣнѣх се ѡ. блажене, ѣже вище сили моеи начети и немощна дрьѕнути ѣкоже нѣкы бѣдливь и дрьѕостивь оуготованїе бѣды сьматрае. Еже сищѣва дрьѕающим аще убо моуси божьствьны оньи ѕаконоположитѣль еже вьсачьскаго видѣнїа ѿлучивь себе и житїа трьвльнѣнїа оставль и душеѕрителное оучистивь и ѿсоуду кь боговидѣнїю бывь потрѣбнь еже кь намь бога слова, чловѣколюбное сьшьствїе и вьплыщенїе видѣти сподобы се и кь своеи свѣтлости прилагающи наоученъ бывь и прѣдстателства ѿ бога вьручаемь и своих сьплѣменных наоучает. и ѣко нѣкогда ѣвими се вь сань и едниою и двающи: поуто

ме, рече, забвенїю прѣдасте. Єдинь господь вѣсть ꙗко нельжно есть и многы нѣвѣрїемь ѡбьдрьжетсе ѡ семь мнѣ не бꙋди похвали никоеи ради сїа дрьзнꙋти. Сїа оубо помышлꙗх ꙗко да не бꙋдꙋть сїа ѿ нѣпрї-азни ленꙗх се о словеси, боꙗхже се заповѣды и сьмышлꙗх како азь грѣшны и нѣпотребнїи смею дрь-знꙋти сїа, невѣдѣх како бысть житїе его, пакы смы-шлꙗх и оусрьдствовахь ѿ срьдца и дꙋше и поискавь сь вьсакыим оусрьдїемь и подвигомь и єдино изь-ѡбрѣтох вь лѣтописꙋ срьбскомꙋ, а дрꙋго вь родословꙋ, и вь хрїсовꙋлꙋ пекскомꙋ, еже ѥсть и до дьньсь вь пекскои црькви а ина слышавь ѿ свѣтопоучившихь архїепископь прѣжде нась бывших, понѥже о семь велми ра-читель бѣхь и имѣх ѡ семь желанїе разꙋмѣти и оувѣдети: ѿкꙋдꙋ прозебоше срьблы и по чемꙋ. и сїе вьмѣстих здѣ вь оувѣдѣнїе вьсакомꙋ желаюꙗщомꙋ, прилѣжно поискавши речетсе истинное оубо да нѣ-когда соугꙋбь поднмꙋ подсмѣх: ненаоученїа вькꙋпѣ и неразꙋмїа лютое. проститже се оубо еже ненаоу-ченїа сьгрѣшенїа, аще тьчїю нѣсть ѿ лѣности проис-ходить, нмѣти ѿ разꙋма вичевїе, а еже сь ненаоу-ченїемь люто и ненавистио и прощенїа вьсако нѣдо-стоино. Нь ѿ богодоухновенїих пророкь и богонаоу-ченних рибарь и богоносиих пастир же и оучитѣл, мое оубо рѣх ничесоже ꙗкоже рѣхь, сь богомь изложихь елика сила благодатїю его и поспешенїемь вьсе-мощнїе царицѣ и светых срьбскых господь и оучи-тель наших. Нь оубо слово божїе никтоже дльжань есть таити, своее ради лѣности, ни ськривати же

божїе истини. Сице и апостоль кь коринтом пишет: азь прїехь ѿ господа еже и прѣдахь вамь.

Вь врѣмена же она мѹчителска — и царствѹющѹ ликинїю мѹчителю севернїими и западними странами, еже срьбии есть и т. д. — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —

сь же Стефань оубы цара Михаила бльгарскаго на бани бельбѹшкои и сь своимь родителюмь Стефаном, третїем Оурошем. Сегоже великаго и благоѹьстиваго цара срьбскаго Стефана и храбраго, иже многажды рать имѣе сь агарѣни и прѣгна их обоньполь мора ктомѹ неимѣновати се вь срьбскомь предѣлѹ. и покоры грьскѹю странѹ. еже юсть Серѣзь сь градови окольними и до силиврїе, и сами царствоующи градь, и вь нюмь поѹьсти и дары прїемь и радость и оуурѣжденїе сь веселїемь, такожде и поморскїе градови, глаголю же ѹланю, и мнѣткь[1] и дѹбровникь сь поморскими градови покори подь свою область, яко и дани даати семоу благоѹьстивомѹ. такоѹ крепость подасть емѹ господь и прослави его вь животѣ и по смрьти оукрашенїемь мощи его повѣдоують иже вь призреии главы нека ѹесть и оу граѹаницн две три ѹести, а ино едииь господь вѣсть. Аще и некаа слышахомь о нюмь, нь многїи соудбы божїе подаеть комоуждо по прошенїю. Еже ѿ вьсего срдца любѣщих его. по божїю изволенїю. и жить лѣть на прѣстолѣ кд. прѣстави се дек. к.

---

[1] Може бити острва близу Дубровника: Шипань итал. Guippana и Млет.

И оставлаеть сина своего младооумнаго еще юнь вьзрастомь и вьрвчаеть влькашинноу скиптрь дрьжави, и клетвами заклеть ненасилити сина его, доиндеже вьзраста достигнеть, и боудеть ѿчьствоу своемоу насльдникь, по родоу и колѣноу ꙗко ѿ прѣдедь томоу бысть. И тако сьвѣщаше и ѡбѣти даше ꙗко не прѣстоупити више реченнїи завѣть. и благоучьстивїи царь стефань ѿрѣшаетсе сего суетнаго свѣта. увы срьбскои земли тогда и плачю непрѣстаномв и жалость и тоуга и рыданїю не оутѣшимоу. ѡ велика надеждо и заступниче срьбскыи: ѡ сирымь оутѣшителю и скрьбѣщимь застоупниче, сиримь наказателю алчющимь питателю, вь бранѣхь побѣдителю; оувы намь срьбска велика похвало; плачите горы и лоужна мѣста вса и вса окрьстна страна дньсь разлоучаем се и ктомв его видѣти не имам.

По прѣтеченїи многїимь лѣтомь правещв влькашинв доиндеже храбрь бысть царь оурошь ꙗко быти емоу .зі. лѣть, толикь бѣ вь разумѣ ꙗко дивити се всемь, прѣспеваеть дьнь ѿ дьне вь благости и разоуме старих сьвѣти непрїемлю младих же сьвѣти дрьже; того ради исконїи добра ненавидѣи дїаволь вьздвиже рать междоу младемь царемь и влькашиномь и многоу мѣтежв бившв и распре помѣждоу ними вь тїе дни. ѡвїи сьпомагатѣли царю оурошв и по правде тако и юсть, а овїи влькашинв по нѣправде ꙗко бити многоу мѣтежоу и разньствоу и неправди. ѡ неправедномв соудв и жалость велїа бѣ, понеже сь насилїемь вьсхыщаеть прѣстоль его по толикои клетви и завѣщанїи пакы прѣстѵпника себе показа. по толикои доброти себе вь ꙗмоу вьрыноу и ровь

нѕрн и еже сьтворн снце вь малѣ н прнмн праведнимь сѹдомь. Н тогда сьборою бывшою вь градою прнѕреною, вь храмѣ архїстратнга снлы господнѥ Мнханла ѥже ѥсть на рѣке бнстрнцн подь градомь внше мѣста прнѕрена, еже сьѕда ѿ основанїа прѣвнсоки царь Стефань и гробннцн емою сь тѣломь ґде бысть. Сьборю сьбрав'шю се немалою и архїепископою тогда кѵр Данилѹ[1] н митрополнтѹ н епископь н нгѹмень н свеціенонoїнокь н инокь н немало лнка благоучьстнвїнх и вьсь сьнмь срьбскын иже подь областїю тѣх н соудимь нмь влькашннь неповнноваше се глаголѥ: мнѣ прѣдано ѥсть. Н сьборь сь архїепископомь н сь всем народомь: веми да ѥсть на тебѣ нарѹчено донндеже доспѣеть млади царь вьѕраста, н ѥгово ѥсть по родою н по колѣною; прѣстани влькашнне насиловати. Н многою мѣтежѹ бывшѹ н мльвн; оучы неправеднаго соуда н никако покоритн се хотѣ. Тогда патрїархѹ сь сабором рекшѹ: слава тебѣ господи дьлготрьпѣлнве н многомнлостнве, прнѕрн сь высотн светыѥ своее на ѡѕлоблѥнїе люди свон н вижд неправедни соудь, еже сь насилнѥмь вьѕымають. Н раѕыдоше се кьждо вь своа н влькашннь раѕдѣлѥеть на трїн чести: ѹглѥшн вьдаеть сереѕь н нарече его кесара а гонка деспота вь трапѣѕонтою сиречь трьновою, а самь вь срьбскон ѕемлн. Н тогда благоучьстнваа царнца сь снномь своимь сьврьшають црьковь оставшоую ѿ благоучьстиваго н прѣвнсокаго цара Стефана вь чрьнон горн не сьврішена н троудомь н подвнгомь

[1] Реч „Данило“ написана є мало црњим мастилом; рекао би да писац није управ знао, ко є за времена цара Уроша патріјархом био па є доцније од ока Данила ставио.

и помощїю прѣчистые владичице наше и богородице и своихь прародитель помощїю и застоупленїемь сьврьшають црькьвь прѣславноую вь похвалоу и славоу оуспенїе прѣчистые и прѣблагословенїе владичице наше и богородице и приснодѣвы марїе и до дьньсь имѣнуетсе чрьногорска богородица: понеже царь Стефань велики бѣ основаль и недоврьшима бѣ, сьмрьть постизаеть его; такожде и вь скопїю противь градоу цьрькьвь вьздвизаеть прѣславноу, вь имѣ живоначелные тронце ѿ основанїа, понеже прѣжде маленша бысть еще ѿ прѣродитель сьздата бысть, глаголюже мнлоутина и нареуена бысть митрополїа прьвопрѣстолна еще при великомь царю Стефаноу. послѣдиже младь царь распространи и оукрашаеть всакыми красотами, иконами учстними, и одеждами и сьсоуди красними, и тоу ѥсть била чюдотворна икона, еже ѥсть троероучица и до дьньсь вь хилїндарской црькви, послѣдже божїем попущенїемь и агаренскимь насилїемь разьворенеен бывшь конаучнѣ, и до дьньсь мѣсто зидаемо ѥсть. И нѣколико лѣть мимо идѣ, и валькашинь расвѣрепивсе оукы соудѣ неправедноу и наоучаеть валькашина ратоборца исконїи ненавиден добра дїаволь и наоучаеть свое слуги убистви. По нѣкыих днехь исходѣть на ловитвоу ꙗкоже обиуаи имѣахоу; и тамо конаць житїю приемлеть, оубиваюмь его инуимь повинаа. Ѡлѣ неправде, ѡлѣ завистн, ѡ неситости валькашинове; коа рука двигнути се може како нѣоусаше. како ли земла сътрьпе како и сльнце не помрьуе. како ли и вьздухь сьтрьпѣти може; коемь срдцемь, коею мислїю, коею сьвѣстїю; всако помрауень бѣ оумомь, иступиль памѣти, ослыпль бѣ душевними оуима

ꙗкоже иногда спекꙋлаторь, егда оусекиꙋ божьствьнаго прѣдтечю Їѡанна, сицѣ и симь помрачисе оумь. И оубиваюто праведнаго ничимь повинна тамо негда иже неродимие мѣсто ѕовом соудимиꙗ. И вечерꙋ глꙋбокоу бывшоу ѿносеть его вь манастирь ѕовѡм нови храмь оуспеніе прѣсветые богородице вь подкрилїю града петрича више неродимие; прѣжде имѣноваше се породїим послѣди нареѥно бысть нерѡдимь третїемь оурошемь стефаномь иже ꙗсть вь дѣчани, иже ꙗсть дедь сего блаженаго оуроша младаго. понеже оболганїа и навѣти творахоу прѣвисокомоу царю стефаноу на родитѣлꙗ его третїаго оуроша и многаа ѕла подеть ѿ сина своего, веѕанїа оуѕь и тьмниць и ѕлостраданїа, ꙗкоже и вь житїю его пишеть. Понеже станище сего блаженаго овогда вь градоу петрьчю а овогда вь ѕвечаноу, тамо и коньць житїю прїемлеть иже едииь господь вѣсть соудбами сице бысть.

Царь же прѣвисокы стефань овогда вь скопїю градоу, а овогда вь призрѣноу, и вь грьчьскои страни серезоу многажди. На прѣжднꙗ да възвратим се. и есть при томь манастирѣ река сьходещїа сь горы село ѕовомо шарииикь,[1] и тоу приносеть тѣло цара младаго оуроша ꙗкоже и више рѣхомь никомꙋ о семь вѣдꙋщꙋ тысмо ѡнѣмь ѕлоденцамь и обитѣломꙋ настоатѣлю сь клисиархомь. И полагають его вь гробници вьнꙋтрь цркве идѣже божьствьна дѣют се, еще ѿ прѣродитѣль сьтворене соуть. и покрива-

[1] Лукари стр. 63.: „Urosc fu sepelito in tempo di notte in una volta di terra in Sciarenik, villagio di Scopie“. Рајић є читао Скареник, а Енгел; Swarenik.

ють плоуомь каменомь ю и ѿпело нощїю сьврьша-
ють никомꙋ вѣдоуцꙋ о семь тькмо валкашиноу и
онѣмь ꙁлоденцамь. ѡ валкашине, боуди те испльни
сатана и ноꙋчи те оубиствоу, ꙗкоже иногда їоудоу
на господа своего и оучителꙗ кто тѣ наоучи ѿтнети
тѣло праведнаго вь црквь вьноутрь? всако божїемь
сьмотренїемь. По малѣже ꙗвѣ бысть ꙗкоже иногда
оубивїи каинь авелꙗ и господоу вьпрашающоу: где
юсть брать твои? онь же ѿрицаесе ꙗко не вѣсть и
господь „крькь брата твоего вьпїеть, кь мнѣ". тако
и семꙋ оучинтисе не могоуть вьскорѣ ꙗвѣ бысть.
Мати же плачющїи чеда своего и сьбороу бывши вь
царских полать и сродствоу сьбравшꙋ се и плачю и
рыданїю не малꙋ и вьпрошенїю дрꙋгь дрꙋга: что
бысть дьньсь? се мати сина ищꙋщи раби цара ищꙋще
и по всоудоу ѡбьтницахꙋ ищꙋще и ничто ѡбретахꙋ.
оувы ноужди налѣжещои. царица же великаго и хра-
браго стефана приходить кь валкашиноу плачемь и
рыданїемь и сь полатними и вьпрошаеть: где юсть
младь царь и что бысть, и камо поиде? И валкашинь
глаголю: „ни аꙁь не вѣмь что бысть; аще боудеть
норѣкноваль прародитѣлюмь своимь и шаль вь светоую
горꙋ кто вѣсть". Мати плачꙋщи и прьси бїющи ѿхож-
даше и посилаеть до града солоуна и до светые го-
ры и поксоудоу обискавше и ничто оуспѣше вьспѣть
вьꙁвратише се. И бысть плачь кь плачю и рыданїю
и вьплю немалоу: оувы что бысть младомоу царю,
камо поидѣ что бысть юмоу; и ничто полꙁи бысть.
По малѣ же прослꙋ се егово неправедно ꙋбиство и
еще к томꙋ приложише плачь и рыданїе ѿ сьродникь
и ꙁнаемихь и ѿходѣть кь манастирь оуспенїе пре-

светые богородице и выпрашаетсе ѿ прѣстателѩ и вса по тьмноу сказоуеть и оувѣрив се и оумоли прѣдстателѩ ѿкрити ракоу и видѣти и тогда горша жалость бысть и рыданїе и выплю и лобизаеть и нарскою дїадимою тѣло ѡблагаеть и оуброусомь покрываеть лицѣ его и кь малѣ живота себе не лиши. ѡ жалости лютїе и неоутѣшимїе. И въздвизаеть ю прѣдстатѣль и оутврьждаеть духовними беседами, едва нѣкогда оутѣшии се славу богоу въздаше тако изволившоуму по їѡвоу: ѩкоже господеви годе бысть тако и бысть, и боуди имѣ господнѣ благословено ѿ иниѩ и до вѣка. И едва некогда оутѣши се. и нико ѡ семь неоувѣдѣ: боаху се влькашина. Онже раздѣлые власти ѩкоже и выше рѣхомь: оуглешу кесара серѣзу а оу трьновоу гонка а самь вь срьпской земли. И мало днемь минмошедшу, божїе суди кто изчьсти можеть еже неправедно содѣїаше убиство. вь то самое лѣто воздвизают се агарени из прекомора на калиполѣ и вьселиици тамо бывають богу попоустившоу неправеднаго ради убїенїѩ и отудь походить на андрїѩнов градь и приемлють его и покушаютсе на срьбскую землю ирити. и слишавь сїе кесарь оуглеша вь граде серезу о прехожденїи измалтень и посилаеть ка кралю влькашину брату своему възвѣстити ему сице: радовати се брату моему кралю влькашину и господи вьсегда здравствуи ми на многаѩ лѣта: и разумно ти буди, ѩко прешли суть агарени вь калиполь и ѿтудь вь дренополь и тако слишимь покушают се и на срьбскую землю“. Краль влькашинь слишавь инмало вьнѣть ни надеждоу поиска ѿ Бога но своимь велехваленїемь: „а что ѥсть измаилтень

можемо ихь на конских копитах раꙁнети“ не оүпова на бога сьтворшаго и не помоли се сь сльꙁами не вьꙁдьхнѹ сь оүмиленїемь ꙗкоже бѣ иногда видѣль ѿ превисокаго и храбраго цара Стефана, ѥгда ополчи се на оүгре и вышьдь вь цьркьвь житчю Архиепископїю и падь прѣдь икономь спасителевомь сь сльꙁами молꙗше се ѿ топлоти срьдьчнїѥ: Господи Їисусе христе истини боже нашь, не посрами нась ꙁа име твое светое предь симь поганимь ѥꙁикомь оүгрьскимь, нь дарѹи намь крепость и силѹ, ꙗкоже иногда даровалль ѥси родителю моемѹ на бльгари сице и ꙁде пособствуи ми и помоцїникь мнѣ бѹди на сьпротивники моꙗ и да посрамет се и погибнѹть, ми же оукрѣпим се силою твоею; еи господи не посрами нась великодарователю и сило невидимаꙗ и непостижимаꙗ, помилѹи нась аминь. Ѥгда слишаше оүгри цара Стефана пришьствїе бегѹ еше се и мноꙁи вь воде истопѣше и некїихь мьчю прѣдаше а инїи едва оүгонѣꙁоше и сь стидомь вь своа вьꙁвратише се. Тако господь славить славѣцїих его! Что такова дѣеши ѡ кльккашние кралю, не подобаше ли ти прѣжде мольбнїе глаголи кь богѹ глаголати ѿ теплости срьдьчнїе, ꙗкоже видѣль ѥси нь надѣеши се на чловѣки прьстнїе, ꙗкоже и самь ѥси, не слышꙗ ли когда блаженаго давида Ѱалми пророка: не оүповаите на кнеꙁе на сини чловѣчуские, вь них же нѣсть спасенїа. Что дѣеши ѡ кльккашние и ни мали ѡ семь вьнѣть но своимь велѣхкалиенїемь и непокорствомь повелѣваеть вьскоре воемь сьбрати се и посилаеть кь братоу кесароу ѹгаѥши готвом бити и место нарекь, идеже стати се имать обои. И воемь сьвькоупльшим се и бысть ристанїе,

и вьпль ѩко земли трести се, конникь и пешаць, и прѣходѣть до мѣста рекомаго чрьмѣньскы лоугови, близь андрїана полю дьнь хода и поболше коже мостарь послѣди ниѣнова се мустафа пашина купрїа. И тоу негда сьвькоупаютсе вои, овїи ѿ срьбскїе земли Оуглеше ѿ грьчьскыих предѣль и биваюць вои доводьїи и прѣписоують колико их ѥсть борити се сь агарени, и обрѣтають ѡрѫженосиихь конникь ѩко бити негда ⷭ҇ ѡ вои и болше. Нь соудби божїе неисчьтѣни соуть и бысть вѣселїе много и радость и винопитїе и ѩстїа и вьсако неоуправлѥнїе и неоурѣжденїе. И слышавь агаренскы начелникь о пришьстви вльказшина кралю сь силою многою и вь нѣдоумѣнїи бише великцѣмь и оужасе немалѣ и сьвѣщаше се дань даати и посилають избранїе свое ходатае кь вльказшиноу: „стави нась зде прѣбывати и мы боудемь ѩко и рабы и дань дами ѩкоже хощеши“. И приходѣть ѩкоже ходатание сьгледати и оуходити и мирнїе дани оустроити, и пришьдше до мѣста идеже вои бехоу немали и прокл҄ети агарени оуходеть и сьгледають и видеше же неоуправлѥнїе и разноходѣще и пїани лѣжеще ѩкоже воемь безглавномь и никакова оуправлѥнїа; и вьскорѣ вьспеть вьзвратише се кь своемоу их начелникоу и повѣдоуюць нимь вса неоуправлѥнїа и нѣстроенїа и разнохожденїа и пїанства, и глаголють дньсь наше боудеть; и подвизают се вси агарени единодоушно, и приходеть до мѣста идѣже бехоу вои неоуправлени и вьнезапоу нападають на них. оииже ѡ семь нѣ вѣдѣще, оутроу глбокоу соущоу и разбивають вое срьбьскые и вѣ чюдо зрииое, гиѥвь го-

сподьнь на них нападе и страхованїе и беганїа, еднинь дроугаго прѣдварахѹ, инь иного не постизахѹ, бегоу еше се и оустрьмише се кь беганїю божїемь попѹщенїемь неправеднаго ради убиства. Аще не би господь попѹстиль како бы могли Д тисоуще и .ф. вои ѡдолѣти седмь десетнинь? Неправеднаго ради оубиства сїе бысть и рати бывши и нестроенїа вьнезапоу и бѣше тоудо невидимое толико вои ѡрѹженоснїих вьнезапѹ вси разбїени быше божїемь попѹщенїемь и мнозїи вь рѣце погрезнѹше ꙗкоже и выше рѣхомь ꙗкоже иногда Фараонь гнѣвомь божїемь гонимы. Еднии бѣгоу еше се, дроузѣх вь порабощении ѿвѣдоше, и многа троупїа падоше, множаиши же вь рѣце погрезноуше, ꙗко и самомоу валькашиноу тоу ѹдавою изменити животь свои, и множьство вои сь нимь ꙗко ни памѧти емоу остати вь живых, ни гробь емоу знаетсе и до дньсь. Правѣднимь соудомь божїемь, испи чашоу юже налїа и ровь изри и вьпадѣ вьнь, еже вьсеа вь скорѣ и поже. Ѡ нѣснтости валькашинове; и злаго нрава и лѹкавомоу сьмислоу; ѡ злаго произволенїа и зависти, и високооумїа и своеволства и малоѹмїа. Аще и лиши младаго цара сего свѣтнаго свѣта, нь тьмо вьдвараетсе вь раискїихь жилищих, сь лики мѹченичьскїими и сь своими прародителли, и прѣподобнїими и тѣло его вь цркви чьстно прѣдлежить и до дньсь творить исцѣленїа сь вѣрою приходѧщїимь на похвалоу и чьсть прародитѣль своих и на оукрашенїе сьродствѹ своемѹ, и на оукоризноу невѣрнымь; валькашинь же бысть позорище окаанно вь калѣ и рыбамь и птицамь снѣдь и ни

гробь єму знаєтсє:[1] погыбѣ памѣть єго сь шоумомь; праведьнь соудь божїи. И тако тамо погыбають ꙗкоже и прѣдписахомь и оуказахомь и внше вь расхищении; оувы нужди, оувы запущенїє. И агарени вьзвращьютсє кь андрїаноу градоу сь побѣдою и радостїю, наши же вь скрьби и тѣснотн: ѡвїи брата желаше овїи родителю, овїи чеда своа инїи сьродство своє, и бысть вьпль и плачь и рыданїє ꙗкоже рахиль плакаше чедь своихь сице и зде слоучи се и єлицѣ вь порабощенїє ѿвѣдоше сь срамомь искуповахꙋ их, а єлици оугонезоше и вь доми придоше, дрѣхли и посрамлєни показывающїє главами дрꙋг кь дроугꙋ: оувы нами глаголахоу. Оуглюша же ꙗко бысть вь рати и вьдають ємоу раноу лютоу, и бєгоу єтсє и крьвїи тѣкоущїи и нѣними ѡбезанїа ни хлѣбнии, нь никако нмы где главн подклонити нь некы хльми вьзшьдь и падаеть сь конꙗ и тоу приходить єму коньць житїю, духь богоу прѣдасть и погрибають єго свои слоужьбници и гробь єго и до дньсь знаємь єсть и нека чюдна знаменїа показоуеть и чловѣци белѣги ставеть; тѣложе єго ѿносеть некы иноци вь ѡбитель, єже ѿ нєго сьзданомꙋ ѿ основанїа банзь сереза, исцѣлєнїа творе, а гробь ємоу бысть внше

[1] Лукари стр. 63.: „Vukascin fu portato a sepelire nella rocca di Susciza, poco in giu dalla sepoltura d' Urosc imperador; — Dufresne стр. 64.: Illius corpus ad sanctum Demetrium, in Susciczam Rasciæ oppidum perlatum, juxta Urosio regis postremi tumulum reconditum est: Uggliescæ vero ac Goici cadavera, minime reperta sunt. По кардовачком Летопису (в. у Шаф. л. 61.): „црьковь светомоу Димитрїю оу соушицѣ конь скопїа сьтворише Мрнавчевићи. Задужбина та и данас постои. (В. на Хановом крокию).

харманьлїє и до дньсь каменїемь ȥнаемо юсть.[1] Потомь сьбырают се оставши срьбли и ищоуть кого на прѣстолѣ поставѣть кралюмь. Понюже ѿ благоуьстиваго и христолюбиваго плѣмена неманина не нѣ тко: оста лоȥа бесплодна, ѿ оуроша нѣ бысть чеда, понюже младостьнь бѣ. Павы сьвѣщаше поставити кнеȥа Лаȥара и посилають вь босноу ȥань, понюже бѣ вьȥель Милицꙋ благоуьстивоу госпождоу ѿ вльканових сьродникь, ꙗкоже нымаши по малꙋ оувѣдѣти. И да оувѣси сьродство ȥде да скажоу вьпрѣкы да нѣ невѣрствїемь ѡбьдрьжи се слиши и раȥоумен тѣмель срблюмь: Еще по раȥделюнїи юȥикь нимѣновани сꙋть срьбии ѿ нѣкоего Елена иже Еладоу насели и вь стапотворенїи раȥмѣшени выше еȥици и ѿтолѣ проȥва се срьбинь и ѿтолѣ инмоwьдшꙋ многолѣть, Августь царь — — — — — — — — — — — — — —
И по многїихь лѣтѣхь, ꙗко бысть прѣставлюнїе великаго и храбраго цара стефана вь лѣто ѕ то тисꙋщно и ѡ и ѯ и д.; и бысть по нюмь младь царь оурошь ѕі. лѣть и лишають его сего свѣта; и ѿ толи бысть вь тимени ȥемльнемь, ꙗко быти прѣставленю его вь лѣто ѕ тисꙋщно и ѡ и п-тое, и бысть вь тимени ȥемльнемь лѣть саі. вь лѣто ѕчв. обьꙗвль се светы и бѣ обитѣль ȥапꙋстела коначно и градь раȥьборень ꙗкоже и до дьньсь видимо юсть, кромѣ врата градска ѡповѣдꙋють писанїемь и трьдостїю а ино раȥь-

---

[1] О погибіи србской на Марици сравни Tabulam a Cutheis код Шваидтнера Том. III. стр. 660.; Хроника Халкокондила у „Corpus scriptorum Historiæ Byzantinæ“ Бонског изданя стр. 29—31 и повесть Исаие монаха о кралю Вукашину, кою є Миклошић на свет издао. — Деспот Ђурђе Бранковић описує битку по прво наведеной історіи а последице исте по монаху Исаіи.

оборено, ꙗко и цръкьвномоу троулȣ пасти коначнѣ, и виталище бисть раꙁбоинникомь и скотѡмь и пльно гноа соуще, ꙗко небрѣщи о семь ни комоу. Нь всемощна царица и владичица всемь намь помощница и покровителница и ꙁастоупница нѣостави тако сїю ѡбитѣль нь ꙗко иногда вь црькви и ѣ ѡ р и с ц ѣ чюдо показавши и распадши храмь сиць и молбою моученика оуроша и егових прѣродитѣль, ꙗко да нѣ коначнѣ ꙁабвена боудȣть и пакы благоучьстивѣи доꙁѣ на послѣдакь обьновити се; тько богь славить славѣщїих его. И вь то сьмо врѣме приходить некои пастирь, никомоу вѣдомо ѿкȣдȣ бысть или кыих родитѣль или плѣмень, тьчїю скаꙁȣе себе ѿ о в ч а п о л ꙗ и приходить вь село ш а н к о в ц е блиꙁь манастира, плаче и рыдае и моле се прїити и сьпомощи емоу, еже црьковь поучистити и ѡтрѣбити и гнои иꙁриноути. И приходѣть чловѣци сь женами и дѣтми на многїи днїи и поущають црьковь а кемерь црьковни пропаль бѣ и оутолив се мало пакы вьпїе и глаголе чловекѡмь: прїидѣте и сьпомоꙁите иꙁети мощїи светаго оуроша младаго цара, и роугахȣ се емȣ ꙗко некоемоу ȣродивомь и небреженїемь ѿхождахȣ и глаголахоу: ꙗко иꙁьоумила се юсть и невѣрȣемь емоу: ѿ коудоу онь вѣсть младаго цара и колико лѣть отогда юсть и где онь быль юсть? пакы плаче и моле ихь: аꙁь вѣмь где есть; и роугахоу се емоу и поношахоу и глаголахоу дроугь кь дроугоу шьдше да видимь мощи светаго ȣроша, роугающе се; и пришьдше вь црьковь бѣ дьнь недѣлны и сьбираютсе околна села и бываеть сьборь немаль и вьꙁьпи: прїидѣте и сьпомоꙁыте, и вьꙁдвиꙁаеть камень

велнкь ѿ гроба вьноутрь црькве, н ѡбрѣтоше мощїн краснїє, растворенїн испоущає воню благооуханїю ꙗко дивнти се всемь н на многь часъ ҙабывше се, невѣрїа ради едва нѣкогда вьҙбноувше н вьҙвавше: господи помилоуи н прости нашемоу невѣрьствїю; н нҙымають краснїє мощи ѿ боку ҙемли н сьбраше кости все испльнь воню благоуханїє н ѿносеть нхь на рѣкоу шаренничку ѡмнти нх, понеже ѿ многа врѣмена вь тимени ҙемльнѣмь билѣ соуть н ѡмнвають нх н сьбирають все н вьносеть вь црьковь н тоу слоучише се некои рукодѣлци н сьтварають ковчеть красень ѿ дрѣва ѡрахова н вьлагають мощїн вь ковчеть испльнь благооуханїа н красоть ꙗко дивнти се всемь; н вь тоу нощь наче вьпити онь пастирь: оувы мнѣ ꙗко ѡсталѣ соуть мощи вь реце н вьси понскавше оусрьдно н ннчто ѡбрѣтоше; пакы вьпїе н ѿврате рекоу нндмо н вьси прилѣжно понскавше н обрѣтоше едїнь ҙоубь испадноуль беше н вси прославише бога н ставише на мѣсто свое н по всюду прослу се чоудо прѣславно всакь оумь оудивлꙗе слишещих, н вси стицахоу се на прѣславное видєнїє н нҙ далечные страны прнхождахоу на исцѣленїє н ҙдравїє полоучахоу прнходеще сь вѣрою. Н приходѣть кь архїероу тогда соущоу вь митрополїи новобрьдскои градчаници кур Васнлїє моужь добродѣтель н чьстьнь н кротости испльнь, аще нмь таковн н испросеть ѿ нєго писанїє н ѡповѣдоують емоу о вещи бившои н оудивль се ѡ семь н рекь: благодарнмь господа; н подавь нмь писанїє сьпоможенїа ради христїаньмь на обновленїє црькви, н пакы н сьмь походить всеосвещенны митрополить книнеречены видѣнїа ради н поклон се

светомоу хвалоу въздаеть богоу такова видѣвь въ послѣдніа врѣмена, богоу тако изволившꙋ и светомоу; и походѣть по всюдꙋ милостиню ради и приходѣть въ мѣсто рекомо ю н ю в о и тоу нѣкои благовѣрны христїанинь зовомь ї ѡ в а ж и в к о в и ћ и ктиторь бываеть и оусрьдїе велїе имѣе къ семоу храмоу матере божїе и къ новоꙗвлѥномоу светомоу и ѡбеща все обновити елико мощьнь боудеть, и приходить въ манастирь запоустевши и небрегоми никыим ѿ на-чнꙋть обнавлꙗти црьковь сь оусрьдїемь и сь инеми ктитори црьковь обнавлꙗють, и разьѡбореное сьзи-дають, и плоучомь покривають, и вноутрь оукраша-ють и славословїю бывшоу и братїа сьвькоуплꙗютсе, и ктиторы околни сьпомагають и прилогь творѣть: овїи нивїе, инїи ливади, дроуѕи пасища и млинѣ и остали по силѣ елико тко мощнь ѥсть; и доволно бысть обитѣли на крьмоу и оукрашають иконами и книгами и одѣждами. По нѣкоих же врѣменѣхь выше речены онь пастирь невѣдомь бысть и до диьсь. Что имам рѣщи нѣкое сьмотренїе бысть божїе, ꙗкоже господь глаголють въ ѥуангелїи: неможеть градь оу-крити се врьхꙋ гори стое ни свѣщникь подь споу-дѡмь нь на свѣщнице, да въходѣи свѣть видѣть. Сице и о семь блаженемь оурошꙋ младомоу царю сьврьши се; неѡстави его господь въ тимѣни земльнѣмь остати, нь на послѣдакь ѡбьꙗвивь некоимь страннымь пасти-рѣмь на извѣщенїе иновѣрнымь ѥретїком а на по-хвалоу прародитѣлюмь своимь и всемоу срьбскомꙋ родоу, на чьсть и славоу а иновѣрнїимь на ѡбли-ченїе и оукоризноу сице ѡ семь бысть.[1]

[1] У реметском рукопису забележено є: Лето господнѥ 1705.

И вь гредоущиа лѣта .ꙃрг--тїе егда бысть обьꙗвленїе светомоу, и тогда рати бысть великои на боудимскои страни, глаголюже ꙗиок,[1] и то лѣто сьжиꙃають мошчи прѣкрасные и чюдотворнїе светаго Сави срьбскаго, некоимь бегомь, наоучененїемь дїаволскымь, иже искоиїи добра нѣнавидѣи и приходить кь сердарꙋ синань паши, арьбанасниь соущи тоу пришьль бѣ ꙃимовати вь бельградоу и ковѣ наносить и обльгаеть и глаголють: вѣроують тоурци светомоу савѣ, и крьстетсе; и посилаеть сердарь оулаке, и приходѣть вь манастирь милѣшевоу вьнѣꙃапоу, никомоу ѡ семь вѣдоущꙋ и поимоуть ракоу светоую сь мошчими и ѿносеть вь бѣльградь чюдотворивїе и прѣкрасные мошчи и сьжеже ихь ѡхь мнѣ грѣшном на полю врачаревоу, мѣсеца априла кз҃ дьнь на светога симеона сьродника господнꙗ и свещено моученика. Тогда ꙃнамѣнїю некоемоу бывшоу боуры вѣтрьнои, и градно каменїе, ꙗко дивити се многемь, и едва оугонѣꙃноути вь свое доми.[2] Бысть светитель и преподобнь и еще вь животѣ желаше моученичьскы вѣниць вьспрїети, и нѣлиши его господь и вѣнцемь моученичьскыим оувѣꙃе се и потолѣ раты быше великїе и нѣстроенїа и до дньсь. Но нѣкоих минмошьдших врѣмень мнѣ смѣренномꙋ и многогрѣшномоу ꙗкоже и више рѣхь, ꙗви ми се единою на сьнь, и иꙃложих емоу тропарак, и кондак.

месеца Маїа 11. прїиде светыи царь Оурош вь монастир ꙗꙃань; принесень бысть от монастира нероди-млꙗ, иже есть вь срьбской ꙃемли и тои прѣнесен бисть Монахом Христофором више писанаго лета.

[1] По Ђ. Даничићу град Ђур у Мађарской, а по Вукову речнику Ancona.

[2] Види у римничком Србляку у житию Симона монаха на листу 237. ово исто место о сажизаню мошти св. Саве.

паки ѿ любови и оусрьдїа приходихь поклонити се, и паки ми се ꙗви глаголе: „почто мѣ забвенїю прѣдасте“, и дивих се на многь часъ что имамь сътворити о семь азь невѣжда недооумѣю се, ѿ коудоу начети. Паки по божїю изволенїю елико ми господь разоумь подасть, поноудих се и сь полатиними начех стихары прьвѣе малои вечерны сь пророчьскыми и ина по рѣдоу; канонь смѣшань, прьвїи Богородици, потомь пророкоу, таже и светомоу, вса по редоу, ꙗкоже подобно ѥсть славословїю быти и бденноу слоужбоу сьставихом, ꙗкоже имаши оувѣдѣти. Не вѣмь азь грѣшни и нѣпотребнїи, бити ли оугодно пророкоу и светомоу. Едииь господь вѣсть. Молюже ви и оубѣждаю вась оци и братїѡ и чеда, аще что боудеть погрешено, любо вь коеи стихири или вь коеи врсти или вь коемь слову, исправлꙗите а не кльните господа ради; понеже неписа духь светыи ни мужь светь но рука грѣшна и духь оунииль вь послѣднꙗ врѣмена нуждна и усилна ѿ безбожиихь. Едииь господь вѣсть тьчїю ѿ усрьдїа и любови сїа начрьтах вашои любви, ꙗко да благодать божїа будеть сь вьсеми вами и будемь мы едино стадо и едииь пастирь, и ꙗко тому подобаеть слава чьсть и поклонѥнїе отцу и сыну и светому духу и нынѣ и присно и вь вѣки вѣковь аминь.

Не имавши при руци за времена, да би могла дођи на своє место, мећемо овде іош ову примедбу:

У єдном Србляку манастира Шишатовца записано є: „Во время Ігумена Кvрїона Іеромонаха придоше кь Нашъ Монастырь Шишатовацъ святѣишїи Патрїархь Сербскїи, кvр Паvсеи и преосвещеннѣишїи Митрополитъ Белоградскїи и Сремски Авесалом л. 7140—1631 месеца окт. 3. день и вишеречены Патрїархъ Паисеи своеручно написа повѣсть к'кратцѣ с. Стефана Шиляновичьа деспота Сербскаго, а кондик монастырски и книгу светаго Стефана ѿнесе с' собою да препише у Цароставникь пекскыи“.

Исписао

Іларіон монах.

Прилози к историји српске књижевности.

Спремио за штампу по рукопису 16-ога в.

Стојан Новаковић.

Заједнички је резултат свију историка, да је просвјета у староме периоду наше историје углед на савремену византијску просвјету са свима слабостима њенијем, да је правац у ње религиозан као и у цијелој савременој Европи; заједнички је резултат, да у старом периоду наше (разумијевам наш народ на истоку само) историје нема управо праве књижевности. Могу ли се назвати тим именом само историјски и богословски списи макар били доспјели до превеликог развитка, кад се зна да они постају не себе ради него од спољашње побуде, јер требају религиозном животу и јер религиозни живот не може да се не обзире на државу кад у њој живи?..... Може ли се назвати именом књижевности радња књижевна у којој нема поезије, тога првог цвијета самотворне свијести човјечије?..... И могу ли се назвати тијем именом само дјела рађена по туђим угледима не изнесавши нигдје ни у облику ни у погледу ниједну особину свога народног живота, који је, усред дуге једноликости у висини развитка, ипак обилат разноликошћу склопа свога?..... Далеко би-

смо више стајали да су наши стари могли дотјерати барем до побожне поезије каква се разви у Далматинаца и Хрвата: али ко зна да ли није томе криво то, што вијек хуманизма и ренесанса западнога затече нас у очајној борби за живот и за народност своју, којој паде на жртву сва снага ума у енергичној борби и поезији, и која натјера руке књижевничке да мјесто скромног пера понесу крст пред борцима за народност и слободу. Књижевност спаде на голо преписивање старијех трудова, а цвјетно вријеме књижевности Немањићске које даде светога Саву, краља Првовјенчанога и свијетлога Доментијана, нађе мјесто даљега развитка, прилике које не могаху донијети ништа друго него опадање. Јесмо ли дакле могли имати праве књижевности?.....

Да ли се интерес изучења кога периода књижевног мјери по интересу насладе коју даје образовану читаоцу?..... Може ли се ком времену узети право да буде изучено, ма како му рђав правац био, ма како малене резултате донијело?.... Онијем ријечима напријед и овијем питањима овдје, ја бих само рад одбранити стару књижевност од сувремених пријекора, од пријекора који не пазе на прво историјско правило, да историја мјери свако вријеме његовим рођеним мјерилом и ако јој је *суд* самосталан. Особине стила и језика без свега тога могле би саме собом бити довољне за изучење старина књижевних. А усред највеће једнакости у правцу с византијском књижевношћу не можемо ли се увијек надати нијансама наше народности, не можемо ли у животима наших светаца и поборника црквених тражити праву

мјеру религиозне девоције у нашем народу; у ситним приповијеткама из побожнога живота не можемо ли потражити стакла којим да провиримо и у социјални живот и свезе његове у оно вријеме? А поврх свега, хоће ли књижевни суд о старинама нашим моћи бити цио, ако не имаднемо у потпуности издане на свијет те старине наше?.....

У прилог овијем мислима износим и ја пред свијет овај свој труд, на којем не мислим стати. Као прави почетак томе труду могао бих споменути чланке у Гласнику XXI *Службу и живот св. Ђурђа Кратовца* и *Нешто о кнезу Лазару;* овијем се само настављају ти послови, а у колико се од сад прилика дâ, и даље ће. Наше овдашње библиотеке поред све своје сиротиње имају нешто блага које нити је описано ни на свијет изнесено, а и једном и другоме крајње је вријеме данас, кад народном животу постаје све већа потреба у истинитим и јасним бојама познавати своју прошлост баш за то, што му се будућност у снажном развитку бурним корацима примиче. Да проговоримо дакле посебице о овијем споменицима.

Житиѥ и жизнь прѣподобнааго отьца нашего Іоакима Сарьнадапорскаго[1] може постати врло важно за историју наше старе цркве. До данас не знамо ништа шта је било прије светога Саве у нашој цркви, нити нам би познат који светац из пређашњих времена, а у животу Јоакима Сарандапорског стоје ове ријечи: **По томь же не**

[1] На другом мјесту пише се та иста ријеч **Сарандапорь**. Које је правилније?...

малоу врѣмени минѹшьдьшоу и томоу родоу вьсемь оть житиꙗ прѣшьдьшоу, вь дьни Маноила цара грьчьскаго, глаголема Багрѣродьна, хотѣ Богь прославити своѥго си оугодьника, обновити светоѥ мѣсто ѥго, не сьтрьпѣ бо на мноѕѣ крыти се свѣтильникоу подь соудомь вьжигаюшоу. Види се дакле из тих ријечи да је Јоаким живио прије још, кад му се у дане цара Манојла спомен и светиња из заборава подизаше након цијела нараштаја једног (томоу родоу вьсемь оть житиꙗ прѣшьдьшоу). А цар Манојло Комнен владао је од 1143—1180. У то дакле вријеме хотѣ Богь прославити своѥго си оугодника. Кад се сјетимо да је наш Немања, од којега нам почиње државни живот и црквена историја, владао послије 1159 и споредимо то с ријечима мало прије споменутим, не остаје нам никакве сумње да је светац Јоаким живио заиста прије Немање. А гдје је живио светац и одакле је? Рукопис одговара овако: Прѣподобьныи отьць нашь Іоакимь подобе се Игнатию богоносьномоу, оустрьмивьше се ꙗко ѕвѣзда многосвѣтла оть ѕапада кь вьстокомь приходить вь страны горы поустыни Осоговьскыѥ. Стоји даље да је у те планине најприје дошао у некакав Градьць. У самијем планинама Осоговскијем светац се настанио у Бабиноу долоу, на ријеци Скоупиць; али како нема никаквих рјечника ни згодних етнографијских дјела о тим мјестима не знамо гдје су. Довољно да су близу Градьца. Али је и Градаца било више. Један је Стефан Немања узео од Грка, за који Даничић (Рјечник из књ. ст. ријеч Градьць) мисли да је био ондје гдје се послије подигла Гра-

чаница. На пошљетку ко зна јесу ли се икако и сачувала та имена до данас? Ми дакле можемо толико докучити да су ова мјеста на источним странама Косова поља. Али у овом је рукопису Їоак^имь главни светац, о њему се највише говори, а помиње се још светаца. Говорећи подуже о вјери и о посничком животу по пустињама рукопис прелази овако на своју ствар: **Кь сицевыхь оубо ꙗвише се новоподражателие и таковаго житиꙗ ревьнителие, чюдьнии и истиньныи новопросвѣщеныи отьци наши и поустыньножителие небесьныи чловѣци и ꙁемльныи аггели, дроуꙁи Христови: Їоань и Прохорь, коупьно сь Гаврилωмь, сь иными же прѣподобьныи отьць нашь Їоакимь. Чьстьнаꙗ четворица, богоиꙁьбраное сьдроужьство, троудолюбьныꙗ дѣлателие Христови иꙁьшьдьшимь раломь вѣры браꙁдоу вьꙁдѣлати и сѣꙗти сѣме доуховьнаго, ꙗко да сторичьствоующи класъ пожьнють, плоды добродѣтѣльныꙗ Христови принесоуть.** Много ми се чини као да се у овим ријечима хоће да каже да су та четворица први људи од нашега народа, који се дадоше на калуђерство. Јован је пустињичио на гори Книшави, која се помиње и у животу св. Јована Рилскога; Прохор је боравио у пустињама Врањанскијем на ријеци која се зове *Пшина*. J. G. v. Hahn Reise von Belgrad nach Salonik Wien 1861. може нам и допунити рукопис и обавијестити нас о мјесту. У том дјелу (стр. 48) налазимо цијел одјељак о *манастиру светога Прохора*, који се зове по истоме овом светом Прохору о коме говори наш рукопис. Манастир тај стоји јужно од Врање и најзнаменитији је у Старој Србији послије Грачанице.

Стоји на лијевој обали ријеке Пшиње (Хан је пише Ptschinja) у узацкој долини, на правом манастирском мјесту. По легенди, пише Хан, живио је тај свети Прохор најприје у једној пећини која је високо врх манастира, и ту и данас показују људима његове стопе у камену. Позније је живио на једном мјесту прево пута од пећине на којем сад стоје развале од некаке цркве; и на пошљетку се повукао у долину гдје је и преминуо, а гроб му је у једној стијени која је дио цркви његовој. Црква је малена и нема никакве архитектонске љепоте, а знатна је тијем што је на цркви назидана четвртаста кула, широка колико и црква; на најгорњем кату те куле има мала капела. Некад је то била кула за стражу. Црква је исписана животом свечевим а међу владаоцима ктиторима исписан је и кнез Лазар који је озидао chalkidicum цркви. Међу околним становницима манастир је и данас у великој части. И сами Арнаути из окола поштују га и по хришћанском обичају доносе своје болеснике и полудјеле на видање. Тако га из тога поштовања ни хајдуци никад не нападају. — Трећи *Гаврило*, дошао је у **Лѣсновьскоую глаголѥмоу гороу — и тоу ѥмоу сьзда се храмь вь име архистратига Михаила.** Љесново је и сад село близу Кратова на Злетовској ријеци, негдје близу граница нашега крушевачког округа. То је дакле све на источнијем границама старе Србије, и кад се сјетимо да је Србији хришћанство с црквеном књижевношћу дошло с истока и да ови свеци спадају баш у оно вријеме којему је ваљало ако не што више а оно барем спремати оне стихије из којих

се под Немањом и светим Савом могла развити радња књижевна и црквена, онда се можемо домишљати ко су могли бити ови свеци.

Толико за попуну недовољнога стила који нам је сачуван у томе животу. Ја држим да ће вјештачко око наћи тамо доиста вриједних ствари, а радујући се што тако можемо знати за те свеце да су из времена у којем смо сиромашни именима свијетлих људи, препоручујем легенду љубавницима овијех ствари.

Пријећи ћемо на *Живот Јована Рилскога*.

У „Видову дану" од 1863 године бр. 11 и 12 наштампао је Ђ. Даничић своју лекцију о књижевности богословској у Бугара од XI—XV вијека у којој говори баш о животу Јована Рилскога, и то по овоме истом рукопису. По томе и ми говоримо што нам пристаје у овај чланчић.

Јован је Рилски на гласу међу свецима словенскога рода. Он је живио на крају IX-ога и у првој половини X-ога вијека; манастир Рила био је у старо вријеме на гласу готово као Света Гора а налази се од града Софије на југ, код Дубнице. Живот овај његов дјело је патријарха Јевтимија и налази се у више рукописа. А то је дјело и штампано; штампано је први пут у Кијеву 1671, а послије је по рукописима који се налазе у Бугарској штампано и овдје у Биограду, године 1837. Штампала су га два калуђера рилска: Неофит и Јоасаф. Али су га штампали не онако како су нашли у рукописима, него онако како су од скора Бугари — по несрећи као и ми — почели у цркви читати

и пјевати, — не језиком црквеним својих старих него језиком црквеним руским; штампали су га само за садашњу црквену потребу, која се — по несрећи — и у Бугара као и у нас разликује веома од потребе која је науци. Тога ради ово дјело ако и јест штампано, опет за науку вриједи толико колико и да није штампано, вели Ђ. Даничић.

Али није тога дјела писао само патријарах Јевтимије који је живио у другој поли 14-ога вијека. Има у њему и један додатак у коме се пише: како су мошти Јована Рилскога пренесене из Трнова у манастир Рилу. Тај је додатак у рукопису из којега се овдје штампан Живот Јованов састављен уједно с дјелом Јевтимијевим, а то није свуда — и тај додатак је съписанъ послѣдьнимь вь дницѣхь Владиславомь граматикомь. Каке је народности био Владислав?.... О томе не знамо ништа поуздано, само се види да је Владислав живио на сву прилику у другој половини 15-ога вијека, и знамо да је осим овога о чему ми овдје говоримо писао 1479 год. *Минеј или Панегирик рилски*, у ком је збирка живота бугарских и српских светаца. (Види Historija hrv. i srb. knj. од V. Jagića. I. 199. стр.) Ђ. Даничић у поменутом своме чланку суди, да је са свијем слабо ово дјело Јевтимијево, а за Владиславов додатак говори: да је тако описао ово преношење Јованових кости да се тешко може мислити, да га није сам гледао. Живио је дакле јамачно кад је то преношење било, а оно је било године 1469. Владислав у своме чланку описује само мали дио из историје Јована Рилскога, али како се разликује од

Јевтимија. Описује ствар врло просту — ствар, која по себи није трајала неколико дана, али колико важних историјских ствари јавља из најближега времена, — ствари везаних за овај догађај који описује! Што год говори све му је у лијепом реду, све говори с достојанством и с топлим осјећањем. За само ово дјело ваља му признати, да је био и разуман и учен човјек.

Што ми ово дјело мећемо овдје међу прилоге к старој српској књижевности, чинимо поглавито за то, што је писано језиком те књижевности. Ако за први дио његов можемо узети да је само посрбљен словенски језик, за други и не знамо каквим је дијалектом словенским најприје био написан, као што не знамо за Владислава, је ли био Србин или Бугарин. Али поред тога обојега и поред заједничке старе књижевности наше и њихове цркве, у старо вријеме долази у прилог интересу за чисто српску књижевност и то што се у животу Јованову спомињу многе наше ствари. Сам филологијски интерес који се налази у овом српском рукопису брани нас од сваког зазора. Што се тиче начина штампања у томе смо се држали онијех истих начела, која смо разложили пред „Животом и службом св. Ђурђа Кратовца“ (Гласник XXI. 101—103). Једну особину можемо споменути, а та је што понегдје долази ъ, али са свијем мјесто српскога ь без свезе са старим својим значајем. Ваљда је то од туда, што је рукопис преписиван из бугарскога. У осталом ја сам свуда задржао ь. Иначе овај се рукопис карактером не разликује много од онога. Што смо мислили

да ваља оставити ради тога да се види како је писан оригинал, оно смо метали под бројеве на дно странама, и мислимо да се по тим додацима лијепо може видјети правопис оригинала. Да споменемо још и то како у библиотеци Српскога ученог друштва има једап рукопис на хартији из новијега времена у ком су бесједе и животи светих. У њему има и Живот Јована Рилскога, али скраћен и сухопарнији, књижевном вредношћу далеко ниже испод овога. Рукопис је тај писан негдје на границама између Србије и Бугарске, јер је језик помијешан, и заведен је под № 22. Осим тога има и у Светој Гори један рукопис о Животу Јована Рилскога, гл. Петковић Обзор атон. древн. 61. стр.

У Београду 1867, Јула.

I.

ЖИТИѤ И ЖИꙀНЬ ПРѢПОДОБЬНАГО ОТЬЦА НАШЕГО ЇОАКИМА САРЬНАДАПОРЬСКАГО. БЛАГОСЛОВИ ОТЬЧЕ!

Царьствоующоу господоу нашемоу Їисоусоу Христоу и обладающомоу небесы и ꙁемлѥю и морем, прочею вьсакою тварию, и надь вьсѣми соущоу, царь сын царьствоующинь и господь господьствоующинь, ѥдинь имѣѥ бесьмрьтиѥ, ѥгоже сила непостижима и дрьжава непрѣменьна, иже ради милосрьдыѥ беꙁьмѣрьныѥ милости своѥѥ иꙁволивь оть светыѥ дѣвицы Богородице вьпльтити се и на ꙁемлю приити, хоте свободити чловѣчьскыи родь оть лютаго моучительства

диаволꙗ и тьмою невѣдѣниꙗ сирѣчь прѣльстию диꙗволею сьдрьжимые своимь божьствьвьнымь свѣтомь просвѣтити и вь раѕоумоу покаꙗнием вьсѣхь наставити, ꙗкоже и самь негдѣ вь светѣмь еваньгелии велегласьнѣ вьѕываеть, глаголе: аѕь есмь свѣть мироу и ходеи по тьмѣ не имать ходити по тьмѣ нь имать животь вѣчьный; — иже и вь истинноу пльтию сь чловѣкы поживѣ, по вьсемоу намь чловѣкомь оуподобль се кромѣ грѣха, и волею пострада ради чловѣчьскаго спасениꙗ, пропеть бысть и жльчи сь оцьтомь напоень и оумрѣть и третии дьнь вьскрьсе, и по вьстании ꙗви се оученикомь своимь апостоломь, мирь дае имь; по томь вьѕиде на небеса и сѣде на о десьноую отьца, ꙗкоже вьпиеть пророкь Давидь: вьѕиде Богь вь вьскликновении и господь вь гласѣ троубьнѣмь! — и пакы и по вьѕнесении видѣнием огньныхь еѕыкь иниспославь светыи свои доухь на светые свое оученикы и апостолы обьострикыи ихь даровании доуховьными и благодѣтельствы и пославь е вь вьсь мирь: наоучите, глаголе имь, вьсе еѕыкы и крьстите ихь вь име отьца и сына и светаго доуха, вь троицоу единосоущьноую и нераѕьдѣлимоую, и вь едино божьство и господьство. И та Богоу поспѣшьствоующимь многыми ѕнамении и чюдесы напльнише вьсоу вьселеноу божьствьвьнаго проповѣданиꙗ, оть глькокые прѣльсти иѕь тьмы невѣдѣниꙗ чловѣкы иѕимающи и кь свѣтоу благораѕоумиꙗ приведеще и сыны Богоу по причестию и наслѣдьникы небесьнаго царьствиꙗ тѣхь оустраниꙗюще. Нь оубо иже иѕь начела прысьно ѕавидѣ спасению чловѣчую врагь, не вьѕможе кротьцѣ трьпѣти оть ѕависти растрьѕае се и Христови имени

проповѣданию оть свещеныхь юго оученикь по вьселюнѣи обьносимоую и распространяюмоу, гонюние абие въздвиже на Християны, безаконьныи моучители иже томоу вь вьсѣмь оугаждающе, и ради нечьстия хотѣ поколѣбати вѣроу благочьстия исповѣдавьши отьца и сына и светаго доуха, троицоу юдиносоущьноую, нещедьно и безь милости моукамь прѣдавати разлнчьнымь: истиньни же раби Христови, подобьници страстемь юго, любовию Христовою распальша се оусрьдьно по Христѣ изволише оумрѣти, моучителюи соуровьство обличити, мироу же православию проповѣдати, глаголюще дроугь кь дроугоу: приидє дьнь спасения, приидѣте братие, дѣлаимь Христови иже нась ради крьвь свою излиявьшомоу, и яко аще по Христѣ оумрѣмь, пакы живи боудемь о Христѣ якоже рече апостоль: прысьни конии цароу вь бранехь показоують се. И тако множаше се моученикь множьство якоже рече древлю Богь кь Аврaамоу о Илии и тѣхь: боудеть сѣме ихь ябо звѣзды небесьные, и яко пѣськь иже вьскраи мора. Симь же тако изволивьшимь ревьновати моученик ради вѣньць нетлѣньны страданиемь вьсприюше, иниже пакы любовию оуставь сьхраниише и юще кь инщиимь милованиемь, кь вьсакомоу непаметозлобьни явише се, дроузии же постомь и молитвами изноурающе пльть свою, исходеще оть мира чрьньчьствовати себѣ вьдавьше, вь горахь и поустыняхь живоуще, вь молитвахь и сльзахь молеще. Вь сицевыхь оубо явише се новоподражателие и таковаго житиа ревьнителие, чюдьныи и истиньныи новопросвѣщеныи отьци наши и поустыньножителие небесьныи чловѣци и земльныи аггели, дроузи Хри-

стови, Їоань и Прохорь, коупьно сь Гавриломь, сь ними же прѣподобьныи отьць нашь Їоакимь. Чьстьнаꙗ четворица, богоизьбраноѥ сьдроужьство, троудолюбьныи дѣлателиѥ Христови изьшьдьшимь раломь вѣры браздоу вьздѣлати и сѣꙗти сѣмє доуховьнаго, ꙗко да сторичьствоующии класъ пожьнють, плоды добродѣтѣльныѥ Христови принесоуть. Светыи же прѣподобьныи отьць нашь Їоань, ꙗкоже рече пророкь Давидь, прѣвитаѥ по горамь ꙗко птица, и ꙗкоже горы высокыѥ ѥленомь сице и семоу блаженомоу изволи се на гороу вьзити высокоу, ѥже обыкоше чловѣци звати Кинишава и тамо сьвьдвараѥ се и прилѣплꙗѥ се ѥдиномоу владыцѣ и Богоу, ѥдинь ѥдиномоу прѣдьстоѥ и сьбесѣдоуѥ, паче мѣры оудроучаѥ себе постомь и молитвами и низоу легаиниѥмь и вьсенощьнымь стоꙗниѥмь и много же оть бѣсовь искоушаѥмоу и великыѥ бѣды и напастеи приѥмлющоу. Сего ради сподоби се великымь даромь оть вьсѣхь владыкы и Бога, ꙗко и светомоу Їоаноу Богословоу кь нѥмоу приходити и божиѥ ѥмоу повѣдати глаголы. Светыи же прѣподобьныи отьць Прохорь иничимь же не подобе [1] се поты [2] Їоановоу хотѣ по вьсемоу подражатель ѥмоу ꙗвити се и жела ѥмоу себе [3] полоучити, молꙗше се Господеви глаголѥ: настави ме, Господи, на поуть твои правы, да вьнидоу кь ольтароу божию и кь Богоу веселещомоу ме — и иныѥ пѣсни Давидовы. Кь поуть шьствоуѥ поѥ глаголаше; семоу же прѣподобьномоу сьмотрению божию постигьшоу вь поустынꙗхь вранꙗньскыихь на рѣцѣ глаголѥмѣи Пшина, тоу ѥмоу

---

[1] подобѣ — [2] поути? — [3] себѣ.

изволи се постьничьскоѥ и равьноаггельноѥ житиѥ сьвршити, добрѣ и богоугодьно подвизавь се, сь миромь желаѥмомоу Христоу вь небесьныѥ обитѣли вьсели се. По прѣставлѥнии же сего блаженаго светиѥ ѥго мощи дивьная и прѣславьная чюдеса сьтварають даже и до дньсь. Тогда же нѣко ѥмоу оть благочьстивыхь царѣ повелѣвьшоу вьздвигноути храмь прѣподобьномоу вь име светаго великомоученика Христова Геωргиа. Светомоу же прѣподобьномоу отьцоу нашемоу Гаврилоу достигьшоу вь Лѣсновьскоую глаголѥмоу гороу, и сь тамо добрѣ подвизавь се и житиѥ добродѣтѣльно сьвршивь, сь миромь почи о Господи И тоу ѥмоу сьзда се храмь вь име архистратига Михаила. Сь же светыи прѣподобьныи отьць нашь Їоакимь подобе се Игнатию богоносьномоу, оустрьмивьше се ꙗко звѣзда многосвѣтла оть запада кь вьстокомь, приходить вь страны горы поустыни Осоговьскыѥ, имѣѥ сь собою хранителꙗ и водителꙗ аггела божиꙗ, вьселꙗѥть се тамо Богови ѥдиномоу и себѣ виноу вьмѣнꙗѥ моле се сьподобити се ѥмоу, желаѥмоѥ полоучити. Иже прьвѣѥ вечероу бывьшоу гльбокоу приходить вь домь нѣкоѥго болꙗрина вь тои странѣ соуща, благовѣрьна и богата зѣло, вь селѣ нѣкоѥмь обычьнѣмь сице зовомѣмь Градьць. Вь нѥмь же црьковь бѣше мала зданиѥмь. Кь нѥи же прѣподобьныи пришьдь и сьтворивь молитвоу сѣде прѣдь црьковию полоучити. И пришьдьшоу выше реченомоу болꙗриноу кь црькви обрѣте того сѣдеща. И оть нѥго приѥмь благословениѥ, и начеть коупьно бесѣдовати сь нимь. И вьсприѥмь слово прѣподобьны рече кь нѥмоу: се вьса тебѣ, брате, ꙗвѣ исповѣдоую, ꙗко мнозѣми троуды

дошьдьшоу ми до ꙁдѣ; слышахь бо ꙗко вь странахь сихь и горахь Осоговьскыихь инокомь сьвьдварати се ꙁѣло прикладьно ѥсть, паче же хотещимь ѥдиньствовати и Богови искрьно работати, се оубо азь ꙗко невѣждаѥмь ѥсамь и поути не сьвѣмь, ꙗко хотещоу ми тамо ити и желаѥмаꙗ своꙗ полоучити, и о семь ськажи намь иꙁвѣстьно. Болꙗринь же вьса ѥмоу опасьно сьповѣда ꙗже соуть истина, ѥще же показа ѥмоу и мѣсто ꙗже подькрилиѥ горы Осоговьскыѥ при рѣцѣ глаголѥмѣи Скоупицѣ, вь нѣкоѥмь оть тамошьнихь потокь соущихь, ꙗже обычьнѣ ꙁоветь же се приꙁваниѥмь Бабинь доль. Иже, аще коляши, рече, чьстьныи отьче, по вьсемоу тоу ѥ мѣсто таково, и по воли твоѥи боудеть ти вь оугождению; ѥсть бо вь мѣстѣ томь пещера такова и ꙁѣло испьщрена, обаче мѣсто ѥсть стрьптиво. Прѣподобьны ꙁѣло сладьцѣ болꙗрина сьвѣтомь вьсприѥмь, и славлꙗше Бога и прѣчистоую Богоматерь, ꙗко тако иꙁволиши ме несмѣренаго наставити и полоучити ми таковаго прѣбываниꙗ мѣстоу и прочеѥ животь мои ськоньчати вь ꙁаповѣдехь господьнихь, вь молитвѣ и постѣ, вь сльꙁахь и бьдѣнии, алчии и жеждии, и вь наготѣ и вь ꙁимѣ и вь вьсакомь трьпѣнии и ꙁлостраданиꙗ, ꙗко да прѣшьдь маловрѣменьноую сию плачевьноую жиꙁнь сьподобимь се небесьныихь благь полоучити, иꙁбавити ми се страшьныѥ оны и несьтрьпимыѥ гееиы. И ты, вьселюбьꙁьныи о Христѣ брате, вьспоминаи любовь божию и приходи кь нашемоу сьмѣренню дондеже сьжительствоуѥть доухь мои вь тѣлесѣ мрьтвьнѣмь, ꙗко да и тебе благыи Богь, великыи дародатель, своимь милосрьдиѥмь, благостию

обогатить. И прѣбысть тоу даже до ꙁа оутра оутроуже(ноу) бывьшоу. Вьставь иꙁнде прѣподобьныи оть мѣста того, иде вь поуть свои радоує се и поє славе Бога глаголє: обрати се доуша моꙗ вь покои твои, ꙗко Господь благо сьтворить тебѣ; и пакы ськажи мнѣ Господи поуть твои вь нь же поидоу ꙗко вь тебѣ вьꙁдѣхь доушоу мою. Пришьдь на мѣсто идѣже бѣ ємоу оуготовано оть Бога, вь мѣстѣ глаголємѣмь Сараньдапорь; и тоу прѣбысть вьса лѣта живота своєго, подвигомь добрымь подвиꙁа се, троуды раꙁличьными оудроучаѥ себе, честыими вь Богоу вьꙁдыханьми, бесчисльныими колѣнопрѣклоненьми, непрѣстаныими вьсенощьныими стоꙗньми, неоусьпьными молитвами и топлыми сльꙁами Богови сьбесѣдоує дьнию и нощию. Сего ради великымь даромь сьподоби се оть вьсѣхь владыкы и Бога, ꙗко оть чловѣкь доухы отгонить. Єгда же приближи се врѣме прѣставлєниꙗ єго, тогда по сьмотрению божию придоста два чловѣка оть горы вь нємоу. Онь же видѣвь ꙗ и рече нимь: Чьто вина пришьствиꙗ вашего вь намь, братиє, понєже раꙁоумѣю вась ꙁѣло печалию сьдрьжимыє. Она же глаголаста ємоу: Нимѣхомь отьче обычаи исходити вь горѣ сеи ловь ловити ради, понєже єсмы житиємь слабы, и вьсегда божиєю помощию ловь обрѣтали єсмо; вь сиє же врѣме мноꙁѣми дьньми троудихомь се, ничесо же полоучихомь, тьщи пакы вьꙁвратихомь се. Прѣподобьны же милосрьдовавь о нихь и рече: Чедьца, врѣме ꙗко вь вечероу єсть, прѣбоудете вь нощь сию ꙁдѣ и тако отпоущоу вась сь миромь. На оутриꙗ повелѣвь нимь оуклонити се прѣжднꙗаго поути, нь покаꙁавь нимь противоу свє-

томоу изити вьзь осоинноу страноу, изити врьхоу горы и оть тоудоу ити вь домь свои. Она же приѥмше заповѣдь оть светаго, изидоста вь поуть, ꙗкоже повелѣ нимь прѣподобьныи. Пришьдьшиимь же нимь врьхоу горы обрѣтоста себѣ ловь доволно, радоующе се славлꙗхоу Бога глаголюще дроугь кь дроугоу, ꙗко молитвами светаго подасть намь Богь испльнити желаѥма, и вьзврати се ѥдинь кь светомоу и повѣда ѥмоу ꙗко молитвами ѥго дасть нимь Богь ловь довольно. Прѣподобьны же благословивь ихь и отпоусти ихь сь миромь, рекь: неослабьно приходита кь мнѣ посѣщениꙗ и благословениꙗ ради. Они же приѥмьше молитвоу и благословениꙗ оть светаго идоста вь домь свои радоующе се. И оть толѣ бысть има вь домохь своихь вьсакь доволь, изобильно имоуще. Не малоу оубо врѣмени прѣшьдьшоу, пакы чловѣка она приидоста кь прѣподобьномоу видѣти ѥго, и благословениѥ хотеще оть нѥго приѥти обрѣтоше ѥго прѣшьдьша оть здѣшьнихь кь вѣчьнымь обитѣлѥмь (тако пише) и зѣло быста вь скрьби и печали о прѣставлѥнии ѥго. Нь обаче божиѥмь промышлѥниѥмь вьсакомоу чловѣкоу вьзьбраниѥно бысть вьзисковати светыѥ мощи прѣподобьнаго; тьчию чловѣка она прихождаста кь чьстьномоу светаго гробоу, приносеща коупьно ѳимиꙗмь и свѣщи на просвѣщениѥ прѣподобьномоу светомоу отьцоу. И тако неоусыпьно твораста вьсе дьни живота своѥго. По томь же не малоу врѣмени мимошьдьшоу и томоу родоу вьсемь оть житиꙗ прѣшьдьшоу вь дьни Маноила цара грьчьскаго, глаголѥма Багрѣродьна хотѣ Богь прославити своѥго си оугодьника, обновити светоѥ мѣсто

юго, не сътрьпѣ бо на мнозѣ крыти се свѣтильникоу подь соудомь вьжигающоу, нли градоу врьхоу горы оукрыти се мнещоу. Вь дьни тыю бѣше юреи нменемь Ѳеодорь, вь странахь Окьчепольскынхь, вь вьсн ѕовомѣи Осмирдолѣ. Сьпроужьницѣ бо оть житиꙗ юи ошьдьшоу Ѳеодороу же вь велицѣ недооумѣнии бывьшоу, помышлꙗаше вь себѣ опасьно сьматраю, желааше бо поревьновати житию иноучьскомоу, ꙗкоже и бысть, слово же прѣдиди[1] ськажеть о семь. Нынѣше бо выше реченыи Ѳеодорь сестроу своюго си родителꙗ, и вьставьши прииде кь ню и вьса юи о себѣ ꙗвѣ сьтвори, юже хотещоу юмоу чрьньчьствовати. Благоразоумьна же она жена ꙗко слышавьши Ѳеодоровы таковыю глаголы скрьбию сьдрьжима бѣше, нь обаче вьсако пооущаше[2] юго юже послѣдоваше таковомоу поути, оутврьждаю юго, ꙗко мати о чедѣ сьболѣзноую бѣше, глаголю: Чедо, аще быхь вѣдѣла могоуща те сьтрьпѣти вь молитвахь и вь бьдѣнии, вь алькни и жежди и быти тебѣ тихоу и кротькоу, смѣреноу же и послоушливоу и кь вьсемь благоувѣтливоу, независтливоу, нь паче братолюбьноу негрьделивоу, непаметозлобьноу, несквасникоу, нелихоимьцоу, кь оубогынмь милостивоу и податливоу паче же и неклицемѣрьноу, — таковы бо соуть добродѣтѣли хотещимь иноучьствовати. Слышахомь бо ꙗко нѣсть вѣра ꙗкоже христиꙗньскаꙗ и чинь ꙗкоже иночьскыи. Сего ради подобають ти таковы поуть изобрѣсти и доушоу свою множѣми кь Христоу желании[3]

---

[1] Тако пише, а смисао није јасан. [2] ?

[2] Врх *и* стоји ̑. Да није за знак да је *ю* ?...

привести и спасти и инымь быти ходатаи кь спасению. Өеодорь же благыи съвѣть оть матере своюе тыщательно послоушавь и паче слова скорѣю дѣло въсприемь, остави мирь и миродрьжителѧ, течаше ꙗкоже рещи јелень вь врѣме жетьвьно кь источьникомь водьнымь. Такожде и сь разгорѣвь се любовию христовою, хоте желаюмоюе полоучити. Въставь же приде вь горы Осоговьскые на мѣсто глаголюмоюе Сарань-дапорь. Бѣ бо слышаль о прѣподобьнѣмь отьци Іоакимѣ ꙗко вь томь мѣстѣ изволи се юмоу постьничьскоюе и равьноаггельноюе житие съврьшити, тогда же и сь молитвами светаго хотѣ въдворити се и иночьствовати на мѣстѣ томь. Пришьдь же паки вь домь свои вь Зети хотѣ иже соуть юмоу потрѣбьнаꙗ, матери своюи вьса бывьша повѣда. Семоу же тако бывьшоу, възлежещоу юмоу и спещоу прииде кь нюмоу вь сьнѣ прѣподобьныи отьць нашь Іоакимь и глагола юмоу: Өеодоре, камо юсть шьствию твою? Онь же ꙗко страхомь сьдрьжимь отвѣща: Господи мои, слышахь о светѣмь отьци нашюмь Іоакимѣ, юже живьшаго вь подькрили горы Осоговьскые на мѣстѣ глаголюмѣмь Сараньдапорь, того же светыими молитвами и божиюю помощию и мьнѣ хоудомоу и грѣшьномоу изволи се на мѣстѣ томь, и молитвами юго Богь и наше стопы исправить кь дѣланию заповѣдии божиихь. Светыи же пристоупи кь нюмоу, знамениюмь крьстьнымь знаменавь юго и вьзьмь изь пазоухы своюе сьсоудь маль ꙗко позлащень, и начеть оумывати роуцѣ своюе и помазовати юмоу главоу и по лицоу и по роукамь, такожде и прьси, благословивь юго рекь: Иди, чедо, сь миромь, божиюю

благостию хранимь. Вьспреноувь же Ѳеодорь оть сьна своюго и разоумѣ каково видѣние и благословение бысть юмоу, и прослави Бога и светаго и не повѣда никомоу иже видѣ. И пришьдь пакы на мѣсто выше реченою и вьсели се тоу глаголаше: се покои мои вь вѣкы вѣка, здѣ вьселю се ꙗко изволихь, юго и иныю достохвальныю благодарьныю мольбы вьславь Богоу, сльзами лице своје омочивь. И обрѣть нѣкоюго моужа богодьхновена и доуховьна и прѣклонивь юмоу выю своју и тако сь страстьми и похотьми отьеть власи главы своје и наречень бысть Ѳеофань. И бысть прьвыи игоумень вь мѣстѣ томь; божиюю же помощию и молитвами светаго сьбра се инокь множьство. По малѣ же врѣмени выше реченыи игоумень Ѳеофань начеть здати црькова вь име светаго отьца и сьбра вьсе иже на потрѣбоу зданию црьковьномоу и бѣше помышлаюе вь себѣ о сьврьшении црьковьнѣмь. Прииде же юмоу вь помысль юже вьспоменоути постьничьскые троуды и болѣзни прѣподобьнаго отьца, вь гробѣ положениꙗ светыхь юго мощеи. Не вѣдѣше бо мѣсто идѣже лежаше прѣподобьноюе тѣло юго, вь сокроушении срьдьца начеть молити се: Господи мои, светыи отьче оугодьниче божии, нѣсьмь достоинь грѣшьныи рабь твои таковаꙗ помыслити или провѣщати твоюмоу прѣподобию, нь обаче ради своихь си светыихь и чьстьныихь молитьвь не прѣзри нась грѣшьныихь молениꙗ, обьꙗви намь своје благоустроение, покажи кь нищимь богатоюе своје м҇лование (тако), отврьзи намь некрадомоюе ськовище, светыю прѣчистыю своје мощи, ꙗко да видѣвьше прославимь прославльшаго те, и большоу вѣроу и вещьше дрьзно-

вениѥ покажи и намь твоѥи свѣтлости. Абиѥ вь томь часѣ ꙗко мльнии облистаѭть свѣть, ꙗви се гробь идѣже лежаше прѣподобьноѥ тѣло ѥго, въꙁдвиже се ꙁемлꙗ и окроужи се мνро благооуханиꙗ цвѣты раꙁличьны. Ꙁѣло се пристрашьнь бысть игоумень и вьси соущии сь нимь, ꙗко обдавь свѣта осиꙗ ихь и вьси вь оумилѥнии пришьдьше припадахоу сь любовию, и топлыими сльꙁами обливающе себе, покланꙗюще се чьстьномоу гробоу и прьсть оть нѥго своима роука-ма въꙁемлюще и сь сльꙁами мѣшающе, достохвальныѥ пѣсни Богови вьсылающе и ѥговоу оугодьникоу, свѣ-тлыѥ вѣньцы плетоуще, вьпиюще и глаголюще: Ра-доуи се поустыньно вьспитѣниѥ; радоуи се инокомь божьстьвьноѥ оудобрѣниѥ; радоуи се похвало прѣ-подобьнымь; радоуи се свѣтило неꙁаходимаго сльнь-ца; радоуи се болещимь врачю и нищимь обогати-телю; радоуи се иже вь бѣдахь скорыи помощьниче; радоуи се ꙗко оть ꙁапада вь вьстокомь прѣтекль ѥси на просвѣщениѥ доушамь нашимь; радоуи се ꙗко горы и врьтпы Осоговьскыѥ благораꙁоумиꙗ испльниль ѥси, поустыню градь сьтвориль ѥси; радоуи се чло-вѣкомь спасителю и бѣсомь прогонителю; радоуи се ꙗко вьстекль ѥси вь вѣчьнымь обителѥмь (тако) и вышьнꙗаго Иѥроусалима достигль ѥси и аггельскыѥ чины оудивиль ѥси; радоуи се молитвьниче и хода-таи кь Богоу о вьсѣхь рабѣхь своихь; радоуи се ꙗко вьса соущаꙗ несоуща вьмѣниль ѥси и гыбиоущимь негыбноуща иꙁмѣниль ѥси своими выше ѥстьствьны-ими троуды[1]; радоуите се вьсе окрьстьныѥ страны

---

[1] Пише троудыи, и често тако Ји за и.

Бога похвалающе таковаго намь свѣтильника даро(ва)вьшаго, радоуи се небесьныи уиноуе и ꙁемльныи аггеле Їоакиме прѣбогате! Кыи оумь уловѣуь по достоиннию вьсхвалити те можеть, или кые пѣсни вьспѣти твоиемоу прѣподобию. Нь о прѣподобьне отьуе, не оскоудѣи моле се о рабѣхь своихь, ꙗко да и мы грѣшьни прѣшьдьше маловрѣменьноую соуиетоу вѣка сего тепла молитвьника те обрѣщемь вь дьнь соудьнии оу вьсѣхь владыкы и Бога. Таковые достохвальные надгробные похвалы вьспѣше братиꙗ сь игоуменомь прѣподобьномоу.

По ꙗвлении же уьстьнаго гроба црькве сьврьшенѣи бывьши сь братиꙗми игоумень слоужааше божьстьвьнѣи црькви вь славоу и похвалоу прѣподобьномоу отьцоу. Малоу же врѣмени миноувьшоу приидє светыи вь игоуменоу вь сьнѣ и глагола иемоу сь вьсакымь потьщанниемь доити иꙁьети мощи иего оть гроба, понеже прѣдь велимь мракомь прѣжде осмихь лѣть прѣставлениие моие бысть. И глагола игоумень вь светомоу: Господи мои, вьсакымь потьщанниемь хотѣль быхь сьврьшити тобою повелиена, нь обауе страхомь сьдрьжимь иесьмь и не смѣю дрьꙁноути на таковоие дѣло оть уловѣкь окрьстьныихь, пауе же и оть кнеꙁь мѣстьныихь, нь аще повелить твоꙗ свѣтлость приꙁвати ихь ꙗко сь ними вьꙁмемь светоие и нетлѣньноие твоие тѣло. И глагола иемоу светыи: Не вѣси ли, ꙗко аще быхь хотѣль таковымь уловѣкомь прѣдати себе, по уьто тебе привель быхь оть иные[1] обитѣли, нь тебѣ глаголю: Отложи страхь и вьсакоу

[1] Пише ин'иїє, као и на другим мјестима чешће.

печаль и мьнoю тебѣ повелѣна сътвори въ скорѣ, ꙗко да вьсакь приидь сь вѣрoю кь мьнѣ, азь сь любовию его приимоу и да никомоу же вь помысль приидеть еже именовати себе ктитора вь обитѣли моеи, азь бо самь хощоу бꙑти ктиторь мѣстоу моемоу. Игоумень же таковаꙗ завѣщаниꙗ светаго вь небрѣжении положи божзни ради. Малоу же врѣмени миноувьшоу приде пакꙑ прѣподобьнꙑи кь игоуменоу и глагола емоу сь гнѣвомь: Еще ли тако прѣбꙑваеши сьдрьжнꙑмь волею прѣслоушаниꙗ и никако повиноуеши се моемоу повелѣнию, или хощеши видѣти надь собою зѣло страшьнаꙗ видѣниꙗ и искоушениꙗ; азь бо вь силѣ[1] Христа моего надѣю се ꙗко да избавлю те тамошьние вѣчьнꙑе моукꙑ: здѣ ли ми нѣсть мощьно оть чловѣкь тлѣньнꙑихь? Вьставь иди вь горoу и покажоу ти дрѣво на оустроение ковьчега мощемь моимь. Игоумень же и не хоте повиноути се и вьставь иде вь горoу, и показа емоу дрѣво идѣже соуть три кладѣньци, тако бо зоветь се мѣсто то: Трикладѣньци. Оутроу же вьставьшоу вьста игоумень оть сьна своего и иде вь горoу, и обрѣте дрѣво идѣже показа емоу светꙑ, и прослави Бога и светаго отьца и сътвори кувoрь ꙗкоже повелѣ емоу светꙑи. Семоу же тако бꙑвьшоу повелѣ игоумень сьбрати се вьсѣмь братиꙗмь вь црькови, бьдению вьсенощьномоу сьврьшити се. На оутриꙗ же вьставьше сь литиею и сь свѣщами и кадилꙑ поюще и славословеще дошьдьше прѣчистаго гроба извеше светꙑе чьстьнꙑе мощи прѣ-

---

[1] Пише силѣ, те не знам за цијело да ли је accus. по народном или loc. по старом: може поднијети обоје.

подобьнаго отьца и положише вь кѵкоре, сь великою чьстию и славою прѣнесоше и положише вь црькви сьȥданѣи вь име светаго отьца. И пришьдьше сь оусрьдиѥмь и любовию и сльȥами топлыими обливꙗвьше себе лобьȥаахоу светыѥ мощи покланꙗюще се, и прославише великааго дародателꙗ владыкоу Христа, давьшааго имь таковоую благодѣть. И ѥлици прихождаахоу слепи и недоужьни, доухы нечистыми сьдрьжими прикосновениѥмь светаго вьси исцѣлѣвахоу. Бысть слоухь по вьсѣи ȥемли тои оть дивьныхь и прѣславьныхь чюдесехь светаго и прѣподобьнаго отьца; людии же начеше приходити кь светомоу на поклонѥниѥ приносеще свѣще и тимиꙗнь на просвѣщениѥ светомоу.

Вь тыѥ же дьни бѣхоу нѣкотори вельмоужи три[1] братиꙗ, иже обладахоу ȥемлѥю тою, и слышавьше о прѣподобьнѣмь отьци Іоакимѣ ꙗко великаꙗ и прѣславьнаꙗ чюдеса сьтварають светыѥ мощи ѥго, юнѣишаꙗ же два брата вьставьше приидоста сь дарьми на поклонѥниѥ кь светомоу, и приѥше благословениѥ оть светаго, вьȥвратиста се вь домь свои радоующе се и славеще Бога. Старѣиши же брать диꙗволимь наваждениѥмь начеть гнѣвати се и глаголати: оть коудоу и каковь ѥсть мьнихь ть иже таково продрьȥаниѥ сьтвориви, и обрѣтьше се таковыѥ светыѥ мощи паче же вь дрьжавѣ моѥи, ть же беȥь божии дрьȥноувь вьȥети ихь менѣ же не вѣдоущоу, томоу же о семь никомоу же оть нась вьȥвѣстити хотещоу, нь обаче нѣсть ли ми лѣть вь своихь сии ѥлика хотещоу

[1] Пише вель'моужїи трїи.

ми творити да творю и никомоуже ѥсть мощьно бьзбранити о семь. Таковаꙗ гнѣваѥ се глаголаше, нь обаче праведьнь соудь божии, ѥже рече пророкь: пролѣи на ниѥ гнѣвь[1] свои и ꙗрость гнѣва своѥго, да иметь ѥ, боудеть дворь ихь поусть. Малоу же врѣмени минмошьдьшоу оумреть болꙗрина оного сынь; бысть вь печали мнозѣ, ꙗко оутолити се гнѣвь ѥго, ѥже сьвѣщаше на игоумена. Минноувьшимь же дьнемь .м. по сьмрьти сыновьнѥи пакы поущень бысть диꙗколомь на гнѣвь, ѥже хотѣ вь безьчьстиѥ положити игоумена и изьгнати ѥго оть обитѣли своѥ. Пришьдь оубо болꙗринь сь гнѣвомь и обрѣте игоумена прѣдь црьковню сь братиꙗми часовы поюща, чюдьно нѣкако не истовѣ се бѣше на игоумена и братию глаголѥ: По чьто тако, калогѥре, дрьзноуль ѥси самовластиѥмь обьдрьжимь таковыи сьвѣть сьвѣщати и безь боꙗзни ѥже изети мощи светыѥ, мьнѣ же не вѣдоущоу паче же вь дрьжавѣ моѥи соущоу; по чьто тако сьтвори[2] и ꙗко безьчьстиѥ дрьжавоу мою повиноуль ѥси? Не вѣси ли ꙗко вь области моѥи никтоже ѥсть соупротивлꙗѥмы се, ты же дрьзноуль ѥси досадити дрьжавѣ моѥи?... Многа ина гнѣваѥ се глаголаше. Послоушаи, болꙗрине, оувѣри се и не гнѣваи се вь соуѥ, рече игоумень, ꙗко три крати[3] отврьгохь се не сьтворити таковоѥ дѣло, нь обаче самь светыи сь великыимь запрѣщениѥмь повелѣ ми сьтворити се, и сьтворихь, и изехь мощи светыѥ сь страхомь. Чьто мьнѣ и тебѣ, чловѣче, се здѣ светы ѥсть, ѥмоу же хотѣно творити да творить. сице же и самь ѥси здѣ,

---

[1] Пише гнѥвь — [2] пише сьтворїи. — [3] кратїи у оригиналу.

юже ти[1] юсть хотѣно творити, се азь междоу вами юсьмь. И то слышавь болѩринь и отложи ярость гнѣва своюго и злонравние лица своюго изменивь, скоро притече вь црьковь и поклони се светомоу и радостьнѣ облобызавь светые юго мощи, и оть игоумена прощенние прошаше приюти. Игоумень же прощенню и благословенню сего сьподоблаюеть. По семь сьврьшивьшоу светоую и божьстьвьноую литоургию вьшьдьши вь трапезоу вьзвеселише се довольнѣ. По вьстани же оть трапезе болѩринь приюмь прощение оть игоумена и оть братие и вьсѣдь на конь свои ити[2] кь домоу своюмоу. Дивьно же сьмотрение божие и чюдо светаго бысть. И начеть конь юго страшити се и скерѣпѣти[3] и поврьже юго на землю и вьнезаапоу нозѣ юго ськроушише се, сего ради ѩко да безьчловѣчьно (юго) насиловаание юго на нимь облачить се.[4] И сьтворивьше носила и отнесоше юго вь свои домь. По малѣ же врѣмени минмошьдьшоу, юдиномоу оть рабь вьсьнѣ: Шьдь, рече, рьци[5] си господиноу своюмоу: принеси дары кь светомоу отьцоу, ѩко да примешн исцѣлюние вь .и. дьни. Повѣда же рабь господиноу своюмоу, юже рече юмоу светыи вь сьнѣ. Югда же оуслыша болѩринь слово таково оть раба своюго и тако вь скорѣ повелѣ вьзети оть имѣниѩ своюго: прьвѣю конѩ иже бѣ юмоу болѣзнь нанесль, юще овьце .и. и волы .в. и повелѣ господинь отрокомь своимь нести[6] юго кь светомоу отьцоу, коупьно

[1] ты у оригиналу. — [2] итїи у оригиналу. — [3] скѣрепети у оригиналу. — [4] Не знам да није погрешка мјесто облич ить се. — [5] рци у оригиналу. — [6] нѣсти у оригиналу.

же и сь дары. Глаголааше: Господи мои и светыи отьче, прости мене грѣшьнаааго, прости моє безьчловѣчьноє насиловаинє ꙗже вь вѣдѣни[1] и неразоумѣ сьгрѣшихь. Минноувьшимь же осмимь дьнемь молитвами светаго болещини исцѣлєниє полоучи.

И єще хощемь вьспоменоути о чюдеси светаго. И єклисиꙗрхоу соущоу єже быти вь монастыри поставлєноу сь братиꙗми оть игоумена, бѣше обладаꙗ црьковию и приносимоє злато сьблюдаше, и вьложи ємоу диꙗволь вь помысль єже вьзимати отаи оть злата црькокьнаго по малоу и ськрывати, ꙗко испльнити ємоу нѣкои скоудѣльникь. Єгда же видѣ єго испльнєна, вьзьмь погребе єго оу гоумьна єже именоуєть се светаго отьца. Прииде же светыи вь снѣ кь игоуменоу нощию и веде[2] єго сь собою на мѣсто идѣже бѣ ськрьвено злато выше реченымь ієклисиꙗрхомь и повелѣ ємоу копати. Єгда же начеть копати и обрѣте скоудѣльникь испльнь злата и рече светыи кь игоуменоу: Сиє злато ськры здѣ єклисиꙗрхь твои, вьзимаꙗ отаи по .в. или по .г. бѣле, нь кь томоу да не вьнесеши єго вь црьковь, понєже єсть проклето; нь ꙗмо же хощеши єго растоучи. За оутра же шьдь игоумень єдинь на мѣсто то, оувѣдѣ тихо те истиньно боудеть ꙗвлꙗє ємоу или привидѣниє. Обрѣте ꙗкоже повѣда ємоу светыи. Призвавь же ієклисиꙗрха того приведе и на мѣстѣ томь повелѣ ємоу копати, онь не хоте[3] начеть копати, иде ськрьвено злато и видѣ ꙗко обличи се дѣло єго, паде прѣдь ногами игоуменоу просе прощениꙗ. Злато

[1] вѣдѣни у оригиналу. — [2] вѣдѣ у ориг. — [3] хотѣ у ориг.

же хотѣ пакы[1] вьзвратити вь монастырь. И рече ѥмоу игоумень: Показавы менѣ сиѥ мѣсто, ть повелѣ не вьзвратити се ѥмоу кь томоу вь монастырь понеже нѣсть благословено.

И пакы светыи ꙗвлꙗѥ се бѣ глаголе кь игоуменоу: да вѣси ꙗко вь послѣдьнꙗꙗ врѣмена грѣхомь одолѣвьшимь чловѣчьскаго рода многоу православню и благоуьстню прѣставьшоу, оть насилованиꙗ безьбожьныхь Агарень многа мѣста вь запоустѣниѥ боудоуть, и светыи монастыри оть славословиꙗ оумлькноуть и тѣлеса светыхь многа прѣнесена боудоуть оть своихь обитѣлии, и на ина мѣста имають наслѣдити. Азь бо надѣю се вь силе[2] Христа моѥго и прѣчистыѥ ѥго матеры, мощи моѥ не имають прѣнести се оть мѣста сего, ни храмь мои боудеть вь запоустѣниѥ. Иногда же пакы праздьникоу приспѣвьшоу прѣподобьнаго отьца вечерьнѥмоу пѣнию сьврьшаѥмоу, ненавиде иже добраꙗ диꙗволь хотѣ испльнити своѥ злоѥ оухыщрениѥ, вьложи крамолоу междоу двѣма братома вь цркви соуще свещенникома, и велицѣи свари бывьше помеждоу ихь, изышьдьшимь же имь изь цркви, припаде ѥдинь кь дроугомоу просе прощениѥ и показати сьмѣрениѥ. Ѥдинь же оть обоюхь разьгорѣвь се грьдостию вь оумѣ, вьсприѥмь памѧтозлобиѥ, ѥже ѥсть вьсакоѥ злобы начело, не вьсхотѣ показати обрազь сьмѣрениꙗ, нь абиѥ сь гнѣвомь отиде. Бьдению же сьврьшаѥмоу брать иже ꙗростию сьдрьжимь, изь цркве вьнезаапоу напрасьно видѣ себе низьврьжена вь доль ꙗже ѥсть о десьноую црь-

---

[1] Стоји пакыи. — [2] силѣ у оригиналу.

кви. И бысть мльва не мала и притекьше сь свѣщами братиꙗ оть высоты падьшаго брата, и обрѣтоше ѥго сѣдеща, ничимь же невръждена, и поѥмьше ѥго изведоше ꙁдрава. Вьси прославише Бога и светаго отьца творещаго таковаꙗ дивьнаꙗ и прѣславьнаꙗ чюдеса. Пакы же имѣꙗше оуставь игоумень таковыи сь братиꙗми, ѥже постити се вь понедѣльникь и срѣдоу и петькь до вечера. Вь дьни же тыѥ отходещимь имь вь гороу кьждо потрѣбы ради своѥи, многи же оть нихь оть тамо обрѣтающихь се овощиꙗ и отаи сьнѣдаахоу глаголюще: ꙗко нѣсть грѣхь о семь, понеже овощиѥ ѥсть. Ꙗви же се игоумеиоу светыи вь сьнѣ глаголюще ѥмоу: Ѡ чьто тако прѣнебрѣгль ѥси о братии и о вьсакомь исправлѥнию ихь, иꙁвѣстьно не испитоуѥши ихь вь каковѣмь ꙁаповѣди и прѣданию сьжительствоують, понеже мнещимь се имь бытн вь пощении и вьꙁдрьжании они же отходеще вь гороу и обрѣтаѥма тамо овощиꙗ ꙗдоуть. Не вѣси ли ꙗко ꙗже оть нихь не сьврьшаѥма прѣданиꙗ доуховьнаꙗ вьси оть роукоу твою Богь иꙁищеть? Таковыѥ глаголы слышавь игоумень оть светаго, много накаꙁавь братию и ꙁапрѣщениѥмь оутврьдивь оть таковаго беꙁьчиниꙗ прочеѥ оудалꙗти се повелѣ. Бѣше же ѥдинь оть братиѥ келарь и ть диꙗволимь наважденнѥмь, ꙁавистию лицемѣрьною много сьдрьжимь, паче же и кь братии же нелюбьꙁьнь бѣше, многаꙗ ськрываѥ бѣше оть потрѣбь монастырьскыихь, паче же и виньномоу питию вьдаль се бѣше беꙁь врѣмене, нѣкоихь иꙁобрѣть подобьныхь себѣ таковомоу бесчинию. Сего ради вь велико беꙁьчловѣчение пришьдь ꙗко мнѣти себе вь вьсемь достовѣрьна строитеꙗ, окаꙗныи же свою сьвѣсть по-

правь и ꙁавистн испльнивь се начеть єдиномоу оть свещенникь стоужатн обличаѥ и глаголѥ: ѩко оть обрѣтаѥмаго имѣниꙗ отаи вьꙁимаѥть — своѥ брьвьно вь очию своѥю не оуꙁрѣвь, иномоу же малоу соучьцоу поꙁавидѣвь. Глагола ѥмоу свещенникь: Богь, брате, да обличить вьсакомоу дѣла своꙗ и светы отьць да соудить междоу нама, менѣ же ѩко вьса обрѣтаѥма вь вамь приношоу, Богоу сьвѣдоущоу; обаче ты вѣси, брате, ѩже глаголѥши. Кєларь же мнещи нѣчьто добро сьтворити и таковаꙗ творе, и абиѥ праведьныимь светаго обличи се ꙁлоба ѥго и напрасьно начеть бѣгати вь гороу, братиꙗ же ѥмьше ѥго и сьвеꙁавьше крѣпьцѣ. Прииде же свещенникь и начеть вьпрашати ѥго, аще чьто вьꙁель ѥсть оть имѣниꙗ. Тогда кєларь ѩко не хоте обличаѥ себе: Аꙁь вьꙁехь, рече, сего ради таково отмьщениѥ и соудь светаго себѣ исходатаихь. Бѣше бо ѥмоу иꙁмѣнѥно лице и ꙁѣло гроꙁьно, хотѣхоу бо братиꙗ привести ѥго вь црьковь и молитвы творити о нѥмь, и не можаахоу четырьми крѣпьцѣ дрьжеще ѥго привести вь црьковь. Єдва сь ноуждеѥю привлѣкоше ѥго до потока ѩже ѥсть прѣдь црьковию. Онь же вьпиꙗше братии: Чьто ме троуждаѥте окаꙗнаго сь силою влѣкоуща, ѩко вами четырьми сьдрьжимь ѥсьмь ноудещеи ме ити напрѣдь, сьꙁади же ѩко вьса страна испльнѥна ѥсть иже ме пакы вьꙁвращаѥть. И оставише ѥго на мѣстѣ томь крѣпьцѣ сьвеꙁавьше, ѥдиного оть братии поставивьше ѥго блюсти. Проучии же вьꙁвратише се на дѣло своѥ. Оставьши же брать сьномь побѣждень бывь и оуснoувь. Ть же отхапавь ꙁоубы своими оуже имь же бѣ обеꙁань, иꙁбѣже, и дошьдь до камене

велнкаго идѣже поуть исходить протнва цркве и тоу себе низьврьгь, и кь томоу не можаахоу юго обрѣсти. Мнозн бѣхоу о томь страхомь велнкомь сьдрьжими. Вь та же врѣмена бѣше тишина велнꙗ по вьсѣи землн, людн же вь сьмнрении мнозѣ животь свои провождающе прихождаахоу оть вьсѣхь странахь на праздьникь светаго отьца. Принде же нѣкын чрьньць оть Велеса града, именемь Арсение. Бысть же сьврьшити вьсенощьномоу пѣнию и славословию. Врѣмени же мимошьвьшоу[1], на поклонению светыхь мощеи приходеще же вьси сь оусрьдиюмь и любовию и те плынми сльзами коупьно же и сь свѣщами и фимиꙗмомь оусрьдьно лобызаахоу светыю мощи прѣподобьнааго отьца. Пришьдьшоу выше реченомоу чрьньцоу и томоу облобызавьшоу прѣподобьнаго светыю мощи и нѣкако чюдьнымь оухыщрениюмь отаи вьзеть юдинь оть малыхь прьстеи и обѣщание твораше вь срьдьци си ꙗко да сьтвараюеть паметь светомоу отьцоу и положивь вь оуброусѣ своюмь вь кувоурѣ никомоу не вѣдоущоу. Югда же на оутриꙗ изьшьдь изь цркви вьси отходеще кьждо вь своꙗ си радоующе се и хвалеще Бога и светаго, тогда же реченыи Арсение послѣжде вьсѣхь изиде имыи собою светаго мощь, пришьдь же на мѣсто юже юсть прѣдь црьковию начеть колѣбати се ꙗко оть пиꙗньства обьоуродѣвь, хотѣ юго светы вьзрыноути вь доль. Юдинь же оть братию вь слѣдь иоиде и рече юмоу: чьто юсть, брате, и по чьто тако колѣблюши се. Онь же стоудомь и срамомь одрьжимь вьса исповѣда. И глагола юмоу

---

[1] Пише мимошьвьшоу, а врх ьв стоји надметнуто д.

брать: Скоро възврати, что јеси възель лакы остави, јако да не что зло не пострадешн. Светын же къ нјемоу въ сьнѣ принде и рече јемоу: Кьто јеси ты иже тако дрьзноувы окрасти оть мощен монхь; хотѣхь оубо на тебѣ показати страшьно знаменије, нь обаче милосрьдовахь о тебѣ, понјеже обѣщаније сътворнль јеси јако вьсегда паметь сътварати ми вь животѣ своіемь, сего ради сътворнхь ти кротость, иди прочеіе сь мироміь. Арсеније же прослави Бога и светаго, ндѣше вь поуть свон радоуіе се. Азь же, братије и отьци, јелика възмогохь оть малооумиіа нашего навыкноути и извѣстьно испытати оть дивьныхь и прѣславьныхь чюдесѣхь светаго и прѣподобьнаго отьца и поустынижителја, Їоакима сь вьсакымь вьниманијемь и потроуждениіемь сьписахь, прочитајощимь бытн на пользоу и светомоу вь славоу и похвалоу. Менѣ же грѣшьномоу и сиіа сьписавьшомоу молитвами светаго сьподобити ми се вь дьнь соудьни полоучити вѣчьнихь благь о Христѣ Їнсоусѣ господи нашемь, јемоу же слава и чьсть и дрьжава сь прѣсветынмь благымь и животворещинмь доухомь твонмь, и нынѣ и прысьно и вь вѣкы вѣковь аминь.

II.

Житиѥ и жизнь прѣподобьнаго отьца нашего Ӏоана[1] Рыльскааго[2], вь ниѥмь же и како прѣнесень бысть вь Трьново. Сьписано Еѵѳимиѥмь патриѩрьхомь трьновьскыимь; на коньци же слова и о обновлѥнии светыѥ обитѣли[3] ѥго иже вь Рылѣ и како пакы прѣнесень бысть оть Трьнова вь тьжде славьныи монастырь Рыльскыи, сьписано послѣдьнимь вь дниѩщѣхь, Владиславомь граматикомь. Благослови отьче![4]

Вь лѣпотоу оубо кто намь поносиль бы ꙗко не тьчию о добрыихь лѣнивѣ имоущимь и нерадивѣ нь и завидещимь ѥдиноплеменьнымь добрыихь причестию, аще мльчаниѥмь блаженаго[5] Ӏоана житиѥ прѣшли быхомь и не вьсацѣмь тьщаниѥмь по вьзможьномоу намь написано ꙗкоже начельнообразьныи образь прѣдложили, иже добрыѥ желающимь и ревьноующимь добродѣтѣли на нась и сице прѣжде иныхь пользы вьсходещи. Обильно[6] оубо подражаниѥ имоущоу, за ѥже вь ниѥмь вьсѣхь добродѣтѣлиѥи сьтеченниꙗ, не малоу же обаче могоущѥ иже на ниѥ вьзирающѥ при-

---

[1] Іоан'на. — [2] Рылскаго. — [3] обитѣли. — [4] Пошљедње ријечи, од сьписано почињући, додате су на страни ситнијем црвенилом. — [5] блажен'наго. — [6] обилно.

ложити пользоу. Довольно бо таковое боудеть житие не тьчию иже сь многѣмь троудомь по стопамь послѣдьствоующиимь великомоу ономоу кь подобьнѣи вьзвѣсти славѣ приближьшихь се богови нь и иже вь малѣ оубо томь житию подражавьшихь. Довольнь........ (нема или једног или више листова; није пагинирано, па се не може знати.) .... телѥ отьщетнимь, лоучьшиихь пользоу оставьше. Аще оубо дольнимь и тлѣющимь поне[1] мало оумомь вьнималь бы божьствьнѣиши сьи моужь и о нѣчесомь земльнѣмь творилъ бы попечениѥ. Вь скорѣ того имиотещи хотѣхомь паметь и забьвениѣ оть сластн гльбинамь; ѥльма же прѣдречена вьса долоу оставль горьнѥмоу вьнималаше отьчьствоу свободьномоу и безбѣдьномоу и тврьдомоу, и вьсацѣмь образомь тьщаше се обьщаго постигноути отьца и сьдѣтелѣ. Моужда и намь ѣже о ниемь оть чести споврѣдати. Иже бо иже прѣжде нась о ниемь нехытрѣ нѣкако и гроубѣ сьписаше, сиѣ мы по лѣпотѣ ѣкоже ключимо ѥсть оусрьдьно сьповѣдати потьщахомь се, извѣстьно вѣдеще ѣко ѣже о отьци повѣсть, веселити обычѥ боголюбьзьныхь доуше и кь ревности подвизати лоучьшои.

Блаженаго оубо сего родителие благочьстиви[2] по вьсемоу вѣхоу, Бльгаре же родомь. Рожденнѥмь и вьспитаниѥмь вьси[3] глаголѥмыѥ Скрино вь прѣдѣлѣхь соуще срѣдьчьскыхь, ѥже сь Срѣдьць вь прѣдѣлѣхь европиискыхь ѥдинь соущь оть славьныхь и нарочитыхь градовь. Вь тои оубо вьси прѣбывающе, благочьстиви оубо соущемь житиѥмь, милостиви же

---

[1] понѣ. — [2] благочьстивы. — [3] вьси.

нравомь. Быше двоимь отроүетомь отьци. Оть нихь же иединь иесть чюдьныи сь Їоань. Въспитань оүбо бывь оть своихь родителиеи добрѣ, и бѣ повиноүие се тѣмь вь вьсемь и дльжьноүю въздаваие чьсть. Врѣмени оүбо не малоү прѣшьдьшоү и родителиемь иего оүмрьшемь, и ть бѣ вь страсѣ господьни выноү, оть црькьве никако отстоүпаие, послоүшаие божьстьвьныхь словесь и свещенаꙗ оүчениꙗ, ꙗкоже дрѣво насаждено при источьникохь водьныхь. Нѣции же завистию одрьжими лѣниви соүще на благоие, досадами и оүкоризнами того облагаахоү, анщемѣрьна нарицающе и непотрѣбьна до коньца мирьскаго прѣбываниꙗ. Вь сихь оүбо томоү соүщоү оүмышлꙗиеть сьвѣть благь, растаүаиеть соүща того вь роукы оүбогыхь и отдаиеть и киесарови киесарева, ꙗко да безь забавлиениꙗ божиꙗ богови дати възможеть. Богь же, рекыи оть тьмы свѣтоү вьсиꙗти, рекы и Аврааму иногда: изиди[1] оть земле твоие и оть рода твоиего и прииди вь землю вь ню же ти азь покажоү, ꙗвлꙗиеть се и семоү подобьнѣ, иноүимь же мьнѣие онѣхь глаголь семоү вѣщаие, показавь иемоү и мѣсто идѣже томоү благо оүгодити възможеть. Възьбноүвь оүбо оть сьна и расмотривь силоү видѣниꙗ распалꙗиеть се ꙗкоже иелень кь источьникомь водьнымь, вьороүжаиеть се на мысльнаго голиꙗта ꙗкоже Давидь. Прииемлиеть по древьнией повѣсти камени три: вѣроү, глаголю, и надѣждоү и любовь, облаүить се вь брьние правьды, възлагаиеть и шлиемь спасениꙗ, божьстьвьныи покровь, отиемлиеть власи сь страстьми и похотьми, шьдь вь монастирь.

---

[1] изыди.

И мало нѣкоѥ тамо врѣме прѣбывь, ради обоучениꙗ, оставлꙗѥть земльнаꙗ земльнымь и пепельнымь прьсть, исходить мира и мирodрьжьца, ничесоже ино вьзьмь развѣ ѥдиноу одеждоу кожаноу, приде вь показаноую томоу гороу, и сьтварь малоу оть храстиꙗ колибоу, вѣ тоу, прѣбываѥ пощениѥмь, и бьдѣниѥмь оудроучаваѥ тѣло: — се оудалихь се бѣгаѥ, поѥ сь Давидомь, и вьдворихь се вь поустыню, и чаꙗхь бога спасающаго ме оть малодоушиꙗ и боуре. Вьздѣваѥ прѣподобьныѥ роукы безь гнѣва и сьмоущениꙗ, ничьто же вь снѣдь имы развѣ былиѥ травьноѥ, ѥже земльꙗ скотомь прозебати обыче, и водоу, юже нескоудьно источьници истакають. Скоть быхь оу тебе[1] вьпиѥ и азь выноу сь тобою! Кто оубо сказати вьзможеть того ихь же тогда твораше троуды! ни бо то самоѥ былиѥ поустыньноѥ до ситости[2] принимаше, нь мало зѣло и скоудьно и се по захождении сльньчьнѣмь. И водоу же такожде ѥлико вьноутрьнꙗꙗ прохладити. Сльзьны же пакы того источьникь кто по достоꙗнию извѣстить; вьсенощьнаꙗ же такожде стоꙗниꙗ и колѣнопрѣклонѥниꙗ, множицею бо прѣобразоующе себе. Бѣси прихождаахоу звѣреи разльчьныхь образы оустрашити и отгнати того хотеще, нь доблии непоколѣблѥмь прѣбываше тѣхь кьзньми ꙗкоже нѣкыи камень тврьдь, вьсеприходещеѥ на нь вльны разбиваѥ[3] и отражаѥ, или истиньнѣѥ рещи: ꙗкоже адаманьть не ѥть бываше никаковѣмь желѣзомь.

Врѣмени же не малоу прѣшьдьшоу прѣходить оть тоудь вь ино мѣсто, идѣже пещероу обрѣта тьмь-

---

[1] тебѣ. — [2] ситостыи. — [3] разбываѥ.

ноү ѕѣло и мрачьноү, тоү вьселѩють се, прилагаѥ троуды кь троудомь и кь желанию желаниѥ, сьлагаѥ ꙗкоже любодѣльнаꙗ пьчела медовьныѥ сьты[1] и полагаѥ вь ськровищихь срьдьчьнихь. Вь сихь оүбо томоү тоү соүщоү сынь брата ѥго отьца и матере, оүтанвь се, прииде вь поүстыню идѣже прѣподобьныи прѣбываѥ бѣ и много троуждь се ѥдва вьѕможе того обрѣсти. Блажены же изь далече того гредоүщꙗ оүѕрѣвь, мнѣше мьчтаниѥ[2] се быти, на молитвоү себе[3] вьдасть, пришьдь оүбо онь и на лици падь, прошааше благословениꙗ приѥти; онь же истиньно се быти вѣровавь а не мьчтаниѥ. Благословению того сподобль выпрашааше пришьствиꙗ виноү. Онь же ꙗже о себѣ вьса вѣдома творить моүжеви, абиѥ[4] приѥть бываѥть имь. Лоүка же семоү бѣше прозваниѥ. Того оүбо ѕре прѣподобьныи сь собою соүщꙗ ꙗкоже нѣкы кедрь иже вь Ливанѣ множещь се благодарьстьвьныѥ богови вьѕьсилаше пѣсни. Выноү реченоѥ оно вь оүстѣхь имы неѕлобивы и правыи прилѣплꙗхоү се имѣ. И бѣ сь нимь вь поүстыни ꙗкоже ꙗгниѥ неѕлобиво истиньнымь пастиремь пасомо; ꙗкоже дроүгыи Авель или Исаакь прѣдтѣчю вь вьсемь подражаѥ иже оть младѣньства вь поүстыни вьспитанаго.

Нь чьто иже иногда дьньница, ныиꙗ же тьма грьдости ради быти наслѣдовавь иже ѕемлю и море потрѣбы и велеи отврьѕыи[5] на небеса оүста своꙗ, рекыи: положоү прѣстоль мои на облацѣхь, и Богоү подобьнь вышнѥмоү. Срьдыи и велерѣчивыи врагь не могы трьпѣти добродѣтѣли и подвигы моүжа, испльни

---

[1] сѣты. — [2] мѣчтаниѥ. — [3] себѣ. — [4] абыѥ. — [5] тако пише.

се ꙁависти, ꙁачеть болѣꙁнь и роди беꙁаконние. Отходить оубо вь иже по пльти светаго братоу вь обраꙁѣ нѣкоѥго вѣдома, обрѣтаѥть ѥго печалню дрьжима и ѥстьствьныими жели стрѣчема и недооумѣюща о лишени отрока и глаголѥть ѥмоу сицевыѥ глаголы: И иже твоѥѥ старости подьпорь и твоѥго домоу наслѣдьника, твоѥго сѣмене плодь, иже матерьниѥѥ оутробы и твоихь нѣдрь ѿтрока лишивыи, Їоань ѥ твои брать, ноштию бо ть само пришьдь и твоѥ отроче вьꙁьмь, имать оу себе [1], ѥже аще не вь скорѣ шьдь вьꙁмешн, ꙁвѣремь сладькаꙗ боудеть снѣдь: обрѣщеши же се и чедо оубивы [2], не сь оусрьдиѥмь вьꙁискавь то: греди оубо, греди, дроуже, и покажоу ти мѣсто, и ть вь скорѣ шьдь, вьꙁми своѥго сѣмене плодь. Сиꙗ оубо ꙗко онь слышавь, облѣче се вь ненависть ꙗко вь риꙁоу и гнѣвьныи обьѥмлѥть ѥго облакь, чьто не глаголѥ и чьто не дѣѥ на неповиньнааго. Поѥмь оубо ѥго диꙗволь вь поустыню ведѣше оуче и распалꙗѥ того кь оскрьблению моужа, и ꙗко блиꙁь бывьше мѣста, показавь ѥмоу пещероу иꙁь далече, абиѥ отиде. Онь же оубо шьдь вь покаꙁаноѥ мѣсто, обрѣтаѥть светаго, и чьто не сьдѣꙗ тогда на нѥмь досадами и оукориꙁнами облагаѥ, какогира и прѣльстьника того нарнче и до коньца мирьскааго прѣбываниꙗ недостоина, и дрѣвеса и камениꙗ на нь поѥмлѥ вьсачьски и оубити начинаѥ. Нь чьто оубо кротькаго владыкы кротькыи оученикь стоꙗше мльче и ничесо же отноудь отвѣщаѥ, вь оумѣ реченоѥ хране, аꙁь же глоухь не слыше и ꙗко нѣмь не отврь-

[1] севѣ. — [2] оубиив.

ѕаѥть оусть своихь. Въсхытивь оубо сь гнѣвомь и кричаниѥмь оть оумилѥна гласа отрока и кь мироу гредѣше, кь мироу, скврьньнѣи блоудьници, кь нечистоты и скврьни вьсакыѥ матери, отрьжь того оть горы божиѥ, горы тоучьныѥ, горы, вь ниѥи же благоволи Богь жити вь ниѥи.

Ꙗко оубо сиꙗ блаженыи видѣ и коварьство диꙗволѥѥ разьсоуди то быти, печали того обьѥть облакь и сльзами себе облиꙗ, въпадаѥть на лици моле се и глаголѥ: господи, рекыи, призови ме вь дьнь печали твоѥѥ и избавлю те, избави ме ныиꙗ, владыко, призри на ме милосрьдьнымь си окомь и оужени срьдьца моѥго печаль и сьтвори сь мноѭ знамениѥ вь благо, ꙗко благословень ѥси вь вѣкы аминь. И по молитвѣ сѣдѣше скрьбе[1] и тоуже о лишени[2] отрока, боꙗше бо се ѥда како вь мирь томоу отведеноу бывьшоу сьпаететь се вь житеискыхь печалехь. Нь чьто оубо творить Богь иже дѣти оставлꙗти кь ниѥмоу приходити повелѣвы. Глаголѥть и здѣ отрока отьцоу аще и не глаголы нь вѣщьми остави дѣте приити кь мнѣ и не брани ѥмоу: таковыхь бо ѥсть царьство небесьноѥ. Томоу оубо ꙗко идоущоу поутемь, змиꙗ[3] сѣкноу отрока и абиѥ кротькыма дланьма того сьмрьть въсприѥть. Сиꙗ оубо отьць отрока видѣвь недооумѣꙗше чьто сьтворити, обаче възвраще се кь прѣподобьноумоу сь стыдѣниѥмь коупьно и сѣтованиѥмь, повѣдоуѥть, ꙗже на поути приключьшаꙗ се. Онь же томоу погрѣпсти того повелѣ и вь своꙗ отити, ѥже и сьтвори. Прославивь оубо прѣподобьныи Бога довольно

[1] скрьбѣ. — [2] мјесто лишении. — [3] змиꙗ.

о сємь, бѣше проүчєѥ безь печали. Прѣбысть же тоү вь тои пєщерѣ дванадесєтє лѣть ниѥдиного покоѥ тѣлесьнаго имѣѥ, троүды вь троүдомь и болѣзни вь болѣзнемь прилагаѥ.

Сиѥ же дияволь зрє нє прѣсташє вьсачьсни того оскрьблѣѥ овогда оүнынимь овогда же лѣностию ѥже ѥгда и страхованьми, многажди такожде и привидѣньми. Нь адамань доүшею Їоань никако же ѥть бѣкаашє того кьзньми[1]; обидоваше же поѥ ѥко пчели сьть и разгорѣше се ѥко огнь вь трьнии и именемь господьнимь противлѥхь се имь. Дьнемь довольнемь прѣшьдьшимь поѥмлѥть[2] вьселоүкавыи сь собою бѣсовь пльнь вь образѣ разбоиникь, и соүрово на светаго пришьдьше биѥше[3] ѥго немилостивьно и рѣюще и влѣкоүште отьгнаше ѥго оть мѣста, запрещьше не вь томоү смѣати[4] приближити се тоү. Онь же и вь семь[5] своѥго владыкы гласоү повиноүѥ се бѣ, велещомоү: аще гонеть вась оть града сего, бѣгаитє вь дроүгыи, не оть града вь градь, нь оть поүстыниѥ вь поүстыню прѣходе; отходить оүбо вь ино мѣсто разьстоѥниѥ не мало имоүщеѥ, и тамо доүбь велеи по древьнѥмоү оиомоү Авраамоү обрѣть вьселѥѥть се вь нь. Нь онь оүбо подь амьвринскыимь троицоү чюдьнѣ оүчрѣдивь отьсылаѥть, сь же здѣ мыслынѣ приѥмь самого того вь троици покланѥѥмаго вь себѣ имѣѥше живоүща Бога, никако же оүнываѥ, нь прьваго правила своѥго крѣпьцѣ дрьже

---

[1] кьзньньми. — [2] Често еуфонично л после лабијала растављa се ь: поѥмьлѥть. — [3] быше. — [4] Бугаризам, мислим ѐа изговор бугарски од ѣ. — [5] сѣмь.

се. Нь чьто оүбо творить иже вьса на пользоү творен, иможе древьлѣ вь поүстыни одьжди маноү людемь и альчющеѥ испльни благь? Сицевымь образомь и здѣ творить. Повелѣ бо земли израстити сланоүтькь вь прѣпитаниѥ светаго и сѣ питѣѥ се тѣмь, тѣлесьноую немощь по малоу оутѣшаѥ и оутробьноую скоүдость испльниѥ, прѣходе оть силы вь силоү, и вьсхожденим вь срьдьци полагаѥ, сльзьныѥ истѣкаѥ источьникы и напаѥ доүшевьныѥ бразды, и класы добродѣтельныѥ процвѣтаѥ.

Богь же, рекыи изь тьмы вьсияти свѣтоү и таинам тьмы явѣ творей, не вьсхотѣ на мнозѣ ськрьвеноү быти градоү врхоү горы стоѥщоү, нь благоволи того явити добродѣтель. Пастыремь бо тогда близь негдѣ пасоүщимь яко же иногда онѣмь иже при Христа моѥго рождьствѣ, и овьцамь благопокорьнѣ вь пажити прилежоүщимь, напрасьно оүстрьмивьше се, бѣгоү се ѥше не по поүти[1] нѣкоѥмь обычьнѣмь нь беспоүтниѥмь вьсачьски по поүстыхь и жестокыхь и необичьныхь мѣстѣхь. И пришьдьше до мѣста идѣже бѣ прѣподобьны сташе. Пастыремь оүбо вь слѣдь женоүщемь и тѣхь оүставити не вьзмогьшемь приходеть и ти идѣже овьце сташе, и светаго видѣвьше оүдививше се. Кьто и оть коүдоү и кыимь образомь само[2] приниде вьпрашаахоү, житиѥ же твоѥ и отьчьство оть коүдоү? Моѥ оүбо житиѥ по апостолоү на небесехь ѥсть, отноүдоү же спасителм чаю отвѣщаваше, отьчьство же вышьнии Иероүсалимь. А иже здѣ мене отьчьство вьспитавьшеѥ и градь не ваше

[1] Написано је поүсти, погрешком. — [2] Да није сьмо?

есть разоумѣти, обаче кельма здѣ обрѣтьше се ѥсте достоинть напитати вась поустыньною пищею, и повелѣ нмь вьзети оть тоу вьзрастьшаго сладоутька. Они же вьзьмьше ꙗдоше вь сытость. И ꙗко отпоущени быше отити, ѥдинь нѣкыи оть нихь шьдь отаи, вьстрьже сладоутька довольно и радостьно течаше вь слѣдь дроуговь, и ꙗко же тѣхь постиже и бывьшеѥ показавь, сьтекьше се они растрьгоше ть оть роукоу ѥго. И ꙗко отврьзати начеше зрьномь, храннла ничесоже обрѣтоше, и абиѥ раскаꙗвьше се, вьзвратившѥ се и блаженомоу вьзвѣстише, прощениꙗ просеще сьдѣꙗныимь. Онь же прощению тѣхь сподоблꙗѥть рекь: Сице, о чеда, благоволи вьсе сильныи господь ꙗко да здѣ вьзрастають и здѣ истьщаниѥ приѥмлють. Они же чюдесе испльньше се вь свои отходеть хвалеще и славеще Бога о вьсѣхь ꙗже видѣше и слышаше сказоующе по вьсѣи странѣ оно и вь окрьстьныихь вьсехь. Нѣци же оть христолюбивыихь изволише ити кь светомоу и благословениѥ оть ѥго полоучити. Моужь же нѣкыи доухомь нечистыимь оть многь лѣть сьмоущаѥмь ꙗко оузре сихь идоуще, послѣдоучѥ бѣше тѣмь, хотѣ прѣмѣнити се оть недоуга. И ꙗко вьприща ѥдиного близь светаго бывьше, абиѥ сьтрѧсе ѥго доухь нечистыи и падь валꙗаше се вьпиѥ и глаголѥ: огнь опалꙗѥть ме и не могоу напрѣдь поити. Они же сьвезавьше ѥго влѣчаахоу сь ноуждею и падьше на землю прошаахоу благословениꙗ полоучити. Онь же прошениѥ испльнивь вьпрошааше пришьствиꙗ вииоу. Ти же ꙗже о себѣ сказавьше повѣдоують и ꙗже о бѣсноующиимь се припадающе и просеще того оть недоуга прѣмѣнити. Нь Їоань никако же на се надѣѥ

се вѣ нь на Бога оживлꙗющаго мрьтвыѥ и нарица-
ющаго несоущаꙗ ꙗко соуща. Не нашеѥ мѣры, чеда,
глаголѥ, се дѣло ѥсть, не нашеѥ мѣры: Бога же
ѥдиного ѥсть ѥже бѣсы изьгонити, и мы бо чловѣци
подобострастьнии вамь ѥсмы, и тою жде обложени
немощию. Послѣдоваше бо и вь семоу владычьнѥмоу
гласоу велещомоу: ѥгда вьса сьтворите повелѣнаꙗ
вамь, глаголите, ꙗко непотрѣбьни раби ѥсмы. Они
же изь диха належаахоу молеще се; ꙗко оубо тѣхь
видѣ прилежьнѣ належоуще и неослабьно того при-
ноуждающе, сльзами себе обливь падаеть на землю
и изь гльбины срьдьца вьздьхноувь: Боже вь троици
светѣи, рекь, покланꙗѥмыи, сьтворивы вьса види-
маꙗ и невидимаꙗ, ѥгоже вьса боють се и трепе-
щоуть, помилоуи тварь свою и не даждь, владыко,
семоу на дьлзѣ моучимоу быти не нашеѥ ради правьды
нь ради твоѥѥ благости и щедроть твоихь: нѣсьмь
бо достоинь, блажене, именовати твоѥ прѣсветоѥ имѥ
моими нечистыми и скврьньными оусты; обаче на
твою надѣꙗвь се благость, тебѣ призываю на помощь,
самь бо сь клетвою обѣщаль ѥси оусты рабь своихь
пророкь не хотѣти сьмрьти грѣшьникоу. Сего ради
припадаѥмь ти вьси и мили се дѣѥмь: оуслыши нась
сь небесе светаго твоѥго, ꙗко благословень ѥси вь
вѣкы аминь. — Сице оубо томоу помоливьшоу се,
абиѥ бѣсь изиде оть чловѣка и здравь бысть вьсь и
славлꙗше и хвалꙗше Бога. Соущии же сь нимь ꙗко
сиꙗ видѣвьше оужасомь сьдрьжими бѣхоу и множаи-
шоую вѣроу стежаше кь светомоу, и молꙗхоу ѥго
ꙗко да сь нимь прѣбывають, онь же не попоусти,
наказавь же тѣхь прилежьнѣ и оть тоу соущаго сла-

ноүтька доводьнѣ оүүрѣдивь вь своꙗ отпоүсти, ꙁапрѣтивь нимь не вь томоү смѣꙗти приити кь нюмоү. Они же вь своꙗ вьꙁвратише се сьпоүтьшьствьвиика и благошьствиꙗ сь собою имѣꙗхоү иже иногда бѣсноүющаго се.

Славѣ же оть толѣ по вьсѣи странѣ тои прошьдьши о нюмь, хвалꙗхоү Бога вьси и многоү любовь и ревьность кь нюмоү стежавахоү. Доблии же Їоаннь ꙗко сиꙗ бывающаꙗ оүвѣдѣ, вьставь отиде оть тоүдоү, үловѣүьскыю славы бою се, паүе же до коньца ненавиде, божьстьвьнои же наипаүе прилеже и сладостьнѣ вьспѣваю, мне же юже прилѣплꙗти се Богови благо юсть и полагати на Господа оүпованию мою. И обрѣть оүбо камень ꙁѣло высокь абию вьсходить, ꙗкоже боговидьць иногда на Синаискоүю, вьходить вь невьходимыи мракь боговидѣниꙗ. Приюмлють и сь Богомь писаныю скрижали, не вь томоү на скрижалихь каменьныхь нь на скрижалехь срьдьца, сльꙁами омакаю камень и вьсенощьныими бдѣнии и вьꙁдыхании вь сто троүды плоде. Юдинь юдиномоү бесѣдоүю и льгькыма криломa кь небеси шьствию творе нощьныи прѣтрьпѣваю мраꙁь и дьневыи варь. Неоүсьпьною же око сиџе того доблюстьвьнѣ трьпеща ꙁре, силоү томоү невидимо и крѣпость подаꙗше.

Ненавиден же добраꙗ добра (диꙗ)воль не сьтрьпѣ на многѣ толикоү доблюсть моүжа нь поюмь сь собою легюонь бѣсовь соүровѣ на светаго приидоше, үьто не дѣюще и үьто не твореще: биюще[1], пхающе и влаүюще. Абию сь камене сьврьгьше отходеть вьса-

---

[1] быюще.

чьски мрьтва того мнеще и никако же жити хотеща. Леже оубо тамо доблии Їоань стеніе и прѣнемагає тоужааше и глаголаше кь себѣ: вьскоую прискрьбьна єси, доуше моꙗ, вьскоую сьмоущаєши ме; оупован на Бога, ꙗко исповѣмь се ємоу, спасеніе лицоу моємоу и Богь мои. И вьставь пакы на камень вьсхождааше и прьваго правила своєго дрьжааше се: вꙑшьнꙗго положи прибѣжище себѣ. Призираєи же на землю и творе ю трести се призираєть сь выше милостивьнымь окомь на своєго оугодьника, и аггелоу своємоу заповѣдавь єже приносити ємоу пищоу на вьждо дьнь. И бѣ проуеіе и на немь испльнꙗємо писаниє: хлѣбь аггельскы ꙗде чловѣкь.

Вь сихь оубо и сицевыхь томоу соущоу слоухь о немь ꙗкоже прѣдь реуе се прохождааше, єлико и цароу иже о немь слышати и вьжелани быти. Благоуьстивомоу бо тогда цароу Петроу бльгарьскааго царьства хороугьвы дрьжещоу и вь Срѣдыць тогда пришьдьшоу и ꙗкоже о прѣподобьнѣмь слышавьшоу, посылаєть моуже зѣло хытры ловьце, уисломь ꙗко девеіь, на вьзисканиє светаго; заповѣдавь и не вьзвратити се аще того не обрѣщоуть. Они же заповѣсть оть цара приємьше быстрѣє неже слово Рылоу достизаахоу. Вь многы оубо дьни тамо обьшьдьше и инуесоже обрѣтьше прѣнемагаахоу гладемь и не доумѣюще бѣхоу, ниже поити кь цароу смѣюще, ниже альуьни по поустыни скитати се могоуще. Обаче страхь прѣмагааше глада, и не прѣсташхоу ищоуще. Поздѣ же нѣкогда обрѣтоше мало нѣкоє знамениє и тѣмь прѣбываннште моужа достигьше благословениє прошаахоу приєти оть него. Ть же благословенню тѣхь

сьподобль, вьпрашааше пришьствиꙗ виноу. Они же томоу ꙗвѣ вьса твореть. Ꙗко оубо доушевьныимь окомь тѣхь провиде на петь дьни альчьни соуще прѣдлагаѥть тѣмь трапеꙁоу и любьꙁьно оугрѣди. Иже бо петь тысоущь оть петихь хлѣбь насытивы насыщаѥть и ꙁдѣ девеѥть моужи оть ѥдиного хлѣба. И, о чюдо, ꙗко тамо довольно оукроухь осташе, и ꙁдѣ поль хлѣба оста оукроухь.

Сиꙗ оубо они ꙗко видѣвьше вь оудивлѥнии быше и иже ѥдинь не довлѣти хлѣбь помысливьше, си по насыщении поль хлѣба оставише и вьꙁвращьше се вьса ꙗвѣ царю ськаꙁаше. Божьствьвьною оубо ревьностию раждегь се царь и радости обьеть ѥго облакь, течааше ꙗко ѥлень вь жетьвьныѥ часи кь источьникомь водьныимь, поѥть бо сь собою иже томоу любьꙁьнѣишеѥ; быстрѣ кь горѣ течаахоу. И доишьдьше рѣкы глаголѥмыѥ Рыла обрѣтоше камень велен, высокь ꙁѣло и жестокь и вьсьма неоудобь шьствьвь, и не вьꙁмогьше напрѣдь поити вьꙁкратише се. Абиѥ же на дроугоую вьсходеть гороу высокоу, юже Кинишавоу обыкоше окрьстьныи тоу ꙁвати, и оть тоудоу покаꙁоваахоу ѥмоу гороу и камень идѣжь прѣподобьныи живѣше, и не вьꙁможе тамо царь поити стрьмьнины ради и жестости мѣстьныѥ. Нь абиѥ посылаѥть два отрока ихь же ꙁѣло люблꙗше, моле и приꙁываѥ того ꙗко благословению сьподобити се, ꙁѣло бо вь сласть желааше ѥго видѣти. Отрока же ꙗко абиѥ ꙗко реченоѥ оть цара приѥмьше, вь скорѣ тамо шьдьше и светомоу ꙗвѣ твореть. Онь же не вьꙁможьна сиꙗ быти глагола, обаче, чедьца, рьцѣта цареви, рече, троудь оубо твои и прѣдложениѥ ꙗко кадило благо-

вольно богови принесоше се и принети быше, ты оубо вь скорѣ отнди отоудоу понеже мѣсто оутло ѥсть, да не како нѣчьто не начаѥмо пострадеши, ты же и иже сь тобою; нашоу же хоудость не вьзможеши видѣти вь нынѣшьнии вѣкь, вь боудоуштии же и зѣло дроугь дроуга оузримь, и радости оноѥ неизреченыѥ насладимь се, аще достоины плоды покаꙗниꙗ оть соудоу отьслѥмь. — Печальнь оубо вельми бысть царь мне нѣчьто велиѥ погоубль, отнде сь мнозѣмь сѣтованиѥмь и скрьбию. И абиѥ вь царьскаꙗ шьдь посла пакы кь нѥмоу злата не мало, вькоупѣ же и овоштиꙗ разанчьнаꙗ, инокомь ключимаꙗ, ради благословениꙗ, посылаѥть оубо и писаниѥ, имоуштеѥ сице:

Вьсечьстьномоу отьцоу Їоаноу поустыньножителю Петрь царь. Слышахь твоѥѥ доуше боголюбьныи нравь и поустыньноѥ вьселѥниѥ и невештьствьноѥ и аггельскоѥ прѣбываниѥ, вькоупѣ же и ѥже оть мира коньчьноѥ оудалѥниѥ, и вельми твоѥ вьждѣлѣхь видѣти прѣподобиѥ и твоихь медоточьныхь насладити се глаголь, не малоу оть твоѥго зрѣниꙗ мнѣвь приплодити пользоу. Ѥльма желаниѥ богатьства и соуѥтьнаꙗ слава, вькоупѣ же и сласти не оставлꙗѥть нась иже вь мори сего соуѥтьнаго влающихь се житиꙗ, вьзникноути кь свѣтоу чистаадо и невештьствьнаадо прѣбываниꙗ; помрачише бо се наши доушевьнѣи (тако) очи печалию и метежемь иже вь мирѣ. И се нынꙗ ꙗко оть сьна нѣкоѥго глькока вьзбноувь вьсхотѣхь твою светость видѣти. Ѥльма и сеѥ благодѣти лишихь се окаꙗныи ради множьства моихь грѣхь! Молю се и припадаю твоѥмоу прѣподобию отрадоу нѣкоую оутѣшениꙗ кь намь послати и печали простоудити зиои;

вѣсть бо, вѣсть твоје прѣподобије јелико воуре мира и метеже и облаци царьскаꙗ обоуревати обыкоше срьдьца.

Прѣклони се оубо блаженыи Јоань вь молению, вькоупѣ же и постьничьскыимь снѣдемь, вьзвышение сламлаше рогь, кь златоу же никако же, извѣщајеть јемоу сице:

Благоуьстивомоу и самодрьжьцоу бльгарьскаго скиптра цароу Петроу оубогыи Јоань. Прошение твоје вьсе испльнити не польѕьно намь јесть. Обаче вѣры ради твоје и оусрьдиꙗ, вь ꙗже намь ключимыихь испльнꙗјемь оуже, и постьничьскые оубо снѣди прииемлю, злато же твоје самь имѣи. Ѕѣло бо врѣдеть таковаꙗ иноуьствоующиихь, изредьнѣје же иже вь поустыхь и неоутѣшьныхь мѣстохь прѣбывающиихь; вь уьто бо и потрѣбоуеть та иже хлѣба вь сытость никогда же приемлјен, ниже самые воды вь погашение жежди: намь бо јеже жити Христось и јеже оумрѣти приобрѣтение. Твојеи бо дрьжавѣ и таковыимь сиꙗ ключима соуть, обаче ниже ты, иже днꙗднмою обложены, дльжьнь јеси вьсихь оуслаждати се. Речено бо јесть: богатьство, аще течеть не прилагаите срьдьца. Аще бо и писано јесть: дрьжава цароу богатьство; нь вь ороужиꙗ и воје истыщавати, а не на своје сласти, кь оубогыимь же паче и ницимь, кь нагыимь и безькровьныимь. Тѣмь же, аще хощеши са земальныими и небесьное наслѣдовати царьство, боуди щедрь, ꙗкоже отьць нашь небесьныи щедрь јесть. Не оупован на неправдоу и на вьсхыщение не желаи, боуди кротькь же и тихь и благопристоупьнь кь вьсѣмь. На вьсѣхь отврьсты твоје имѣи оуи, да проливаеть

се на вьсѣхь твоıего милованиꙗ мысло, да не оувѣсть шоуица твоꙗ что творить десьница твоꙗ, да исходеть иншии радостьни оть твоıеıе полаты, кнеꙁи же твоıе похвалы на ıеꙁыцѣ да носеть, да сиꙗıеть свѣтлостию добродѣтѣлıеи твоꙗ багрениця, чеда же твоꙗ да соуть вьꙁдыханиꙗ и сльꙁы, паметь же сьмрьтнаꙗ да посѣщаıеть вынoу твои оумь, боудоущıеıе же царьство да мьтаıеть нелѣностьıо твоꙗ мысль; валıаи се подь ногама матере твоıеıе цркве, припадаи оусрьдьно и врьхь прѣкланıаи, то ıе прѣкопрѣстольникомь: ıако да царь царьствоующихь и господь господьствоующихь, видѣвь таковоıе оусрьдие, подасть ти ıаже око не видѣ благаꙗ и оухо не слыша и на срьдьце чловѣкоу не вьꙁидоше, ıаже оуготова Богь любещимь ıего.

Царь же ıако сиꙗ прочьть минѣше се велие нѣчьто приıети и любьꙁьнѣ то лобьꙁавь[1] нмѣше то вь нѣдрохь, ıакоже нѣкоıе многоцѣньноıе ськровище, честымь прочитаниıемь сего мльвы мирьскыıе отганıаше тьмоу.

Прѣбывь оубо блаженыи Їоань на томь мѣстѣ вьсѣхь лѣть .ꙁ. и четыри мѣсеце ниıединомоу часоу раꙁлѣниıенние или оуныниıе подавь, нь кь ревьности наче ревьность и кь оусрьдию оусрьдиıе прилагаıе и просто рещи вь старьчьсцѣмь вьꙁрастѣ юношьскоıе показоваше тьщаниıе. Мноꙁи оубо кь нıемоу прихождаахоу недоужьныıе своıе приносеще и молитвами ıего ꙁдравы тѣхь приıемлюще отхождаахоу. Славѣ же не малѣ по вьсѣи ꙁемли тои прошьдьши, мноꙁи добродѣтѣльномоу ıего вьꙁревьноваше житию и жити сь нимь иꙁволише, и вь прилежещимь врьтпѣ црьковь

---

[1] Пише: и любьꙁнѣ то лоб'ꙁавь.

съѕдавыше, обитѣль съставише, начельника имоуще и пастыра прѣподобьнаго. Онь же добрѣ пасы своѥ стадо и многы кь господоу приведе, и велиꙗ и прѣславьнаꙗ чюдесь сътворь вь глоубоую доспѣ старость. Ꙗко оубо своѥ ѥже кь господоу отхождениѥ разоумѣ, на молитвоу себѣ обрати и топлыѥ сльѕы оть очию изливааше и колѣнѣ на ѕемлю прѣклонь, Боже, глаголааше, вьседрьжителю, приими ме грѣшьнааго и недостоинааго раба своѥго, и сьчетаи ме лицомь изьбраныихь твоихь, иньчьто же бо на ѕемли благо сътворихь, блаже. Сего ради молю твою благость повелѣти тебѣ юже приити аггелоу благоу ꙗко да не вьзбраньнь ми боудеть вьсходь оть лоукавьствиꙗ доуховь — и, господи, вь роуцѣ твои прѣдаю доухь мои, прирекь — авиѥ вь роуцѣ божии прѣдасть доухь, поживь нѣгдѣ даже до седмдесеть лѣть и тоу своими оученикы погребень бысть.

Врѣмени же оубо не малоу прѣшьдьшоу благовониѥ бесчисльноѥ исхождааше. Ꙗко оубо ракоу отврьѕьше, видѣше тѣло прѣподобьнаго цѣло вьсачьски и вьсакоѥ тлѥ никакоже причестьно, благовониѥ же испоущающе и вьсѣхь вь божьствьноую ревьность подвижоуще. Славословию же обычьномоу сътвореноу бывьшоу сь чьстию прѣнесоше светыѥ ѥго мощи вь славьныи градь Срѣдьць, и положени быше вь црькви светаго евангелиста Лоукы. Послѣ же съѕдана бысть црьковь вь имѥ ѥго и вь ниѥи положени быше чьстьныѥ ѥго мощи, дивьнаꙗ и прѣславьнаꙗ твореще чюдеса.

Многоу же врѣмени мимошьдьшоу вь царьство цара грьчьскаго кvрь Аньдроника оугрьскыимь воѥмь

сь своимь ихь кралѥмь прѣшьдьшемь и грьчьскоую ꙁемлю даже до Срѣдьца поплѣнивьшимь и вьса подь ноꙁѣ покорьшимь, иже и мощи прѣподобьнаарго сь собою вьꙁьмьше вь своѥ страноу отнесоше. Кѣ ко слышаль тои[1] краль о дивьнихь и великыихь прѣподобьнаго чюдесехь, иже и повелѣ чьстьныѥ ѥго мощи и положити вь градѣ глаголѥмѣмь Остриꙗгомь, и тоу прѣславьнаꙗ и дивьнаꙗ сьтвараахоу се чюдеса, и вьсакь недоугь и вьсакоу болѣꙁнь оть чловѣкь отгонеще, слоухоу же по вьсѣи странѣ онои прошьдьшоу и вьсѣмь тамо сьтѣкаюштимь се. Ненавидеи же добраꙗ диꙗволь, не сьтрьпѣ на многѣ славити се прѣподобьномоу; нь невѣриꙗ стрѣлою срьдьце епископа града того оуꙗꙁви, и не хотѣше никакоже на поклонѥниѥ приити прѣподобьнаарго мощемь, глаголѥ, никакоже сего прѣподобьнаарго вь светыхь обрѣтати. Не тьчию же, нь и инѣмь вьꙁбраниꙗше ѥже приити на того поклонѥниѥ. Аꙁь, рече, вьсе светыѥ иꙁвѣстьно свѣмь, и никакоже сего сь светыими онѣми обрѣтаю. И абиѥ божиимь соудомь праведьнымь брьꙁдоу ѥꙁыкоу приѥть, и бѣше нѣмь вьсачьски и никакоже вѣщаѥ. Вьси же, иже сиѥ видѣвьшеи чюдо, страхомь объети быше и бѣ помаваѥмь и, ꙗкоже древьныи онь и чюдьныи Ꙁахариꙗ арьхиѥрѣи, родитель прѣдтечевь, ꙗко оубо вь себѣ бывь и вииноу таковаарго неглаголаниꙗ расмотривь, и раꙁоумѣ ꙗко невѣриꙗ ради ѥже вь светаго сиѥ пострада, вь скорѣ кь рацѣ светаго притече и топлыими сльꙁами тоу обливь и честыими вьꙁдыханьми срьдьчьноѥ ськроушениѥ показоваше.

---

[1] Тако пише мјесто ти.

Божии же оугодьникъ и Христовъ въ вьсѣмь пособьникъ Їоанъ не вьсхотѣ того на мнозѣ томити; нъ въ скорѣ ѥзыка ѥго оузы раздрѣши и благо глаголъ на того пакы оустрои. Онъ же сиѥ ꙗко полоучивъ, благодарениꙗ непрѣстаньна къ Богоу и того оугодьникоу възьсыловаааше. Сиꙗ же вьси слышавьше и видѣвьше, множаишоу вѣроу и оусрьдиѥ къ светомоу показовааахоу. Многаꙗ же и инаꙗ дивьнаꙗ и оужасьнаꙗ чюдеса въ земли оугрьсцѣи сътвори, ꙗже не оставлꙗють нась врѣме по редоу вьса сказати. Ꙗко оубо сиꙗ вьса по дробьноу оувѣдѣвъ краль, страхомь и оужасомь обьдрьжимь бысть, и златомь и сребромь ракоу прѣподобьнаго оукрасивъ и чьстьныѥ ѥго прилежьнѣ облобызавъ мощи, сь великою чьстию пакы въ Срѣдьць тыѥ възврати, и въ црькви иже въ име того създанои тѣхъ положь въ лѣтѣ .ѕхче. иньдиктионь .е.

Не многоу же врѣмени минмошьдьшоу вьнѥгда благоволи Богь обновити бльгарьскоую дрьжавоу и въздвигноути по писаномоу рещи падьшоую се сѣнь, обѣтьшавьшоую грьчьскыимь насилиѥмь. Въздвиже рогь бльгарьскааго царьства при благоучьстивѣишимь цари Асѣни, иже въ светѣмь крыщении именовань бывь Їоань. Сь оубо хороугвы царьствиꙗ ꙗко приѥмь вьсе бльгарьскыѥ грады падьшеѥ се добрѣ оутврьди и обѣтьшавьшеѥ обнови и на грьчьскоѥ добрѣ опоꙗсавь се царьство, покарааше окрьстьныѥ страны, грады же и вьси, ꙗко оубо до Срѣдьца дошьдь, и сего подь собою покори, и прѣславьнаꙗ и бесчисльнаꙗ прѣподобьнаго чюдеса слышавь абиѥ къ того чьстьнѣи црькви оустрьми се и прѣподобьныѥ светаго чьстьнѣ облобызавь мощи. Мнѣше се нѣкоѥ многоцѣньноѥ съкро-

вище обрѣсти. Радости оубо многыѥ испльнь се и веселиꙗ доуховьнаго, свѣть свѣща благь, большеѥ ради чьсти и оутврьжденниꙗ своѥго царьства; прѣнести мощи прѣподобьнаго отьца вь свои прѣславьны градь Трьновь; и абиѥ посьла кь патриꙗрьхоу своѥмоу кvрь Василию, соущоу томоу вь Трьновѣ велицѣмь градѣ писаниѥ велеіще сице:

Вьсе чьстьномоу божию архиѥреѥ кvрь Василию и доуховьномоу отьцоу нашего дрьжавнаго царьства. Божиимь хотѣниѥмь ꙗко приидохь вь предѣлы сиѥ и срѣдьчьскыи постигохь градь, чьстьныѥ мощи прѣподобьнаго отьца Їоана поустыниѥ рыльскыѥ жителꙗ обрѣть, чюдесьми исцѣлении испльнена, мнѣхь се оть радости ио вьздоухоу ꙗкоже лѣтати. Слабѣ бо мнозѣ о нѥмь вьсоу сию страноу испльньши и дивьнаꙗ и прѣславьнаꙗ творещоу исцѣлениꙗ, не тьчию оубо здѣ нь и вьсоу оугрьскоую дрьжавоу огласише. Снмь оубо тако ꙗмоущимь соуди мысль дрьжавьнаго нашего царьства приити твоѥи светости здѣ сь вьсѣмь твоимь причьтомь црьковьнымь и сь подобающеѥ чьстию, ѥже прѣнести сиѥ чьстьныѥ мощи прѣподобьнаго отьца вь прѣславьныи царьскыи нашь градь вь похвалоу вьсего црьковьнаго испльнениꙗ и вь оутврьждениѥ нашего дрьжавьнаго царьства.

Сиꙗ ꙗко божьствьныи слышавь светитель вьзрадова се доухомь, и Богоу благодарьствьноую вьздасть мольбоу; и абиѥ вь скорѣ вьсь сьборьныи сьбра причьть и вьса прѣдреченаꙗ тѣмь ськаза. Они же топлымь оусрьдиѥмь и горещеѥ доушеѥ вьса вь сласть приѥше и вьси ѥдиномыслено оусрьдно оустрьмише се, и ꙗкоже нѣкоѥ многоцѣньноѥ ськровище вьсхы-

тити хотеще, вь скорѣ сь своимь патриꙗрьхомь и оучителѥмь Срѣдьць достигоше. Благочьстивыи же царь Їоань Асѣнь вьса ꙗже на провожденїѥ светаго чьстьнѣ оуготовавь, патриꙗрьхоу вьса вьроучи; оставль томоу .т. моужьстьвьныхь воинь на провожденїѥ светомоу. Самь же потьщавь се сьпѣшьнѣ вь свои царьскы прииде градь и цръковь начеть здати вь име светаго, вь славьнѣмь градѣ Трапезници. Патриꙗрьхь же вьзьмь чьтенїѥ прѣподобьнаго мощи, сь вьсѣмь причьтомь цръковьнынимь поутьнаго ѥмлꙗше се шьствиꙗ, радоуѥ се и славе Бога. Сь ними же бѣше послѣдьствоуѥи игоумень обитѣли прѣподобьнаго и вьси соущеи подь нимь мьниси. И ꙗко оувѣдѣ царь патриꙗрьха приходеща, вь скорѣ на срѣтенїѥ ѥго изиде на мѣсто глаголѥмоѥ Крьстьць, сь вьсѣмь своимь сигвлитомь, и чьстьнѣ льбьзавь светаго мощи остави тоу тѣхь прѣбыти на седмь дьнии, доньдеже сьздана бысть цръковь. И тако тоу освещьше чьстьнѣ положише вь нюи прѣподобьнаго мощи вь лѣтѣ .ѕѱг. иньдиктионь .гі. идѣже и многаꙗ лежещи лѣта разанчьнаꙗ исцѣлѥниꙗ твораахоу вьсѣмь иже сь вѣрою кь нимь прирыщоущи. Слѣпи бо приходе вѣрою просвѣщаахоу се, слоуки исправлꙗахоу се, нѣми быстро и благоглаголивѣ бесѣдоваахоу, недоужьныѥ оть немощи вь силоу прѣлагаахоу се, бѣсьни исцѣлѣваахоу и вьси вьсакыими болѣзии одрьжими притичоуще, здравиѥ приѥмлꙗхоу.

Нь иже иногда шетавы се на сьздателꙗ вьсачьскыхь и за грьдость отврьжень бывыи и прѣисподьнѣи тьмѣ прѣдань и самь сыи тьма, лоукаваго ради произьволѥниꙗ бывь подвиже п҃рно рати и неоу-

строѥниꙗ по вьсоудоу ис-кони чловѣчьскаго спасениꙗ врагь и сьмиреннꙗ ратьникь сатана проклетыи. Прѣславьнаꙗ сице и прѣдивьнаꙗ знамениꙗ и исцѣлениꙗ оу прѣподобьнаго ракы о врѣмени множаишемь бываѥмаꙗ ꙗко видѣ, и на прѣподобьнаго же множае оть испрьва ꙗко паче зло помьнѣ и враждьбьнѣ отноудоу дыхаѥ гнѣвомь лютомь и горькою завистию до коньца оуꙗзви се, и не къ томоу оутрьпѣти сиꙗ могыи, обычьныихь своихь и погоубьныихь ратосьстроѥнии оть соудоу авиѥ касаѥть се оуже.

Врѣмени бо по сихь минюшьдьшоу не малоу и грьчьскаго царьства скиптроу изнемогьшоу проче и до коньца сьврьшьшоу се, попоущениѥмь же божиимь и ими же того соудьбы недовѣдоми, исмаильтьскомоу родоу вьсоу вьсточьноую и южьныѥ страны сь Асиѥю повоѥвавьшоу же и пообладавьшоу, достигши же и къ Макѥдонию, и тоу подь собою вьчиниль ше сьраженииѥмь крѣпьчаишеѥ брани. Срьбьскыѥ воѥ иже тогда кь Макѥдонии соущеѥ до коньца вь нѥи побѣждьше при рѣцѣ тако нарицаѥмѣи Марица, на срьбьскоѥ авиѥ оустрьмлꙗють се начельство, иже и сьраженню бывьшоу лютѣишоу на мѣстѣ глаголѥмѣмь Косово. Падеть оубо по срѣдѣ рати лютыи насильникь иже сихь начело имѣѥи, достоиноѥ вьзмьздиѥ своѥго безбожиꙗ скорѣишеѥ вьсприѥмь, ѥже злѣ и неподобьнѣ варьварьскоую свою отврьгши доушоу, оть срьбьскыихь вои напрасьно по срѣдѣ разбоꙗ живота лишить се. И тако проче грѣхоу прѣвьзьшьдьшоу оуби нашихь зьль, подьданию тѣмь срьбьскаꙗ оустраꙗѥть се землꙗ. Маломь же по сихь и бльгарьскыѥ оудрьжавьше прѣдѣлы. Ꙗкоже нѣкоторое хоудо гнѣ-

ѕдо, тако и сь чюдьнѣишимь онѣмь градомь, вь нѥмь же чюдодѣивые чюдотворнааго отьца сьлежаахоу мощи нєкротыцѣ коупьно и безбожьнѣ ѥмлють се коньчьства, пакы плѣнованиꙗ честа и крьвопролитиꙗ на вьсѣ дьнь же и врѣме сьдѣловаюцѥ, ѕлобьноѥ тѣхь стрьмлѥниѥ никомоу же оть ноудоу вьѕьбранити могоущоу, вьсѣмь и вьсоудоу браньными сьраженьми прѣдѣлавающемь и свѣтлыѥ на нихь поставлꙗющемь побѣды. И симь оубо сице бываѥмомь и ꙗже онѣхь ѕломоу по вьсоудоу и пагоубьномоу распростираюшоу же се и оудрьжавающоу, многы страны и вьси коупьно сь чьстьними монастыры же и божьствьными храмы огнѥмь растлѣваѥми, коньчьномоу оть соудоу прѣдаше же ѕапоустѣнию. Тогда же и сего богоносьнааго отьца свѣтѣишиꙗ обитѣль соущиꙗ иже вь Рыльсцѣи поустыни, вь нѥи же поустыни и страдальскоѥ оно и постьничьскоѥ прѣподобьныи, невещьствьноѥ же и аггелскоѥ, вь пльти прѣбываѥ, прѣпроводи житиѥ, ꙗже добрѣ ѕѣло и благолѣпьнѣ же посльжде прѣвьѕорьныи онь кєсарь Хрелꙗ, образомь же иночьскыимь наречены Харитонь монахь, вь славословиѥ божиѥ и вь чьсть прѣподобьномоу оть основаниꙗ вьѕдвиже и сьѕда, пороушивьше се коньчьнѣ ѕапоустѣ. И прѣбысть сице вь ѕапоустѣнии лѣта довольна; а ѥже како по сихь и которыимь образомь пакы та Христовою благодатию обьнови се и на прьвоую свою вьстоупи добротоу и благолѣпиѥ, ꙗкоже оубо имать и до дьньсь, слово оуже ꙗвити хощеть.

Бранемь прочеѥ ратьнымь по врѣмени мноѕѣ оумлькноувьшимь иже прѣжде бльгарьскыѥ сьдрьжаахоу страны и людьскыимь нестроительнымь вещемь вь.

тишиноу прѣложившимь се, моужиѥ нѣции оть ихь же вь мирѣ соущихь, благоговѣиии и благородьни по родоу соуще, Бльгаре же родомь, при Вельбоужди на селѣ живоуще ѥлико двою пьприщоу нѣгдѣ или множаѥ, саномь свещеньства оукрашени и вь чиноу чрѣды своѥѥ прѣдь Богомь прѣдьстоѥще, ꙗкоже древлѥ Захариꙗ онь, иже прѣдьтечевь отьць, жрьтвы бескврьньныѥ Богови приносеще, о себѣ же и о людьскыхь невѣждьствиихь сьжительнице своѥ кь господоу прѣдьпославьше и мирьскыихь вьсѣхь изьмѣньше се и благоѥ Христово иго на се вьсприѥмьще и множаѥ страхомь божиимь оумиливьше се — вь поустыню рыльскоую вьселише се, образь и подьписаниѥ добродѣтѣльнаго жительства собою вьсѣмь ѥлико по тѣхь бывающе вь троудѣхь и подвизѣхь обоучаваюше себе прысьно, и вь трьпѣнии множѣ, вь молитвахь же пожидающе и пѣниихь, вь постѣ и прочитании божьствьныхь словесь и прочиихь таковыихь, ихь же нѣсть ми лѣть вь нынѣшьнѥѥ сьписовати врѣме, иного оупражнениꙗ опасьнѣишаго о семь трѣбоующоу. Бѣхоу же оубо си триѥ числомь и братиꙗ соуще по пльти, сынове же иже добрѣ зѣло светительствомь оупасьшаго вь дьни оны словесьноѥ стадо Христово иже вь Кроупьници, блаженѣишаго ѥпископа кvрь Иꙗкова, оть нихь же овь оубо знаменииѥмь нарицаше се Їоасафь; овомоу же имѥнованиѥ бѣ Давидь; иномоу же Өеофань. И сии бо триѥ вь прѣдреченоую пришьдьше поустыню ꙗкоже рече се, селитвоу своѥ вь нѥи сьтворити хотеще и се не ѥдиною же абиѥ ни вь коупѣ, нь дроугыи по дроузѣмь пришьдьше и вьсиѣ и зданиꙗ монастырьскаꙗ опровргьша се обрѣтьше и разорена

до конца развѣ црькве тьчию юдиноѥ и пирьга. Вьса абиѥ Богоу посьпѣшьствовавьшоу имь оть основания пакы въздвигоше и сьвршенѣ та исправивьше и наздавьше благолѣпьнѣ оукрасише многыѥ троуды и подвигы о нихь показавьше и иждитиꙗ иждивьше, и не тьчию же собою сами и иждитиѥмь своимь, и сь ѥлико иже о тѣхь послоужьноѥ имоущиими обьщею вьсего монастира братиѥю сиꙗ оуправише, нь и приданиѥмь нѣкыихь боголюбьзьнѣишихь моужеи. И прѣжде же вьсѣхь присѣщениѥмь бывьшиимь и помощиию благоучьстиваго господина и новаго ктитора свѣтѣи обитѣли бывьша кѵрь Гиоргиꙗ, иже и вьсе недостатьчьноѥ монастырьскыхь здании красьнѣ и зѣло изредьнѣ оуправльшаго.

Вь сихь же оубо и таковыхь тѣмь соущемь и множаѥ, ѥще вь троудѣхь и дѣланиихь монастырьскаго градежа оупражниꙗющиимь се, вѣсть нѣкаꙗ ненадеждьна радостьнѣиша же обаче вьнезаапоу приходить кь нимь, и тѣмь слоухы истиною огласивьши веселиꙗ многаꙗ и радости доуховьныѥ испльниꙗть доуше ихь. Прѣзвитерь бо нѣкыи именемь Никокь, града Филипова иже вь Тракии протопопа сын, имѣѥ же вѣроу велию и любовь кь прѣподобьномоу отьцоу и поустыньномоу свѣтильникоу Їоаноу, пришьдь кь нимь вь монастырь, повѣдоваше имь иже о прѣподобьнаго чюдодѣиствѣи рацѣ. Тои оуже тогда вь Трьновьскои архиѥпископи сьлѣжнимѣ пронзьꙗвити се глаголѥ, и се и томоу самовидьцоу быти извѣствоующоу. Тамо томоу глаголющоу потрѣбы ради нѣкыѥ сь своимь митрополитомь шьствовавьшоу и свещеныимь мощемь прѣподобьнаго поклоньникоу бывьшоу и честь

нѣкоую оть ннхь вь благословеннє себѣ оть тамо соуцінхь клнрнкь нспроснвьшоу. Таковаꙗ же ꙗко оуслыша оубо нже обнтѣлн настоꙗн тогда учстьнѣншн по нстннѣ вь нѥромонасѣхь кvрь Давндь н проуеѥ о Хрнстѣ братьство, доушеꙗ ѕѣло вьзрадоваше се н бѣхоу проуеѥ прнлежьнѣѥ того нспытоующе о томь. Їоасафь бо, нже тѣмь прѣдьнауельствовавьн прьвѣѥ н науело н основаннѥ добродѣтелн вь ннхь положь, старѣншн сын настоꙗцюмоу тогда по пльтн брать, кь господоу оуже ошьль бѣше, врѣменьноую нзмѣннвь прысьно прѣбываѥмоꙗ н нетлѣньноꙗ жнзнню. Та же пакы по малѣ оубо врѣменн се н дроугы вѣстьннкь прншьдь кь ннмь, н тожде подобьнѣ повѣдоваше ннмь, ꙗко н томоу такожде глаголюцюоу по нѣкоѥмь прнлоууаю вь Трьновѣ бывьшоу н светаго уюдотворнвоую ракоу своныма оунма вндѣвьшоу н ꙗже о нѥмь нзьобрѣтьшоу вьсе. Снн же н ѥцје не нмоуцје оутврьждень помысль сьврьшенѣ о томь, ацје ꙗко вь нстнноу снꙗ снцје боудеть, повѣдоуѥмымь вь коньць вѣры не можаахоу ѥтн, даже бо дотолн ннкакоже слышалн бѣхоу нлн разоумѣлн по нстннѣ уьто, ацје ѥднначе ѥцје рака прѣподобьнаго вь Трьновѣ ѥсть. Врѣменемь множаншнмь забытнꙗ гльбннамь вѣцјн прѣдавьшн се н пауе же бывьшнхь радн неоустроѥннн н метежен градоу вь врѣме ѥгова прнѥтнꙗ варьварьскынмь нахождення ѥгда того прѣдасть Богь вь роуцѣ врагь радн нашнхь грѣхь н соуцјаꙗ вь нѥмь светаꙗ н учстьнаꙗ нна ннамо напрасьно расхыцјаѥмаꙗ отьноснма бываахоу, н се нѣкамо тогда отнестн се мнецје. Не могоуцје же оубо о слышаныхь ꙗкоже реуе се вьвѣрнтн се до коньца, н хотецје нзвѣстнтн се о тѣхь

ꙗже истиньна боудеть, посылають абие брата нѣкоѥго оть обитѣли[1] тамо, иже бѣше вѣдокь ӡемли той, ӡапороучивьшоу ѥмоу изьвѣстьно о вьсѣмь изьобрѣсти и бытн томоу самовидьцоу прѣподобьнаго мощемь, да, ѥгда пакы вьӡвратн се оть тоудоу кь нимь, ꙗже видить и ꙗже раӡоумѣѥть опасьно тѣмь ськажеть. И семоу оубо сице бывьшоу и посланомоу о вьсѣмь испытьнѣѥ по ӡаповѣданомоу изьобрѣтьшоу, и кь тѣмь скорѣѥ вьӡвратнвьшоу се и сима истиноу вьсоу изьвѣстивьшоу. Спѣхомь миоӡѣмь и тьщанием абие благоуьстивѣи[2] царици кѵра Марии о томь оповѣдоують, на селѣ той тогда прѣбывающой, вь ниемь же и жилище оубо своѥ имѣꙗше та, стадии же малыми Сѣрьскаго отьстоѥщи града, кь полоудьньнѣи оуже клонещи се странѣ, вь коупѣ же и молеть[3] тоу и вѣдеть не небрѣжительно бытн той, да прѣподобьнаго оть оноудоу свещеныѥ прѣнесоуть се мощи вь того светоую обитѣль иже вь Рылѣ, и о семь мьӡдѣ велицѣи оть Бога той на небеси прѣдьлежати рекьше. Благоуьстивая же она и боголюбивая царица таковая оть нихь оуслышавьши и множаѥ паче раченнѥмь божьстьвьнымь оуꙗӡвивьши си доушоу, молениѥмь ихь прѣклонивьши се, повелѣваѥмоѥ вь дѣло произвести скорѣише тьщаше се. И оубо по врѣмени влючнимѣмь оу самодрьжавьнааго бывьши великааго Амирѣ Моамеѳа строѥщаго тогда царьствия скѵптры и цареви о семь бесѣдовавьши ꙗко много и прѣизлихa дрьӡновение оу него имоущи надежде (имоуще)[4] не погрѣ-

---

[1] обытѣли увијек. — [2] благоуѣстивѣи. — [3] Стоји молѥть. — [4] Стоји сувише, написано по други пут.

шивьши искомоѥ полоучеть и писмена о семь повелительнаꙗ кь соудии трьновьскомоу оть царьскыѥ вьсприѥмьши дрьжавы, ѥже сь вьсѣмь спѣхомь подати се тѣмь искомоѥ, кь себѣ тѣхь призвавьши, вь роуцѣ сиимь абиѥ вьроучаѥть. Они же сиꙗ ꙗко вьсприѥмьше оубо тьщательнѣише и ѥлика скорость кь монастироу вьзвращають се, и сьборь сьтворивьше прочеѥ иже хотѣахоу за светаго поити, обьщиимь сьвѣтомь вьсего братьства и игоуменовѣмь повелѣниѥмь нарежденни бывьше кь Трьновоу отпоущають се. Бѣхоу же оубо они по именованию сии: иѥромонахь кvрь Ѳеофань, иѥромонахь кvрь Варлаамь, и брать Кѥласиѥ, прѣзвитерь Ïоань иже оть Бѣльчина и прочии нѣции.

Постигьшиимь же посланыимь царьстьвьнѣишаго града бльгарскаго Трьнова и соудии царьскаꙗ вьдавьшиимь писаниꙗ повелѣвающаꙗ ономоу скорѣише дати поустыньныимь моужемь поустыньнаго свѣтильника Ïоана[1], даѥть се абиѥ тѣмь вь роукы оть многь желаѥмоѥ тѣми ськровище, ѥмоу же не равьностоꙗтельно иничьтоже оть ихьже вь мирѣ. Метежоу и мльвѣ о семь не малѣ вь градѣ сьтворьшоу се оуже даже до трехь дьнеи гражданомь не дадещиимь никако же светаго изь града изнести до нели же соудии оутоливьшоу народь, царьскыими завѣщании крамолѣ коньць сьтвори быти. Они же сь многою оубо чьстию прѣподобьнаго вьсприѥмьше ракоу и многоцѣньныими поꙗвицами сию опрѣтавьше, и мvры благовоньныими облагововнивьше на оутрѣ и прочеѥ изь града изити того ꙗвлꙗхоу се.

[1] Пише Ïоан'на.

Слышавь же нѣкоторыи моужь оть славьныихь града того имоущіеи сь собою светаго и вь тоу нощь безь сьна прѣбывь, имѣюше бо на обѣ оуи свои болѣзнь велию и вьсма свѣта не видѣ на многы дьни, повелѣваеть отрокомь своимь юко да ведоуть юго вь арьхиюпископию кь светомоу, братиюмь же по заоутрьнюмь славословии хотещимь изити. Прѣдваривь тѣхь выше реченыи моужь мольбою великою молить и глаголють: пождите ме отьци свети до за оутра, юко да отпою божьстьвьноую литоургию и наракаисе вь име светаго. Они же сложивьши се кь юговоу прошению и пождавьше до врѣмена божьстьвьные слоужьбы, и тако начеше пѣти литоургию, моужоу же светою, и вьсего себе обливаю сльзами и донелиже не довршити се божьстьвьнѣи слоужьбѣ, вьсь здравь бысть; тако вьзврати се вь домь свои, славе и благодаре Бога и югова оугодьника. Они же приведьше подьюрьмьною и ракоу светаго вьзложьше на ню, абию изидоше изь града, никомоу же проваждающтоу тѣхь, тьчию малѣмь нецѣмь оть книжнихь и оть иноуьствоующихь же такожде. И вь ть же оубо дьнь вь чась шестыи приидоше до нѣкыю рѣкы иже нарицеть се тѣми людьми Росита. Рѣка она вельми наводьнивьшию се бѣше, испльнюше бо се вьсѣмь ложи своюмь. Тѣмь же о томь велию скрьбь обдрьжалаше, юко не могоуще рѣкоу прѣити, и сиіе вь недооумѣнии соуціе вьнезаапоу юкоже нѣкоторыи дымь благооуханьнь и вьсе мѣсто оно испльни юко на два часа. Они же приюмьше дрьзновенню и вь рѣкоу вьшьдьше носими молитвами светаго вь поуть свои идѣхоу радоующе се и веселеще.

Приближающимь же се имь къ Никопольскомоу градоу и хотещемь оуже вь градь вьнити оусрѣтають тѣхь вьнѣ града ꙗко пьприщи двѣ нѣкоторыи вельмоужь вельми христолюбивь, иже имѣꙗше велию вѣроу кь светомоу тако и сь прочиими болꙗры[1], и коупьно сь ними вышьдьше вь градь и вь югобыхь полатахь бывьше и ракоу светаго вьнесьше вь молитьвьныи юго домь, идѣже и свѣщи многы вьжежени бѣхоу и дымь благооуханиꙗ ѳимиꙗмьнаго и сь инѣми ароматы: И по семь божьствьноую слоужьбоу сьвршивьше светыхь таинь Христа Бога и вь име светаго вь црькꙍвь вьшьдьше и вь домь пакы вьꙁвращьше се, прилежаниꙗ множаишаго сподобише се, трапеꙁѣ готовѣ соущи и испльнюна вьсакыхь обилн; и тоу беꙁь мала вьсь градь сьбра се, сь женами и дѣтьми оть мала ихь даже и до велика, веселеще се и поюще пѣсни божьствьные. Славьномоу ономоу моужоу прѣдстоющоу кь отрокы своими, главы имоуще непокрьвени и никакоже вьсхотѣвьшоу сѣсти на столѣ своюмь даже и до четврьтаго часа нощи. И тако проучею пироу сьврьшивьшоу се, кьждо вь своꙗ ихь раꙁидоше се. Ꙁа оутра же оубо вьставьше и пѣсни обычьные отпѣвьше и вьсакь оштьствию оуготовльше, пакы нѣкотораꙗ мльва и шоумь слышаше се, вьсемоу градоу оуже сьбравьшоу се кь опровожденню светаго, и пакы ꙗкоже вьꙁриише, рѣхомь оть ковьчега светаго ꙗви се благооуханию много и оть толи по вьсе дьни и нощи не прѣста тоуе благооуханию.

---

[1] Поред овијех редова пише са стране дуж листа а по приjеко према словима: Богдань жоупаи.

Семоу же оубо сице бывьшоу прѣдьвьспоменоутыи онь выше реченыи вельмоужь носещихь ракоу прѣподобьнааго вельми поучь и одаровавь и потрѣбьными прѣоудовливь мже бѣхоу вь трѣбоу поутеви; онѣмь же на обычьное носило вьзложьше светаго и сь проучими тако болмры провааждааше сихь даже и до рѣкы глаголемые Осма, и тоу светаго обьемьше ракоу и многыми сльзами облиивьшоу сию, и тѣмь обычьное поклонение вьдавьше, вь своя вьждо ихь вьзвращаахоу се, лица своя имоуще обзирающая се кь онѣмь. Сии же на прѣдлежещии оубо поутьшьствие прострѣвьше, славеще Бога по малихь абие дьнехь вь Срѣдьчьскыи и славьны постизають градь и вьнесьше ракоу вь великыи храмь светаго великомоученика и побѣдоносьца Христова Георгия, идѣже и светыи краль онь иже Баньскыи словомыи лежить Милоутинь. И тоу мкоже бы на едииь одрь вьзлещи светыма и соугоуба благооуханиа отьдыхающа вь оудивление вьсѣмь. Градь вьсь абие сь свѣщами и кадилы сьтече се кь нима. Оутроу же оуже бывьшоу сьвѣть бываеть тѣмь, мко да вь монастырь пришьствие ихь еже кь светыимь сьважоуть, посланние вьдавьше едииомоу оть слоужитель своихь имоуще сице:

Чьстьнѣишомоу вь свещенониноков, намь же отьцоу и игоуменоу свещеные обитѣли прѣподобьнаго и богоносьнаго отьца нашего Їоана поустыни жителя иеромонахоу кѵрь Давидоу и прочемоу о Христѣ братьствоу, мьньшии вь инокохь Θеофань и сь братиями. Радовати се о господи и да оувѣсте мко изидохомь оть прѣдѣль еѵропиискыихь и есмы ныия вь Срѣдьчьскомь градѣ, и здѣ хощемь прѣбыти петь или

шесть дьни и тако вь монастырю шьствиꙗ ѥти се. Да о семь потьщано боуди вашеи светости ꙗко да сь подобающею чьстию вь срѣтениѥ светаго изидете и молите о нась.

И абиѥ посланьникь отпоущень бысть.

Онѣмь же оубо полоучающимь покои шестодьневьноѥ вь градѣ ꙗкоже оуже и рече се прѣпроваждающемь врѣме оть вьсѣхь славимомь и почитаѥмомь соущемь. Жена же нѣкаꙗ[1] оть богатыихь тоу, твораше ковчегь светомоу оть дрѣвесь не гниющихь цѣною соуща пѣнеземь стомь. И вь новоу ракоу положивьше светаго, моужь тоѥ жены[2] давь .г. златьникь и коупивь свѣтлоу понꙗвицоу покрыть ковчегь светаго.

Седмомоу же оубо наставьшоу дьневи и обычьнымь оуже славословиꙗмь оутрьнꙗго пѣснословиꙗ сьврьшивьшимь се, оувѣдѣвьше жителиѥ града ꙗко хотеть двигноути се сь светынимь и коупьно вьси сьбравьше се сь женами и дѣтьми вь црькѡвь, сьвѣть творахоу междоу собою ꙗко да светомоу провождениѥ сьтвореть, свещенници вь одеждахь свещенныхь сь свѣщами и кадилы: нѣции же оть народа не даꙗхоу, глаголахоу бо: боимь се чедь агарѥньскыихь зависти, да не нѣчьто ненадеждьно сьдѣють намь; и оугодьнь бысть вьсѣмь сьвѣть сь. И тако сь народомь двигьше светаго, множьство коньникь, избраныихь моужь, дроузии же народи пѣши, множаиши же оть нихь боси, сь

---

[1] Према овијем редовима по пријеко стоји написано: ктиторица.

[2] Према овијем редовима по пријеко стоји написано Георгіе ктиторь.

женами и дѣтьми, и сице провааждающоу тѣхь вьнѣ града, ꙗко на четыри пьпришта сь сльзами и сь вьплѥмь прирыштоуще и лобызающе ракоу светаго, ꙗкоже бѣ на носилѣ, глаголахоу: отходиши оть нась дивьныи отьче, нась же сиры оставлꙗѥши ꙗкоже прѣжде и прѣ . . . . . вьзвраштахоу се, вельмоужиѥ же сь свештеници и иноци шьствиѥ твореще до мѣста Лѣшьиница нарицаѥмо, и тоу тѣхь оугостивьше, и обычьныи мирь вьзьмьше, вь своꙗ идѣꙗхоу, дроузии же оть нихь сь оиѣми идѣхоу даже и до монастыра. Оть толи же наченше носити светаго на своихь раменохь сь носештаго и даже до толи обычьнаго подьꙗрьмьника сьньмьше.

Слышавьше же чловѣци оть окрьстьныихь страны пришьствиѥ светаго и сьвькоупльше се на рѣцѣ глаголѥмѣи Гѥрьмань вь нѣкоторои вьси близь монастыра ꙗко дьнь и поль шьствиꙗ, жьдаахоу ѥго тоу. Оувѣдѣвь же игоумень и братиꙗ, ꙗко приближаѥть се светыи, двигь се сь соущиими подь иними иже вь обитѣли свештеници и диꙗконы, вьзьмьше свѣще (и кад)ила и тои вьси выше реченои при рѣцѣ чьстьнѣ оусрѣтаѥть, и на мѣстѣ прѣбыше томь дьнь и ношть покои полоучающе. За оутра же зажегьше свѣще и кадила и молитвѣ бывьшеи самь игоумень сь своими свештеници вьзьмь мошти светаго идѣꙗше прѣдь ковьчегомь веселе се и поѥ ꙗкоже древлѥ богоотьць Давидь. И сице идоше пѣши сь вьсѣми народы даже до горы великыѥ, и тамо бывьше подь горою повелѣваѥть игоумень да сѣдьше вькоусеть пиштоу да не нѣции изьнемогоуть не ꙗдьше, глаголѥ: И тако вьзлегоше народи по травѣ зеленѣ ꙗкоже при Христа моѥго чю-

десехь нѣкогда. Многа бо бѣше на мѣстѣ соущи и тоу знамениѥ сьтворише вь имѥ светаго, идѣже и до нынѣ на всако лѣто вь дьнь памети светаго трьжьствоують чловѣци на мѣстѣ томь. Таже оть тоудоу вьставьше придоше вь метохь монастырьскыи зовомы Оранца, и вь црьковь светыхь апостоль соущоую на мѣстѣ тоу, юже бѣше иногда самь ть настоѥи обитѣли тогда кирь Давидь оть основаниꙗ любътроудьнѣ вьздвигноуль. За оутра бо бѣ праздьникь врьховьныхь апостоль Петра и Павла. И тако сь народы трьжьствовавьше и дьнь почьтьше Богови благодарьствьноую вьздаваше хвалоу, за оутра же вьставьше, иже ѥсть .л. июниꙗ мѣсеца, и пакы игоумень сь свещеници и сь епископомь кирь Іосифомь иже бѣше и ть сын ѥмоу по пльти брать, вьзьмь ракоу ношааше. Народи же послѣдьствоваахоу пѣши, зовоуще: Господи, помилоуи даже до самого моста иже ѥсть выше метоха. Оть тоудоу нѣции оть народа приѥмьше светаго и вь скорѣ оть тѣхь невидими быше, паче бо брьзыихь ѥлени или ордока лѣтаниꙗ течаахоу, и не ꙗко носеще светаго, нь носими светымь невидимо. И послѣдоваше сиѥ чюдо паче иныхь чюдесь. Они же вьсѣдьше на кониѥ и гнавьше вь слѣдь вьсходеще и нисходеще, не можаахоу постигноути светаго ни оуима оузрѣти, ꙗко и мнозѣмь глаголати оубо: чьто хощеть быти се дивьноѥ и прѣславьноѥ чюдо. Моужиѥ же иже светаго носеще ѥдва вьзмогоше оудрьжати ракоу сь троудомь, и тоу дождаше тѣхь, и оть тоудоу оубо двигьше се и мало походивьше ꙗко на поль пьприща тькмо оть того мѣста, и се абиѥ оусрѣтоше тѣхь братиꙗ вьса иже вь монастыри сь

иконами сь чьстьными дрѣвесы, на мѣстѣ ѕовомѣмь Врьвница, иніжаѥ сьстадниѩ водамь велицимь идѣже обѣ рѣцѣ сьстаюѩть се велицѣи. И тоу сьвькоупльше ѩжь вь ѥдино и пѣвьше пѣсни божьстьвьные и лобьѕавьше света[1] и дроугь дроуга, обьщьнѣ вьси коупьно оть тоудоу вь монастырь постигоше, и светаго вьнесьше вь црькввь сь многою ѥго чьстию и сь псальмопѣнимь на оуготованѣмь ѥмоу положише мѣстѣ, вь лѣтѣ .ѕџоз.[2] иньдиктионь .в. мѣсеца Іоуниѩ .л. дьнь. И тако вьсенощьноѥ бьдѣниѥ сьврьшивьше и дьнь поучьтьше вьчинише на вьсако лѣто творити агрипипю вь .л. Іоулиѩ мѣсеца и пѣти параклись на вьсакоую седмицоу вь дьнь четврьтьна.

По семь же пакы посылаюѩть вь благочьстивои царици кѵра Марии вѣдѣниѥ о светомь и тѣхь поутьномь шьствовании. Прочьтьши же царица посланиѥ и оувѣдѣвьши пришьствиѥ светаго, и вельми вьѕрадовавьши се и сь благородьныими своими вь нимь вьписоуѥть благодарьстьвьнаѩ писаниѩ глаголюѩщи: Благодароу Господа Бога моѥго, ѩко вь дьни наше бысть вьѕвращениѥ мощемь светаго; и тоу вьдаѥть посланикоу понѩвицоу свѣтлоу вь ѥже поставити сию на кѵрь светаго вь хвалоу Богоу и вь чьсть прѣподобьномоу и тоѥ вьсегдашьнѥѥ вьспоминаниѥ.

И сиѩ оубо сице о сихь оть начела даже до ѕдѣ. Бываюѩть же оубо лѣта по ѥже прѣнести се прѣподобьнаго свещенѣишимь мощемь оть срѣдьчьскыѥ митрополиѥ вь Трьновь Асѣнѥмь[3] царемь бльгарьскыимь даже до настоѥщаго .сод. лѣть. И вь то же оубо

---

[1] светаа. — [2] Т. ј. 1469. — [3] Пише Асѣнемь.

лѣто раꙁанꙋчьнаꙗ чюдеса бышє свєтыньмь, и вь дьнь жє памєти свєтаго многꙁи жє ѣлѣшє (тако) оть доуховь нєчистыхь оть дванадєсєть лѣть моучими и множаѥ, и жены нѣкоѥ ꙁаконьныѥ своѥ моужє иꙁьоставльшє ноуждє ради тоѥ и пакы по оꙁдравєнии вь своимь моужємь вьꙁвратишє сє. Таковаꙗ жє искѣлєнїꙗ и до нынꙗ бываюте свєтыньмь ижє сь вѣрою приходєщимь кь нѥмоу вь славоу Богоу. Сицєво жє оубо нимь прѣнєсєниѥ достохвальнѣиши отьць нашь Їоань оть прѣславьнаго града Трьнова и оть ꙁємлє ꙁагорьскыѥ вь того славьныи монастырь ижє вь Рыльсцѣи поустыни соущии. Вєликоѥ вь истиноу вьсєго мира свѣтило. Вѣрѣ ꙁабрало и оутврьждєниѥ, поустыньнаꙗ красота и иноучьскоѥ оудобрєниѥ, Богоу и сє нѣкако строѥнѣ сьдѣлавьшоу и благоволившоу сиѥ тако быти, ꙗко да и ꙁападьныѥ пакы страны бльгарьскыѥ того пришьствиѥмь освѣтєть сє и на лоучьшаꙗ наꙁдають. Нь, о прѣчьстьнаꙗ главо и благости свєтаго доуха испльнѥнаꙗ, спасово сь отьцємь обитѣлищє, прѣдстоѥ оу прѣстолѣ вьсѣхь цара и ꙗсьно наслаждаѥ сє свѣтоу ѥдиносоущьныѥ троицє и хєроувимьски сь аггєлы вьꙁглашаѥ пѣснь трисвєтоую, вєлико нєиꙁьслѣдованоѥ дрьꙁновєниѥ имѣѥ, моли сє вьсємилостивомоу владыцѣ спасти твоѥ сьродьникы, ѥдинородьны ти ѥꙁыкь, Бльгарє жє и Срьблє и помоꙁи дрьжавьнымь господамь нашимь, и покори имь вьсєпротивьныѥ врагы подь ноꙁѣ ихь, вѣроу нєпорочьноую сьблюдє; грады нашє оутврьди, мирь вьсь оумири; глада и пагоубы иꙁбави ны; оть нападаниꙗ иноплємєньныхь сьхрани ны; старыѥ оутѣши, юныѥ накажи, бєꙁоумьныѥ оумоудри, вьдовицє помилоуи, сироты ꙁастоупи, мла-

дѣиьце въспитаи и вьсе люди своѥ съхраии оть вьсѣхь напастеи, и вь дьнь страшьнаго соуда шоуѥѥ ны чести избави, и сь десьными овьцама молитвами си съподоби, и слышати блажены онь гласъ оть владыкы и Христа: Приидите благословени отьца моѥго, наслѣдоуите оуготованоѥ намь оть сложения мироу, ако томоу подобаѥть слава, чьсть и дрьжава вь бесконьчьныѥ вѣкы.

КРИТИКА.

I.

Године 1866 изишла је у Новом Саду књига: „Последња деспотица смедеревска. Изворна драма у пет радња. Написао Лаза Телечки“.

За оваква дела критика није никад доцкан дошла, па ма и после толико година. Литерарне погрешке никад се доцкан не обелодањују, јер оне с временом све више излазе на видик. С тога ће и најбоља критика оставити много и потомству, да на критикованом делу нешто допуни и поправи, па за то мислим, да и после године дана нисам много изштетио с критиком, коју пуштам у свет. На њу је сад истом дошао ред.

Но пре него што се упустим у само критиковање дела, мислим да ми је нуждно споменути, да никакав писац и поред највећег усиљавања не може са свим сакрити своју индивидуалност, дакле ни критичар, те тако се надам, да ће ми над обичним читаоцима узвишени опростити, ако се можда у нечем с мојим мислима и осећањима не подударе. Истина је обично и *овде* у среди, а ту је мучно погодити.

Моја је намера, да у овом делу одкријем и мале и велике мáне, што и мале мáне по себи могу дело у целом тако нагрдити, да га из списка ве-

штачки производа избришу. *Једна* само црта на живопису погрешно повучена, покавриће цео карактер.

Теорија је у вештини постала из вештачки производа, и по томе допуњује се непрекидно, нити ће се и кад моћи написати тако подпуна теорија у каквој вештини, да би се могла пренети на сваки вештачки производ. Дух је човечији у своме напредовању тако рећи безконачан. По овоме мислим, да ћу овом критиком бити од користи не само г. Л. Телечком у поправљању и усавршавању његове драме него и другим на овом пољу вештацима, што ће се моћи од подобни погрешака сачувати.

Шекспир је највећи драматик до данас, па му опет критика нађе велики мана и у самим важнијим драмама његовим. Но не само мáне — критика нађе и њему, као и свима другима, извор, из ког је црпео своје *дивне* карактере — да се не би помислило: вештак ствара *све* из себе, без угледања на туђе дојакошње вештачке производе и без дубоког размишљања.

II.

Да би ме читаоци лакше сватили и разумели, ставићу напред кратак историјски нацрт споменуте драме.

Јелена је остала после смрти својега мужа Лазара II., сина Ђурђа Бранковића, Смедеревца, на влади са своја два сина, Стеваном и Гргуром. Но Јелена је Гркиња, те због тога је нерадо гледају на престолу. Уз њу стоји војвода *Абоговић*, про-

слављен јуначким делима, те с њим Јелена дѐли скврну љубав, као позната и пре тога блудница. Осим тога има она у двору мужевљево копиле, Шишмана, као дворника свога. Овај Шишман, по својим црним делима црњи од ђавола, да би осветио своју преварѐну матер, узпламтио је гњевом противу Јелене и њени синова, мучен још и властољубљем, те им почне спремати пропаст. Да би лакше постигао своју намеру, почне лукаво бунити Абоговићеве пријатеље противу деспотице, разпаљујући у њима мрзост на њено тиранство и на њен блудни живот, на глобљење народа, па и на раскалашан живот њени синова, од покварене грчке крви, а у исто време дражећи их на избор Абоговића за деспота. Да би заметнуо свој траг, опада Абоговићеве пријатеље и Абоговића Јелени као издајнике, што су наумили да њу с престола збаце и Абоговића на исти попну. И саме синове раздражио је противу матере и противу Абоговића представљањем њиовог међусобног блудног живота и представљањем опасности, која им грози од Абоговића, што ће им од отца остављену круну преотети. Пошто их је све тако завадио, те је букнуо међусобни рат; пошто је Абоговића, као бунтовника али победитеља, у Смедерево на веру домамио ради помирења, те га ту погубе — пређе на страну бунтовника, као токорсе осветник Абоговићев, а овамо је позвао турског цара, да тако поцепану Србију освоји и њега за учињену му услугу деспотством обдари. Но пре него што је турска војска заузела Смедерево, погине

Шишман у боју, а Јелена пребегне у Угарску са синовима. То је цео драмски склоп.

Кад драмски певац узме вештаство из историје с познатим историјским лицима, он се мора те историје придржавати, нити му је допуштено, да историјским лицима подмеће *противне* карактере. Ко би н. пр. смео Милошу Обилићу, Краљевићу Марку и др. дати карактер страшљивца?

Но ако се ипак таква историја не подудара с особитом драмском мéтом, коју је себи певац поставио, онда одступање од историје у допуштеним границама мора бити такве природе, да нам богато накнади историју, н. пр. необичним јаким карактерима, лепим и необичним заплетом, великом катастрофом и т. д.

Сад да видимо, да ли је наш певац оправдао одступање од историје.

У нашој историји каже нам се, да су у то време заиста биле две странке у земљи: једна се страшила турске силе, па је мислила, да ће наћи спасења, ако се буде придржавала Турака и Абоговића, брата великог везира, (као што неки историци мисле) који је јошт за живота Лазарева био србски војвода, а друга се придружила удовици Јелени, уздајући се, да ће моћи одржати своју самосталност у савезу са суседима противу Турака. Абоговић влада у граду Смедереву, познаје своју снагу и слабост Јеленину, па јој даје у даној прилици осетити своје властољубље и своју надмоћност.[1]

[1] Осим Цароставника, који говори, да је Абоговић владао заједно с Јеленом и Стефаном, братом деспота Лазара, сведочи нам и

Јелена га зовне на гостбу, па га везана пошље Угрима као заточника, уздајући се, да ће тако поцепане Србе опет спојити. Но султан не пропусти ову удесну прилику, дигне војску и дође под Смедерево, где му грађани изађу на сусрет и предаду градске кључеве. Том приликом падне султану у руке и сама Јелена, а по кратком времену заузме сву Србију.

Оваква жалостна Јеленина кончина била би згодно драмско вештаство већ и сама по себи, без велики други придатака, који би катастрофу више за срдце спремили и учинила је занимљивијом. Јелена ова, увиђајући највећу опасност у неслози Срба у оно доба, кад је турска сила сваког тренутка претила, да Србију као валовито море поплави, труди се, да раздор уклони, па мислећи, да ће то најпречим путем постићи, ако Абеговића, као главу противне јој странке, с пута уклони, мора се као слабија послужити лукавством и преваром. Но овај је корак само ускорио катастрофу, те упропастио и њу и земљу.

Није ли ово племенита борба, која својом несрећом свакога у срдце дира? Смедерево паде у руке давнашњем злотвору издајом, без капље крви, и сунце слободе и независности србске залази на свагда, а Јелена, која је ту смрт својега народа хтела да уклони, пада Турчину у руке као робиња

црква, њиме сазидана, у селу Д. Каменици, у књажевачком округу, у којој је сачувана његова живописана слика с круном на глави поред подписа „Деспот Михаил“. (Види Гласник свезку XXI. стр. 26.).

са својом децом.[1] Зар то није трагично? Није ли ово било доста за развитак подпуне драмске радње?

Кад сравнимо ову *историјску* Јелену са Јеленом у нашој драми, не можемо се уздржати, да певца не запитамо: зашто је без нужде и без драмске потребе онако окаљао деспотицу? Зашто је представио као блудницу? Каква га је нужда нагонила, да у дело уплете Јеленину *љубав*, па ма ова и не била онако скврна? Зар лубав према земљи и народу, и брига за спасавањем његовим није племенитија и претежнија с драмскога и моралног гледишта, него и најчистија љубав међу драгом и драгим? Кад *оваква* деспотица најпосле пропадне са своје погрешке, коју би и *ми* у таквој прилици учинили, не ћемо ли је од свега срдца сажаљевати? А ко сажаљева онакву деспотицу, која се због туђег наговора са својим заљубљеником завађа и најпосле од већине народа *презрена*, после изгубљене битке и после спаљени дворова земљу оставља и у Угарској прибежиште тражи? Не ћемо ли се таквој блудници пре светити него је сажаљевати?

Да је Јелена у нашој драми представљена као права *блудница*, увериће се читаоци из ови речи:

На страни 4-ој вели о њој војвода Тврковић:

„Та куга је Бог да уморила,
Те јој грчка уста онемила,
Да са речма ласкавима више
Не заврће мозак јунацима!
Од како се на престо попела

---

[1] Што је Јелену касније султан одпустио, то драмском жалостном свршетку на позорници ништа не смета.

Кучницу је од двора зградила
За гиздаве љубавнике своје".

На страни 7-ој вели о њој Твртковић:

„Са свим га је (Абоговића) заплела у мрежу
Што му згради *од ласкавих речи*,
Пољубаца кужних и погледа
Милостничких из притворна ока".

Али ово није ништа према ономе; што њен рођени син о њој говори, пошто му је Шишман одкрио њену љубав са Абоговићем:

„*Зар јој живци срца смежурана*
Јоште нису блудом изнемогли,
Већ још одјек дају, кад их речца,
Из ласкавих уста испуштена
Или поглед похотљивог ока
Проголица?" (страна 51.)
Па сада ме још чудо спопада,
Да та жена, *од које се гнушам*,
Не роди ме луда и наказна,
С лицем жабе ил' једка гуштера!
Од куда је из *проклетог крила*
Измилити 'вакн човек мого".

Може ли се штогод уђе рећи о својој матери?

За чудо ми је, како је певац заборавио, да је драма највиша школа ради поучавања и поправљања нашег, кад нам овакве гадне појаве, на штету нашој историји, без сваке невоље пред очи стављa, да се не зна, да ли је гора мати, као блудница, или синови као измет људства, и то они синови, о којима историја не зна ништа? Морâл је пречи од порока, и где овај у обштем закону правосуђа божија не налази своје казни, своју пропаст, изравнање са вишим правосуђем, ту он не заслужује ни спомена

у драми. А како се блудна *Јелена* изравнала најпосле с вишим правосуђем? Да ли признаде гдегод своју погрешку, своју заблуду и праведно страдање? Нигде.

Но овакво одступање од историје чинило се певцу врло мало. Јелена није имала синова, већ кћери, а певац јој даде синове *Гргура* и *Стевана*, који су били синови Ђурђа Смедеревца, дакле њени девери.

Кад певац измишља лица, он им измишља и *имена*, да не би с историјом долазио у судар. Али то нашем певцу ништа не смета; он преврће историју но својој вољи, као да је целом свету непозната.

Но најпосле да му допустимо и *ту* слободу; да прегоремо историјску истину за љубав кратке позоришне обмане — питам, да ли је та историјска мана нашла оправдања у певчевом плану, у драмском заплету, у траженом ефекту и т. д.?

Да видимо, какви су то синови.

Стеван и Гргур проводе своје време у безпослицама, у ноћном весељу; то су синови одпадници, који се дижу на матер своју, који се отимљу за владу, који матери о глави раде.

Јакшић.

Разноси се од ува до ува
Да у двору твоме деспотскоме
Раскошност је грдна овладала,
Какве јоште до данас не беше, —
Но за време младога Уроша.
Зна се и то, да млади кнезови
У неслоги међу собом живе,

Да на тебе сваки час се дижу,
Да су горди, никога не штују.....

Јелена.

На мене их неко наговара,
Залева их отровом омразе,
Против своје рођене матере;
Већ ме не слушају — матер своју. (Стр. 33. 34).

На страни 52-ој вели Стеван Шишману, осим мало пре исписани опаки речи на матер:

„Ал' тако ми Бога и поштења!
Ни ја не ћу више лудо презат',
Нити ће ми рука уздрктати,
Кад је дигнем, да то чудовиште
Са престола срискога уклоним!"

На страни 78-ој, приликом дељења Србије вели Стеван Гргуру:

„Ја ти казах, шта код мене важи
Име њено (материно); докле ћемо гледат'
Да се она на престолу шири,
Викајући непрестано за нас
Да смо јоште млади, недозрели
Да примимо очевину своју;
Тек да она власт у руци има
И да може само безопасно
Страст'ма својим угађати?
Хоћу своје право да уживам,
Пак на оца рођеног устаћу,
Ако ми се на пут стави!
Ја господар, ја сам деспот србски!
И круну ми мојих прадедова
Мора дати, ил' ћу овом руком
На силу јој са главе скинути"!

А на страни 88-ој продужује се препирка због деобе ове овако:

Стеван.

Зар си моро ти на свет изићи?
И без тебе мој покојни отац
Имао би сина?

Гргур.

Зар ја иштем од тебе милости
Кад захтевам своју очевину? —
Бре почуј ме, ма да с' и старији,
Баш ни педаљ уступити не ћу,
Од праве ми половине,
Ма је моро сву покапат' крвљу!

Стеван.

Јогуницо, трзај одма мача,
Па да њиме очинство делимо!

Гргур.

Ха, и оћу надувено псето!
Бар ако ти глава сад одлети
Остаће ми и земља и круна"...

Красна деца! Зар с оволики врлина не заслужују и мимо историје живота драмског? Та ми и онако мало имамо овакви узора у историји, па зашто их не би измишљали? Зар нам је историја мало окаљана оваквим карактерима, те да је морамо јошт и опаким измишљањем попуњавати и народ тровати?

Вреднија је *једна* узвишена, морална црта, него стотина овакви изрода, овакви природни чудовишта у драми и на позорници. Ал' то се зове у нас смишљати, историју допуњавати, вештину драмску богатити и круг јој ширити.

Но да видимо, да не буду ово *главни фактори* у драмској радњи, који катастрофу ускоравају и целој радњи за покретало служе?

Буна је у земљи букнула због Абоговића с једне и због Јакшића с друге стране поред своји присталица. *То* су главни фактори (осим Шишмана), а сви су други више или мање споредна, подчињена лица. Буна би дакле без њи онако исто букнула, као што би се без њи у другим околностима и поред они исти фактора стишала.

Али Јелена бајаги жртвује милостника свога, Абоговића, због *њи*, љубав материна бајаги одржава победу над скврном љубављу, те с тога постаде Абоговић од љубавника прави бунтовник, отмичар венца и престола.

Залуд певац подмеће моралне побуде *онаквој* Јелени. Која ће блудница жртвовати свога милостника деци, *блудница* велим, а не мати, без велике и тешке невоље? — Осим тога, ако је у њој могла такву унутрашњу борбу разпалити љубав материна, зар су ту морали бити *синови?* Зар нису то могле произвести и *кћери*, те да се историја не квари? — Најпосле њени синови нису овај заплет својом *радњом* и *борбом* произвели, те да нам се представе као главни фактори, као узроци, који су катастрофу произвели и ближе је крају довели. У осталом ово Јеленино пожртвовање за љубав својој деци тако је неприродно представљено (као што ће се на своме месту показати), да је према важнијем наведеном фактору могло са свим изостати. Властољубље и тежња за *спасењем своје земље у часу крајње опа-*

сности много је претежније на драмском мерилу у оваквој историјској драми, него материна љубав, која је могла и *поред* они главни побуђења само као подпомажуће средство остати.

Најпосле морао је доћи, противу историје, и *Шишман*, копилан деспота Лазара II., ова наказа болешљиве фантазије, ова нагрда у моралном свету, ово страшило у пределу поштења и побожности!

Какве је замке Шишман свима сплео, видили смо напред у кратком нацрту, а овде ћу изнети на среду само његову најцрњу страну, по којој не би никад требало, да на позорницу дође.

Он своје злочинство води с *планом*, да би се докопао престола; због њега је букнуо међусобни рат, због њега су пале небројене жртве, и то га ни најмање не потреса; због њега је Гргур у Једренету изгубио вид. Кад се тај Гргур ослепљен вратио натраг; кад је жалост све у около потресла: *Шишман* се и ту не само *претвара*, већ нас својом безбожношћу тако потреса, да у нама преоблађује огорчење и роптање на промисао.

Јелена.

Ох, ко ће ме те неизвесности
Опростити грозне? Ти, Јакшићу?
Ал' ти око у сузи огрезло...
Истина је дакле? Ви плачете?..
Зар ја немам суза у очима?...
Зар већ нема срца у грудима
Овим више?... Ил' су сви извори
Влажних суза веће усанули
Од жестине јада големога?...
Ох, Гргуре, сине!.. ко је теби

Ископао очи — изчупо је,
Раскино је срце ми у грудма!...
(Пријђе му и пригрли га срцу).
Теби Турци очи ископаше,
А мене ће суза ослепити!...
Онемио ко је измислио
Грозно дело да т' с њиме нагрди!...
Ослепио, ко се усудио
Руку дићи, да безбожну мисо
Ту на теби сврши!“ (страна 162.)

После овакве појаве, *Шишман*, место да одврати лице од таквога позорја, од онога Гргура, кога је *он* у такву несрећу бацио, те да се и неотице покаже она искра природне доброте, која и угушена пороцима и безакоњем, опет у известним тренутцима пробија кроз челични оклоп неваљалства, излази као победитељка, као осветница у виду гриже — Шишман велим и у таквој прилици не само нема никакве гриже, већ нам својим претварањем и хулом па Бога силом намеће мисао, да је певац с оваквим драмским лицем све на коцку бацио, па због изгубљеног рачуна све и проиграо.

„Пуцај срце од жестока бола,
Цепајте се груди моје верне;
Лијте сузе ... слијте се у грлу,
Нек' у мору вашем утопи се
Душа моја, да не живим више,
Да не гледам оваку неправду!...
Одлазите ви побожне мисли,
Које досад руководисте ме,
Јер у Бога више вере немам,
Кад овака недела допушта!
Прав'те места пакленом ђаволу,
Нек' памећу он ми господари,

Њему ћу се од сада клањати,
Кад Бог више за нас и не хаје!"

Овакав карактер производи у *свакој* прилици *огорчење* у нама, што се и *такво* створење провукло у свет преко природнога рачуна, а у *оваквој* прилици морао би и зликовце довести до беснила. Његова хула на Бога понавља и у нашем крвавом срдцу оне исте мисли: да нема божја правосуђа, — кад видимо, да се такав зликовац може јошт без казне ругати слабомоћном Богу.

На што овакви карактери? Од користи не могу нам бити никад, већ ако нису због тога, да нас увере, како млади људи, без познавања света, по самој својој лакој природи, размичу границе сваком појму; како се само у преувеличавању себи допадају, мислећи, да су у томе показали своју женијалност.

Залуд су онолике критике написали различни учени људи — наши неки писци као да не ће да знају за њи, што женијалност сама из себе ствара, па и све критике накнађује.

Чим нам је дакле оправдао писац, што је с историјског земљишта сишао и оваквим измишљеним карактерима не само историју, него и драму изкварио?

III.

У свакој драми највећу пажњу заслужује: *главно лице и основна мисао*. Ако се у великом заплету не може познати главно лице; ако је основна мисао погрешна, или ако је погрешно изведена и кроз

цело пропраћена: онда је све пропало, и у таквој драми показују нам се и најлепши други украси (ако их има), као лепо одело на наказном тѣлу.

У нашој драми мучно је погодити, које је главно лице. По наслову књиге рекао би сваки, да је *Јелена;* али се то у драми не види, што јој радњу преотимљу Шишман и Абоговић. Никакво лице, ма колико оно било важно ради постизавања предпостављене драмске мете, не сме се својом радњом толико истаћи, да на главно лице заборавимо. Док Шишман у овој драми без престанка ради на извршивању својега умишљаја; док Абоговић, као стожер у целој радњи, готово до самог свршетка подстиче радњу то једне то друге странке — дотле се Јелена својим повлачењем показује као споредно лице другога реда, и оно мало радње што предузима, губи се у споредним предметима приватна живота или у противним поступцима према потреби. Место да се сва радња концентрише у њој, излазе нам други на позорницу као фактори.

Каква је основна мисао у нашој драми? *Борба Јеленине љубави према милостнику са љубављу према својој деци*, у којој ова, подкрепљена јошт и властољубљем, одржава победу.

Пре свега морам приметити, да деспотици, која има велике синове, која старијем сину већ предаје *владу*

„Од данас ћеш са мном делит' владу,
Од данас си ти деспота србски!
Ти Гргуре, мезимче мајчино,
Буди брату увек десна рука“ и т. д.

не приличи страстна љубав; но кад је већ та погрешка учињена, а ми ћемо се усилити, да је себи много млађу представимо.

Њена је љубав *неморална;* али је певац с тога и *казнио,* те је изгубила и земљу и владу.

Јелена је жртвовала свога милосника деци својој, да би им сачувала престо', дакле покорила се вишој дужности. То нам казује она сама на страни 45-ој.

„Ха, мати сам!... Љубав ме занела,
Помрчала памет забораваом...
Страст проклета преотела груди,
Успавала бољу половину
Срца мога, те матерња љубав
Поче бледит', венут', нестајати
Изпред блеска страсти ове нове,
Што ми пљени и забуни душу!...
Рај овамо, окићен сластима
Свих блаженства.........
.... двери своје
Отвара ми широм; — а отуда
Бледа дужност укоченим оком,
Као авет са онога света,
Строго гледа матер заблуђену!...
Ох, тај поглед савести пакосне
Издржати дуже већ не могу ...
Нека буде; ја га се одричем ...
Одричем се Бога и живота ...
Ма препукло срце у грудима.
Ја се враћам ево деци својој;
Нек ми буду накнада губитку...
Од себе ћу њега одагнати,
Бегаћу од њега, ко што човек
Избегава кугу....
Ал' из срца њега избрисати,

Где пламтећим словма урезаню
Име му је — не могу, не могу!..“

Но да видимо, колико се можемо у ове речи поуздати.

Да би Јеленино пожртвовање било право и подпуно, нуждно је, да не само љубав остане у пуној својој снази, те да се види, како је Јелену победа скупо стала, јер пожртвовању даје цену величина жртве; него и да се види, да је сама *дужност* Јеленину љубав савладала и из крвавог срдца изчупала.

Да су се горње речи Јелени подкрале у *самоћи*, онда би можда веровали, да их је *„бледа дужност“* и *„пакосна савест“* из срдца изгонила; али кад видимо, да се Јелена одриче Абоговића у самом *оном* тренутку, кад јој Шишман представља Абоговића као издајника, као отмичара круне њене и њени синова

„За престолом Абоговић грамзи,
То је цељ му, *ти* му никад ниси...“

— онда морамо посумњати, да то пожртвовање нема своју основу у *дужности* према својој деци, већ у страу, да јој Абоговић не отме круну. У овоме утврђује нас и каснији поступак Јеленин.

На страни 55-ој иште Абоговић нешто од Јелене с нестрпљењем:

„Па на што би даље одлагали,
Што се данас може извршити?
Тек да срце верно мучиш,
Подстичући жеље му уморне
Голицањем са ласкавим збором!“

Ако је то била *рука,* коју је Абоговић од ње искао, као дар своје према њему љубави — зашто се то не би *јасније* у драми показало? На што мистификације онде, где се иште највећа јасност?

Шта му на то одговара деспотица? Да ли га је као жена, коју материне дужности за *децу* везују и која га је мало пре деци жртвовала, без свакога околишења, одбила, показавши му природну провалу, која их због тога раставља? Да ли је свога милостника са сузама у очима упућивала на свој мучан положај, на своју дужност према деци, према упокојеном владару, па и према народу? Да ли нам је у таквој борби своје дужности са слабошћу својега срдца, у борби, у којој је забола нож у своје срдце — да ли нам је, велим, у таквој борби и неотице измамила сажаљење? — Ништа од свега тога. Она само продужује *рок* Абоговићевој жељи, и на прекор Абоговићев:

„Пази добро, да ладноћа твоја
Не оштети цвеће, жељно сунца,
Па да цвеће како не увене".

између осталога просто одговара:

„А леденост, за коју ме кориш,
Тек је блага, ко зора у мају;
Ништа не ће теби наудити,
Јер на штету никако не смера".

а одма за тим, и сама не зна како, уплеће Абоговићево издајство, *али с каквом штедњом!* Јер на питање Абоговићево:

„Али зашто мучиш ме прекором,
Кад га никад јоште не заслужих!"

одговара му:

> „Није прекор, само *опомена*,
> Коју драга љубавнику даје,
> Кад му срце *на неверу смера.*
> *Ох, кам' среће, да т' корети могу!*
> *Кам' те снаге у меканој души*,
> Да т' укори за намере худе
> Које носиш против љубазнице?
> Ха, склањај се испред ока мога,
> Да ми срце верно не отрујеш
> Погледима својим *притворничким!*
> *Ил' остани, остани до века*,
> *Да се сита нагледам те дивна* —
> Или иди, одлази од мене,
> *Јер неверство у грудима скриваш*".

Ко не види у овим речма, да деспотици није до озбиљног растанка са својим драгим? Ко не види у овим речма нежну, али *увређену* љубав, која опет с кривцем тако благо поступа, као с месечаром на крову? Зар ту није и сувише обелодањена слабост женска у љубави, она слабост, која *на своју децу заборавља?* Где је ту она *бледа дужност*, која на мерилу љубави претеже?

Према оваквој изјави своје увређене љубави на *један пут* окреће кожу наопако, и казује нам, како је свог милостника жртвовала *својој деци?*

Залуд подметање племените цељи, као да је, *савешћу* пробуђена, дошла к себи. те драгог жртвовала *дужности* и љубави према својој деци, кад се јасно види, да је ту одржало победу *властољубље*, а ту није требало никакве борбе. Јер где милостник за круном тежи, ту већ нема љубави, и

Јелену је морала напрасна промена, наступивша мрзост и освета место дојакошње љубави, излечити. — Где је ту *пожртвовање?* Певац је хтео једно, а овамо испало друго:

Amphóra coepit institui; currente rota cur urceus exit?

Чим је Јеленину љубав замутило Абоговићевó властољубље, одма и пожртвовање губи своју праву цену. Који милостник иде за тим, да својој милостници отме престо, тај је заиста није волео, и таквога ће дра̂га најлакше прегорети.

Пожртвовање дакле Јеленино није право ни подпуно.

IV.

Пошто смо овако оценили цело с историјскога и општега драмскога гледишта, да пређемо на поједина лица, те да видимо, каква су и посебице и у склопу.

1. Карактер Јеленин.

Може бити да ћу се некима учинити и сувише строг, ако рекнем, да сва главнија лица у овој драми, осим једног Јакшића, нису из живота позајмљена, да су неприродна и да више или мање не одговарају драмском склопу и драмској мети — али истину не ваља крити. Тако је пре свега Јелена у љубави неприродна, као владарка неразборита, а као мати сувише попустљива и у неким приликама одвише ладна.

Писмо писано митрополитом црногорским Савом митрополиту московском Платону 1776 год. Фебрара 26.*)

Іаснѣ ѿ Бозѣ Преѡ҃щеннѣйшїи влдко мнѣ во Хрⷭ҇тѣ Брат
Ї Гдрⷭ҇ь.

Слишно по всѣй Європи, и влⷭ҇ѹхъ приходитъ ѿв вашемъ Бг҃оразѹмїй и Попеченїй ѿ Стыⷯ҇ъ црквахъ й ѿ православїи радѹюса дѹшею. Того радй дерзаю ваше Преѡ҃щеннствѡ ѹ҆трѹдитъ ивамъ, донести ѿ ѿвщемъ народѹ Славено Сербскомъ: который ѿвретаютса подⷯ҇ташкїй й несноснїй Іарамъ Іга тѹрецкагѡ попѹщенїемъ Бж҃ескимъ Грѣхов ради нашихъ: й несамо ѿ себѣ пишѹ вашемѹ Преѡ҃щенствѹ но ѿ всѣхъ архїерешвъ вѣднїихъ которїй сосѹзами й совоздиханїемъ Иросатъ, ст҃ѣйшїй Правителствѹющїй Сѵнодъ: Бг҃а ради правосѹдїа просимъ:

Архїерей Самоковскїй.
Архїерей Іштипскїй.
Архїерей Скопскїй.
Архїерей Новопазарскїй.
Архїерей Нишкїи.
Архїерей Ѵжичкїй.
Архїерей Бѣлиградской.
Архїерей Босанской.
Архїерей Херцеговачкой.

Которїй всн Изгнанїй й лишенїй своихъ пр҃етоловъ. Й

---

[1] Ово сам писмо нашао у Витанској семинарији у оригиналу. Оно се чува са другијем писмима митрополита Платона која су му писана од разни лица иза границе. Ја сам се старао онако преписати га као што је у оригиналу. Знаке препињања нисам метао, а тако исто ријечи под титлама нисам хтео допуњавати. Потпис имена митрополита Саве, у колико је се могло, — вјерно сам списао — подражавајући његовом писању. Налази се ово писмо под № 48. Ђакон Живоин Јовичић.

а сад на један пут свој *„рај“* ногама погази. Могу ли такве ништаве речи, *без свакога предходног испитивоња и уверења о неверству, онакву љубав из срца исчупати*, онакву веру у Абоговића потрести? — Како је могла Јелена поверовати Шишмановим речма?

Кад говорим о доказима и уверењу, мислим, да ме читаоци разумеју, да такво уверење не мора бити подпуно, као што га ладан разум иште. Таква страст има свој особити ареопаг. Дездемонин рубац, нађен бајаги у рукама измишљеног милостника, довољан је, да произведе грозну, а у исто време тужну катастрофу.

Абоговић јој се, поводом прекора њена, правда:

„Престо? — Никад њега не зажелих,
Нит' помисли на њега, госпођо“. (стр. 61).

и она опет остаје при своме уверењу, без свакога колебања у души својој. Она дакле жртвује свога милостника и сама не зна за што, а нама соли памет, да је због љубави према својој деци учинила:

„Оде — оде! — збогом срце моје!
Од сада те јад оставит' не ће. —
Децо, децо — за вас то учини
Мати ваша! — Одрече се срца,
Бога и живота свога!“

Због самога *голог подозревања*, а особито после онаквог правдања Абоговићевог, не може се љубав на један пут тако поколебати. Природа не би била природа, кад би се њене узице тако лако кидале —

она природа, која се на том љубавном путу и најјачем разуму и најјачој сметњи смеје и руга.

Најпосле, природна љубав иште, да се на рањеном срдцу и после учињене жртве дуго ране позлеђују, да страдаоца тиште и победу му горчином напајају. А каква је Јелена? Пошто је Абоговића из срдца изчупала, нигде не показује, да ју је та борба *скупо стала*, да јој је њоме животу, као из ране извученом стрелом, последња нáда одтргнута.

Оно неколико речи на страни 178-ој:

„Кнегиња га тајно
Још једнако цени и поштује“,

почем не чујемо из уста Јеленини, већ Јакшићеви, у часу, кад се Абоговићу уваћеном о глави ради, морамо пре узети више као знак мржње Јакшићеве и његове освете, него као сушту истину, као један узрок више стра'овању, те да би га само час пре са света уклонили, да не би како из њиови руку умакао.

Само на једном месту (стр. 165) Јеленом изговорене речи:

„Ох, просто му никада не било,
Што превари срце ово верно“ —

могле би нас у нечем задовољити, да нису изговорене на онаквом месту, у онаквом времену и у онаквим околностима, које се никако не слâжу с онаквом изјавом, као што ће се на своме месту показати. Све је то мало и лако на мерилу, којим меримо чуства и афекте, којим морална дела оцењујемо. Па кад видимо, да је Јелена ту љубав лако

жртвовала (предпостављајући, да је то учинила за љубав својој деци), не ћемо ли и о самој љубави посумњати, о оној љубави, која се и *поколебана* сама собом утврђује, па и потиснута на бојном пољу опет се и опет враћа ради своје победе?

Овакав поступак Јеленин могли би само онда одобрити, ако би предпоставили, да је њену љубав из срдца потисла мржња и освета прёма Абоговићу, што је њену љубав (као што је она мислила) презрео, па за круном јој грамзио; али у таквом случају опет би морала Јелена *дёлом* показати, да за осветом жедни. Но таквога дела нема у целој драми, и ако нам Јелена на страни 125-ој обриче, да ће у освети својој починити чуда:

„Ох, освето,
Црна кћери разјареног неба,
Сиђи доле са престола свога,
Зали срце женско са отровом
Слатким твојим, у кам га претвори
Неосетљив, обложи га ледом
Немилости твоје,
Нек' отврдне мека женска крвца,
Топли зрачак благог милосрђа
Да с' не косне срца леденога! —
И најмању слабост у грудима
Твојим дахом отровним загуши;
Мушком снагом оснажи ми руку
Женску ову, па да се одсада,
Место везом ситним на ђерђеву,
Са оружјем смртоносним бави,
Док освету извршену види
На мрскоме издајнику!" — [1]

[1] Ја нерадо сравњујем сличне мисли у два певца, те да покажем, како је један од другога украо, па ма то била само *једна*

Јелена се и у другој радњи својој показује као неприродна драга.

После изговорени речи:

„Иди, одлази од мене,
Јер неверство у грудима скриваш“

пошто увређен Абоговић напрасно оде с претњом:

„Ха, вере ми, ја с' кајати нећу,
Ал' ти ћеш се покајат' кнегињо!
Љубавника више видет' нећеш,
Али мене — мене ћеш видети!“

Јелена, истина, остаде тужна, али прилично мирна.

Буд се Абоговић *на празно* нашао увређен, те разкинуо своју љубав — место да је у оним јелениним речма познао праву, силну, не поколебљиву љубав, помешану са нешто владалачке сујете, као што мора бити — туд се и Јелена показује, као да

слична мисао, као што то чине неки наши критичари Такве се мисли могу код двојице подударити са свим случајно, као што је н. пр. љубаван разговор Ромеа и Јулије у Шекспиру са свим сличан нашој народној песми:

Зора зори, петли поју,
Пуштај ме, душо, да идем!
Није зора, већ је месец,
Поспавај, јагње код мене!“

Зар је ове мисли Шекспир из наше народне поезије, или је наш народни певац из Шекспира украо, кад је известно, да је Шекспир толико исто знао за наше народне песме, колико су наши народни певци знали за Шекспира. Тако би наши критичари за горње стихове рекли просто, да су из Шекспира украдени, и ако им је само основна мисао са шекспировом сродна. Ево ти шекспирови стихови, на ко воли, нека их сравни:

Макбетовица.

Амо, амо, дуси нечастиви
Са вашима мислима убијства,

је нову метаморфозу претрпела и тело променила, те подноси изненадни разстанак са својим драгим *без свакога уагеиашћења*. Друга би на њеном месту пребледила и уздрктала, видећи шта је од себе учинила, што није с већом штедњом споменула свом драгом, шта о њему клеветнички језик говори, — а она га одпушта без свакога узтезања, ладна као каква кокета.

Не тражимо од деспотице, да Абоговића *у том тренутку* задржава, да му се правда, да га приклања као обична драга, јер то јој неби допустило њено достојанство, њено увређено женско осећање, па и огорчење због лудоглавог абоговићевог поступка — али иштемо од женске природе, иштемо од *драге*, да нам по *одлазку* абоговићевом исповеда, како јој тешко пада растанак.

Овако оцењујемо њен поступак према *наведеним*

Свлачите ми сву природу женску,
Пуните ме од главе до пете
Сву крвавим оним свирепствима;
Ви сгусните моју црну крвцу,
Заградите пута покајању,
Да до срца то не допре како
И не згоди својим оштрим жалцем,
Те ми црну намеру помете,
И с намером дело не помири.
Чујте мене, о ви давитељи,
Где год били с невидљивим телом,
На несрећу смерајућ' природе,
Улазите сад у груди моје,
Те узмите млеко за жучину."

Превео: Милош Светић.

стиховима, у којима се јошт огледа љубав прва, силна, неповређена као што смо и напред показали приликом претресања основне мисли.

Ал' је то било у плану певчевом, да се Јелена одрече Абоговића, пак се Јелена *морала* одрећи. Јадна љубави! Ако се твоје свезе доиста тако лако кидају, онда је природа учинила највећу лудост, што је најлепше доба нашега живота теби посветила.

Ако је Јелена доиста без свакога испитивања и уверења о издајству Абоговићевом могла тако лако љубав из срца потиснути као што смо већ једном споменули, онда је није никад ни познавала, и све оне речи о њеној љубави биле су сама лаж и лукаво притворство.

Кад се о најјачој, а у исто време о најплеменитијој страсти овако олако говори, без свакога изпитивања и познавања људске природе, онда нам мора цела драма изгледати као играчка, као детињарија, пискарање без цељи у оној струци вештине која се, искуством и знањем кроз векове пропраћена, попела на врх свију вештина.

С овим нисам хтео рећи, да и ми морамо јошт сад да стварамо онакве узоре у драмској вештини, као Енглези и Немци; почетници јошт су далеко од мајстора, нити се може детињство прескочити. Али кад допуштам степене у напредовању, не могу допустити назадак и неатост у испитивању. Допустићу, да певац у *извршивању* својега плана погреши, што га је можда овде или онде изневерила стварајућа духовна сила; али да овако грубе погрешке противу природе чини, то неће нико допустити.

Ма с које дакле стране сматрали заљубљену Јелену, морамо казати, да је неприродна, и да тако није могла радити у оним околпостима.

Овакви неприродни црта у јелениином карактеру има и сувише. Тако је н. п. познато, како је Јелена клеветним речма шишмановим *поверовала*, да Абоговић жедни за круном, те га због тога као милостника одбацила; а кад јој касније, у II. делу, на страни 99-ој Шишман казује:

„Ох, кнегињо, гују си отровну
У недрима својим одгојила.
Ко ти с' јучер до земље клањаше,
Гукајући о љубави верној
Као голуб својој голубици,
Издајица постао је данас
И на теби и на домовини.
Та куга га, Бог да' уморила,
Видео сам, да то голуб није,
Но да граче гавран прождрљиви......
Абоговић за кнеза се дао
Извикати, те сад јури с војском,
Сакупљеном и с брда и с дола,
Управ амо белом Смедереву,
Да те стера са златна престола,
Па да тело његово простачко
На немањин престо се посади.“

Јелена томе гласу не верује:

Абоговић? — И он издајица?
Та лаж то је; — црна лаж је само!“

Од куд *сад* те тврде вере, да јој Абоговић не може бити издајица, кад га је пре због поверованог издајства одбацила, дакле огорчила? Може ли тако радити разумна жена?

Но то је још у малој мери; да видите још веће недоследности у карактеру. На такав разговор долази и Јакшић, те јој и он казује, како Абоговић иде с бунтовном војском, а Јелена још не верује, већ их куне, што такве клевете доносе на Абоговића:

„Та што небо доле несурва се,
Па да *скруши црне клеветнике?*
Што се земља црна не раствори,
Да прогута *лажне те гласнике*,
Што од *Бога проклетника праве;*
Што анђелу рогове натичу
И ђавола силом од њег чине,
Што с' бацају измишљеним гресма
На праведног, као црним блатом,
Желећи га силом окаљати! —
Како рече? Шишмане говори,
Ко је тај издајник?

Шишман.

Абоговић!
Одавна сам то ти напред казо.

Јелена.

Ха, та *лаж је*; а лаж слушат' нећу! —
Чуј, Јашкићу, теби ћу вероват',
Како велиш? Ко је тај издајник?

Јакшић.

Абоговић, проклето му име! —

(Јелена оће да клоне; Јакшић је привати).

Но, шта ти је, висока кнегињо,
У лицу си ко смрт побледила?
Помозите — помоз'те, господо!“...

Није ли штета за оно време, што се око ови речи потрошило? — Сад јој је Абоговић *анђео*, сад

жртвовала (предпостављајући, да је то учинила за љубав својој деци), не ћемо ли и о самој љубави посумњати, о оној љубави, која се и *поколебана* сама собом утврђује, па и потиснута на бојном пољу опет се и опет враћа ради своје победе?

Овакав поступак Јеленин могли би само онда одобрити, ако би предпоставили, да је њену љубав из срдца потисла мржња и освета према Абоговићу, што је њену љубав (као што је она мислила) презрсо, па за круном јој грамзио; али у таквом случају опет би морала Јелена *делом* показати, да за осветом жедни. Но таквога дела нема у целој драми, и-ако нам Јелена на страни 125-ој обриче, да ће у освети својој починити чуда:

„Ох, освето,
Црна кћери разјареног неба,
Сиђи доле са престола свога,
Зали срце женско са отровом
Слатким твојим, у кам га претвори
Неосетљив, обложи га ледом
Немилости твоје,
Нек' отврдне мека женска крвца,
Топли зрачак благог милосрђа
Да с' не косне срца леденога! —
И најмању слабост у грудима
Твојим дахом отровним загуши;
Мушком снагом оснажи ми руку
Женску ову, па да се одсада,
Место везом ситним на ђерђеву,
Са оружјем смртоносним бави,
Док освету извршену види
На мрскоме издајнику!“ — [1]

[1] Ја нерадо сравњујем сличне мисли у два певца, те да покажем, како је један од другога украо, па ма то била само *једна*

Јелена се и у другој радњи својој показује као неприродна драга.

После изговорени речи:

„Иди, одлази од мене,
Јер неверство у грудима скриваш"

пошто увређен Абоговић напрасно оде с претњом:

„Ха, вере ми, ја с' кајати нећу,
Ал' ти ћеш се покајат' кнегињо!
Љубавника више видет' нећеш,
Али мене — мене ћеш видети!"

Јелена, истина, остаде тужна, али прилично мирна.

Буд се Абоговић *на празно* нашао увређен, те разкинуо своју љубав — место да је у оним јелениним речма познао праву, силну, не поколебљиву љубав, помешану са нешто владалачке сујете, као што мора бити — туд се и Јелена показује, као да

слична мисао, као што то чине неки наши критичари Такве се мисли могу код двојице подударити са свим случајно, као што је н. пр. љубаван разговор Ромеа и Јулије у Шекспиру са свим сличан нашој народној песми:

Зора зори, петли поју,
Пуштај ме, душо, да идем!
Није зора, већ је месец,
Поспавај, јагње код мене!"

Зар је ове мисли Шекспир из наше народне поезије, или је наш народни певац из Шекспира украо, кад је известно, да је Шекспир толико исто знао за наше народне песме, колико су наши народни певци знали за Шекспира. Тако би наши критичари за горње стихове рекли просто, да су из Шекспира украдени, и ако им је само основна мисао са шекспировом сродна. Ево ти шекспирови стихови, на ко воли, нека их сравни:

Магбетовица.

Амо, амо, дуси нечастиви
Са вашима мислима убијства,

не приличи страстна љубав; но кад је већ та погрешка учињена, а ми ћемо се усилити, да је себи много млађу представимо.

Њена је љубав *неморална;* али је певац с тога и *казнио,* те је изгубила и земљу и владу.

Јелена је жртвовала свога милостника деци својој, да би им сачувала престо', дакле покорила се вишој дужности. То нам казује она сама на страни 45-ој.

„Ха, мати сам!... Љубав ме занела,
Помрчала памет заборавом...
Страст проклета преотела груди,
Успавала бољу половину
Срца мога, те матерња љубав
Поче бледит', венут', нестајати
Испред блеска страсти ове нове,
Што ми плени и забуни душу!...
Рај овамо, окићен сластима
Свих блаженства.........
. . . . двери своје
Отвара ми широм; — а отуда
Бледа дужност укоченим оком,
Као авет са онога света,
Строго гледа матер заблуђену!...
Ох, тај поглед савести пакосне
Издржати дуже већ не могу ...
Нека буде; ја га се одричем ...
Одричем се Бога и живота ...
Ма препукло срце у грудима.
Ја се враћам ево деци својој;
Нек ми буду накнада губитку...
Од себе ћу њега одагнати,
Бегаћу од њега, ко што човек
Избегава кугу....
Ал' из срца њега избрисати,

> Где пламтећим словма урезаню
> Име му је — не могу, не могу!..“

Но да видимо, колико се можемо у ове речи поуздати.

Да би Јеленино пожртвовање било право и подпуно, нуждно је, да не само љубав остане у пуној својој снази, те да се види, како је Јелену победа скупо стала, јер пожртвовању даје цену величина жртве; него и да се види, да је сама *дужност* Јеленину љубав савладала и из крвавог срдца изчупала.

Да су се горње речи Јелепи подкрале у *самоћи*, онда би можда веровали, да их је *„бледа дужност“* и *„пакосна савест“* из срдца изгонила; али кад видимо, да се Јелена одриче Абоговића у самом *оном* тренутку, кад јој Шишман представља Абоговића као издајника, као отмичара круне њене и њени синова

> „За престолом Абоговић грамзи,
> *То* је цељ му, *ти* му никад ниси...“

— онда морамо посумњати, да то пожртвовање нема своју основу у *дужности* према својој деци, већ у страу, да јој Абоговић не отме круну. У овоме утврђује нас и каснији поступак Јеленин.

На страни 55-ој иште Абоговић нешто од Јелене с нестрпљењем:

> „Па на што би даље одлагали,
> Што се данас може извршити?
> Тек да срце верно мучиш,
> Подстичући жеље му уморне
> Голицањем са ласкавим збором!“

Ако је то била *рука,* коју је Абоговић од ње искао, као дар своје према њему љубави — зашто се то не би *јасније* у драми показало? На што мистификације онде, где се иште највећа јасност?

Шта му на то одговара деспотица? Да ли га је као жена, коју материне дужности за *децу* везују и која га је мало пре деци жртвовала, без свакога околишења, одбила, показавши му природну провалу, која их због тога раставља? Да ли је свога милостника са сузама у очима упућивала на свој мучан положај, на своју дужност према деци, према упокојеном владару, па и према народу? Да ли нам је у таквој борби своје дужности са слабошћу својега срдца, у борби, у којој је забола нож у своје срдце — да ли нам је, велим, у таквој борби и неотице измамила сажаљење? — Ништа од свега тога. Она само продужује *рок* Абоговићевој жељи, и на прекор Абоговићев:

„Пази добро, да ладноћа твоја
Не оштети цвеће, жељно сунца,
Па да цвеће како не увене“.

између осталога просто одговара:

„А леденост, за коју ме кориш,
Тек је блага, ко зора у мају;
Ништа не ће теби наудити,
Јер на штету никако не смера“.

а одма за тим, и сама не зна како, уплеће Абоговићево издајство; *али с каквом штедњом!* Јер на питање Абоговићево:

„Али зашто мучиш ме прекором,
Кад га никад јоште не заслужих!“

одговара му:

„Није прекор, само *опомена*,
Коју драга љубавнику даје,
Кад му срце *на неверу смера*.
Ох, кам' среће, да т' корети могу!
Кам' те снаге у меканој души,
Да т' укори за намере худе
Које носиш против љубазнице?
Ха, склањај се испред ока мога,
Да ми срце верно не отрујеш
Погледима својим *притворничким!*
Ил' остани, остани до века,
Да се сита нагледам те дивна —
Или иди, одлази од мене,
Јер неверство у грудима скриваш".

Ко не види у овим речма, да деспотици није до озбиљног растанка са својим драгим? Ко не види у овим речма нежну, али *увређену* љубав, која опет с кривцем тако благо поступа, као с месечаром на крову? Зар ту није и сувише обелодањена слабост женска у љубави, она слабост, која *на своју децу заборавља?* Где је ту она *бледа дужност*, која на мерилу љубави претеже?

Према оваквој изјави своје увређене љубави *на један пут* окреће кожу наопако, и казује нам, како је свог милостника жртвовала *својој деци?*

Залуд подметање племените цељи, као да је, *савесћу* пробуђена, дошла к себи. те драгог жртвовала *дужности* и љубави према својој деци, кад се јасно види, да је ту одржало победу *властољубље*, а ту није требало никакве борбе. Јер где милостник за круном тежи, ту већ нема љубави, и

Јелену је морала напрасна промена, наступивша мрзост и освета место дојакошње љубави, излечити. — Где је ту *пожртвовање?* Певац је хтео једно, а овамо испало друго:

Amphóra coepit institui; currente rota cur urceus exit?

Чим је Јеленину љубав замутило Абоговићево властољубље, одма и пожртвовање губи своју праву цену. Који милостник иде за тим, да својој милостници отме престо, тај је заиста није волео, и таквога ће дра̂га најлакше прегорети.

Пожртвовање дакле Јеленино није право ни подпуно.

IV.

Пошто смо овако оценили цело с историјскога и општега драмскога гледишта, да пређемо на поједина лица, те да видимо, каква су и посебице и у склопу.

1. Карактер Јеленин.

Може бити да ћу се некима учинити и сувише строг, ако рекнем, да сва главнија лица у овој драми, осим једног Јакшића, нису из живота позајмљена, да су неприродна и да више или мање не одговарају драмском склопу и драмској мети — али истину не ваља крити. Тако је пре свега Јелена у љубави неприродна, као владарка неразборита, а као мати сувише попустљива и у неким приликама одвише ладна.

као слабија женска страна, која нам је јошт пре тога као *блудница* описана, заборавила, на *коме месту* изјављује своје осећање — зашто се *Абоговић*, као војвода, не одржа у границама пристојности, стида и подчињености?

Но као *неприродна* љубав није ни чудо, што је у изјавама не руководи природа.

Природном љубавнику не би ни пало на памет, да у *оваквој* прилици *уверава* деспотицу о својој љубави, кад сад томе није време, сад, после дугог растанка њиовог.

На страни 56-ој вели Абоговић Јелени:

„Ох кнегињо, ја сам тај изданак,
Моју љубав, ко што сад називаш,
Већ толико пута заливао
И појио сузам' из очију".

Какав је то јунак, који својој драгој исповеда, да је толико пута за њом *плакао?* Како је могла Јелена волети оваквог *плачљивог мекушица*, да у њему налази свој рај и пакао:

„Он је мени више
Него љубав и него блаженство;
Живот ми је, биће, рај и — пакао" —

кад је познато, да женске по самој природи воле мушку тврдоћу него женску нежност, воле мушку опорину него женско мекуштво и преврտљивост.

Како се овај мек карактер слаже с оним цртама опора страовита јунака, које нам је сам Абоговић на страни 17-ој на себи описао:

„На што ми *јунаштво*,
На што слава с крвавих бојева,

а сад на један пут свој *„рај“* ногама погази. Могу ли такве ништаве речи, *без свакога предходног испитивоња и уверења о неверству*, *онакву љубав из срца исчупати*, онакву веру у Абоговића потрести? — Како је могла Јелена поверовати Шишмановим речма?

Кад говорим о доказима и уверењу, мислим, да ме читаоци разумеју, да такво уверење не мора бити подпуно, као што га ладан разум иште. Таква страст има свој особити ареопаг. Дездемонин рубац, нађен бајаги у рукама измишљеног милостника, довољан је, да произведе грозну, а у исто време тужну катастрофу.

Абоговић јој се, поводом прекора њена, правда:

„Престо? — Никад њега не зажелих,
Нит' помисли на њега, госпођо“. (стр. 61).

и она опет остаје при своме уверењу, без свакога колебања у души својој. Она дакле жртвује свога милостника и сама не зна за што, а нама соли памет, да је због љубави према својој деци учинила:

„Оде — оде! — збогом срце моје!
Од сада те јад оставит' не ће. —
Децо, децо — за вас то учини
Мати ваша! — Одрече се срца,
Бога и живота свога!“

Због самога *голог подозревања*, а особито после онаквог правдања Абоговићевог, не може се љубав на један пут тако поколебати. Природа не би била природа, кад би се њене узице тако лако кидале —

она природа, која се на том љубавном путу и најјачем разуму и најјачој сметњи смеје и руга.

Најпосле, природна љубав иште, да се на рањеном срдцу и после учињене жртве дуго ране позлеђују, да страдаоца тиште и победу му горчином напајају. А каква је Јелена? Пошто је Абоговића из срдца изчупала, нигде не показује, да ју је та борба *скупо стала*, да јој је њоме животу, као из ране извученом стрелом, последња нада одтргнута.

Оно неколико речи на страни 178-ој:

„Кнегиња га тајно
Још једнако цени и поштује“,

почем не чујемо из уста Јеленини, већ Јакшићеви, у часу, кад се Абоговићу уваћеном о глави ради, морамо пре узети више као знак мржње Јакшићеве и његове освете, него као сушту истину, као један узрок више стра'овању, те да би га само час пре са света уклонили, да не би како из њиови руку умакао.

Само на једном месту (стр. 165) Јеленом изговорене речи:

„Ох, просто му никада не било,
Што превари срце ово верно“ —

могле би нас у нечем задовољити, да нису изговорене на онаквом месту, у онаквом времену и у онаквим околностима, које се никако не слажу с онаквом изјавом, као што ће се на своме месту показати. Све је то мало и лако на мерилу, којим меримо чуства и афекте, којим морална дела оцењујемо. Па кад видимо, да је Јелена ту љубав лако

жртвовала (предпостављајући, да је то учинила за љубав својој деци), не ћемо ли и о самој љубави посумњати, о оној љубави, која се и *поколебана* сама собом утврђује, па и потиснута на бојном пољу опет се и опет враћа ради своје победе?

Овакав поступак Јеленин могли би само онда одобрити, ако би предпоставили, да је њену љубав из срдца потисла мржња и освета прѐма Абоговићу, што је њену љубав (као што је она мислила) презрео, па за круном јој грамзио; али у таквом случају опет би морала Јелена *дѐлом* покáзати, да за осветом жедни. Но таквога дела нема у целој драми, и-ако нам Јелена на страни 125-ој обриче, дà ће у освети својој починити чуда:

„Ох, освето,
Црна кћери разјареног неба,
Сиђи доле са престола свога,
Зали срце женско са отровом
Слатким твојим, у кам га претвори
Неосетљив, обложи га ледом
Немилости твоје,
Нек' отврдне мека женска крвца,
Топли зрачак благог милосрђа
Да с' не косне срца леденога! —
И најмању слабост у грудима
Твојим дахом отровним заѓуши;
Мушком снагом оснажи ми руку
Женску ову, па да се одсада,
Место везом ситним на ђерђеву,
Са оружјем смртоносним бави,
Док освету извршену види
На мрскоме издајнику!" — [1]

[1] Ја нерадо сравњујем сличне мисли у два певца, те да покажем, како је један од другога украо, па ма то била само *једна*

Јелена се и у другој радњи својој показује као неприродна драга.

После изговорени речи:

„Иди, одлази од мене,
Јер неверство у грудима скриваш“

пошто увређен Абоговић напрасно оде с претњом:

„Ха, вере ми, ја с' кајати нећу,
Ал' ти ћеш се покајат' кнегињо!
Љубавника више видет' нећеш,
Али мене — мене ћеш видети!“

Јелена, истина, остаде тужна, али прилично мирна.

Буд се Абоговић *на празно* нашао увређен, те разкинуо своју љубав — место да је у оним јелениним речма познао праву, силну, не поколебљиву љубав, помешану са нешто владалачке сујете, као што мора бити — туд се и Јелена показује, као да

слична мисао, као што то чине неки наши критичари Такве се мисли могу код двојице подударити са свим случајно, као што је н. пр. љубаван разговор Ромеа и Јулије у Шекспиру са свим сличан нашој народној песми:

Зора зори, петлиноју,
Пуштај ме, душо, да идем!
Није зора, већ је месец,
Поспавај, јагње код мене!“

Зар је ове мисли Шекспир из наше народне поезије, или је наш народни певац из Шекспира украо, кад је известно, да је Шекспир толико исто знао за наше народне песме, колико су наши народни певци знали за Шекспира. Тако би наши критичари за горње стихове рекли просто, да су из Шекспира украдени, и ако им је само основна мисао са шекспировом сродна. Ево ти шекспирови стихови, на ко воли, нека их сравни:

Макбетовица.

Амо, амо, дуси нечастиви
Са вашима мислима убиства,

намеру, да ће га на скупштини[1] пред његовим двором изабрати за деспота.

Какав се показује Абоговић у овој прилици?

Партаје се грде као пиљарице, једни неће деспотицу, већ Абоговића, а други бране Јеленина права. На ту вику дође Абоговић:

„Шта је ово? — каква је то врева?
Зар је дотле непослушност мрска
Већ нарасла, да у моме двору
И пред мојим очима
Холу главу своју разбацује?
Зар сте с' крви тако зажелили,
Да вам очи веће заслепише,
Те хоћете жеђу своју љуту
Мрком крвљу браће једнородне
Да згасите? — Опаки породе!
Зар ни толко не живи поштења
У срцу вам, да бар моје дворе
Не каљате крвљу братовљевом? —
У корице са жедним мачима! —
Ти, Божићу, повод свађи кажи".

Овде се Абоговић бȗди, као да не зна, зашто су се скупили и зашто се грде; љути се, што се међу собом кољу, те траже, да жеђ своју загасе крвљу браће једнородне, а кад чу, да њега желе

---

[1] Од куд се ова скупштина *у дворишту абоговићева двора* скупила, и то од *обе* партаје, абоговићеве и јеленине, није нам познато. И ако није била права скупштина, то се опет онолике војводе, онолика властела с обе стране није могла скупити *случајно*, без ичијег позива, а то нам се нигде не каже. Кад се какво место у драмској радњи промени, онда морамо знати из даље радње и узрок, који је томе предходио. Овакве ситне ствари не би требало ни спомињати, кад би им наши писци поклонили своју пажњу.

за деспота, онда му *иде* у рачун, да се крв једнородне браће пролива. Кад му се Јакшић показа у тој прилици као жесток противник и бранилац јеленини права, мислите ли, да је као мудар државник покушао, да разборитим речима обе партаје сложи и од проливања крви одврати, што им у предстојећој опасности од Турака треба слоге и преки лек; да Јелена не одговара потребама народним; да ће земља неизбежно пропасти, ако се таквом неразсудном управљању с народом не стане на пут и т. п.? Боже сачувај! Ево да чујете, како уме Абоговић и непријатеље да задобије, и како жели избећи грађански рат до последње нужде:

„Шта то рече! (вели он Јакшићу) — коме ти
то збориш!
Ал' почекај, слуго Јеленина,
Преломићу ја твоје јогунство;
Бичем ћу те, псето, нагонити,
Да се мораш мени поклонити,
И кнегиња она хола твоја.
Што ме јучер с презрењем одбаци!
Ко презире кнеза вишеславског
Хоће платит' са својим животом".

Каквом се чаролијом на један пут збрисаше у срдцу она племенита осећања, онај племенити гњев, што се брат на брата диже? Какве су то војводе, које се пред новоизбраним деспотом претичу у речи, које без свакога страопоштовања не дају деспоту доћи до говора? Какав је то нов деспот, који овакву гадну свађу слуша, пред киме сви у глас вичу, место да сви муком умукну, те

да се само *његова* реч чује? Због овакве показане глупости и слабости право му каже Јакшић:

„Подла раго простачкога рода!
Та да имаш само капљу једну
Племените крви оца свога
Не би данас бунтовником био.
Твоја мати кад те је зачела,
Мора да је глупога простака
У постељи својој загрлила;
Јер глупост ти твоја доказује,
Да с' простаку од срца одпао“.

На овакву погрду Абоговић *ништа не говори,* а пошто се Јакшић са својима уклонио, размеће се с претњом:

„Ха, ово ћеш платит' ми, Јакшићу!“ —

Овакву гадну поругу може само *кукавица* да поднесе, а јунак радије губи главу, ако не може другчије да одбрани своју част. Док би други на његовоме месту Јакшићу све зубе у грло сасуо или би у двобоју и сам погинуо — Абоговић прелази брзо с Јакшића на деспотицу, и куне се србском вером, да ће се за то *презрење љуто осветити* — као да може бити за њега веће увреде од оне, коју му је Јакшић нанео.

„Ха, ово ћеш платит' ми, Јакшићу!
Ево вам се кунем србском вером:
За презрење охоле кнегиње
И поругу њених удворица
Љуто ћу се осветити!“ —

Лако је иза грма стрељати, лако је освету вршити у буни, у крвавом рату, где се за новог деспота тисућама крваве; али тиме не опра ону црну

љагу подлости и страшљивости. Онакве речи и у *четири ока* изговорене распаљују срце до беснила, а *нов* деспот, који би требало, да у свакој прилици покаже своје достојанство, *пред оноликом светином* одужује се простом претњом.

Слабомоћан и подал човек, који се служи туђим рукама, не познаје границе својој освети, и тешко оном, који му падне у такве осветне руке. Своја рука вреднија је него стотине туђи руку за стишавање гњевнога срдца. Такав је и Абоговић. Немоћан, да се Јакшићу *сам* освети, мало му је што ће у таквој освети *стотине* пасти, већ треба, да и *„деца у мајчиној утроби пропиште“*, треба да *„Србија постане пустињом“*:

„Мач осветни раздора крвава
Нека с нова суне из корица,
Нека тлачи мало и велико,
Нек' растури дворе и кућишта,
Нек' разори њиве и усеве —
Нек' пропиште деца у утроби
Мајке своје, нека свет уздркће,
А Србија пустињом постане“.

Ова се претња касније и испунила, и абоговића савест не запита: чиме ћеш одкупити оволике жртве? вреди ли твоја увређена љубав (стр. 74), твоје властољубље онолике несреће, у коју ће цела земља пасти?

Но кад га је већ оваква представио, зашто му не сачува тај карактер до свршетка, зашто му не даде јачине и постојанства, те да нам срце зањ придобије? — Овакав страшан осветник гњави и убија немилице

„Пут му каже дим од села наших,
Пиштајући јаук деце слабе
И стењање умирућег војна
У ранама и у крви својој!
Тињајућа гаришта траг су му,
Усирена крвца од јунака,
Које сабља бунтовна покоси“. (стр. 100).

док има изгледа, да ће све незгоде савладати и деспотицу с престола збацити, ал' кад га изневери нада, што му краљ босански одрече помоћ и што је султан пошао с јаком силом на Србију, онда се као вук облачи у овчију кожу, онда му се пробуђује оташтвољубље, онда оће за народ да се жртвује! Зар раздор и међусобно клање нису били по Србију и пре тако исто опасни, као и сад? Зашто његовом властољубљу није сметало проливање братске крви *пре* добивене прве битке, која га је осмелила, да пође на Смедерево, већ *сад*, кад виде, да ће му сав труд бити узалудан, што ће их Турци тако поцепане најлакше савладати? Зар пре тога није било Турака, који би на Србију зијали већ само сад?

Абоговић може *децу* обманути с оваквим моралним наказама, ал' не људе. Пошто се Кир Јања уверио, да му неке облигације ништа не вреде, он их *поклања*, да учини добро дело.

Но најпосле да му допустимо, да га је сад *извеснија* и *ближа* опасност поправила, а поправци није никад време за живота протекло — опет питамо: зашто он *сам*, побеђен већом предстојећом опасношћу, побеђен оташтвољубљем, не поиска мира од деспотице, ради спасења земље и народа, у толико више, што би као *победитељ* искао мира,

дакле не као *понижен*, него је чекао, да га деспотица на помирење позове, те тиме га на предстојећу опасност опомене?

Да чујете саме његове речи:

„Ал' чиме ћу дочекат' Турчина? —
Данас сутра биће на граници!
Зар раздором и неслогом мислим
Да одбијем прождрљивог звера,
Који веће чељусти отвара,
Да прогута кукавну Србију?" (стр. 168).

Лепе мисли, само штета што су доцкан просинуле у таквој глави, као блудном сину правила мудрости после проигране младости.

Па шта ради, да постигне ово помирење? Иде лудоглаво у очевидну своју пропаст.

Пошто је писмо прочитао, којим га деспотица зове на помирење, роди се у њему најпре *сумња:*

„Но ако је ово позивање
На помиру тек ново притворство
Нова мрежа освете очајне?! ...
Не, ја нејдем њима!"

а мало после, бајаги због Турака, вели:

„Морам ићи! — То Србија иште.
Нужда њена, — нужда је и моја,
Та за њу ћу и последњу капку
Крви своје радо источити! ...
Нека буде смрт известна тамо —
Идем ... идем! ... Та спасења народ
Изчекује од Абоговића,
Од њег' тражи мелема за ране,
Што проклети раздор зададе му,
И он ће му наћи изцелења,
Ил' ће ладну смрт загрлит' вољно!"

Залуд га Божић одвраћа од таквог предузећа, представљајући му опасност, која га очекује од јеленине преваре, залуд му побија разлоге, да се сад доцкан нада, да ће одклонити од земље проклетство

„Које нас је — на жалост је тако! —
Тол'ко крви већ јуначке стало;
Ал' шта, ако са овим кораком
Још учиниш горе? ... Раздор клети
Још већма ће разпламтити срца
И распирит' страсти разуздане,
Ако тебе несрећа погоди ...
А бојим се ... ја се јако бојим"...

све то не може да задржи Абоговића, да не иде на помирење, што бајаги *жели*, да буде жртва. Ко му то не ће веровати?

„Захтевају л' крви"

(вели он на страни 172-ој.

Ево срца, нека га распоре
У беснилу своме, па нека се
Мојом крви жедни већ напоје....
Крв народа тек' да се сачува;
Требаће нам, Божићу, што прије!"....

Абоговић је велики фарисеј! Све те лепе речи сад већ ништа не вреде, као огртач после кише.

Али ајде и да му верујемо, да су му ове речи ишле *од срдца;* опет се не можемо да уздржимо, да га не запитамо: мислиш ли себе да жртвујеш лудо, на што чиниш толики пут, кад те то може много лакше стати! Убиј се *сам* у признавању своје кривице, пак ћемо те јошт и сажаљевати. — Ал како му не паде на памет, да би свом народу као

велики војвода у овој несрећи, у рату с Турцима, био од много веће користи са својим животом, него кад би се озлојеђеној партаји бацио у руке, да га као зверови разтрзају? Да се такво помирење није могло никако другчије постићи, већ да се он жртвује, као некада *Кодар*, онда би му такав корак урачунали у моралну заслугу; ал' овако га сматрамо као лудост, као безумље. Зашто пође *сам* непријатељу у руке? Зар се то помирење није могло постићи на неком *трећем* месту поред многобројни пратилаца с једне и с друге стране, већ у Смедереву? Није ли ово други Гетеов Егмонт? Ко ти га сажаљева, кад га тако у клопки уваћена непријатељ убија? — Нико?

3. Јакшићев карактер.

Од свију карактера најчеститији је Јакшићев карактер. На њему *једном* нема никакве мане, што је у онаквом вртлогу узколебани страсти остао *сталан, непоколебљив* и веран својим начелима, што је до краја катастрофе издржао све ударце као јунак, као најчеститији војвода, као веран син своме оташтву, и кад је видео, да све пропада, није хтео да преживи несрећу својега народа

„Све је већ пропало! (вели нам он),
Хајд', Јакшићу, сад у бој најљући,
Јер и теби ваља данас мрети,
Кад последњи часи Србији куцну!“

По кратком времену враћа се из боја рањен:

„Овде ће ми живот да с' угаси,
Који беше Србији посвећен!

Ох, Србијо! твој пад већма тишти
Срце моје, него што ће душа
Да остави уморено тело!...
Са тобом сам, Србијо, живео,
Са тобом ћу ево и да умрем! —
„....... збогом ... збогом
Земљо мила мојих праотаца“. ... (Умре.)

Лепо нас је писац задовољио, што је саставио два противположена карактера на свршетку, што највећи патриот Јакшић у боју убија највећег издајника и зликовца Шишмана. И ако у општој погибији падају и патриоти и издајници, опет је правосуђу учињена накнада, што је добродетељ над неваљалством одржала победу, што је Шишман морао пасти од руке Јакшићеве.

Судећи по другим карактерима овде споменутим и неспоменутим, који не носе на себи знаке дужега размишљања, испитивања и сравњивања, већ саме случајности, жао ми је, што не могу изузети врлину у Јакшићевом карактеру приписати особитој певчевој пажњи. Међу тим хвала му, што нам је ону горчину онако лепо засладио, и сваки ће му се радо хвалом одужити, кад види, да се тај Јакшић у свима приликама показује себи доследан. Тако н. пр. кад Гргур у часу очајања и највеће опасности предлаже, да ишту помоћ од султана, он је *један*, који се томе као патриот и као разуман човек противи:

„Зар Турчину да се у наручја
Бацамо ми сами? — Та он једва
Чека само тај тренутак згодни,

Да се на нас свом силом окрене! —
Паз'те добро, шта сада чините;
Султан ће нам вољно сад помоћи, —
Ал' та помоћ скупо ће нас стати!"

Оволико разлагање не би било нуждно, кад не би било и такви писаца, којима критика без овавког разлагања не би била од користи. Па опет сам избрао само она места у драми, која су, као по себи важнија, јачим, одликујућим цртама мане на себи показала; јер *мањим* манама местимице показаним не би било краја у претресању, као што је н. пр. уплетена појава са слепцима, Осман-пашино владање приликом ослепљивања Гргуревог и цео тај акт ослепљивања, описивање Косова поља у невреме и т. д. и т. д.

V.

Најпосле морам споменути и неке погрешке у стиху и језику, које већ не би требало ни у једној књизи да нађемо.

Коме данас од књижевника није познат прелом у стиху, који помештен са својега места на друго квари ток и ритам у стиху? Па кад овај прелом налазимо уредно употребљен у свима нашим народним песмама, по самом уву, без сваке теорије, зашто не би јошт с већим правом захтевали од наши учени певаца, да на ово правило никад не забораве?

Петочлани трохејски стихови имају, као што је свакоме познато, прелом после другога коленца. Ако овај прелом падне на неудесно место, дакле у

половину речи, онда је сва спољашња лепота овом стиху поремећена.

А какав је прелом у овим стиховима:

„Већ ме|не слу||шају,|— матер|своју“ (стр. 34).
„Не о|бузда||нима|, жељу|зачну“ (стр. 56).
„Гргу|ра у||био? —|Само|зато“. (стр. 84).
„У свет|оту||рише,|да про|сећи“ (стр. 85).
„Раздо|ра, не||слоге|... Освр|ни се“ (стр. 184(.

Овакве погрешке већ се не могу сматрати као случајности, него као небрижљивост певчева.

Осим ове веће мане у стиховима упало ми је у очи скраћивање стихова, тако да су стихови место обични 10 слогова добили само 8 па и 4 слога у сред тока говора.

Скраћени стихова са пуним смислом грдна је множина у овој драми, па зато ћу само неколико навести:

„Но из тог се зло изродит' може,
Зло велико!“ (стр. 33).
„Да учиним, што би памет строга
Осудила после“. (стр. 35).
Зар је дотле непослушност мрска
Већ нарасла, да у моме двору
И пред мојим очима,
Холу главу своју разбацује?“ (стр. 67).

Оваква скраћивања стихова појављују нам се међу другима подпуним стиховима као какво спотицање после лепога хода. Зар се и такве маленкости не могу избећи?

Зашто наш певац онако грубо греши противу граматички утврђени правила и противу језика:

„*Буктајући* пламен у грудима
Њиним младим нека тајна рука
Подстакњује". (24).

„Ком по ваздан само песму *поји*" (41).
„Кам те среће да т' *корети* могу!" (59).

„*Викајући* непрестано *за* нас
Да смо јоште млади". (78).

„Овим ћу ти мачем у гркљану
Угушити тај глас *крештајући*". (82).

„Брат на брата свога
„*Устануо* са мачем у руци"? (89).

„Што *проведех* бдијућ над синовма". (93).

„*Гукајући* о љубави верној". (98)

„*Пиштајући* јаук деце слабе". (100).

„Љута гуја није *отровани* (ваљда *отровна?*)
Ко ја што сам". (153) и т. д. и т. д.

Најпосле ваља мотрити и на уподобљавања, на преносе и фигуре; ваља се певцу придржавати правила о њима; а не да скаче с брда у долове и обратно.

Каква је ово поетска риза?:

„Кад вам срце, грлећ' се са страст'ма
Необузданима, жељу *зачне*,
Не чекате, да *сазре* у вама
И дубоко корен да ухвати;
Но још док је у *танкој чаури*,
Недозрела, *бледа*, и тек *машта*
Пламене љубави, која би се

По довољном *брижном неговању*
Из *чауре* после изродила,
Напушћате, да с' *одма прогризе*
И измили на зрак непознати,
Те угине у првом дисању
Необичног, пламенога зрака!"

Молим читаоце, да пажљиво прочитају ове стихове, те да се увере, како може фантазија страшно заблудети, па и разум са собом одвући.

Најпре се жеља уподобила *семену*, почем се каже, да се *зачиње*, и после се лепо у том облику продужује уподобљавање, почем се каже, да жеља *сазире*. С тим је сад свршено; али не певцу — он се од сазревања враћа на *корен*, од корена прелази чак на свилену бубу, на *чауру*, а чаури је жеља *недозрела* и *бледа*. После овога претвара се жеља у *машту пламене љубави*, а та машта претвара се опет у *чауру*, у *лептира*.

Зар оваквој фантазији не треба подрезати крила?

У Београду, месеца Октобра 1867.

Ђ. Малетић.

Писмо писано митрополитом црногорским Савом митрополиту московском Платону 1776 год. Фебрара 26.*)

Іаснѣ ѿ Бозѣ Преѡ҃щеннѣйшїи владко мнѣ во Хр҃тѣ Братъ
Ї Гдр҃ь.

Слишно по всѣй Єυропи, и вл҃ѹхъ приходитъ ѿв вашемъ Бг҃оразѹмїй и Попеченїй ѿ Ст҃ыхъ црквахъ й ѿ православїи радѹюса дѹшею. Того радй дерзаю ваше Преѡ҃щенньтвѡ ѹ҆трѹдитъ ивамъ, донести ѿ ѿбщемъ народѹ Славено Сербскомъ: который ѿбретаются под҃ташкїй й несноснїй Іарамъ Іга тѹрецкагѡ попѹщенїемъ Бж҃ескимъ Грѣхов ради нашихъ: й несамо ѿ себѣ пишѹ вашемѹ Преѡ҃щенствѹ но ѿ всѣхъ архїерешвъ бѣднїихъ которїй сеєѹзами й совоздиханїемъ Просатъ, ст҃ѣйшїй Правителствѹющїй Сѵнодъ: Бг҃а ради правосѹдїа просимъ:

Архїерей Самоковскїй.
Архїерей Іштипскїй.
Архїерей Скопскїй.
Архїерей Новопазарскїй.
Архїерей Нишкїи.
Архїерей Ужичкїй.
Архїерей Бѣлиградской.
Архїерей Босанской.
Архїерей Херцеговачкой.
Которїй вси Изгнанїй й лишенїй своихъ пр҃етоловъ. Й

---

[1] Ово сам писмо нашао у Витанској семинарији у оригиналу. Оно се чува са другијем писмима митрополита Платона која су му писана од разни лица иза границе. Ја сам се старао онако преписати га као што је у оригиналу. Знаке препињања нисам метао, а тако исто ријечи под титлама нисам хтео допуњавати. Потпис имена митрополита Саве, у колико је се могло, — вјерно сам списао — подражавајући његовом писању. Налази се ово писмо под № 48. Ђакон Живоин Јовичић.

скитаютса пт҃ой горой, а҃ инный заточеній на различнаа мѣста и̂ никакова епархіа неимѣетъ своего природнаго архіереа Сервина: Нѡ вси изгнаній и̂ своихъ прет҃оловъ лишеній неправосꙋдіемъ Константинополскагѡ Патріарха и̂ и̂хъ синода: а̂ наихъ мѣстѡ ввзведеній Грекій чтѡ ꙋ̂ вса правила Стыхъ апт҃оловъ и̂ стыхъ ѡц҃ъ никаковой правъ неимѣетъ мѣшатса Патріархъ Константинополскій, ꙋ̂ Сервскій Націѡнъ е̂ще тѡ ѿ первагѡ Стлителя Савве Прот҃ыла Сербскагѡ како ге моцно изобрестъ ꙋ̂ кайтъ, То естъ сꙋлтанске Секретаріе.

Того ради вси вишеписатій архіерей Просать Сосолзами, Ст҃ѣйшій Правителствꙋющій Сѵнодъ. Бога ради и̂ единовѣріа, и̂ единоазічіа и единокровіа Снами: Соболѣзнꙋйте по Братій. Своей изгнани и̂ не волни и̂ лишенныхъ своихъ Прет҃олевъ неправосꙋдіемъ Патріарха Константинополскагѡ и̂ и̂хъ Синода чтѡ против всѣхъ правъ цр҃ковнійхъ дѣлаютъ и̂ Прнпорти Ст҃отатствѡ кꙋпꙋютъ. Воздвигните Прет҃олъ Падшій Сербскіа Архіеп҃копій котораа ѿ грековъ всакагѡ Бл҃голѣпіа лишена неправедним сꙋдомъ Константинополскагѡ Патріарха и̂ и̂хъ Синода.

Вси вишеписатій Бѣдній Архіерей припадаютъ к' тронꙋ е̂а Величет҃ва Хрт҃ѡ любици Со слѣзами и воздиханіемъ милости просать. Крѣпкаа Стражѡ Хрт҃овѣй цр҃квій. Помози Бѣдним, и̂ и̂згнанимъ и̂ лишенимъ своихъ престолѡвъ. Тебѣ Бг҃ъ воздвигаѡ на толъ Тревисочайшій Престол и̂ покоріѡ варварскіа Іазики. И̂ мирно цар҃тво ѡ̂градіѡ. Іісилꙋ Мꙋдрости и крѣпости даровалъ. И̂ повсѣй вселѣнѣй Пр҃славилъ.

Прав҃славнаа Правосꙋднаа великаа Гдр҃на Е̂катерина изли фіалъ Милосердіа своегѡ нанасъ бѣднихъ архіерешвъ Сербскихъ, Тебѣ имами по Бозѣ застꙋпницꙋ.

Застꙋпи насъ при порте что греки неби мѣшалисъ ꙋ̂ Сербскій націѡнъ: тимъ насъ вѣчно одолжишъ.

Мы на колѣна дневнѡ и̂ нощно бꙋдемъ Бг҃а молитъ ѡ̂ Бл҃гочестивѣйшей Самодержавнѣйшій великой гдр҃нѣ Імператрицѣ Е̂катеринѣ Алексіевнѣ: и̂ ѡ̂ Бл҃говѣрномъ Гдр҃ѣ великомъ князе Павле Петровиче и̂ ѡ̂ Бл҃говѣрной Гдр҃ній великой кнегини Надалій Алеѯіевнѣй, что милостъ Бж҃ескаа небый пре-

сѣкма тȣ̑ю кровъ цр҇твоватъ доскончанїа Свѣта: Православный Бж҇їй Архерею Платоне: е̑жели Бг҇ъ возгл҇голетъ во сердци е̑а величаства: ѡ҆ свободитъ ѿ Грековъ Пр҇естолъ Сербской а̑рхї-еп҇кпїй Пек҇кой: Той и мѣетъ ȣ̑ вашей имперїй а҃рхимандритъ Ст҇о почившагѡ Патрїарха Василїа Беркича которой прошлїа рати избѣгли вроссїю а҃ Бл҇женнѣйшїй Патрїарха ѿкончилса. ѿнъ архимандритъ аvвакȣмъ Годань Бȣдетъ за престолъ Сербскїй Бытъ а́рхїеп҇кпъ, вси Сербскїй архїерей е҇гѡ примȣтъ срадостїю да знаетъ тȣрецкой Іазикъ й гречаской онъ, Природїй Сербинъ да́ ѕнаетъ й ѿбреде здешне просимо его послатъ.

Е҇же ли Бл҇говолитъ: еа величаство й Ст҇ѣйщїй Синодъ да подпишетса во вѣчнїе роди бытъ е́мȣ и Понема Бȣдȣщимъ Под Ст҇ѣйшїй Правителствȣющїй Синодъ всероссискїй: й да никаковой архїеп҇кпъ Сербской неможетъ поставитса Без ȣ̑просȣ е̑а величаства й Ст҇ейшагѡ всероссискагѡ Синода. А ежели нȣжда бȣдетъ за престолъ Пек҇кой да можетъ Битъ рȣсской архїерей архїеп҇кпъ пек҇кой Поединокровїю и е̑динсазичїю.

Из того вовремна ратнаа Можетъ силнȣ крѣпость и мѣтъ россїа: ѿ Сербскаго нацїѡна: какъ то имѣли аvстрїйскїй иМператори вовсакой рати Спортою.

Томȣ радостни Бȣдȣтъ вси вси Сербскїй архїерей й весъ Сербскаа нацїѡнъ, и на томъ подпишȣтса Срадостїю: Мнѣ врȣцѣ предатѡ ѿ всѣхъ архїерешвь Славено Сербскихъ. Какъ найстаршемȣ й никаковой власти неподлежащемȣ Смоими Черногорскими народи.

Даа того премȣдрїй и златоглаголивїй Платоне Бж҇їй архїерею спомощаствȣйте й ѡсвободите ѡве вѣдне архїерее ѿ Грековъ: россїй свременомъ заплатитса кровїю ѿ нацїѡна Сербскагѡ, чтѡ есть найдражайше.

Изчернїа гори ва катедралной нашей Митрополїй Цетине 1776. Феврала: 26.

Впроче́мъ ѿстаю смоимъ глȣбочайшимъ почтенїемъ Ісегдашнею преданостїю на вѣки пребȣдȣ вашегѡ Преѡ҇щенства мнѣ во Хр҇тѣ Брата и Гдр҇а.

Митрополить Скандаркискри Чрьногорски и приморски
САВВА ПЕТРОВЙЧЬ.

ТРИ МОЛИТВЕ.

Из српскога рукописа Требника XV стол. износимо на свијет три молитве:

1). О постављању цара, 2) ћесара и деспота и 3) кнеза (патриција).

Ове три молитве (или правије, три начина — чина) преписате су из рукописног српскога требника, писаног на памучној артији, у првој половини XV. стол. који се чува у „Московской Синодальной Библиотекѣ" под № 307. Потребно знање о овоме, за Србе врло знатном требнику о о свему ономе, што је у њему, казато је у прошлогодњем (1866) Гласнику у свески XX почињући од 136—156 стране, гдје су из овога требника напечатане двије староставне *управо српске* молитве. Ове садашње три молитво (или „чина") о постављању цара и т. д. нијесу управо измислили и написали срби, него су од ријечи до ријечи преведене с грчкога језика и налазе се у познатом Евхологиуму Гоара, склопљеном од различитих старинских грчких рукописа (*Ευχολογιον* sive rituale Graecorum etc. Jac. Goar editio secunda, Venetiis, 1730). Управо прва молитва у томе издању налази се на стр. 726, друга — на стр. 730, трећа — на стр. 731. Пријевод, — судећи по језику и његовим формама, како су написане и све остале ствари налазеће се у томе требнику, — мора бити да је остварен у Србији около времена кад се појавио овај спис т. ј. около XV стол.[1] Мора се мислити, да су ове молитве срби читали у црквама, кад је у томе била потреба,

[1] Правије би, чини нам се, било мислити, да су ове молитве преведене први пут, кад се у њима имала потреба.

Преводач.

што показује и промјена у наслову друге и треће молитве грчких званичника и дужности, за позната звања у Србији. Друга молитва на грчкоме језику употребљавана, кад се поставља „кесар, новелиссим и куроналат“: у пријеводу рукописа српског — за постављање кесара, деспота и т. д. власти; трећа молитва на грчком језику — за постављање *архонта или патриција*: у пријеводу — у збору (кад се назначавају на дужности) кнежева, хотећих примити велике власти од цара.

I.

МОЛИТВА НА ПОСТАВЛЕНІЄ ЦАРА.

По ѡ҆вльченїи хо́те сь бг҃омь цр҃твовати. вь всѐ цр҃ьскыє ри́зы кро́мѣ дїадими и҆ стѣми [1] ѡ҆дѣваєтсе (си́мь оу҆́бо на ан҆димин'си прѣжде поста́влієно́мь [2] и҆́же стои́ть на а҆́мвонѣ [3] Се́го прѣжде стои́ть оу҆́вѡ па́трїа́рхь. прѣдстои́т же и҆ хо́тєи вѣнчатисє цр҃хь. Дїа́кѡ́нь гл҃ієть дїа́конства: [4]прѣвосщ҃е́нникь прѣкланиє є҆го̀ гла́вꙋ мо́лнтсє си́це.

Мл҃итва:

Г҃и б҃є на́шь. цр҃ь цр҃твоующи҃мь. и҆ г҃ь господствꙋ́ющи҃мь. и҆́же са́моуи́ла пр҃рка и҆збра́вь, и҆ ра́ба своє́го̀ дв҃да. и҆ помаза́вь є҆го̀ цр҃а, над лю́дїи своих ї҆ср҃лю. ты҃ нн҃ю оу҆слы́ши мл҃ієнїє на́шє нєдб҃и́ныих. и҆ призрѝ ѿ ст҃го жи́лиша твоє́го. и҆ вѣрнаго ра́ба своє́го̀ ѡ҆сицꙋ, ї҆мр҃е, є҆го́же бл҃гои҆зво́ли вьста́вити цр҃а над людми твои́ми ст҃їими. и҆́хже сте́жа чт҃ною (си) [5] крьвїю є҆ди́норѡднааго твоє́го сн҃а. пома́зати сподоби ма́сло́мь [6] ра́дости́. ѡ҆блѣци є҆го̀ си́лою̀ сьвы́ше. поста́ви на гла́вѣ є҆го̀ вѣнць ѿ каменє чт҃наго. дарꙋ́и є҆моу продльженїє дн҃и. да́ждь вь десницꙋ є҆моу скѵ҆́птро сп҃се́нїа. поса́ди є҆го на прѣстолѣ пра́вды. и҆ ѡ҆гради є҆го си́лою [7] ст҃го твоє́го дх҃а. оу҆крѣпѝ мы́шцꙋ є҆мꙋ. покори є҆моу в'сѐ варвар'скы єзыкы. вьсѣи вь срдцє є҆го стра́х твои. и҆ кь сьгрѣшающи҃мь про́щенїє [8] сьблю́ди є҆го̀ вь непорѡ́чнѣи вѣрѣ. пока́жи є҆го̀ тврьда хра́нителѧ ст҃ѣи твоє́и и҆ сь-

борнѣи црк҃ви правиль [9] ꙗко да соудить людмь твоимь вь правдꙋ. и нищїимь твоимь въ соудь. и сп҃сеть сн҃ы оубогыих. и дб҃инь быти [10] иб҃номꙋ ти царт҃вїю. Взглаш [11]. Ꙗко твоа е҃ дрьжава и твоѐ ıе҃ царство и сила и слава ѿтца и сина и ст҃го дх҃а, нн҃ѣ и при.

И по аминѣ вьзимаеть дїадимꙋ и сапогы патрїархь [12] и даеть их вистїарꙋ [13] аще ли ıе҃ хотеи вѣнчатисе, сн҃ь царевь, или дьщи, или жена: не даеть дїадимоу ни сапогы [14] вистїаревы: нь цареви прѣдает та҃ патрїархъ, знаменавь: [15] царь же вьзлагаеть та҃ вѣнчавающомоусе. И глаголющꙋ патрїархꙋ: мирь вьсѣмь: дїакwнь: главы ваше гв҃и прѣклонимь: сщ҃енникь молитсе сице:

Тебѣ единого цара вѣкwм [16] иже земльноѐ царстве ѿ тебѣ приемлёть. прѣклони [17] вы҃ю сь нами, и мл҃имтисе владико вьсѣх. сьхрани ѐгѐ под кровѡмь. оутврьди ѐгѐ царствїе оугоднаа творити тебѣ вьсегдѐ того сподоби. вьс҃аи вь дн҃и (чит. во дни) [18] ѐго правдꙋ, и множьство мира. ꙗко да вь тишинѣ ѐгѐ, тихо и безмльвно житїе поживемь. вь всакомь бл҃гочьсты҃ и чистотѣ. (Вьзглаш:) [19] Ты҃ бо ѐси царъ мироу и тебѣ славоу вьзсиламо.

И вьзимаеть ѿ андиминса стемꙋ [20] патрїархь: и дрьже ю(ıе҃) сь собѣма рꙋкама, вѣнчаваıе ѐго гл҃ıе: вь име ѿц҃а и сн҃а и ст҃го дх҃а. И сїа оубо бывають ѐгда царь вѣнчаваетсе: ѐгдѐ же ли сн҃ь, или дьщи стемꙋ не вьлагаеть патрїархь: нь раюҭь ю царꙋ, и ѿнь вѣнчаваеть их. И аще ıе҃ жена хотеи вѣнчатисе: [21] вѣнчаваетсе на авгꙋсталїи и андиминси [22] аще ıе҃ мꙋжь, вѣнчаваетсе на амвонѣ великые цр҃кве: [33] и причещаетсе прьвосщ҃енникꙋ: (чит. прежде осващенныхъ) [24] и покланıаетсе скѵптрѡмъ, трищи. [25] Потомь: гл҃ıетъ патрїархь: Слава вь вышних бг҃у, и на земли миръ, вь чл҃цѣх бл҃говолıенїе. гщ. [26]

Ѿ црк҃цахже [27] прѣд поставлıаетсе тамо на трапезѣ стема. И стоещꙋ царевн и патрїархꙋ. вьводитсе. царица ѿ прѣносима: [28] и прѣдстоещїи та҃ патрїархꙋ: покрьвена мафѡрїѡмь: [29] И дїакѡнꙋ гл҃ющꙋ дїаконства [30] глıет, патрїархь: молитвꙋ юже и над цара: прѣтварае тьчїю гл҃ы на женꙋ. Ѐгдѐ ѿве-

дѹть ю [31] и ѿкривают мафѡрь: и простираюτь єго [32] ꙗко не видѣтисе єй: и тако приводеτь ю кь патрїархоу: И вьзимаєτь патрїархь ѿ трапези стемꙋ, и даєть ю царꙋ: и ть вѣнчаваєτь ю: дїаконꙋ глющꙋ: главы ваше гви прѣклонимь: и глєемь патрїархь и вторꙋю млтвꙋ и ꙋчить (чим. ю [33] И тако ѿставлꙗєть ю патрїархь: и сѣдещїи (чит. сѣдащы ей) сь царемь, покланꙗєтсе єи сьборь по законоу. [34] И єже вѣнчаєтьсе [35] на амвонѣ великые церкве: исходить носе стемꙋ.

II.

МОЛИТВА НА ПОСТАВЛЄНЇЄ. КЇЄСАРА И ДЄСПОТА. И ИНЫИМЬ ВЛАСТЄЛЄМЬ. [36]

Бе великыи и вѣчныи, царь царствꙋющїимь, и гь господствоующїимь. живыи на нбныих и бжтвныих оукрашенїих. земльнаагѡ сего жителства сьтворивыи. [37] и положивыи вь них начела и власти по подбїю аггельскыих силь. цара земльнагѡ поставивь. и иже сь нимь вторїихь начель сьтворив. дрꙋгь дрꙋга оубо почитати и боатисе. ѿбщим же начеломь прѣстатєлїѡ, и рѣшителїє концемь. [38] Ты владико вьсѣх рава своєго ѡнєицꙋ, имре, єгоже ѿ вьсѣх избравь и благоизволивь семꙋ ѿблѣщисе дбина [39] ѿблѣци єго сьвыше силою тврьдою. [40] сьхрани єго под кровомь крилꙋ твоєю. нє зазорно и не напастно [41] начело того сьблюди. мирно и не блазньно житїє ємꙋ дарꙋи, сьтвори єго бранемь страшна и непобѣдима. благоразꙋмна [42] рабѡмь и и чл҃кѡлюбнаа. сподби єго и нбсномꙋ ти цртвїю (вьзглаш.) [43] ꙗко да ѿ всѣх прославлꙗють прѣстоє имє твоє ѿца и сна и стго дха, нн и прно и вь.

III.

МОЛИТКА ВЬ СЬБОРѢ КНЄЗЬ, ХРТЄЩИХ ВЛАСТИ ПРИЄТИ ВЄЛИКЫЄ Ѡ ЦАРА. [44]

Сице бываєт, или на аидминиси великые церкви [45] или прѣд амвономь [46] (и) поставлєннѣ трапезѣ и завѣсꙋ, и прѣ-

жде ѿсщ҃е́нин҄ꙋ.[47] Дїа́кѡн гл҃іетъ дїа́констꙗа: прьвосщ҃енник. мл҃и́тсе.

Гд҃и Бж҃е на́шъ, и҆́же вьса́комꙋ началꙋ и҆ силѣ власть и҆мꙑ̑ на нб҃си и҆ на земли̑. и҆́же ра́ба своего се́го бл҃гои҆зво́ли па́тринкѵ̑исцѣи дрьжа́вѣ наче́ло. да́рꙋи є҆мꙋ̀ вьса ѩ҆́же кь сп҃се́нїю прошенїа. и҆ сподоби є҆го̀ сꙋдити соу҆щи̑мь подобни́мь вь пра́вости и҆ бл҃годѣти.[48] и҆ кь бл҃гооу҆годїю твое́мꙋ бы́ти, вьсѣми ѩ҆́же тво́рить, и҆ вьса́кое дѣланїе млт҃ниіе. оу҆богꙑимь и҆ нищимь показаю҆щь. и҆ сьпослѣдꙋющи̑хь[49] є҆мꙋ, вь ми́рѣ и҆ послꙋшаїих хо́дити и҆зво́ли. и҆спльнꙗи вьсе́гдà плѡ́д земльныих на ѡ҆билїе вьсѣхьлю́деи: (възглаш :)[50] ꙗ҆ко твое іе҃ цр҃тво и҆ си́ла и҆ сла́ва ѿц҃а и҆ сн҃а и҆ ст҃го дх҃а, нн҃ѣ и҆ пр҃но: Дїа́кѡн: гла́вꙑ ва́ше гв҃и покло́ните: прьвосщ҃е́нникь,[51] моли́тсе.

Гд҃и Бж҃е на́шь. и҆́же вьсе́го сьзда́нїа тво́рцꙋ.. оу҆слꙑ́ши мл҃іе́нїа на́ша. и҆ да́рꙋи вѣрномꙋ рабꙋ своемоу се́мꙋ вьса ѩ҆́же къ сп҃се́нїю про̑шенїа. сподоблꙗе є҆го̀ вь твоѐ хотѣнїе, прѣданнꙋю є҆мꙋ власть пра́во сьдрьжа́ти. и҆ наслѣдникꙋ є҆моу бꙑти нб҃еснаго ти цр҃твїа: (възглаш:[52] Тꙑ̑ бо є҆си Бж҃ь на́шъ и҆ тебѣ сла́вꙋ вьзсила́емъ.

Потом, вьзи́мает є҆пи́трахиль лежещь на а҆ндиминси,[53] и да́вае́ть є҆го дїа́коноу,[54] и҆ полагае́ть є҆го на па́трикїа: и҆ ѡ҆нь поклонивсе целꙋе́ть па́трїарха: и҆ причестивсе ѿхо́дить,

Напомене о молитвама.

1. Грч. *ἄνευ τῆς χλαμύδος καὶ τῦ ςεμματος καί τῆς φίβλασ* — осим хламиде и вијенца и фивле. Хламида је по мишљењу Гоара (Notae ad n. l. in Evchologis) — врста малвусије; фивла — врста покрова, стављаног на плећа императору, у свида — *περιβόλαιον Πέρσικον* — персијска хаљина.

2. *Ταῦτα γὰρ ἐν τῷ ἀντιμινσίῳ προαποτίθεται. Ἀντιμίνσιον* означава 1) освештани плат[1], стављан на св. при-

[1] Плат је оно платно у шта се завија плаштаница.

јесто и употребљаван на мјесто самог пријестола: на њему се морала служити св. летурђија; 2) пријесто, на који се стравља антимис, и 3) особити, разликујући се од св. пријестола, астал, из благоговјенства покриван са *ἀντιμινσιον*, на који се метали литурђијски судови. Вид. Гоара notas ad n. l. Дјуканжа Glossarium mediae et infimae Graecitatis sub v. *ἀντιμινσιον*. И један и други у овоме мјесту узимају ову ријеч у потоњем смислу. Кодин Куропалат (De officialibus Palatii Constantinopolitani cap. 17) вели, да се царски вијенац (*ςεμμα*) не меће на св. пријесто (*ἐπι τῆς ἁγίας τραπεξης*), а ово мјесто код Теофана (Chronographia ad an. l. Leonis Isavri) јавно показује, да то није био пријесто, него астал, који се носио с мјеста на мјесто: *Ἐξελθὼν ὁ βασιλεὺς σὺν τῷ πατριάρχῃ ἐν τῷ Ἱπποδρομίῳ καὶ ἐνεχθέντος ἀντιμινσίȣ; παντὸς τȣ λαȣ ὁρόντος ἐποίησεν εὐχὴν ὁ πατριάρχης καὶ ἔσεψεν ὁ βασιλεύς τον ὑιὸν αὐτȣ* — изашав цар с патријаром на тркалиште, кад је донесен био стол, пред цијелим народом, патријар очита молитву и цар вјенча свога сина.

То се исто види из наведених ниже у напомени 24 у рјечма Симеуна солунског, да се ради причешћа новомиросаног цара стављао у олтару са стране св. пријестола особити некакав асталић, но који се стављао „плат“: *τιθεμένȣ ἐκ πλαγίȣ ἀντιμινσίȣ ἐν τραπεζακίῳ τίνι*. Вид. још нап. 45. 53.

3. Име т. ј. онај ког ће миросати за цара. Амвон, на који он ступа, у старо се доба друкчије градио и друкчије тумачио, а не онако као што је сада. У св. Софији био је дивно саграђен — налик на шатор, са различним и намаланим стварма, на средини цркве и узвишавао се изнад пода са неколико басамака, у који се ишло на њ са западне и источне стране (одтален је и добио име *ἀμβὼν* од *ἀναβαίνω*). Тако је нацртан амвон у Дјуканжа у књизи Constantinopolis christiana, Lutetiae Paris. 1680. кн. 141 pag. 69.

4. *Σ Υναπτὴν* — Јектенију.

5. У грчком нема ријечи, која би одговарала овоме „си" и овдје јој није мјесто.

6. Грч. *τῷ ἐλαίῳ.*

7. Грч. *τῇ πανοπλίᾳ* — свеоружјем.

8. ***Καὶ τὴν πρὸς τὃς ὑπηκοὃς συμπάθειαν*** — и ка подајницима његовим расположење, љубав.

9. *Δογμάτον* — учења и установљења.

10. ***Γένιται*** — биће.

11. На грчком нема ријечи одговарајуће: „взглаш" и даље иде свршетак молитве, али нема засебног послије ње прогласа.

12. ***Ἐπαίρει τὸ χλαμύθιον ὁ πατριάρχης καὶ τὴν φίβλαν.*** У славенском нити је једно, нити друго преведено као што треба, јер треба да је: мантију (малвусију) и покривало (струку). Вид. нап. 1.

13. ***Τοῖς βεσότορσι*** — вестаријама, чуварима царских риза (хаљана). Званије у цариградском двору.

14. И овдје је погрјешка у пријеводу, као што је она под бројем 12. Грчки је написано само *ταῦτα*, разумје се *χλαμύδα.*

15. ***Σφραγίσας***, у Гоара: cruce signata — осјенивши крстом.

16. Погрјешка у пријеводу и слову ***Σοὶ τῷ μόνῳ βασιλεῖ τῶν ἀνθρώπων*** — теби једином цару људи.

17. Преклони прош. сврш. вријеме, на мјесто „Преклоњаше" — *Ὑπεκλινε.*

18. Грч. *ἐν ταῖς ἡμέραις.*

19. Ове ријечи у грчком нема.

20. ***Ἐκ τῦ ἀντιμινσίυ τὸ ςέμμα*** — вијенац с астала, покривеног „платом" на ком је он био. Вид. нап. 2.

21. ***Ἡ ςεφανομένη*** — која ће се вјенчати.

22. ***Εἰς τὸ αὐγυσάλιον, ἐις τὸ ἀντιμίνσιον. Το αὐγυσάλιον*** од ријечи *αὐγῦσα* — императорица, по мишљењу Гоара (not. ad. n. 1.) означава царско мјесто, гдје стоји императорица у цркви св. Софије, или особити придјео, гдје се она моли. Овамо се доносио онај особити сто, на

који се ставио вијенац. Упореди наведене ријечи Теофанове напом. 2.

23, О томе амвону у св. Софији вид. напом. 3.

24. *Καὶ κοινωνεῖ προησιασμένα* — причешћује се пређеосвештенима даровима (причешћем). Да су се миросани цареви причешћивали пређеосвештеним причешћем, могуће је докучити из онога, што се говори у Гоара p. 731. о начину, како се уводе у дужности великаши и патрнције, т. ј. да се вршава *ἐν τοῖσ ἀντιμιν σίοις τῶν κατηχυμένων τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἢ ἐν τῷ σωλείᾳ τιθεμένης τραπέζης καὶ ἐνδύτυ καὶ προηγιασμένων* — код столова „оглашених" у великој цркви или код прага двери, кад на њ га буде постављен астал с покривачем и пређеосвештеним причешћем. У осталом, од све прилике, то је бивало у особитим случајевима. Из ријечи Симеуна солунскога cap. 143. de Divino templo eusque inavguratione), који опширно описује причешћивање новозацареног цара, види се, да је бивало по свршетку златоустове литурђије. Симеун вели: „*ὁ βασιλεὺς ἐνδόν τῦ βήματος κοινωνεῖ, κατ' αυτὸν καὶ μὸνον τὸν καιρὸν τῆς χρίσεως καὶ ἀναγορεύσεως: πλὺν μετὰ τῶν διακόνων, καὶ ὡς παρὰ τῶν παλαιῶν ὑποτυπώσεων ἔγνωμεν, ὐκ ἐν τῇ ἁγίᾳ, τραπέζῃ ἀλλὰ τιθεμένυ ἐκ πλαγίυ ἀντιμίνσιυ ἐν τραπεζακιῳ τινί. οἱ μεν γὰρ ἀρχιέρεις πρότερον, καὶ ἱερεῖς και διάκονοι, κατὰ τὸ ἔθος ἐκ τῦ ζωοποιῦ ἄρτυ και ἐκ τῶν συνηθῶν ἱερῶν ποτηρίων τῦ τιμίυ αἵματος μετέχυσι, μετὰ ταῦτα δε προσελθὼν ὁ βασιλεὺς τὸν ἁγιώτατον ἄρτον τῇ χειρὶ παρὰ τῦ πατριάρχυ λαμβάνει, ὡς οἱ διάκονοι, καὶ τῦ ζωοποιῦ αἵματος εκ τῦ δὶ αὐτῶν ἡτοιμασμένυ ἱερῦ ποτηρίυ, και τυτο ἦν νενομισμένον ἄνωδεν. καὶ ταύτην εἴληφε τὴν τιμὴν διὰ το χρίσμα τῆς βασιλειας, ὡς καὶ δεπυτάτυ τῆς ἱεράς ἐκκλησίας τοπον λαβὼν, καὶ ὡς δεφένσωρ αὐτῆς κληθεὶς καὶ ὡς χρισὸς κυρίυ καὶ τῦ χρισωνύμυ λαῦ βασιλεὺς προχειρισθεὶς* — т. ј. цар се причешћује у олтару, у један само дан свога миросања и публичног објављења, али се причешћује заједно с ђаконима, и, као што ми знамо из старинских обреда, не на

светом пријестолу, него на стављеном са стране асталићу, покривеном „платом". Најприје се причесте архијереји, јереји и ђакони, по обичају, животворештим хљебом и из извјестних светих судова частном крвљу. Послије овога приступајући цар прима руком најсветији хљеб од патријара, као ђакони и причешћује се животвореће крви из припремљеног светога суда. То је од памтивијека било установљено и такве се почасти сподобио цар из узрока његовог миросања на царство, јер он заузима мјесто и депутата (служитеља, убар. Codinus de official. pal. Const. c. 18.) свете цркве, и назива се њезин заштитник и постављен је помазаником божијим и царом Христа имајућих људи.

25. Таква скипетра или знака царскога чина у цариградског императора било је два: крст и штап, као што показује Кодин de official. Palat. Const. cap. 17. и Симеун солунски (вид. Гоара not. ad. n. l.).

26. Грчк. у Гоара: *καὶ προσκυνεῖ καὶ τὰ σκήπτρα τρὶς λέγων. δόξα ἐν ὀψίσοις Θεῷ καὶ ἀνακηρύττεσι καὶ τόν σεφανεμενον* — и поклања се цар скиптрима три пут, говорећи: Слава въ вышнихъ Богꙋ, и тада проглашују нововјенчанога.

27. *Ἐις δε τὰς ἀυγέσας* — а за царице (вјенчајеме)....

28. Препозит значи — старјешина ушкопљеника, а то је дворска дужност.

29. *Μαφορίῳ* — женским покривачем главе.

30. Грчк. *καὶ τε̃ ραιφερενδαρίε ποιε̃ντος συναπτήν* — и када рефендариј изговара јектенију. Дужност рефендарија у великој цркви била је најглавнија у предавању (refero) заповјести патријара великашима и њихних одговора патријару. Рефендарије био је нешто налик на ђакона, али није био ђакон. Вид. Дјуканжа Glossarium mediae et infimae Graecitatis sub v. *Ἑεφερενδάριος*.

31. *Εἶτα μεϑισησιν αὐτήν* — за тим (рефендарију) приводи ју.

32. Т. j. а у друго вријеме тај покривач раширују над њоме.

33. *Εἶτα παραινεῖ αὐτὴν τὰ συμφέροντα* — за тим је учи ономе, што јој је потребно.

34. *Ὑπὸ τῆς συγκλήτȣ κατὰ τὸ ἔθος* — синклит по обичају.

35. *Ὁ δὲ σεφθεὶς* — а вјенчани....

36. Грчк. *εὐχὴ ἐπὶ προχειρίσει καίσαρος, νωβελισσίμȣ, κȣροπαλάτȣ* — ћесари су били помоћници императора и обично су бирани између њихне дјеце или сродника. Тако је, између осталих, Константин Копроним учинио ћесарима по начину извршеном патријаром, два своја старија сина Христофора и Нићифора (Кедрин in vita Copronymi). Са каквим обредом и сјајношћу у одежди и осталом постављао се ћесар у потоње доба цариградске царевине, описао је Кодин у 18-ој и 19-ој глави de official. Palatii Constantinop. Званију ћесарском припада и називање новелиссим (од лат. nobilissimus), чиме су цареви такође по гдјекад китили своју дјецу и сродственике, као на пр. по свједоџби Зонаре овај исти Копроним учини трећег свога сина Никиту „новелиссимом" (Zonar. in Constan. Copron.). Дужност Куропалата, о којој спомиње Кедрин (Ds official. Palat. Const. cap. 2) била је дворска, старинска дужност, и онај ко је био куропалат, од све прилике, хранио је и чувао императорски дворац, као што и долази ово име од cura Palatii (вид. Гоара од h. l. notas in Codinum l. c. Gretseri et Goari in ed. Bonn).

37. Грч. *ὁ κατ' εἰκόνα τῆς ἐπȣρανίȣ διακοσμήσεως τὴν ἐπίγειον ταύτην πολιτείαν ποιησάμενος* — по облику небеског накита .... словенски превођач на мјесто *κατ' εἰκόνα* читао је: *κατοικῶν*.

38. *Εἰς ἀλλήλων μὲν ἐπικȣρίαν καὶ συνέχειαν κοινὴν δὲ τῶν ἀρχομένων προσασίαν καὶ λυσιτέλειαν* — ка узајамноме помагању и утврђењу и на опште заповједајућих покровитељство и корист.

39. *Ἐνδύσασθαι αἶξαν* — обући се у достојанство. Славен. превођач на мјесто *ἀξίαν* читао: *ἄξιον*.

40. *Δύναμιν καὶ ἀσφάλειαν* — силом и крјепошћу.

41. *Ἀνεπίφθονον αὐτὸν καὶ ἀπεπηρέαστον* ... неимајући зависти и пакости.

42. *Εὐμενῆ* — благонаклоним.

43. На грчком те ријечи нема, а идуће ријечи јесу свршетак молитве.

44. Грч. *Εὐχὴ ἐπὶ προσαγωγῇ ἀρχόντων ἤτοι πατρικίων* — молитва на постављање у звања архонта или патриција. Слав. *πατρικίων* преведено ријечју „кнезь“ а *ἀρχόντων* — хотећих примити власти велике од цара. Архонти су дворска звања, показана Кодином de offial. pal. Const. cap. 2. — Патрицији — највећи чин — потомствен од старинских сенатора, назиманих Patres conscripti, или је тај чин поклањао коме цар за особите заслуге, као што су доцније давани чинови грофски и кнежевски (в. Гоара not. ad h. l.)

45. *Αὕτη γίνεται ἡ ἐν τοῖς ἀντιμινσίοις τῶν κατηχημένων τῆς μεγάλης ἐκκλησίας* — начин овај бива или код особитих, „платом“ покривеним асталима за „оглашене“ велике цркве.

46. *Ἐν τῷ σωλείᾳ* — на узвишености (прагу) пред олтарским дверима. На славенски је погрешно преведено на амвон, јер је амвон у средини цркве. Вид. нап. 3.

47. *Τιθεμένης τραπέζης καὶ ἐνδύτε καὶ προηγειασμένων* — гдје поставља астал и (на њ га се стављају) покров (или антимис) и пређеосвећено причешће.

48. *Καὶ ἐνθύτητι* — простосрдачности.

49. *Ἐζυπηρετεμένες* — потчињеним.

50. И овдје на грчк. нема ове ријечи.

51. Грч. *ὁ ἱερεύς* — свештеник.

52. У грчк. нема ни ове ријечи.

53. *Κείμενον εἰς τὸ ἀντιμίνσιον* — на асталу покривеном антимисом, платом.

54. *Καὶ δίδωσι τῷ τῆς καταστάσεως* — ille est ceremoniis praefectus вели Гоар од h. l.

К. Невострујев.

Посланица Доминика архијепископа венедичког (мљетачког), патријару Антијохијском Петру и одговор патријаров.

КРАТАК ОПИС ПРЕПИРАЊА О ОПРЕСАНЦИМА[1] ИСТОЧНЕ ЦРКВЕ СА ЗАПАДНОМ.

У половини XI. стољ. запоћене се препирка између патријара цариградског Михаила Керуларија и римскога папе Лава IX. около свршавања причешћа пресним хљебом, о неким обичајима и о „благочинију“ црквеном. Та је препирка имала велике посљедице. Увидјевши одступљење римске цркве од цркве васиљенске и источне, Михаило Керуларије заједно с бугарским архијепископом Лавом Охридским 1053 г. напише, — о свршавању тајне причешћа и њеким другим предметима, — посланицу на запад у Апулију Јовану епископу транијском, припадавшем грчкој цркви, молећи га да сачува себе и своју паству од свију тих одступљења.[2] Кад дозна за ту посланицу папа и они, који онако мисле, као што је и он мислио: он се нађе, што је могуће највећма увређен и озлојеђен, и уједно и да грци забеђују римску цркву кад је окривљују за новоувођења. С тога папа напише Михаилу врло дугачку, високопарну и врећајућу посланицу, доказујући у њој, да римска црква није погрјешителна нити одговорна.[3] Како цар Константин Мономах због те зађевице

---

[1] „Опреснак“ значи погача т. ј. пријесан хљеб и управо оне обладне, којима се причешћују западни хришћани.

[2] На грчком језику са преводом на латински језик ова је посланица скоро напечатана у Acta et scripta, quæ de controversiis Ecclesiæ Græcæ et latinæ sæculo unbecimo composita extant, Dr. Will. lipsiæ et Marpurgi 1861. p. 51—64. Она се налази у грчким рукописима у Москов. Синод. библиотеци № 443. (у Матеја № 10. in 8⁰) № 366. и 368. (Мат. 353 и 355.) обје XIV. стољ.

[3] Вид. гореспоменута Acta et Scripta p. 65—85.

изјави, да би желио виђети у Цариграду римске посланике, те да се договоре о помирењу обје цркве, а још више о рату против ондашњих његових непријатеља сарацина и Франака: идуће године доиста дођу у Цариград папини посланици — кардинал Хумберт са два друга посланика. Хумберт, који је још у почетку озлојеђио папу против Михаила Керуларија због посланице епископу транијском и који је сву ту ватру био потпалио, поступао је у Цариграду спрам сабора и патријара врло дрско и са презирањем, па објави, да он није дошао ради свога поправљења и примирења, него да поправи заблуде грчке. Тиме пробуди у Грцима сумњу да ли је истинита папина посланица, коју је овај донио и да ли је доиста он папин посланик, те с тога патријар с њиме прекине на вријеме договарање.[1] Хумберт је осим тога, сада написао и растурио по народу, разговор латињанина с грком, у коме с једом и посмјевањем опровргава православну науку насупрот постојећим римским заблудама.[2] Мало прије тога калуђер студитскога манастира, по имену, Стифат, написао је књигу против римске цркве о пресном хљебу, о суботњем посту и о браку свештеника: Хумберт у познатој својој записци о пребивању у Цариграду (Brevis et succincta commemoratio) пише, као да је он тако разувјерио Никиту, да је овај проклео своју књигу, тако исто и све, који устају против католичке и првенствујуће цркве римске, и најзад по заповијести цара спалио ону књигу. Али Хумберт (незадовољивши се овим!) сада напише опровргавање означене књиге Стифатове, — и зло се ширило више и више.[3] Свјестно признавајући, да такво стање ствари захтјева суђења не једине само цариградске цркве,

---

[1] Hermanii, Historia concertationum de pane azymo et ferment. in cœna Dominica, Lipsiæ 1737. p. 62—63. Cotellerii Ecclesiæ Græcæ Monumenta Paris 1681. t. II. и. 138. 164.

[2] Will, Acta et Scripta de controversiis etc. p. 92—126.

[3] Will, ibid. p. 126—136. Nicetæ libellus, p. 136—150. Humberti Responsis p. 150—152. Br. et succ. commemoratio.

него и цркве васиљенске, патријар напише о томе Петру Антијохијскоме патријару, мужу, који је заслуживао свако поштовање, како због одличног изображења и живљења, а тако исто и патријару Александријскоме и Јерусалимскоме.[1] У посланици Петру, између осталога, патријар говори, да у одговору на гореспоменуту опширну и дрску посланицу папину, он му је писао „доста опширно и са многим смиренијем о узајамном миру и сагласију, што се тиче саблазни, које распростиру латињани против православне цркве“; за тим казује, да је та његова посланица на путу у Апулију била преваром узета од онога, ко ју је носио и затајена нељубившим империју магистром и дуксом (коњанички старјешина и војвода) Аргиром, који прочитавши посланицу, наговори три свештена лица, гореспоменутог Хумберта са другарима, да иду у Цариград у облику римских посланика давши им њиме самим — Аргиром — написану посланицу, као да је та посланица од самога папе; најзад патријар именује различна новоувођења и заблуде латињана, да они, осим што употребљују пресан хљеб, једу нечисто, а калуђери — месо, брију браде, чувају суботу, недеље „месопустне“ (мясопустную) и прве недеље великога поста једу месо, два брата узимљу за жене двије сестре, епископи и свештеници иду у рат, у „вѣрꙋю“ прибављају: „и ѿ сына“ и т. д. и т. д. Таким начином патријар сву оману бившег посланства приписује са свијем њему, познатоме Аргиру. Аргир, пореклом талијан, римске вјере, био је велики интриганат (сплеткаш), осветљив и непостојан човјек: неколико се пута удруживао или с талијанима или с грцима или с норманима, или с папом или с грчким императором, умио је да се особито зближи и да задобије повјерење и љубав свакога од онoликих многих противника, и прешавши другоме, одма је причињавао врло ве-

---

[1] Cotellerii, Ecclesiæ Græcæ Monnmenta, t. II. p. 135—145. Will. Acta et Scripta de controversis... p. 172—184.

лику штоду пређашњем своме другу, те је тако био кривац свију зала, која су трпљела онда означена лица и народности једна од друге. У садашње доба Аргир, не гледећи на то што је прије побунио против грка и предао Апулију Норманима, умио је тако вјешто да превари императора Константина Мономаха, да добије од њега званије „магистра“ и дукса т. ј. кнеза Апулије и да влада у отачаственом своме граду Бару, а доцније добије чин катапона или префекта Апулије; на патријара је особито мрзио и често се с њиме препирао о пресном хљебу и о другим новоувођењима римске цркве. Треба обратити пажњу на то, да патријар Антиохијски Петар, пишући папи, кад је ступао на свој пријесто, био је неосторожан и послао ову посланицу на име тога Аргира, да је преда папи, али она, као и горенапоменута посланица Михаила Керуларија папи, пропадне, и Петар послије двије године пошље папи препис с те посланице другим путем. — Кад је, таким начином ствар посланика у тијем предходним саобраћајима цариградског патријара са свима осталима патријарима источним, постала тако озбиљна ствар, осим тога, како је тада умрьо папа Лав IX. (19. Авг.) они су се могли бојати да се ствар са свијем не преокрене: посланици намисле да сврше тај посао како је могуће брже и то сами, пак се рјеше да учине дрзак и нечувен у цркви христовој посао, — 16. Јулија они пред свештенством и народом поставе на главни пријесто св. Софије повељу, у којој пиљарским начином наруже и анатемишу Михаила и његове привърженике с тога, што су остали стални у православију и што нијесу примили горенаведена римска новоувођења и заблуде, шта су хтјели посланици. Одма, послије тога, они оставе престолницу, премда су их више пута молили да почекају да сабор сврши своја свјетовања о њихноме послу.[1] Тада и

[1] Hermannii, Historia concertationum etc. p. 65, 66, Heurii, Historia Ecclesiastica, notis illustrata a Br. Parode t. XIV.. lib.

патријар буде приморан, да би уништио саблазан, са сагласијем императора, одма (20. Јулија) сазвати сабор од духовенства и свјетских људи, на ком су брижљиво били претрешени сви поступци и насртања на православије самонаметнувших се посланика и буде рјешено: учинити им оно, што су они другима учинили т. ј. анатемисати их, а њихну нечастиву повељу спалити.[1] О свему томе Михаило Керуларије јави Антиохијском и осталим источним патријарима:[2] „Ми јављамо о овоме твоме савршенству — писао је он Петру — прво с тога, што ти заједно с нама подносиш ову увреду, јер смо ми увјерени, да ти нашу увреду држиш да је и твоја увреда, друго с тога, што праведна наука којој ти служиш, и које си тврд ослонац и непобједиви поборник, није се мало подвргавала порузи и хуљењу од нечастивих људи, и најзад с тога, да би ти, — добивши о случившем се извјестије и потпун појам, ако ти буду писали о овоме из Рима, — дао на ово осмотрен и достојан твога великога и узвишенога ума одговор". Не зна се, шта су на ово одговорили Михаилу остали патријари, али Петар Антиохијски, у своме одговору јако изобличава, у латинском „Символу Вѣре" добавку: „и од сина" (то је зло — писао је — горе од свакога зла), тако исто нежењење свештенства, литургисање на пресном хљебу; о осталим стварма, које се правце не тичу учења хришћанског, о којима гласање, може бити, да је и преувећало, препоручује патријару цариградском да буде умјерен из љубави хришћанске и узимајући на ум познату гордост римску, да не би „трчећи за многим изгубио и оно мало, што је још остало, да не би проузроковали одсудно раздјељење у цркви и да не би замутили таким начином сва земаљска царства"; препоручи-

Lx, p. 603. 605—608. Акт одлуке у Виља Acta et Scripta de controversiis etc. p. 153. 154.

[1] Опредјељење сабора b. Will, ibid. 155—168.

[2] Will, ibid. p. 184—188.

вао му, да све то објасни будућем папи, нашљеднику Лава IX., који ће, може бити, и исправити заблуде, а од осталих са свијем се одрећи, као напразно изнешених.[1] Праведно је мислио патријар цариградски, да ће из Рима писати о тим стварма Петру Антиохијскоме. У самом још почетку дјела о пресноме хљебу Доминик, архијепископ венедички, писао је о томе предмету Петру Антиохијскоме. који је имао особито значење због свога достојанства.[2] Папа је овога Доминика 1053 г. учинио Примасом двије провинције Венедичке и Истрије са титулом „Примас Аквилејски или Граденски" назива га у актима charissimum confratrem и писао је особиту повељу епископима Венедичке и Истрије, да се они покоравају Доминику, као своме патријару.[3] С тога се може држати, да је истинито ми-

---

[1] Одговор овај вид. у Котелерија Ecclesiæ Græcæ monumenta t II., п. 145—162 и у Виља ibid. p. 189—204.

[2] Посланица је Доминикова писана, како се види 1053 г. јер а) Доминик у њој спомиње о сабору цариградском, који није одобрио римски пресан хљеб. б) У одговору своме Петар Антиохијски вели, да он ово пише послије двије године пошто је ступио на пријесто антиохијски, када је он, Петар, писао јављајуће писмо папи. По списку пак патријара антиохијских у Фабриција (Bibl. Græca, Hamburgi 1728, t. XIV. p. 38) Петар је ступио на пријесто 1051 г. Лекењ се (Oriens Christianus Paris 1740, t. II. p. 754) овдје вара говорећи, да се то односи 1053-ој години.

[3] Bowers Unpartheyische Historie der Römischen Päpste, Magdeburg und Leipzig 1765, B. VI. s. 407., 408. Concilia generalia et provincialia Binii· Lutetiæ Por. 1636. t. VII. p. 241. — ep. Leonis IX. ad episcopos Veuetiæ et Istriæ. Од најстаријег времена на западу, по захтевањима различних епископа, била је установљева патријаршија у Аквилеји, знатном прије граду на обали јадранскога мора, близу Мљетака (Венедичке, Венеције). Кад је Атила оборио Аквилеју (452 г.), катедра патријарова (у осталом у VI. стољ.) буде пренешена у сусједни град Градо, назван Нова Аквилеја, а доцније, како су Мљетке начинили одбјегавши Аквилејци, то се по гдјекојим мљетачким владикама давала титула патријара аквилејскога или граденскога, што се задржало за њима од XV. стољ.

шљење Виља,[1] да је ову посланицу писао Доминик по заповијести папиној: У овој посланици Доминик, називајући се патријаром, пише, да сабор цариградски прекорава латине, што они употребљују у евхаристији пресан хљеб и мислио је, да склони на своју страну Петра Антиохијскога и да га покрене против цариградскога патријара, али се јако превари. Патријар Антиохијски њему одговори одбацујући римска новоувођења и опширним доказујућим излагањем православног истог обичаја савршавати евхаристију (причешће) на киселом хљебу. У том смислу ова посланица за нас је врло знатна: чувајући непрестано спокојан начин говора, она се одликује јасним разумијевањем Св. Писма и дубокима мислима. У рукопису „Синод. Библ." № 700. XVI. стољ. на стр. 258-ој налази се на славенском језику пријевод одговора Петра Антиохијскога о тој истој ствари папи, кога у овој посланици назива „Архијепископом римским". Види се, да је и сам папа писао Петру Антиохијскоме, може бити, није био задовољан одговором Доминику. У одговору папи повторавају се оне исте мисли, које су и у одговору Доминику и оба су одговора често од ријечи до ријечи налик један на други. Ми смо још више напоменули, да је Петар Антиохијски при своме поступању на пријесто патријарски писао папи, као што вели Лекењ,[2] по старинском обичају „објављујуће писмо", али не само једноме папи, него и свима осталим источним патријарима — Александријскоме, Јерусалимскоме и Цариградском, којих су грчки спискови били још у рукама Лекења (quas litteras apud me graecas habeo). Посланица папи пропадне у рукама познатог већ нама недоброжелатеља источне цркве Аргира, и Петар Антиохијски послије двије године у горепоменутом одговору Доминику мљетачком, напомињући ово, придодао је препис с оне посланице и молио је До-

[1] Acta et Scripta de controv. p. 48.

[2] Oriens Christianus t. II. p. 754.

миника, да пошље тај препис папи заједно са посланицом писаном њему — Доминику —, и нека умоли папу да одговори и пошље одговор њему — патријару. Од све прилике ове двије посланице, које је послао Доминик папи и на које желио је патријар добити одговор и изазвале су сада посланицу папину Петру Антиохијскоме о пресноме хљебу, пријевод које и чува се у препису у Москов. Синод. Библиот. № 700. Одтален долазе и повторавања у одговору патријаровом мјестимице оних истих ријечи, као што је писао и Доминику, и, због околности доста му је суров говор, што показује нерасположење наспрам папе. До дан дањи још су непознати ови грчки спискови извјештавајуће посланице Петрове папи и источним патријарима, тако исто и спис писма папиног Петру о пресноме хљебу и одговор Петров. Међу тим паповци доказујући, да се изгубила „извјештавајућа" посланица петрова папи, у којој је и његово исповиједање вјере, а мисли његове показују у одговору на то Лава IX., који (одговор) или је оригинал или подметнут, не зна се: quae continuérit (epistola Petri ad papam) веди сам Виљ,[1] comperimus ex responso, a Leone dato. У томе одговору римски првосвештеник намеће патријару Антиохијскоме са свијем папинска мњења, — и о старјешинству риског пријестола над свима хришћанским црквама и о происхођењу Св. Духа „и од сина", за што га и преузноси похвалама.[2] Али не повторавајући оно што је речено против тога о суровом начину говора једне посланице, нити онога што је у другој прибавци у символу вјере: „и-од сина." Петар Антиохијски држао је да је то зло горе од свију зала, треба казати, да његов текст посланице у латинском пријеводу или у одговору папи, како вели Лекењ, са свим је искварен: quae porro ad Leonem est epistola (Petri antioch.), a latina, quae inter Leonis extat, transla-

[1] Acta et Scripta de coutroversiis p. 48.

[2] Binü t. VII., pag. 245.

tione mirum quantum discrepet.[1] У једном грчком рукопису Синодске Библиотеке № 509. (по каталогу Маттея № 28. typograph. in 4°) XV. ст. стр. 208. сачувала се у истинском тексту гореспоменута „извјештавајућа" посланица Петра Антиохијскога Папи Лаву IX., у којој је описана његова вјероисповјест, гдје нема ни спомена о оним мислима, какве му пришива папа т. ј. папске мисли. Ми смо о свему томе опширније говорили, да би дали на знање, у овом и у многим другим случајевима како су латини гњавили истину неправдом (посл. Римљ. 1,18) кријући или кварећи права акта и замјењујући или одбацујући их подметутима. Таква недобросавјесност с њихне стране била је у читавом томе послу о опресанцима: Латини управо грке окривљују у одпадништву (јереси), описали су Михаила Керуларија као човјека неотесаног, дивљег и неизображеног, и бацили на њ сву кривицу за од овога времена догодивше се раздјељење цркви. — Сада да се обратимо нашему предмету.

Ова посланица Доминикова, коју за сада издајемо и одговор Петра Антиохијскога, списана је из рукописа Синодске Библиотеке, по каталогу од 1823 год, № 307. Требник српски, написан на памучној хартији, у првој половини XV. стољ. и донесен у Русију из Св. Горе у XVII. стољећу. Ово је онај исти рукопис, ког је садржина опширно описана у Гласнику ученог друштва српског у свески XX. стр. 136—156. гдје су напечатане двије молитве из истог Требника. Вишеспоменуте посланице у рукопису налазе се на стр. 368 и 388. Пријевод је, — судећи по језику и његовим формама, а тако исто и по врло малобројним списима, у којима се он налази, — извршен у Србији, и чини се, около XV. стољ. Треба имати на уму да су около тога времена у Србији биле преведене познате полемичке књиге св. Григорија (Паламе) и Нила (Кавасила), архијепископа солунских, против латина о исхођењу св. духа, налазеће се у синодском списку № 383,

---

[1] Oriens Christ. t. II. p. 754.

XV. стољ. на памучној хартији.[1] И овај рукопис био је с почетка имаовина светогорских манастира. Може бити онамо је и преведена како ова књига о Св. Духу, тако и вишеспоменуте двије посланице о пресноме хљебу због борбе са латинима. На грчком и једно и друго, — и посланица Доминика и одговор Петра Антиохијскога, са њеним другима амо припадајућим актима, биле су напечатане Котелеријем у Ecclesiae Graecae Monumenta t. II. p. 108. 113—135, а ту скоро сва уопште акта, која се тичу препирања о хљебу, прегледана су, попуњена и изнова напечатана доктором Виљом у гореспоменутом дјелу Acta et Scripta, quae de controversiis Ecclesiae Graecae et Latinae Saeculo XI. composita extant, p. 205, итд. К овоме грчкоме тексту, који је прегледан и сравњен са осталим списима и исправљен, у случају потребе, ми ћемо се обраћати.

Писанїе дѡмника архїепископа венетиїскаг еже посла кь светомоу петрꙋ, патрїархоу прѣвысокаго прѣстола иже вь антїѡхїискои цркви прьвопрѣстолномоу. аплим ѡбразномоу моужоу. (хоте его прѣпрѣти писанїемь. ѡ ереси своеи. и ѡ ѡпрѣсьнкоу.[1]

1. Дѡмникь божїею благодатїю. граддѣнскыи и акилньскїе цркве архїепискпь.[2] Кьсакою любовїю и благовѣнїемь и ѡбразом вѣрные жрьтвы. твою стню срамлютисе и почитати. и молитвы просити ѿ цркве ваше. благоговѣнїю и любви поучаемсе.[3] ѡже нашее мтере римскые цркве сестра ѥ, и познаваетсе. ѡсноватеlїемь се, врьхѡвнымь аплѡмь петромь. по тоиже втѡраа сїа пропокѣдаетсе.[4] По семоу великомоу апостолꙋ слава жрьтвѣ твоей. вѣрою и дѣломь исплньсе вьздѣ оукрѣплꙗетсе.[5] понеуждаемь на смѣрено благовѣнїе вьздати тебѣ. и по поути га своїего ходещїоу ти. вьслѣд тебе подвизаеть и на.

---

[1] В. опис слав. рук. Мос. Синод. библ. Москва 1859. Дио II. ч. 2. скр. 471—476. № 175.

2. Мы же въ западнои странѣ, и далечниеи землй. и мо́ра [6] оудалеенїемь раздѣлюеми. обаче же любовїю съвкоуплиенны, и съпре́жены. ваше стнїе разоумѣ прилѣпитисе хоцемь. [7] Тѣмже ѕво възвѣщаемь о нашеи цркви. юже ѿ блаже́ннаго ма́рка еуглиста проповѣдані сѣме прие́мши испръва. и блаже́нномоу апостолоу пе́трꙋ поставльшоу чьсть патріа́ршьскаго (чина). имене [8] вноутрь въ италїи едйного выти. [9] и на римскомь сьборѣ папы. десное его сѣданїе приемшоу. сеѐ во радй чьсти показати вамь имамы. [10] да писанїемь дроугъ дроуга, обличимь о вѣрѣ. прѣжде мы ваше благооутробїе же́лающе. къ вашемоу разоумоу прїити потыцахсе. да любшвь съвръшенноую междꙋ собою ѿсновемь. [11]

3. Ѻбаче же ѿ се́мь твоемоу ѿчьствїю оумлькноути, (и) не можемь (прѣзрѣти). [12] юко да не възвѣстимь вамь, еже ѿ сьвѿра цркве, кѡнстантина града. римскые цркве, понашають оубо слышахѡм. и гадеть црѣосцїенныи опрѣсньк. [12] егож мы вмѣсто тѣла хва ѿсціаемь и причещаемсе его. и сего рад нас несьвръшенѣх и неисправліенѣх ѿ тѣлеси хвѣмь творетъ. и ѿ сьвкоуплиенїа стых црковь, ѿлоученнѣх на имоуть. еже во кромѣ размѣшенїа кваса опрѣсньк творим. и благодаренїа жрътвоу принашаем. [14] Поньеже во опрѣсное обычение. не тькмо апостолскыимь нь и хвѣмь прѣданїем дръжимь. [15] Ѡбаче квасная о хлѣба сщнное размѣше́нїе. ѿ стыих и православных ѿць въстѡчным црквам прѣдано е и оувѣрено. и законно сьдръжитсе. ѿба ѿбычаю вѣрна разꙋмѣїем. и разоумомь дꙋхѡвнѣ здраво оукрѣплиаемъ [16] Ибо квасное и брашьнное размѣшенїе, [17] еже въстѡчные сьдръжеть цркви. въпльщенна го слѡва юблюють соущьство. просто тѣсто [18] опрѣсьное. еже мы творимь въ цркви римскои. чистотꙋ члчьскые пльти. еюже божство само размѣсити изволи. безь ѿвѣта [19] ювлюеть.

4. Сего радй да запрѣтить имь твое очьстїе: юже тако без страха сщеннаа. и аплкаа оуставлиенїа не прие́млють. еже бо паче оукрѣпити подобаеть. то вами оукрѣпліенаа расыпаютсе: и само́е то основанїе раскопаваюуть. И тꙋ не ли оубо пе́тръ и павль италїи проповѣдаше. да аще вьсе западные

цр҃кви ѿ пра́выѥ вѣ́ри и҆ бла́же́нныѥ жи́зни ли́шени соуть? кь сїе́и же вѣ́рѣ никто̀ прихо́дить. а҆́ще не причє́стникь боудеть тѣ́лоу и҆ кръви хв҃ѣ: ꙗ҆́коже са́мь рече. а҆́ще не ꙗ҆́сте пльти сн҃а чл҃чьскаго, и҆ кръве є҆го не пїете. не и҆мате живꙍта его вь себѣ.[25] И҆ а҆́ще оу҆̃бо ѿпрѣсьннаго хлѣ́ба. приношє́нїє тѣ́ло хв҃о н҃ѣ. мы̀ вьсѝ тоужди є҆смы живꙍта. Сїа̀ оу҆̃бо ѿ ва́шегосщ҃енствїа скоро позна́влема вь нас. сьповѣда- хомь. и҆ ѿ ва́ше лю́бве знамє́нїа прѡсимь оу҆вѣдѣти и҆ ва́шего и҆зволєнїа, хотѣнїє на́ше ѿпи́сати.[21]

ѠПИСАНІЄ ПРОТИВНО ПОСЛАНІЮ СЕМОУ.

Чьстномоу и҆ ра́вноа҆гг҃лномоу владицѣ. и҆ дꙋ҆хѡвномоу братоу на́шемоу. архїепископоу грандєнскомоу є҆́же є҆ а҆ки́лїа. дѡмникоу. пе́трь милостїю бж҃їею патрїа́рхь бж҃їа гра́да вели́кыѥ а҆нтїѡкїє.

1. М҃нѡго веселїє и҆ дꙋ҆хѡвнꙋ ра́дѡ. принє́со́ше намь сщ҃єннаа твоа слѡвеса̀. преподовне и҆ богомь вьзлюблєнне. и҆ дꙋ- хѡвныи бра́те и҆ чьстныи владикѡ. Весели́хомбосѐ не ма́ло ꙗ҆вѣ ѿ них позна́вше є҆́же ѡ҆ хѣ любѡвь твою̀. и҆ правосла́вноую моудрѡ благовьзлюблє́нїа твоє́го. понїє́же пи́шеши мнѣ ѡ҆ прѣснѣм слѡво, мнѡго и҆мать раздѣлє́нїє.[1] непричє́стно оу҆бо є҆ прѣда́нїємь,[2] ѿ на́шеє ст҃ыє сьбо́рныѥ цр҃квѐ. ѡ҆ нїє́мже па́че ꙗ҆вѣ напослѣдкь бг҃оу сьпоспѣшьствоующоу сьповѣми. тво- и́ми ст҃ыими молитвами оукрѣплꙗємими. Ѻ҆бач҃ срамлꙗти намь сьтвориль є҆си чл҃вче бж҃їи. велїа и҆справлє́нїа на́шемоу смѣ- рє́нїю и҆спи́савь.[3] ѿ ни́хже ни еди́но и҆мами. и҆ сра́млꙗюсе вѣ- роуи.[4] Ничто бо̀ дроуго не вѣм. нь тькмо ꙗ҆ко христїа́нинь є҆смь пра́вославнь. ма́ль оу҆̃бо вь а҆рхїерє́их. и҆ хоу҆дѣишїи па́че вьсѣх. и҆ ра́бь ра́бомь бг҃а на́шего і҆у҃ х҃а. Ѻ҆баче же та́ковыи да боу҆демь, ꙗ҆ковыих же на҃ твоїє писа́нїє свѣдѣтелствоуеть. а҆́ще ѡ҆ на҃ кь бг҃ꙋ ꙋ҆мнѡ́жиши молитвы твоѐ.[5]

2. Є҆ст же писано вь чьстнѣмь пи́санїи бг҃олю́бїа твоєго. ѡ҆ твоєи ст҃ѣи цр҃кви: ꙗ҆ко врьхо́вныи а҆п҃лъ пѐтрь сьста́вил ю҆ ѥ҆. и҆ прѣда́ль сватомоу а҆постолоу и҆ є҆вангелистоу ма́ркꙋ. ѿ нїє́гоже то́їє цр҃квѐ прѣдстатель. на҆ чи́нь и҆ чьсть

патрїа́рьшьскоую вьзве́день бы҃. ꙗко да сьдрьжит ю и начѐло ствоуеть оу҃че́нїе.[6] и вь ри́мскыих сьбо́рѣхь ѡ҆де́сноую бл҃жен-наго па́пи сѣдѣти. и ѡ се́мь оу҆дѡвь имаши пока́зати[6] ѿ ве́тхыих дѣанїи. ꙗко ѿ ст҃аго ап҃ла петра, ѡсо́бноıе име па-трїа́рьшьскыи твой прѣстоль наслѣдил есть. и подобаеть ꙗко патрїа́рхова твоꙗ слѡвеса и писа́нїе прїе́ти. и ѿ вѣрѣ писа́-нїемь бесѣдовати тебѣ.

3. Аз же ма́лыи ѿ прѣѡ́сщ҃енныи дх҃ѡвныи брате. не тьчїю ꙗкс патрїа́рхово. нь ꙗко ра́вноаг҃гл҃ѡмь, и велика ар-хїерea бж҃їа: писа́нїе твоѐ чьстїю подобною прїе́хь, и цело́вахь. Понıе́же бо[7] и́змла́да и до ста́рости сщ҃енными вьспи́тахсе. и сїѐ прочи́тае пр҃но оу҃пра́жнꙗюсе. и чюдо ꙗко николи́же ни дома́ла[8] обрѣтохомь нѣкыи́мь написано или слы́шахь. тьчїю дѡ ны҃ꙗ[9] прѣстолника акїлинска́го, еже е҃ венедїа, патрїа́рхь нарицатисе. Пет[10] бо патрїа́рхь вь всемь мирѣ благодатїю бж҃їею оустрое́нно ıе҃ быти. прьвыи вь ри́мѣ. втѡ́рыи вь кѡ́н-стантїнѣ градѣ. тре́тїи вь алеѯандрїи. четврьтїи вь антїѡ-хїи. пе́тїи вь їер҃лимѣ. Нь то҃ ни сїи кьждо их патрїа́рхь на-рицаетсе.[11] Еже оу҃бо си́це. ри́мскыи оу҃бо архїере́и па́па на-рицаетсе. кѡ́нстантїна же града. архїеп҃кпь нарицаетсе. але-ѯандрїискыи же па́па нарицаетсе. Еди́н же тькмо андїѡхїи-скїи наречнь е҃ патрїа́рхь, Слы́шати и зватисѐ. и їер҃лимскы. та́кожде.[12] И ѡ҆брѣсти и́мат се лю́бѡвь твоꙗ, вь всѣхь писа-нїих ꙗвѣ. аще ѡ҆па́сно поишещи.

4. И вьнми сѐ еже ти гл҃ю. тѣло чловѣче еди́ною гла́-вою видимо (ЧИТ. водимо) есть вь нıемже оу҃ды мнѡ́зи соуть. и вьси пе́тыми чю́вствi[13] оу҃стра́ꙗтсе. чю́вствїа же соуть сїи, зрѣнїе. ѡ҆бонꙗнїе. слоух вькѹше́нїе. осезанїе, И тѣло же пакы хв҃о, еже е҃ вѣрныихь цр҃ко́вь. различными езы́кы ꙗко оу҃ды сьставлꙗема е҃. и ꙗко пе́тыми чю́вствi прѣждерченными прѣ-столи. оуста́влꙗема и напра́влꙗема еди́ною гла́вою носима е҃, са́мыимь гл҃ю хр҃ѡмь. И ꙗкоже па́че петых чювьстьвь, дрѹгое чю́вство н҃ѣ. такожде и па́че пе́тыих патрїа́рхь. дроу҃гыи па-трїа́рхь не мѡ́жеть быти никто. Пети́ми же сими прѣстоли. имиж ꙗко чю́вствомь соущнь вь тѣлеси хв҃ѣ вьси, оу҃ды си́рѣчь вьса ѡ҆чьствїа езы́кь. Еже по вьсѣх мѣстѣх еп҃иско-

1866—1867. год. Ст. Петерб. 1866. 12°. са 4. таблице у фолио.

16. Торжественое собраніе императ. академій наукъ 1-гъ Декебря 1866. года въ памятъ столѣтней годовщины рожденія н. м. Карамзина. Ст. Петерб. 1867. 4°.
17. Окатовъ Мих. Теорія равновѣсія и движенія упругой провоки. Ст. Петерб. 1867. 4°.
18. Макаріе Епископъ Винницки. Сочиненія препод. Теодосія въ подлин, текстѣ. Ст. Петерб. 1855. 8°. невезано.
19. Гирсасъ Владимиръ: Право Христіанъ на востокѣ по мусульманскимъ законамъ. Ст. Петерб. 1865. 8°.
20. Никитенко А. Три литературно-критическіе очерка. Ст. Петерб. 1866. 8°.
21. Востокова А. Х. Филологическія наблюденія. Издалъ И. Срезнѣвскій. Ст. Петерб. 1865. 8°. у арт.
22. Димитриевъ-Петковичъ к. п. Обзорь атонскихъ древностей Ст. Петерб. 1865. 8°.
23. Савельевъ П. Монети Джучидовъ. Джага даидовъ, Джелаиридовъ и другія оброщавшія ся въ залотой ордѣ въ эпоху тохтомыша. Выпускъ I. и II. Ст. Петерб. 1867. 8°.
24. Срезнѣвскій И. Розборь сочиненія П. И. Совелитова подъ заглавіемъ: Описаніе старинныхъ царскихъ утварей, одеждъ — невезане 27 стр. —

б.) Од професора Московског универзидета. г. Нила Попова:

25. Поповъ Нилъ — Руское населеніе по восточномъ склону Карпатъ. Москва 1867. 8°. у арт.
26. Поповъ Нилъ — Переписка Барона Гр. А. Строганова съ Милошемъ Обреновичемъ въ 1817 — 1826. год. Москва 1867. 8°.

в.) Од г. Алябѣва:

27. Алябѣвъ Н. Практическая граматика рускаго языка часть I. Этимологія. Москва. 1866. 8°.

г.) Одъ г. проф. Соловъева:

28. Соловѣевъ Серг. Исторія паденія Польши. Москва 1863. 8°. у арт.

квасным хлѣвомь вескрьвноую жрьтвоу творити велѣхоу, иже житїемь и слобомь и пооученїем вьсоу вьселїенноую наоучише.[22] Ꙗко сїю квасноую жрьтвоу мы творимь. стоу имате[23] ꙗкоже и опрѣснуую. квасныи во хлѣбь глїете. по бывшомоу нас рад сьвршенномоу члкоу. ꙗкоже соущоу емоу и боу сьвршенноу. а еже опрѣсьннаа жрьтва. чистотоу и безстрьтїе бжтва сашва вьчлвченїа.

7. Сїа вь писанїи твоемь обрѣтох написано глюще кь нам. ѿних же ѿвѣщаемь, блоразумно твоеи (чит. богоразумїю твоемоу и) любвы. ꙗко не тако прѣѡсщенныи патрїархь кѡнстантїна града просто[24] на вас двизаетсе. и неправославныихь нарицаеть вас. и ѿцѣпеть ѿ стые вьселїенскые црквѐ. ꙗко же писал ми еси. нь православныхь единомоудрьно[25] нам имать. ѿ сьвршеннѣмь блословїи (и) живѡтворещее единосоущные стыѥ трѡицеи. ѿ вьпльщенїи га нашего їу ха. Се же ѿлоучаеть вас ѿпрѣсьнное раздѣленїе.[26] ѿ семь оубо страждеть и болить и скрьбить. (и) ѿвращаетсе вас[27] како же[2] бжтвныихь стыихь таинь по прѣданїю стые црквѐ. не единомоудрьствоуете сь ними. послѣдовати четырем патрїархомь. и сьвршенїимь хлѣбомь безкрьвноую жрьтвоу творите. ꙗкоже испрьва самовидци и слугы слова. стыи аплы прѣдаше нам.

8. Понеже оубо иже ѿпрѣсьнѹ причещаетсе. ветхои жрьтвѣ причестник есть, а не новомѹ завѣтоу. Понеже бо не ѿпрѣснькь приемь гь, и благодаривь прѣлѡми и да. нь хлѣбь сьвршень, си рѣчь квась. ꙗкоже четири еѵлисти единоглсно проповѣдаше и прѣдаше. И паоуль свѣдетелствоуеть глїе. азь прїехь ѿ га еже и прѣдах вам. ꙗко гь їс вь[8] нощь вь нюже прѣдань бы. приемь хлѣбь, блгодаривь прѣлѡмль и рече, прїимѣте и ꙗдите се есть тѣло мое, вас ради раздрабламемо. се творите вь мое вьспоминенїе и прочаа.[29] Ибо ѿпрѣсньки, їоудеѡм законопрѣдан, бы, на вьспоминанїе исхода егда изъ егупта избѣгоше. (ꙗко да твореть жрьтвѹ ѿпрѣсьнноую.)[30] да вьспоминають чюдеса иже сь ним сьтвори гь. и прѣбывають вь заповѣдех его. и ктомоу не забѹдть дѣль его. кь симже сьвршенныи хлѣбь, иже ѡсщенїемь прѣтвааряемь. нь прѣчи-

стое и с҇тое тѣло га҇ нашего і҇у х҇а на въспоминанїе дань вы҇.
пльтьскаго оу҆троенїа его. Гл҇ет во ели цѝ ѿ е т е хлѣбь сь
и҆ чашоу сїю и҆спиваете. сьм҇рть гн҇ю проповѣдете
дѡндеже прїидеть.[31] И҆ павль а҆п҇ль гл҇етъ. чашоу бл҇-
венїа юже бл҇влꙗмь. не причещенїе ли крьве х҇ви е҇.
и҆ хлѣбь е҆гоже раздраблꙗемь. не причещенїе ли ие҇
тѣла х҇ва. ꙗ҆ко е҆дино тѣло е҇смы мнози. и҆ ѿ е҆ди-
ного хлѣба причещаемсе вьси.[32]

9. И҆ разꙋмѣи прѣѡсщенный и҆ д҇ховный нашь врате. ꙗ҆ко
вьздѣ хлѣбь нарицаетсе, тѣло га҇ нашего і҇у х҇а. понеже и҆с-
пльн кваса сьврьшень хлѣбь е҇. а҇ не ѡ҆прѣсньkь. И҆бо ѡ҆прѣ-
сньkь, ꙗ҆ко мрьтвь и҆ бездоушнь е҇ и҆ не сьврьшень до конца.
квас же вь тѣсто брашьное вьлагають и҆ выватьь е҆моу ꙗ҆ко
дш҇а и҆ ѡживлꙗенїе.[33] И҆ како не рещи е҇, ꙗ҆ко не подобно е҇ ли-
шенное и҆ мрьтьвное и҆ бездоушное. вьмѣсто живѡтнаго и҆ жи-
вотворещаго тѣла. га҇ и҆ сп҇са нашего і҇у х҇а прїемати вѣроую
щим вьнь. Ꙗ҆вѣ оубо е҇ ꙗ҆ко неподобно творимe.[34] Тѣмже молю
оубо ва҇ братїе не льщайтесе тако. ниже велико дѣло се прѣ-
рѣшенное сьдрьжите. ниже и҆щите свою волю сьврьшити и҆ сь-
ставити.[35] и҆ побѣдити семоу злѣ хощете. нь правдꙋ паче вь-
злюбите. и҆ побѣжденомь быти вамь добромь.[36] ꙗ҆ко прѣко-
слѡвїе нѣс прѣдано намь ѿ звавшго на҇ х҇а.[37] А҆ще
бо е҆ще ѡ҆прѣсньkоу причещаемсе. ꙗ҆вѣ оубо е҇ ꙗ҆ко под сѣнїю
мѡѵсеиска закона е҆ще е҆смы. и҆ трапезꙋ іоудейскоу ꙗ҆мы. а҇ не
бж҇їю слѡвесноую и҆ живоую пльть х҇вꙋ. и҆ намь насыщеноу (чит.
насоущноую) е҆диносоущнꙋ.[38] А҆ще бо вѣроуемь, ꙗ҆ко пльть х҇вꙋ
живоу приемлем. (и҆ причещаетсе е҆е).[39] сьврьшеннаго вь бж҇-
твѣ и чл҇чьствѣ. и҆ какова ѡ҆бщина е҇ ѡ҆дш҇евлꙗенной и҆ живѡи
пльти бж҇їи. сь ѡ҆прѣсьнѣмь и бездоушнѣм и҆ мрьтьвнѣмь?
И҆бо ѡ҆прѣсньkь не хлѣбь нарицаетсе. понеже несьврьшень на-
рицаетсе.[40] и҆ трѣбꙋеть и҆спльнꙗенїе кваса. хлѣбь же сьврь-
шень и҆спльнь кваса. сїи е҇ хлѣба сьврьшень,[41]

10. И҆ разꙋмѣи раздѣлꙗенїе слова. (а҇ще хощеши правдоу
познати),[42] и҆ вьнми разꙋмно. вь ѡ҆прѣсьнцѣ ни е҆дина бо сила
живѡтна е҇ мрьтьв бо е҇ ꙗ҆коже прѣжде рѣхомь. Вь хлѣбѣ же
квасьнѣмь, сирѣчь вь тѣлеси х҇вѣ. трїи живѡтна ѿ живѡть

да́ющаа. си́рѣчь дх҃ь и҆ вѡда̀ и҆ кръвь. ꙗ҆коже и҆ ть само́го х҃а ꙋ҆чени́кь і҆ѡа́ннь. и҆́же на пръси ѐго вьзлеці́й сподобисе свѣдтелствоуеть ѡ҆ слове́си се́мь. гл҃іе си́це вь ѿкрьвенїи. дх҃ь вѡда и҆ кръвь. трїи сый (чит. Сїи) вь ѐди́номь соуть,[43] сирѣчь вь тѣлеси хв҃ѣ. ѐ҆же вь врѣме распе́тїа гн҃ꙗ ꙗ҆вленно бы҃. ѐгда кръвь и҆ вѡда̀ ѿ прѣчи́стыхь ѐго ре́брь и҆стеко́ше. копїемь прободе́ноу бы́вшꙋ. с҃тыи же дх҃ь прѣбы҃, вь ѡ҆бж҃еннѣмь пльти ѐгѡ҆. и҆ ѐ҆же ꙗ҆доуще вѣрныи вь причеще́нїи хлѣба. дхѡм с҃тыимь вьмѣсто тѣла[44] га҃ на́шего і҆ꙋ҃ ха҃ живемь вь нїе́мь. и҆ ꙗ҆ко жи́воу и҆ ѡ҆бж҃енноу пльть прїе́млıемь.

11. И҆ нѣсмь оу҆бо под зако́номь мѡѵсе́нскыимь. да ѿпрѣсноую жрьтвоу прина́шаемь. нь под благода́тїю ѐ҆смы,[45] и҆ нова̀ тварь ѡ҆ х҃ѣ. понıе́же древнꙗа мимои҆до́ше, ꙗ҆коже павль вьпїеть[46] и҆ бы́ше вьса̀ нова. Да и҆́же хо́щеть ѡ҆прѣсньскоу причещатисе, почто понѣ и҆ не обрѣзоуютсе? понıе́же и҆ хс҃ обрѣзанїе прием по ве́тхомоу прѣда́нїю. И҆ соубѡтоу та́кожде по ве́тхомоу за́коноу почто не сьхра́нꙗют! И҆ слыши что̀ па́ки кь га́латомь вьпїеть. сѐ а҆зь па́вль гл҃ю ва́мь, ꙗ҆ко а҆́ще ѡ҆брѣзаетсе. нико́ю же пѡ́лзоу ѿ ха҃ и҆мате. свѣдтелствꙋю же пакы̀ вьса́комоу чл҃кꙋ ѡ҆брѣзающомꙋсе, ꙗ҆ко дльжнь ѐ҃ вьсь за́конь хранити. и҆ ѿлꙋчетсе оу҆бо ѿ ха҃. и҆́же зако́номь ѡ҆пра́вдаетсе. и҆ ѿ бл҃гдть ѿпадете. мы̀ бо дх҃ѡмь вѣрою, надеждоу пра́вди прıе́млıемь.[47] Сїа ꙋ҆бо павль гл҃іеть. А҆з же ма́ло слѡ́во и҆змѣнивь ре́коу прпѡдобное.[49] а҆́ще ѿпрѣче́щаетсе. хс҃ вас ничтоже пѡлзеваеть. понıеже бо̀ на вьспомина́нїе ѐгѵ҆пьтскаго и҆збѣжа́нїа ѐвре́ѡмь прѣда́но бы̀ сѐ. а҃ не ѿ спсно́и стр҃ти хв҃ѣ.

12. Нь ѐ҆же а҆́ще ре́коу, вѣрꙋи ꙗ҆ко сльзы и҆ плаканїа[40] приходет мѝ. ѐгда вьспоме́нꙋ ꙗ҆ко вь всѣх вь ни́хже бг҃ꙋ ꙋ҆го́дно ѐ҆сть крѣпко поучаетесе. и҆ хв҃о и҆́ме дѣли[50] тѣми прославлꙗетсе. ходи́те бо̀ по поу҆́тех да́лнїихь. троу҆ждающесе ѿ краꙗ землıе́, прихо́деще вь і҆ерѡсѡлимь на поклонıе́нїе живѡ́творе́щаго гро́ба, вь се́мже ѐди́номь раздѣлıе́нїе и҆ сьбла́знь бж҃твнꙑимь цр҃квам бываете. понıе́же прѣдстатель ѐди́ное цр҃квѐ ри́мскыѥ блаже́ныи па́па. не хо́щеть сь прѡчїими патрїа́рхы

Иларион; и пропратио га својим примедбама које се односе нешто на рукопис, а нешто на писца тога „Житија.“ Писац је житију „Паисей, патријарах пеħски.“

Прочитавши нешто из увода, којим је ово житије спроведено, одсек реши: да се ово „Житіє“ печата у Гласнику, а писцу да се одреди по *три* дуката од штампана табака за труд.

Бр. 24. Председник јавља одсеку, да је г. Капитон Невострујев из Москве послао друштву за Гласник молитве преписане из старог Требника српског из XV. века, које се молитве читају при крунисању цара, царице, кесара, деспота и т. д. У исто време послао је г. Невострујев и још неки испис који се тиче размирице између цркве православне и римске. Г. Невострујев снабдео је исписе уводом, који има литерарну вредност. Уводи, и примедбе г. Невострујева писане су руским језиком. Почем су нека места из рукописа у одсеку била прочитана, решено је: да се рукопис, што је г. Невострујев послао, печата у Гласнику, а г. члан друштвени Срећковић да се умоли, да на српски преведе оно што је у рукопису руским језиком написано. Награда ће се накнадно одредити.

Бр. 25. Председник извештава одсек, да је одбор намеран приступити печатању новог одељења Гласника, где ће бити само извори и грађа за српску историју, и показујући препис од „протокола магистрата шабачког од 1808—1811“ изјави, да ће се тим протоколом почети штампа новог одељења Гласника.

Одсек саслушавши ово одобри: да се протокол поменути као грађа за српску историју штампа.

Бр. 26. Почем је и овом приликом у седницу дошло мало чланова, наређено је: да се избор деловође одсека остави за други пут.

Бр. 27. Председник напомињући, да су изашли „Мемоари проте Ненадовића“ вели, да би требало постарати се, да се оригинал рукописа од тих мемоара за будућност сачува; па предложи, да се од стране одсека позове одбор, да дејствује, да г. Љубомир Ненадовић оригинални рукопис од поменутих мемоара свога оца преда на чување друштву. Одсек усвоји тај предлог, и нареди, да се по њему учини.

ДРУГА СЕДНИЦА ОДСЕКА ЗА НАУКЕ МОРАЛНЕ, ЈЕЗИКОСЛОВНЕ И ЛИТЕРАРНЕ

31. Августа 1867.

Били су: председник одбора архимандрит Сава, чланови: г. г. Ђ. П. Ненадовић, Малетић, Ј. Бошковић, Ст. Новаковић, Кујунџић и гост Јован Суботић.

Бр. 6. Рус Бесонов, као кореснодентни члан друштва, шаље своју „Реч“, коју је говорио приликом доласка словенских гостију у „општеству руске словесности“ 20. Маја 1867. године. Жели да се ово као прилог штампа у оригиналу а да се дода и превод српски, ако је нужно, и пошто се наштампа да му се пошље 100 истисака.

Прилог овај би дочекан с великом хвалом. Али почем у програм Гласника не иде, да се штампа на другом језику штогод што не би био историјски документ, то друштво реши да запита писца за дозвољење, да се превод његовог прилога у друштвени Гласник уврсти.

Бр. 7. Чита се „Доситије Обрадовић, одломак из историје српске књижевности“, од Светозара Никетића.

Одсек налази, да је главни поглед у овоме чланку добар и да је написан с похвалном вољом, али пошто је ово више фељетонски чланак него научна расправа то да не иде у програм Гласника.

Бр. 8. Подноси се чланак под насловом: „Прилози к историји српске књижевности. I. Живот Јована Рилскога. II. Живот Јоаникија Сарандапорског“ од Стојана Новаковића.

Решено би, да овај чланак прегледају и оцене чланови одсека: архимандрит Сава и Јован Бошковић.

ЈЕДАНАЕСТА СЕДНИЦА ОДБОРА.

11. Септембра 1867.

Били су: председник г. Јован Гавриловић. Чланови: г. г. др. Никола Крстић и архимандрит Сава. Секретар Стојан Новаковић.

Бр. 130. Прочита се и потпише протокол пређашњега састанка.

Бр. 131. Прочита се одговор од Т. Димића директора школâ из Митровице, у коме отписује друштву на његово питање о подизању камена на гробу Филипа Вишњића, да томе никакве сметње нема и да би се камен могао у Рачу извести, одакле нема више но 1 сахат хода до Грка. Одбор распитавши неколико и за цену надгробнога камења реши: да се предлог о овоме спреми за скупштину друштвену, која треба да одобри трошак потребан око тога.

Бр. 132. Г. Ђорђе Бранковић, чиновник овд. шаље друштву на употребљење у препису: Urkundliche Daten über Georg Branković Fürsten von Serbien während seiner Haft zu Eger, извађено из архиве вароши Хеба (Егра.) Прима се с хвалом и наређује се да се то остави међу остале документе које друштво има о том владаоцу у својој архиви.

Бр. 133. Секретар подноси као прилог за Гласник од г. Ђ. Малетића *„Историјски развитак Гимназије Београдске од њенога постанка до данас.“* Упућује се на преглед и оцену одсеку за науке историјске.

Бр. 134. Прочита се писмо г. Акс. Мијатовића правника из Минхена, у коме извештава друштво о Српском крсту што је у Нимфенбургу код Минхена који је курфирст Максим Емануел задобио у боју на Београду 1688. Одлучи. се, да се г. А. Мијатовић запита колико би му средстава требало да може саставити потпун извештај о тој старини српској.

Бр. 135. Министарство просвете шаље *„Препис писма црногорскога митрополита Саве које је он 1767. писао Московском митрополиту Платону“* као прилог за Гласник од ђакона Живојина Јовичића питомца у Русији. Упућује се на преглед одсеку историјском.

Бр. 136. Омладинско друштво „Српска општина“ из Петербурга тражи, да му друштво пошље на поклон своје књиге. Одлучује се, да им се књиге пошљу.

Бр. 137. Прочита се писмо од читаонице из Чакова којом моли друштво да јој пошље на поклон своје књиге. Одлучује се да се тако учини.

Бр. 138. На предлог секретарев одлучи се да се за препис протокола шабачког магистрата из Карађорђева времена исплати из касе преписаоцу 150 гр. чарш.

Бр. 139. Председник одсека за науке историјске и државне јавља да је одсек одлучио, да се чланак М. Ђ. Милићевића „О Васојевићима“ може штампати у Гласнику, које одбор усваја.

Бр. 140. Председник истога одсека јавља, да је одсек одлучио да се чланак И. Руварца „Натпис у цркви села Богдашића близу Котора“ може штампати у Гласнику, које одбор усваја.

Бр. 141. Председник истога одсека јавља да је одсек одлучио да се састав г. М. Ђ. Милићевића „Сељачки живот“ може штампати у Гласнику и да је одређено да се плати са 6 # од табака штам. Одбора усваја одлуку одсека.

Бр. 142. Председник истога одсека јавља, да је одсек одлучио, да се чланак г. Илариона Руварца „Житие цара Уроша“ штампа у Гласнику и откупи са 3 # од штамп. табака, које и одбор усваја.

Бр. 143. Председник истога одсека јавља, да је одсек одлучио да се у првој књизи другог одсека Гласника штампа „Протокол магистрата Шабачког од 1808—1811.“ Одбор усваја.

Бр. 144. Председник истога одсека јавља, да је одсек одлучио да се одбору предложи, нека замоли од стране друштва г. Љ. П. Ненадовића да оригинални рукопис од мемоара свога пок. оца преда на чување друштву. Одбор одлучи да тако учини с тим, да се остави на вољу г. Љ. П. Ненадовићу: хоће ли оригинал од Мемоара предати друштву или народној библиотеци.

Бр. 145. Преседник одсека за науке моралне, језикословне и литерарне јавља, да је одсек одлучио за прилог г. Бесонова „Беседу говорену приликом доласка Словена у Москву, у друштву за руску књижевност“ да се не може руски у Гласнику штампати, него да одбор замоли г. писца за допуштење, да се његов чланак штампа

у Гласнику на српском језику. Одбор усваја одлуку одсека.

Бр. 146. Председник истога одсека јавља за чланак „Доситије Обрадовић, одломак из историје српске књижевности," да је одсек нашао да се за то не може примити у Гласник, што није писан чисто научно према програму Гласника.

Бр. 147. Председник друштвени износи у подужем говору на видик жељу славнога српскога књижевника Доситија, да му се кости сахране у Топчидеру у долини код хајдучке чесме. По том председник јави, како данас једва двоје троје у Београду знају на ком су месту код велике цркве закопане кости великога покојника и како му нема нигде достојна надгробног споменика. За то председник предлаже, да одбор српског ученог друштва предложи министарству просвете и црквених дела, да се кости Доситијеве нађу, и свечано пренесу у Топчидер код хајдучке чесме, где да се покојнику и достојан надгробни споменик подигне — и да се министарство и о трошку и о осталом што за то треба постара. Одбор усваја предлог председников — и одлучује да се друштво тако одужи спомену Доситијеву.

Бр. 148. Секретар јавља за књиге које су дошле на поклон и у замену.

а. „Матица Србска" из Новог Сада послала је своје издање „*Старине од Старине Новака*, или Толковање народњег пјевања и приповједања. Написао Јоксим Новић Оточанин. У Новом Саду 1867."

б. Ред. члан г. др. Ј. Панчић шаље своја дела: 1. *Минералогију и Геологију*. У Београду 1867, 2. *Тице у Србији*, у Београду 1867. и 3. чланак свој Ergebnisse einer bot. Reise in Serbien 1866, штампан у листу Oesterreichische Botanische Zeitschrift, бр. 6. и 7.

в. Поч. члан г. др. Дим. Матић шаље своје дело *Наука о васпитавању*, други део: Васпитавање мале деце. У Београду 1867.

г Г. Алекса Н. Спасић шаље своје дело *Државе и финансије*. У Београду 1867.

д. Императорска академија наука у С. Петербугу шаље својих *Записака* од 1866. том X. књ. I.

е. Царска канцеларија из Петербурга (II. отд.) шаље књигу *Памятники дипломатическихъ сношеній древней Россіи съ державами иностранными*. С. Петербург 1867.

ДВАНАЕСТА СЕДНИЦА ОДБОРА.

17. Октобра 1867.

Били су: председник, г. Ј. Гавриловић; чланови, гг. др. Никола Крстић, архимандрит Сава и М. Рашковић; секретар Стојан Новаковић.

Бр. 149. Прочита се и потпише протокол пређашњега састанка.

Бр. 150. Прочита се писмо г. Вука Врчевића из Требиња у коме нуди друштву на откуп за издавање: четири књиге јуначких народних песама, две књиге свакојаких народних приповедака, и једну књигу народних игара. Будући друштво не може ништа почети не познајући саме збирке, одлучи се: да се пише г. Врчевићу, да пошље збирку, друштву на преглед, па ће онда друштво моћи с њим започети погодбу.

Бр. 151. Секретар подноси прилог за Гласник „*Критику на драму Л. Телечкога „Последња деспотица смедеревска*““ од редов. члана г. Ђ. Малетића. Упућује се одсеку за науке књижевне.

Бр. 152. Прочита се писмо дописнога члана друштвеног г. В. Јагића, правога члана јужно-славенске академије, у коме захваљује друштву на избору у дописно чланство.

Бр. 153. Секретар јави да се збирка народних песама из Босне већ доштампава, и да је он, као изабрани да се брине о штампању ове збирке, спремио нешто, о чему ће у предговору говорити, за то предлаже да одбор одреди колика ће цена бити, и да нареди како ће тећи манипулација око продавања и растурања у народ. Одбор на то одлучи за предговор, да секретар главне мисли саопшти на договор одсеку за науке књижевне а за цену књизи да буде 14 гроша за Србију а 1 фор. 50 нов. за Аустрију, а књиге да се свуд разашиљу друштвеним трошком. Даље се нареди, да се изда оглас на претплату, о чему да буде секретарова брига, а то одмах да се учини, и да се скупљачима одреди на 10 књига једна на поклон. За начин експедиције оставља се секретару да се постара и да о томе после потражи решење одборско.

Бр. 154. Примају се књиге које су дошле на поклон и у замену.

1. Од поч. члана владике ужичког Јанићија
   а. Рукописно еванђеље, на коме има запис од 1651 године једнога од архиепископа српских, само што му се потпис на листу исцепао, а сам се зове „прїиставникь великые црьквыи Пекь“.
   б. Богородичник, руком писан без записа, на сву прилику из XVI. века.
   в. Минеј за Септембар, писан у Светој Гори у ман. св. Ане 1648 руком јерођакона Пахомија.
   г. Псалтир, штампан од Јеронима Загуровића у Млецима 1569 године, трудом Јакова Крајкова сина из Софије.
   д. Литургијар на 8-ни, штампан 1554 у штампарији Божидаровој у Млецима, јеромонаха Пахомија из Црне Горе.
   е. Требник без почетка и свршетка, из старих српских штампарија у Млецима.
   ж. Охтоих без почетка и свршетка, из старих српских штампарија у Млецима.
2. Од пољскога ученог друштва Краковског.
   а. Rocznik Towarzystwa Tom, I.—XV; XVII—XXIII; XXV—XXXIV.
   б. Maleckoga Prelekcye o filologii.
   в. Dra Majera Literaturen fizyografii ziemi polskiej.
   г. Sprawozdanie komisyi fizyograficznèj.
3. Од завода Осолињских у Лавову Biblioteka Ossolinjskich Tom I—IX.
4. Од синода црквеног из Москве.
   а. Указатель для обозрѣнія московской патріаршей (нынѣ синодольной) библіотеки од архимандрита Саве. Москва 1858.
   б. Указатель для обозрѣнія московской патріаршей (нынѣ синодальной) ризницы. Составленъ Савою архіепископомъ Можайскимъ. Изданіе четвертое. Москва 1863.
   в. Палеографическіе снимки. Издалъ Савва, епископъ Можайскій. Москва 1863.
5. Од царског руског географског друштва у Петербургу.
   а. Карту европске Русије, на 12 листа, с објашњењем.
   б. Етнографску карту европске Русије с објашњењем на 4 листа.

в. Записки по общей географіи Т. I.
г. Записки по отдѣленію етнографіи Т. I.
д. Записки по отдѣленію статистики Т. I.
е. Извѣстія 1866. 4—9. 1867. 1—3.

6. Од једног члана друштва за радиност у Новом Саду књижицу „Изборни закон угарски за слободне краљевске вароши од године $184^7/_8$ Нови Сад 1867.“
7. Од г. Глише Гершића уводну лекцију „Нешто о правништву у опште и о потреби римског права по свесно правништво“. Београд 1866.
8. Од г. Ивана Филиповића урeдника Босиљка.
а. Bosiljak list za mladež, први и други течај.
б. Ezopove basne. Za mladež priredio Ivan Filipović. Zagreb 1867.
в. Krištofa Šmida sto malih pripoviedakah za mladež. Preveo Ivan Filipović. I. Zagreb 1867.
г. Dragutin Rakovac. Životopisna slika od Iv. Filipovića. Zagreb 1867.
д. Narodna knjiga. Koledar za godinu 1858. Uredio Iv. Filipović. U Osieku.
е. Leptir. Zabavnik za godinu 1862. Izdao Stjepko Ljuboje Lopašić. Zagreb.
9. Од учитељске задруге.
Liljan, zabavnik za mladež 1866.
10. Од г. Ивана Кукуљевића Сакцинског његова дела.
а. Njekoliko političkih spisah 1864-1867. Zagreb 1867.
б. Poturica. Drama u 4 čina. Zagreb 1867.
11. Од г. В. Јагића дописног члана његово дело:
Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga I. Zagreb 1867.
12. Од гимназије задарске:
Programma dell' imp. regio ginnasio completo di prima classe in Zara alla fine dell' anno scolastico 1866-67. Zara 1867.
13. Од г. Јеврема Грујића књигу:
Slaves au sud, ou le peuple serbe avec les Croates et les Bulgares. Par Jankovitch et Grouïtch. Paris 1853.
14. Од секретара
а. Слогу. Забавник за годину 1862. Издао и уредио. Емил Чакра. У Новом Саду.

б. Лицејку. Издала омладина велике школе. III. 1864.
в. Пријезду, спев Радмила Лазаревића. Београд 1863.
г. Молбу српске читаонице новосадске сабору народа српског у Карловцима 1865. да изради српском народном позоришту сталну помоћ.
д. Отечественог-народная пѣснь — Лукіяна Мушицког, друго издање у Београду 1835, српски и немачки.

15. Од царске руске академије наука из Петербурга.
а. Отчетъ о девятомъ присужддніи наградъ графа Уварова. 1867. С. Петербургъ.
б. Тридцатьчетвертое и послѣднее присужденіе учрежденихъ П. Н. Демидовымъ наградъ. С. Петербургъ 1866.
в. Записке, томъ X, књ. II. и том XI. књ. I. и II.

ТРЕЋИ САСТАНАК ОДСЕКА ЗА НАУКЕ ЛИТЕРАРНЕ, МОРАЛНЕ И ЈЕЗИКОСЛОВНЕ.

19. Октобра 1867.

Били су: Архимандрит Сава (председник); Ненадовић, Ј. Бошковић, Новаковић, Малетић, Сретеновић и Кујунџић (деловођа).

Бр. 9. Историјски одсек шаље чланак г. Милојевића „О старим српским гробљама“ да би се прегледали натписи који се у њему наводе.

Погледавши и на облике речи и на поједина писмена одсек језикословни сумња о њиховој старини. О овоме да се извести историјски одсек.

Бр. 10. Секретар друштва г. Стојан Новаковић казује у кратко оно што ће написати у предговору к Петрановићевој збирци народних песама, што је друштво издаје.

Одсек пристаје на казивање г. Новаковића.

Бр. 11. Г. Јован Бошковић подноси своју оцену „Прилога за историју српске књижевности“ од Ст. Новаковића и вели, да су биографије овакве врсте више легенде него

историја, али им даје велику вредност то, што се у њима у једно казује народни живот и развитак. Г. Архимандрит Сава слаже се с тиме да се овај „прилог“ у Гласнику штампа, тим пре, што држи да је и расправа о њему вешто написана.

Одсек решава, да се овај „прилог“ штампа, и да се предложи одбору да одобри награду писцу као и за „Ђурђа Кратовца“.

Бр. 12. Г. Јован Бошковић предлаже: да друштво повери своје књиге каквоме ваљаном књижару; да се замоли министарство просвете, да и оно све школске књиге, а и остале које се о државном трошку штампају истоме књижару на продавање уступи. А то да се учини само онаквоме књижару који ће свесно умети да покрене књижарску трговину, који ће у једно добављати све странске књиге а имати своје ходиоце који ће ваљане књиге по народу распростирати.

Решено би, да се ова ствар одбору предложи и препоручи.

Бр. 13. Г. Ненадовић предлаже да се замоли влада, да поред прописа које о механама чини, у једно пропише и то да свака механа ваља да држи бар по једне новине српске.

Решено би, да се и ово предложи одбору, с додатком, да се остави на вољу свакоме да бира новине или економне или забавне или политичне.

ЧЕТВРТИ САСТАНАК ИСТОГА ОДСЕКА.

20. и 21. Октобра.

Бр. 14. Г. Малетић чита своју критику на драму г. Телечкога „Последња деспотица смедеревска“.

Пошто су поједини чланови одсека исказали примедбе своје, и пошто је неке од њих и сам г. писац усвојио, одсек решава да се ова критика може у Гласнику штампати, и да се даде писцу награде по 7. дуката од штампаног табака. Ово последње да се поднесе одбору на одобрење.

ШЕСТА СЕДНИЦА У ОДСЕКУ ЗА НАУКЕ ИСТОРИЈСКЕ И ДРЖАВНЕ

27. Октобра 1867.

У седници бише: председник у одсеку др. Никола Крстић; чланови. гг. Јован Гавриловић; Димитрије Црнобарац; Милован Спасић; Милан Петронијевић; Димитрије Голубовић; Милан Ђ. Милићевић и Панта Срећковић, који је вршио дужност деловођину.

Бр. 28. Председник отворивши седницу, пошто се прочита и одобри протокол од прошле седнице, јави, да је члан у друштву г. Срећковић превео с руског на српски примедбе г. Невострујева на три молитве старосрпске; и позва одсек, да одреди г. Срећковићу награду за труд.

Решено је, да се г. Срећковићу даде од печатана табака награде по три дуката цесар. урачунавши и онај посао његов, за који му до сад не би досуђена награда.

Бр. 29. Председник јавља, да је г. Малетић, члан у друштву, написао, и друштву на оцену и за Гласник поднео свој чланак „Историјски развитак београдске гимназије од њена постанка до данас“; па зва одсек, да одреди из своје средине чланове, који ће тај чланак прегледати, и одсеку извештај дати о њему.

Умољени су гг. чланови Црнобарац и Петронијевић, да чланак прегледе, и о њему одсек известе.

Бр. 30. Г. Живојин Јовичић ђакон посла препис од писма, које је митрополит црногорски Сава писао 1776. год. 26. Фебруара Платону, митрополиту московском. Уз копију послат је и превод тог писма на садањи говорни српски језик.

Председник прочита у одсеку то писмо; и одсек нареди, да се писмо наштампа у Гласнику; и то без превода.

Бр. 31. Председник подноси неки рукопис „Анте Протића“ у ком се казују неки догађаји из Карађорђева времена. Приметио је, да има у рукопису описаних гдекојих појединости о неким главнијим догађајима, и да су те појединости доста занимљиве. Одбор је рад да чује мишљење одсека, да ли је вредно тај рукопис откупити и шта да се даље с њим уради. Решено је дати рукопис члановима гг. Срећковићу и Милићевићу, да тај рукопис прегледају, и одсеку о истом рукопису извештај поднесу.

ТРИНАЕСТА СЕДНИЦА ОДБОРА.

8. Декембра 28.

Били су: председник г. Јов. Гавриловић; чланови гг. др. Никола Крстић, архимандрит Сава; секретар Стојан Нowaковић.

Бр. 155. Прочита се и потпише протокол од пређашње седнице.

Бр. 156. Секретар подноси на преглед збирку народних умотворина од Вука Врчевића из Требиња из Херцеговине, у којој су II, III. и IV. књига народних песама I и II књига народних приповедака и једна књига народних игара. За прву књигу песама поручио је г. В. Врчевић да ће је касније послати. Упућује се на преглед одсеку за науке књижевне.

Бр. 157. Секретар подноси као прилог за Гласник чланак г. Светозара Ј. Никетића под насловом: *Насртања римских папа на српску и хрватску цркву.* Упућује се на преглед одсеку за науке историјске.

Бр. 158. Секретар подноси као прилог за Гласник посао г. Милорада Поповића под насловом: *„Баштина у старих Срба“* од А. А. Мајкова. Упућује се на преглед одсеку за науке историјске.

Бр. 159. Председник одсека за науке литерарне итд. јавља да је одсек решио да се чланак Ст. Новаковића *„Прилози к историји српске књижевности“* откупи за Гласник ценом којом је откупљен чланак његов „Живот и служба св. Ђурђа Кратовца“ у Гласнику XXI. — које одбор усвоји.

Бр. 160. Исти председник јавља да је одсек прегледао критику г. Ђ. Малетића на драму Л. Телечкога *Последња деспотица смедеревска*, и да је одлучио да се за Гласник откупи са седам дуката од табака, које и одбор усвоји.

Бр. 161. Председник истога одсека јави одбору, да је одсек одлучио предложити одбору: да ради преко министарства, нека би влада поред осталог у закону о механама узаконила, да свака механа држи бар по једне ма какве новине српске: на које одбор одлучи, да се у тој ствари из правних узрока не може ништа предузимати.

Бр. 162. Председник одсека за науке историјске итд. јавља да је одсек одлучио да се г. П. С. Срећковићу за

његове преводе Невострујева, и онај у Гласнику XX. и овај у Гласнику XXII, плати по три дуката од табака, које и одбор усвоји.

Бр. 163. Председник одсека за науке историјске итд. јавља да је одсек одлучио да се може штампати у Гласнику препис писма црногорског митрополита Саве од 1776 год. који је послао г. Живојин Јовичић ђакон. Одбор наређује да се то изврши.

Бр 165. Прочита се писмо од Јужне словенске академије знаности и умјетности, с којим шаље прву књигу својега *Рада* и нуди друштву књижевну измену. Одбор с радошћу поздравља понуду и прву књигу академијску и решава, да се академији пошљу све друштвене књиге.

Бр. 165. Чита се писмо г. потпоручика Ант. Алексића у ком саопштава друштву разне потребе географског познања Србије и обраћа пажњу на рукописе пок. капетана Вл. Николића, којима би се у неколико ствари помогло. Како су ти рукописи пре смрти покојникове већ били пред друштвом, одлучи се да се види шта је од њих учињено.

Бр. 166. Друштво кечкеметске српске омладине „Застава“ моли друштво ово, да му пошље на поклон своје књиге, на које одбор одлучи да се тако учини.

Бр. 167. Секретар јави да је савет препарандије српске из Сомбора молио да му друштво настави шиљање својих књига и да Гласнике до 16 имају. Одбор одлучи да им све непослано намири и да им се и од сад шље.

Бр. 168. Одб. члан др. Крстић јави, да је у договору са секретаром предао коректуру од „Протокола шабачког магистрата“ г. Милор. Поповићу, и заиште да се одреди шта ће се истоме господину за ту коректуру платити. Одбор одреди да се плати четири цванц. на табак.

Бр. 169. Секретар јави да ће у Гласник доћи и библиографија српска и хрватска за ову годину, коју ће сам израдити, а да ће то ваљати и даље наставити, као што је скуп друштвени давно наредио, за то моли да одбор одобри трошак на набавку барем главнијих извора за тај посао. Одбор реши, да се на таке набавке може потрошити потребни новац просто са знањем председниковим: а секретар да се стара, да у библиотеку набавља у колико је могуће важнија словенска дела.

Бр. 170. Секретар јавља за књиге које су дошле у замену или на поклон друштву:

1. Од југословенске академије знаности и умјетности њезина *Рада* 1-ву књигу.
2. Од царске академије у Бечу:
   а. Sitzungsberichte philos. hist. Clase 55 Bd. Heft 3. 4.—56 Bd. 1, 2.
   б. Sitzungsberichte math. naturw. 1867 I. Abth. 4. 5 6. II. Abth. 4. 5. 6. 7.
   в. Almanach 1867.
3. Од краљевске академије наука у Минхену
   а. Mouumenta saecularia. I Clase Franisci Petrarcae Aretini Carmina incognita. Ex codicibus italicis bibliotecae Monacensis edidit Georgius Martinus Thomas. München 1859. III. Classe. 1. Theodosii Meliteni qui fertur Chronographia. Edidit Theofilus Lucas Fridericus Tafeli. München 1859. — 2. Die Entdeckung Americas. Nach den älteschen Qnellen geschichtlich dargestellt von Friedrich Kunstmann.
   б. Sitzungsberichte der königl. bayer. Akad. der Wissenschaft. zu München. 1860. 1. 2. 3.
   в. Abhandlungen der historischen Classe der königl. Ak. d. W. VIII Bd. 3. IX. 1.
   г. Almanach der königl. bayer. Ak. d. W. 1859.
   д. Verzeichniss der Mitglieder der k. b. Ak. d. W. 1860.
   е. Einleitende Worte zur Feier des Allerhöchsten Geburtsfestes des Königs Maximilian II. München 1859.
   ж. Errinerungen an Johann Georg von Lorl. Eine Rede von Dr. Georg Thomas von Rudhart. 1859.
   з. Denkrede auf Alexander von Humboldt. Gelesen von Karl Fried. Phil. v. Martius. 1859.
   и. Rede bei der hundertjährigen Stiftungsfeier der königl Akad. der Wissensch. von G. L. von Maurer. 1859.
4. Од краљевске акад. из Берлина. Monatsberichte за Април, Јул и Август.
5. Од председника књигу: Verfassung und gegenwärtiger Bestand sämmtlicher Kirchen des Orients. Eine canonistisch-statistiche Abhandlung von Dr. Isidor Silbernagl. Landshut 1865.
6. Од редовног члана Јована Бошковића: Слику Фрање Миклошића, литограф. и његов Извод из

српске граматике књига прва, св I. треће издање. Београд 1867.

7. Од секретара: *а.* О преиначењу и уређењу наше пореске системе, написао Коста Јовановић. У Београду 1860, и *б.* Милош Обреновић или ослобођење Србије. Написао Стеван Поповић бивши свешт. топч. Београд 1865.
8. Од Георгија Јовановића из Сарајева: Наравоученије о човеку и његовим дужностима. Сарајево. 1866.
9. Од дра Ђ. Радића његову књигу: Вођа при газдовању српском народу у Новоме Саду 1867.
10. Од дра Божидара Петрановића његово дело: Богомили црква босанска и крстјани. Задар 1867.
11. Од мин. цар. просвѣщ. у Русији његов *Журнал* за 1867, од Јануара до краја Јуна, 6 књ.

СЕДМА СЕДНИЦА У ОДСЕКУ ЗА НАУКЕ ИСТОРИЈСКЕ И ДРЖАВНЕ

11. Декембра 1867.

Били су: др. Н. Крстић, Ј. Мариновић, Ј. Гавриловић, М. Петронијевић, Д. Голубовић, М. Ђ. Милићевић и Срећковић.

Бр. 32. Кад председник рече да је седница започета прочитан би и потписан протокол прећашње седнице.

Бр. 33. Чланови М. Ђ. Милићевић и П. Срећковић, који су, одређени, прочитали записник пок. Анте Протића, јављају да рукопис тајваља штампати у Гласнику па га тога ради и откупити од његова имаоца плативши ма и по 6 дук. цес. од штампана табака:

Усвоји се предлог чланова референата.

Бр. 34. Г. Милорад Поповић Шапчанин, преко одбора, предаје чланак „Баштина у старих Срба," који је написао на руском А. А. Мајков а он га превео и за Гласник спремио; на што би наређено, да рад тај прегледа председник одсека др. Никола Крстић.

Бр. 35. Г. Светозар Никетић, државни питомац у Москви шиље, преко одбора, свој састав „Насртања римских папа на српску и хрватску цркву." Наређено би да

рад тај прегледа и одсеку своје мишљење о њему јави редовни члан г. М. Ђ. Милићевић.

Бр. 36. За чланак г. Милоша Милојевића „о старим српским гробљима," за који је одсек језикословни, што се нарочито тамо преписаних натписа тиче, казао: „прегледавши натписе о којима сте питали, и погледавши и на облике речи и на појединa писмена одсек језикословни и књижевни сумња о њиховој старини," би наређено, да се прими и наштампа у Гласнику, и да се писцу, г. Милојевићу изда за њ 25 # одсеком, али да се уз тај чланак у Гласнику напечата и горњи суд одс. језикословнога.

Бр. 37. За документе на талијанском језику о Шћепану малом, за које је пређе наређено било, да се на српски преведу одлучи се: да се штампају на језику на коме су писана а за награду да се договоре др. Шафарик и г. Ј. Гавриловић, почем се и ималац на њих ослонио.

Бр. 38. На предлог председника одсека др. Н. Крстића, да ваља да се изаберу три кандидата из којих ће министар једнога наименовати одсеку за председника, почем он, као најстарији члан у одбору, мора по закону ове године иступити, одсек одлучи предложити: досадашњег свог председника дра Николу Крстића, дра Јанка Шафарика и П. Срећковића.

ПЕТИ САСТАНАК ОДСЕКА ЗА НАУКЕ МОРАЛНЕ ЈЕЗИКОСЛОВНЕ И ЛИТЕРАРНЕ.

16. Декембра. 1867.

Били су: г. г. Љ. П. Ненадовић, М. Кујунџић, архимандрит Сава, Јов. Бошковић, Стојан Новаковић, Матија Бан, Ђ. Малетић, С. Сретеновић.

Бр. 15. Председник одсека поднесе послану од одбора на прегледање збирку народних умотворина од Вука Врчевића. У тој збирци су три књиге народних песама, II, III, IV; две књиге народних приповедака и једна књига народних игара. Ред. члан Ст. Новаковић прочита предговоре од обе књиге народних приповедака и од описа народних игара и по неколико проба из збирке саме, које збор саслуша са задовољством, и за тим јави, да је збирку народних приповедака већином прочитао, и да је

у њој благо народнога хумора; да су те приповетке прич из живота народнога, и по томе красна грађа за изучењ живота тога: а после, да је у њима добитак за науку језику, синтакси и народном слогу српском. Чланови уве ривши се о свему и сами из прочитаних проба одлуче ја вати одбору: да се та збирка од две књиге приповедак саставн у једну и штампа, а опис игара народних да с такође штампа у једној књизи, и да се обоје наштамп у 3000 комада а писцу за откуп за то двоје плат 60 # и да му се 100 књига од свакојега. Уз ту одлук одсек одлучи јавити одбору, да се предговори г. Врче вића преберу и да се из њих избаци граматичко умовање а остави оно чим писац описује говор и живот народни Три књиге песама дате су на преглед г. г. Ј. Бошковићу С. Сретеновићу и М. Бану, с препоруком да се што је могуће пажљивије прегледају.

Бр. 16. Одсек одлучи кандидовати за чланове дру штвене и послати одбору на даље ове књижевнике наш и стране:

За редовно чланство: г. Милорада Поповића Шап чанина из Београда.

За почасно чланство: Августа Шлајхера професор и словенисту из Јене, и скупљача народних умотворин Вука Врчевића из Требиња.

СЕДНИЦА ОДСЕКА ПРИРОДОСЛОВНО-МАТЕМАТИЧНОГ.

22. Декембра 1867.

Били су: гг. др. Панчић, др. Медовић, др. Валента, и професор Јосимовић, Рашковић и Панић.

На допис одбора срп. ученог друштва под бр. 164 1867. решавао је одсек и то:

1. На питање: „могу ли се познати рукописи и карта поч. Вл. Николића примити у Гласник онакви какви су да дело не пропадне.“

Решио: да не могу, из истих побуда које су и пређе наведене.

2. На питање: „би ли се хтео ко од одсека примити да га пропрати примедбама или предговором, у ком

би се изложило оно што је пређе предлагано покојнику, да он поправи,“

Решио: Да се не може нико из одсека примити тога посла, из узрока што треба путовати и да не би никако било оправдано издавање каквог недовршеног дела тиме што би се изложили његови недостатци и мане.

Но како је одсеку приватно достављено да је покојник услед учињени му примедаба нешто и даље на свом делу радио и као да и раширио га, то је одсек тог мњења да ако тако доиста буде, нека се дело по нову одсеку на преглед и оцену поднесе.

ЧЕТРНАЕСТА СЕДНИЦА ОДБОРА.

23. Декембра 1867.

Били су: председник Јован Гавриловић; чланови: г.г. др. Никола Крстић; архимандрит Сава; Михаило Рашковић; секретар Стојан Новаковић.

Бр. 171. Прочита се и потпише протокол пређашњега састанка.

Бр. 172. Секретар предлаже молбу академичке читаонице из Прага да јој се од јако шаљу друштвене књиге на поклон, напомињући да то вреди и за ову годину. Одбор наређује да се молба испуни.

Бр. 173. Председник одсека за науке моралне, језикословне и литерарне јавља одбору, да је одсек одлучио за прву и другу књигу приповедака народних Вука Врчевића, да се наштампају у једној књизи, а за књигу у којој су описане игре народне да се наштампа опет у особеној, и да се за то троје да скупиоцу откупа 60 дуката и 100 књига од обојега; а за предговоре да се преберу тако како ће се задржати само оно чим се описује народни живот или говор. За тим је одсек препоручио одбору, да се те књиге штампају свака у 3000 екс. Одбор усваја одлуку одсека у потпуности.

Бр. 174. Исти председник јавља да је одсек одлучио кандидовати за редовнога члана г. Милорада Поповића одавде, а за почасне гг. Августа Шлајхера професора словенисту из Јене и г. Вука Врчевића скупљача

народних умотворина из Требиња. Одбор одлучује да се кандидати по штатуту предложе скупу на избор.

Бр. 175. Исти председник јавља да би имао за неке кандидате јавити, које је одбор изабрао за дописне чланове. Али одбор нађе на сметњи један члан штатута којим се ограничава број дописних чланова, и нађе се да је број тих чланова био већи и онда кад је штатут постављен, и да се већ мимо њега радило прошастих година у бирању нових дописних чланова. С тога одбор одлучи, да се тога ради замоли министарство, да у штатуту дотичним путем учини измену, како би се и досадашње у ред довело и друштву дала могућност да може извршавати своје дужности према књижевницима заслужнима за његов рад.

Бр. 176. Председник одсека за науке историјске и државословне јавља да је одсек одлучио да се за рукопис Анте Протића може платити и 6 дук. од штампана табака. Одбор на то нађе да се тај рукопис не може тако скупо платити, јер око њега треба још трошка док се за штампу спреми и да се не може ни на табак откупљивати, него одлучи да се председник и секретар с имаоцем погоде и рукопис умереном ценом откупе за штампу.

Бр. 177. Исти председник јавља како је одсек одлучио да се чланак г. Милоша Милојевића *„О старим српским гробљама“* у Гласнику штампа и са 25 дук. откупи с тим да се наштампа и она примедба одсека за науке моралне језикословне и литерарне. Одбор разгледавши сам исти чланак и опазивши да је исти већ штампан на руском језику, како напомиње г. писац, и смотривши растуреност у форми и свези предмета о којима се говори, тако, да су у једну расправу помешани предмети од више расправа а слабо сродни један с другим, као и то, да казивање није концентрисано и не иде редом који је прво својство научне расправе, одлучи, да се чланак с тим примедбама врати одсеку, да га на ново прегледа преко других референата. Одбор то чини по члану 3 пословног свога реда.

Бр. 178. Исти председник јавља за документе о Шћепану малом да је одсек предругојачио пређашњу одлуку и одлучио сад: да се штампају без превода, онако како их је послао академик г. С. Љубић. Одбор на то закључи да се ти документи штампају у једној књизи

другог одељења Гласника, и да се за коректуру замоли који од овдашњих књижевника који је вешт талијанскоме.

Бр. 179. Исти председник јавља, да је одсок изабрао да кандидује за председника за даље г.г. дра Н. Крстића, дра Ј. Шафарика и г. Панту Срећковића, будући је садашњем председнику по штатуту време да одступи. Одлучи се, послати кандидате министру на избор.

Бр. 180. Председник одсека за науке природословне и математичне јавља да је одсек на питање одбора за рукописе пок. Владимира Николића јавио, да они онаки какви су пре поднесени, нису за штампу из разлога зарад којих су и онда упућени на поправку, и да се ниједан члан тога одсека не би могао примити поправке тих рукописа, што је то скопчано с путовањем и опширним географским белешкама; али да је одсеку познато, да је покојник нешто даље радио пре смрти и да би требало то сад набавити и прегледати. Одбор одлучи радити даље на томе.

Бр. 181. Зајечарска читаоница потражује од друштва његове књиге на поклон. Одбор одлучи да јој се да што има и да јој се и у напредак шаље.

Бр. 182. Како је ова година на измаку, одбор одлучи, да се спреми преглед радње и стања друштвеног и остало што треба за скуп и да се скуп сазове на дан 21. Јануара 1868 године.

Бр. 183. Секретар подноси књиге које су друштву дошле на поклон у замену:

а. Члан г. Ами Буе шаље: 1 Der Albanesische Drin und die Geologie Albaniens, besonders seines tertiären Beckens. Von dr. A. Boué. Sondern-Abdruck aus dem XLIX Bde d. Sitzb. d. kais. Akad. d. Wissenschaften; 2. Beiträge zur Erleichterung einer geographischen Aufnahme der europäischen Türkei. Von Dr. Boué Aus dem LV. Bde d. Sitzs. d. k. Akad. d. Wiss. I. Abth. März-Heft. Jahr. 1867.

б. Горње лужичко учено друштво шаље свој Neues Lausitzisches Magazin 44 књ. 1. св.

в. Редовни члан г. М. Миловук своје дело: „Науку о музици. У Београду 1867.“

г. Секретар своје дело: „Мали извод из историје српске књижевности за вишу женску школу.

ЦЕНА 6 ГРОША ЧАРШ.